הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

שלמה

מסכת אבות

עם פרש"י ופי' הגאון האמיתי רבן של כל בני הגולה רבינו אליהו החסיד נ"ע

וגם מסכתות קטנות אלה המה · מסכת אבות דרבי נתן · ומסכת סופרים · ומסכת שמחות · ומסכת כלה · ומסכת דרך ארץ רבה · ודרך ארץ זוטא · ופרק השלום · אשר מימי חתימת התלמוד היה סדורים וקבועים בסדר הש"ס · ועד עתה היו בקרן זווית מונחים כי היו מעתקותיהם נעות · מרוב השגיאות והטעיות · אשר עלו כולו קמשונים כסו פניה' חרולים · עד שבא רבינו גאון עוזינו הוא הגאון האמיתי **רבן** של כל בני הגולה רבינו **אליהו** החסיד נ"ע : והגיה אותם מהמון השיבושים אשר רבו · ועשה דרך סגולה בכדי שיהיה קל להבינם ולמען ירוץ הקורא בו :

הובא לבית הדפוס ע"י הרבנים המופלגים בני עלייה כבוד הרב הגדול בתורה ויראה המפורסם מוהר"ר **יהודא ליב** נרו : ואחיו הרב הגדול חריף ובקי החכם השלם המפורסם מוהר"ר **אברהם** נרו בני הגאון המחבר נ"ע :

ובמצות והשגחות תלמידו הרב הגדול בתורה ויראה המפורסם לשבח מוה' **מנחם מענדל** בהרב מוהר"ר **ברוך בענדט** נרו :

ספריית אגודת חסידי חב"ד
אהל יוסף יצחק
ליובאוויטש
ארה"ב – U.S.A.

נדפס

בשקלאוו

תחת ממשלת אדונינו הקיסר אוטי פרסווטליישי דערזשאווניישי וועליקי האסודאר אימפ' **אלכסאנדר פאוולאוויץ** סאמא דערזשין אוסיא רעסיסקי האסודאר חוסיע מילאסטיווייש ירום הודו :

בדפוס המשותפים ה"ה מוה' **אריה** במוה' **מנחם** זלה"ה ומוהר"ר **אריה ליב** במוהר"ר **שנייאור פייבוש** זלה"ה ומוה' **אברהם** במוה' **יעקב** סג"ל ומוה' **שבתי** במוהר"ר **בן ציון** נרו :

לסדר ולפרט תחת כל השמים ישרהו **ואורו** על **כנפות** הארץ **לפ"ק**

הסכמה

[illegible] מהמאורות הגדולים מורי הוראות דקהלתינו יצ״ו

המפורסמות א״נ ראיה · הוא תורתו של הרב הדומה למלאך ה׳ צבאות הגאון האמיתי סיני ועוקר הרים רבן של כל בני הגולה המפורסם בכל העולם רבינו אליהו החסיד נ״ע · אשר כגודל גבורת בקיאותו ועומק אמיתת חריפותו · עשה דרך סלולה · בכל התורה כולה · והגיה הורות מאופל · והסיר כל הקמשונים והטעיות שנתרבו מהמעתיקים ומהמדפיסים · בחיבורי קודש קדשים · של רבותינו התנאי׳ הקדושים · הלא המה בבלי וירושלמי וספרא וספרי ותוספתות ומכילתא וסדר עולם · ובכל המקומות הקשים אשר יתפלא הקורא בו: וכל תופשי התורה לא ידעוהו · הוא תחת לשונו הכחידנה · עתה יום שקווינוהו ראינו שנדב לבו · של הרב הגא״ל בתורה וביראה מוהר״ר מנחם מענדל נרו · תלמיד רבינו הגאון ז״ל · להדפיס אלו מסכתות הקטנות · אשר מימי חתימת התלמוד · המה סגורים ומסוגרים אין יוצא ואין בא · מפני שנשתבשו מאד · ולא רבים יחכמו לתקן הגירסות האלו כ״א רבינו הגאון ז״ל אשר כל התורה היתה ברורה לו כשמלה · וכאלו עומדת נגד עיניו · והוא האיר לנו בכתיבותיהם הקדושים · וע״י גירסותיו ונוסחותיו הנפלאים הפלא ופלא · נהיה כגן רוה בכל אשר נפנה נשכיל · לכן אמרנו יישר חיליה לאורייתא · וכל מן דין סמוכו לנא · ובכדי שלא יהיה לו היזק גרמא בנזקין בענין הדפסת ספר הלז · לכן הטלנו גודא ומחא על כל המדפיסים אשר תחת השמש בל ירים איש את ידו להדפיס חיבור אלו המסכתות המוגהים בנוסחות הגאון ז״ל · משך עשר שני׳ מיום דלמטה בלתי רשיון הרב הגדול מוהר״ם נרו · וכל העובר על דברינו לטרקי׳ חויא דרבנן דל״ל אסותא · ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב דברי המדברים לכבוד כתר התור׳ ולכבוד רבינו הגאון זלה״ה : היום יום ה׳ א׳ דר״ח מרחשון **תקס״ד** לפ״ק

נאום **חנוך העניך** במוהר״ר **שמואל** ס״ק ז״ל :

ונאום **צבי הירש** בלא״א הרב **מוהר״מ** ז״ל

הקדמה

כתב הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לספר היד · וז"ל · כל החכמים שעמדו אחר חיבור הגמרא ובנו בו ויצא להם שם בחכמתם נקראו בשם גאונים · עכ"ל ושמעתי מפה קדוש של אדומ"ר גאון העולם רבינו הגדול והקדוש החסיד זלה"ה · טעם למה שקראו לכל ראשי הדור שאחר זמן התלמוד בשם גאון · ע"פ מ"ש במדרש שיר השירים · ששים המה מלכות אלו ששים מסכתות של הלכות כו' ע"ש · ובדורות הראשונים שאחר זמן חיבור התלמוד · לא סמכוהו לאחד שינהיג כל דורו · עד שהיו סדורים לו כל הששי' מסכתות בעל פה· שהם כל התלמוד אשר נכללו בם כל התנ"ך סדרי משנה ששנו דורות הראשונים· וכל הברייתות והתוספתות ליכא מידי דלא רמיזי במתניתן וגמרא הקדושה · ולכן קראו לראש הדור שלהם בשם גאו"ן · שעולה במספרו ששים · לרמז על ששים מסכתות הנ"ל ·

והנה כאשר · השמש נראה בעליל מאיר בחצי השמים · כן ידוע לכל רואי פני המלך הוא אדומ"ר הגאון האמיתי רבן של כל הגולה רבינו אליהו החסיד זלה"ה · אשר המקום היה בעזרו · שזכה לדברים הרבה על עסקו בתורה לשמה · ובכל כחו עבדה ושמרה · הוא ניהו עובד אלהים ששנה בפרקו כמה וכמה פעמים מאה ואחד · וכל מדותיו היו כעין מדות הראשונים נוחי נפש · שמעודו לא הסתכל חוץ לד"א · ולא הלך ד"א בלא תורה ובלא תפילין · ולא שח שיחה בטילה מימיו · ונתן נפשו על כל דבר ודקדוק מן התורה · ולא זז עינו ולבו מלהגות ולעיין בתורה · יומם ולילה כל ימי חייו · עד אשר ניתנה לו התורה במתנה ונחליאל · ונעשה כמעין המתגבר מיום ליום ומשעה לשעה · עד שנתגלו לו רזי חדרי תורה וצפונותיה וגנזי חמודיה · אשר היו טמונים וגנוזים מימי קדם · ומשנתו היתה סדורה לו בפיו ובלבבו כל תלמוד בבלי וירושלמי ומכילתא וספרא וספרי ותוספתא וכל המדרשים והזוהר ור"מ וז"ח והתיקונים וספר יצירה ופרקי ר"א · כללו של דבר כל דברי התנאים והאמוראים · הנמצא אתנו בנגלה ובנסתר כולם נכונו יחדיו על שפתיו ערוכה בכל ושמורה בלבבו · והוסיף לקח לספור אותיותיהם · ולשקול במאזני שכלו שכל הקודש · וכל דבר גדול מעשה בראשית ומעשה מרכבה בכולן הוו נהירין ליה שבילי דרקיע · והעולה על כולם כי ליכא מידי בשיטות הש"ס ומדרשים ורזי דרזין דלא הוי רמיז ליה באורייתא על כל קוץ ותלי תלין · כאשר שמעתי מפיו הקדוש והטהור · שיש תר"ך עמודי אור · ולכל א' שם בפ"ע · והוא ידע שם של כ"א ואחד ואיה מקומם גנוזי' בתורה שבכתב · ולא גילה זה לשום איש · דברים רבים כהמה · אשר שמענו מפיו הקדוש· שלא רצה לגלותם לשום אדם · כמו סוד מאמר ההגדה דסוכה מ"ח ב' א"ל ששון לשמחה כו' · אשר שמעתי מפיו הקדוש · שאחד מגדולי הראשונים התענה הרבה תעניות שיגלו לו מן השמים סוד מאמר הזה · וגילו לו הפס קליהו · ורבינו הקדוש נ"ע אמר שידע זה לתכליתו · ואמר אילו לא נברא רק להשגת דבר זה כדאי הוא לו · וכן אמר על מ"ש בגמר' דשבת ק"ד א' כגון נבוב בובן כו' · שהתוס' נשארו על זה בתימא · ואצלו היה כל זה ברור כשמלה · ודברים רבים כאלה היו נזרקי' מפיו הקדוש פעמים רבות · אבל היו מסותרים אצלו בגודל יראתו וענוותנותו ·

אספרה אל חוק דבר אחד אשר שמעתי מפיו הקדוש · כאשר ישבתי לפניו · ונתגלגל לפניו הענין של החכם אריסט"ו · ואמר רבינו הגאון · שודאי הוא שהיה אריסט"ו כופר מתחלה ועד סוף · שאלו היה בא לפני · הייתי מראה לו סיבוב החמה והלבנה עם כוכביהם מאירים על השלחן הזה · כאשר יאירו ברקיע השמים · ואיך היה מכחיש בדעתו לומר שהעולם מתנהג ע"פ הטבע · וכי היה מהנמנע לשמעון הצדיק שהיה בדורו להראות לו נפלאות רבות מגבורות הש"י · אלא שהיה אריסט"ו יודע רבונו ומכוין כו' · ובאמת נרתעתי לאחורי בשמעי הדברי' האלו יצאו מפורשים מפיו הקדוש והטהור' · אף הוא השיב אמריו לי · מה התמהון הזה · ע"י שם אחד הייתי עושה כל זה · והגאונים שאחר זמן הגמרא ידעוהו ג"כ :

האומנם

הקדמה

האומנם מי יוכל למלל ולספר קצות ידיעותיו ונפלאות חכמותיו · איך שידע כולם על בוריים כמו חכמת המוסיקא : שמביאה רבינו הגאון נ"ע · בפירושו על התיקונים · וכן שארי החכמות · שנשאר ונתנו חיבורים עליהם : וכולם היו לו לרקחות ולטבחות לחכמת תורתינו הקדושה · וקצת מן הקצת מקצות דרכי תורתו יעידו עליו חיבוריו הקדושים הרבה אין קץ · על כל התורה בנגלה ובנסתר · וכל חיבוריו המה כטפה מן הים נגד חכמתו המרובים שהיה כמעין הנובע ממש :

והנה עד כה עזרני השי"ת · שהוצאתי לאור מעט מחיבוריו · עתה כאשר זכיתי להוציא לאור ביאורו הגדול והעמוק על חלק א' ש"ע א"ח · ראיתי לתת בקשת רבים וכן שלימים · שהפצירו בי · להדפיס אלו המסכתות הקטנות · אשר מימי חתימת התלמוד · המה חתומים סגורים ומסוגרים · אין יוצא ואין בא · מפני שנשתבשו מאד ועלו כולו קמשונים כסו פניהם חרולים · ונלאינו למצוא פתח בדבריהם להאיר לנו דרכם דרך הקודש · כי גדולי המפרשים ז"ל הניחום מלפרש · עד שבא רבינו הגדול · הוא ניהו גאון האמיתי · אשר כל ששים מסכתות היו סדורות לו בע"פ · וכל התורה כולה היתה ברורה לו כשמלה ועשה דרך סלולה בגודל בקיאותו ועומק חריפותו האמיתית · והגיה אותם מאופל השיבושים אשר רבו · שעלה והביא מפרק לפרק וממסכת למסכת מבבלי לירושלמי ומשארי חיבורי התנאי' הקדושי' כמו ספרא וספרי ותוספתות ומדרשים · אשר כולם היו ברורים לו כשמש · ואת כולם הגיה מאופל השיבושים אשר רבו · וכאשר ישגיח המעיין האמיתי בעינא פקיחא · יבין גודל פלאות עמקות אמיתת גירסות רבינו הגדול · אשר לפי הגהתו הנפלאה · כל הענין מובן ומאיר כזוהר שפע המאור · והעמדנו הפנים מתוקן כגירסת רבינו הגאון ז"ל · אשר אין לפנות ממנה ימין ושמאל · וגם בכדי שיהיה נקל למעיין ללמוד באלו המסכתות · אשר עד הנה היו מונחים בקרן זוית והנוסחות הישנות העמדנו בצידו · בכל המקומות שהגיה הגאון · בכדי שידעו למראה עין ההבדל ביניהם כרחוק מזרח ממערב ויתרון לזה מזה כיתרון האור מן החשך · ובמקו' שהוסיף הגאון בגירסתו כמה תיבות · העמדנו בצ"י התיבה שלפני גירסת הגאון ותיבה שלאחרי' כאשר המה רצופים יחד בצ"י · ולפי שמסכת ראשונה היא אבות דרבי נתן · לכן הדפסנו בראשונה פרקי אבות עם פירש"י מצד א' לפי שאינו נמצא כל כך · ומצד השני פי' הגאון זלה"ה · שמה ימצא מעיין האמיתי · פלאות רבות · איך שמראה כל דברי המשניות · במקראות מפורשים · וכן הי' אצלו כל המשניות מפורשים בתורה שבכתב ·

זאת הודיע בשער בת רבים · שהגהות האלו הגיעו לידי מבנו הגדול הרב הגדול המפורס' בתורה וביראה חכם ונבון כמוהר"ר **יהודא ליב** נרו · והמה מועתקים מגליוני הש"ס של אדומ"ר הגאון זלה"ה · וגם כל המסכתות קטנות האלו · למד הגאון ז"ל · עם תלמידו הרב הגדול בתורה וביראה מו' **סעדיה** נרו · ותלמידו הנ"ל כתב כל ההגהות שהגי' הגאון ז"ל · וגם אנחנו יגענו הרבה בהם ולמדנו כל אלו המסכתות כפי נוסחות הגאון ז"ל · ברבים בסדר הש"ס : ובעינינו ראינו · כי כולם ברורים ומתוקים ונעמים · ונכוחים המה למבין · ואל יבהל וימהר המעיין להבין טעם גירסותיו בהשקפתו הראשונה כי בהרבה מקומות תלויים עומק כוונות גירסותיו בידיעת סוגיות רחוקות בבבלי וירושלמי וספרא וספרי ותוספתות ומדרשים · ואם פן ואולי יראה המעיין באיזה מקומות שיהי' מקום לפקפק · יתלה בחסרון ידיעה · ובאגרתא דליבנא · וכל אדם ישמור מאוד לנפשו מלדבר ח"ו עתק על הצדיק יסוד עולם רבינו הגדול והקדוש נ"ע · וזכות תורתו וצדקתו יעמוד לנו ולכל ישראל וביחוד להנך דתנו ומתנו מתנייתיה דרבינו הגדול והקדוש נ"ע · דברי תלמידי הגאון · **מנחם מענדל** בהרב מו' **ברוך** בענדע נר"ו ·

א משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וכו׳ · איכם אלו שבעים זקנים שהיו בימי משה אלא זקנים שהיו רודים ושוטרים על ישראל כמו שנאמ׳ ויעבדו את ה׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקני׳ אשר האריכו ימי׳ אחרי יהושע וזקנים הללו מסרו לכל זקנים שהיו בכל דור ודור כמו לעתניאל ועתניא׳ לאהוד ושאר שופטי׳ שהיו אחריו עד שבאו לאנשי כנסת הגדולה זרובבל נחמיה רעליה ומרדכי בלשן שהיו בימי עזרא בבנין בית שני ולמה נקראו אנשי כנס׳ הגדול׳ מפרש במסכ׳ יומא בפרק בא לו כ"ג שהם היו כנסי׳ גדול׳ וקדושה שהחזירו עטרה ליושנה לפי שמשה אמר האל הגדול הגבור והנורא באו ירמיה דניאל ולא אמרו הגבור והנורא והם החזירוהו כבתחל׳ לפי שהם אמרו הרי היא גבורתו של הקב"ה שאלמלא כך היאך אומה יחידה יכולה להתקיים בין כמה אומות : הם אמרו שלשה דברי׳ שהתורה מתקיימת עליהם : הוו מתוני׳ בדין לשון ממתינין שלא יהיו גומרין הדין במהרה אלא חוקרין בו בעומק לפי שהדין יושב ברומו של עולם שהרי לעשרת הדברות סמכו הכתוב ואלה המשפטים ללמדך שהם גופי תורה וכן הוא אומר גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה זה חזקיה וסיעתו שכתבו ספר ישעיה וספר משלי כדמפרש בבבא בתרא פרק א׳ והעתיקו לשון ישן מיושן ולענין הדין היו אומרים שצריך לו לאדם ליישבו כדי לעיין בו יפה : ס"א מתונים לשון קשה כלומר שיהיו מתקשים ומתאמתי׳ בדין שמתוך כך יצא הדין לאמתו : והעמידו תלמידים הרבה שאם העמדת

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא · שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר :

א משה קבל תורה מסיני · ומסרה ליהושע · ויהושע לזקני׳ · וזקנים לנביאים · ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה · הם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין · והעמידו תלמידים

א משה קבל כו׳ · שנאמר (ויקרא כ"ו) אלה החקים והמשפטים והתורות כו׳ בהר סיני ביד משה׳ אדר"נ׳ ובת"כ פ׳ צו אשר צוה ה׳ את משה בהר סיני כו׳ לא׳ לרבות את כולם שכולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני · ובריש פר׳ בהר מה ענין שמיטה אצל הר סיני כו׳ אלא מה שמיט׳ כו׳ מסיני אף כולם כו׳ ודקדוקיה׳ מסיני · ובפ׳ בחוקותי שם בהר סיני ביד משה מלמד שניתנה התורה הלכותי׳ ודקדוקיה ופירושי׳ ע"י משה מסיני דדריש שם אלה החקים אלו המדרשות כו׳ ע"ש ושם אלה המצות כו׳ שכולם נמסרו למשה מסיני ובירושלמי פ"ב דפאה ריב"ל אמר עליהם ועליהם כל ככל דברי׳ הדברי׳ מקרא משנה תלמוד והגדה אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני כו׳ יש דבר ראה זה חדש וגו׳ משיבו חבירו ואומר לו כבר היה לעולמים ע"ש · ובגמרא פ"א דברכות (ה׳ א׳) מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות כו׳ מלמד שכולם כו׳ מסיני ובפ"ב דמגילה (י"ט ב׳) מאי דכתיב ועליהם ככל הדברים כו׳ : ומסרה ליהושע · שנאמר (במדבר כ"ז) ונתת מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל · ובתמורה (ט"ז א׳) בשעה שנפטר משה רבינו לג"ע כו׳ א"ל רבי כלום הנחתיך שעה א׳ והלכתי כו׳ לא כך כתבת בי (שמות ל"ג) ומשרתו יהושע כו׳ לא ימיש כו׳ : ויהושע לזקנים · שנאמר (שופטים ב׳) ויעבדו העם את ה׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה׳ וגו׳ · אדר"נ : וזקנים לנביאים · שנאמר (ירמיה ז׳) ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוח · שם · ותיכף אחרי יהושע כתיב (שופטים ה׳) ויעל מלאך ה׳ מן הגלגל וגו׳ : ונביאים כו׳ לאנשי כה"ג · שהם היו בימי נביאים האחרונים : הוו כו׳ · כמ"ש בסנהדרין (ז׳ ב׳) דרש בר קפרא מנא הא מילתא כו׳ הוו מתונים כו׳ דכתי׳ לא תעלה במעלות וסמיך ליה אלה המשפטי׳ ובספרי ואלה את משפטי שיהיו מתונים בדין כו׳ : והעמידו כו׳ · כמ"ש ביבמות (ס"ב ב׳)

תלמידי' הרבה · ועשו סיג לתורה :
ב שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד· על התורה · ועל העבודה · ועל גמילות חסדים : **ג** אנטיגנוס איש סוכו · קבל משמעון הצדיק הוא היה אומ' אל תהיו כעבדי' המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס · אלא הוו כעבדי' המשמשין את הרב · (ס"א על מנת שלא) שלא על מנת לקבל פרס · ויהי מורא שמים עליכם: **ד** יוסי בן יועזר איש צרידה · ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו (ס"א ממנו) מהם· יוסי בן יועזר אומ' יהי ביתך בית ועד לחכמים · והוי

מתאבק

היו לו תלמידי' בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו שנא' בבקר זרע זרעך וגו': ועשו סייג כו'· כדרך שעשתה התורה ס"ג לדבריה איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה ה"ה אומר (ויקרא י"ח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב וגו' הרי הוא אומר (שם) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו כו' לדבר המביא כו' וכמ"ר פ' נשא ק"פ ב' כיצד יעשה אדם סייג לדבריו כדרך כו' וכ"ה אומר וכל משרת ענבים לא ישתה מכל אשר כו' ע"ש : **ב** על התורה · שנא' (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה כו' וכמ"ש סוף פ"ג דנדרי' ופ"ו דפסחים : ועל העבודה · כמ"ש בסוף מגיל' (ל"א ב') מה"מ א"ר אמי אלמל' מעמדו' לא נתקיימו שמי' וארץ שנא' (שם) אם לא בריתי כו' : ועל ג"ח · שנאמ' (תהלי' פ"ט) כי אמרתי עולם חסד יבנה וגומ' וכ"כ באדר"נ וכתיב (הושע ו') חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלקים מעולות ששניהם חביבים מעבודה · ובירושלמי שלשתם בפסוק אחד (ישעיה נ"א) ואשים דברי בפיך ז' ת"ת ובצל ידי כסיתך זו ג"ח לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו הקרבנות : **ג** אל תהיו כו' · כמ"ש בנדרים (ס"ב א') תניא לאהבה כו' שלא יאמר אדם אקרא כו' למד מאהבה וסוף כו' : ויהי כו' · כמ"ש (דברים י"ג) ואותו תיראו וכיוצא בשבת (ל"א א') : **ד** יהי ביתך כו' · שנאמר (דברים י"א) ולדבקה בו ואמרו בספרי וכי אפשר לדבק בה' אלא הדבק בחכמים כו' : והוי מתאבק כו' · ר"ל שתלך תמיד אחריהם כמ"ש (משלי י"ג) הולך את חכמים יחכם ומשלו לחנוני מוכר בשמים שנאמר האבק בו ובאדר"נ פי' שר"ל שתשב לפניהם . על הארץ ומקבל דבריהם באימה ביראה ברתת

וזיע

העמדת תלמידי' . בבחרותך העמד תלמידי' אף בזקנותך שאי אתה יוד' איזו מהם יכש' מחבירו: ועשו סיג לתור' עשו משמר' למשמרתו כדי שלא יבא לידי איסור של תור' וכו': **ב** שמעון הצדיק כהן גדול היה משירי לשון שיורי' כלומ' בסוף שלא הי' עמהם בתחל' הכי' כמו עזר' : על התור' שנאמ' אם לא בריתי יומ' וליל' חקות שמי' וארץ לא שמתי: ועל העבודה של בית המקדש כמו ששנינו בתעניות אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ לכך היו קורין במעש' בראשי' כל אותו השבוע : ועל גמילות חסדים מלוה מעותיו לעני שהוא גדול מהצדקה לפי שאינו מתבייש ועוד שגמילות חסדים נוהג בין בעשירי' בין בעניים וכן הוא אומ' וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו ללמדך שבשביל החסד העולם מתקיים : **ג** אנטיגנוס קבל משמעון הצדיק את התורה הוא היה אומ' הכי הוה מרגל' בפומיה : אלא הוו כעבדי' המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס שלא תאמר אקיים מצות בוראי כדי שיספיק לי כל צרכי אלא עבוד מאהבה : ויהי מורא שמים עליכם לפי שאין שכר מצות בעולם הזה שנאמר אשר אנכי מצוך היום היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם · ושמעתי שצדוק ובייתוס תלמידיו היו ומפני שהי' רגיל לומ' כן נהפכו לאפיקורסות ונקראו כלם שבאו אחריהם צדוקים ובייתוסים על שמם : **ד** יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן קבלו מהם מאנטיגנוס קבלו את התורה: בית ועד לחכמים ללמוד שם: והוי מתאבק

בעפר

מתאבק בעפר רגליהם · והוי שותה בצמא את דבריהם · **ה** יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה · ויהיו עניים בני ביתך · ואל תרבה שיחה עם האש' · באשתו אמרו · ק"ו באשת חברו מכאן אמרו חכמי' כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם · **ו** יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם · יהושע בן פרחיה אומר · עשה לך רב וקנה לך חבר · והוי דן את כל האד' לכף זכות: **ז** נתאי הארבלי אומ' הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות

בעפר רגליהם · שתהא משמשן: בצמא · כאדם שהוא צמא ותאב ושותה בצמאון ולא כאדם שהוא שבע: **ה** פתוח לרוחה · פתוח לעוברים ושבים: ויהיו עניים בני ביתך · כלומר אל תרבה עבדי' ושפחות לשרתיך אלא הבא עניים במקומם וישרתוך ותקבל שכר: אל תרבה שיחה עם האשה · אפי' היא אשתך לפי שהוא מתבטל מדברי תור' או שמא באת להרבות עמה דברים תבא לספר לה המחלוקת שעשית עם חבירך ודעתן של נשי' קלה עליהן ומיד תלך גם היא ותתקוטט עם חברתה אשת חבירך ותמלא תביא' לידי בזיון כך מפורש באבות דר"נ שהוצאו מארץ ישראל: ק"ו באשת חבירו שלא ירבה שיחה עמה מפני החשד: ובאבות דר' נתן של צרפת מוקים באשתו נדה וכדי שלא יבוא עמה לידי עבירה ונראה דא פי' טהורה לפי שבוטל מדברי תורה: **ו** יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם מיוסי בן יועזר ומיוסי בן יוחנן יהושע בן פרחיה אומר הכי הוי מרגלא בפומיה והכי אמרינן בכולהו: עשה לך רב שלא תהא אתה למד לעצמך מסברא אלא מן הרב מן השמועה: וקנה לך חבר אמרי לה ספרים ואמרי לה חבר ממש לפי שטובים השנים מן האחד וכן הוא אומר חרב אל הבדים ונואלו: והוי דן את כל האדם לכף זכות · על כל שתשמע עליו אמור שנתכוון לטוב' עד שתדע בבירור שאינו כן שאם אתה תדין כן ידינו אותך מן השמי' לזכות כמו שמפורש בפ' מפנין: **ז** ואל תתיאש מן הפורענות · שאם אתה עשיר אל תבטח בעושרך לפי שהפורענות נמסרת לבא לכן תהיה כל שעה בפחד וכן אם בא עליך רעה אל תתיאש לפי שהישועה קרובה לבא וכן הוא אומר הן לא קצרה יד ה' מהושיע וכן הוא אומר

ר"ל כדרך שקבלו אבותינו מהר סיני בצמא כו' וכמ"ש בפ"ג דברכות (כ"א ב') והודעתם לבניך וגו': והוי שותה כו' · כמ"ש (ישעי' נ"ה) הוי כל צמא כו': **ה** יהי ביתך פתוח כו' · כמו אברהם אבינו שנאמ' (בראשית כ"א) ויטע אשל כו' ויקרא שם כו' ואמרו (אדר"נ) ביתו של אברהם אבינו מפולש כו' וכל הבא אכל ושתה ובירך לשמים וכל שהיה שואל מצוי כו': ויהיו עניים כו' · כמ"ש (איוב ל"א) ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתו' ממנה כו' וע' באדר"נ: ואל תרבה כו' · שזה נטרד קרח כמ"ש ברבה וז"ש מכאן אמרו כו': **ו** עשה לך רב · כמ"ש (במכילת' פ' בא) דברו כו' שהיה משה אומר לאהרן למדני ואהרן למשה והיה הדיבור יוצא מבין שניהם: וקנה לך חבר כמ"ש (קהלת ד') יש אחד ואין כו' טובים השנים כו' ונאמר (מלאכי ג') אז נדברו כו' וכמ"ש (ברכות ס"ג ב') מאי דכתיב חרב אל הבדים כו' ולא עוד אלא שמטפשים שחבירו מעמידו על האמת כמ"ש בפ"ק דמגילה (ה' ב') קרי עליה טובים השנים וגו' וז"ש קנה כמ"ש (משלי כ"ג) אמת קנה וגו' וכמ"ש (תעני' ז' א') ומחבירי יותר מהם: והוי דן כו' · כמ"ש בר"פ העדות (שבועות ל' א') בצדק תשפוט עמיתך הוי דן כו': **ז** הרחק כו' · כמ"ש בת"כ פ' מצורע ובמתני' סוף פי"ב דנגעים וחלצו מלמד ששניהם חולצין כו' מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו וברבה' יהודה ויששכר וזבולון שכינים של משה ואהרן נאמר יהוד' מחקקי ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ומזבולן מושכי בשבט סופר וראובן שכינו של קרח נשטפו עמו: ואל תתחבר לרשע · כמ"ש (ד"ה ב' כ') בהתחברך עם אחזיהו כו' וגו' וכן בהתחבר אמנון ליונדב ויהושפט

הפורענות: **ח** יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן טבאי אומ' אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך. יהיו בעיניך כרשעים: וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין. כשקבלו עליהם את הדין: **ט** שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדי'. והוי זהיר בדבריך. שמא מתוכם ילמדו לשקר: **י** שמעיה ואבטליון קבלו מהם שמעי' אומר אהוב את המלאכ'. ושנא את הרבנות. ואל

יהושפט עם אחאב. אדר"נ: ואל תתיאש כו'. כמ"ש בפ' הנזקין (גטין נ"ה ב') מאי דכתיב אשרי אדם מפחד תמיד כו': **ח** אל תעש כו'. בפ' חולין (קל"ט א') שפתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינין: וכשיהיו כו'. כמ"ש (שמות כ"ג ו') לא תטה משפט אביונך בריבו ואמרו במכילתא אביון במצו' שהוא רשע ותחשוב שודאי מדבר שקר ועם חברין האמ': וכשנפטרי' כמש"נ בצדק תשפוט כו': **ט** הוי כו'. כמ"ש (דברים י"ג ט"ו) ודרשת כו'. ומדאורייתא אחד דיני כו': והוי זהיר כו'. שנאמר (שמות כ"ג) מדבר שקר תרחק מן הנורס: **י** אהוב את כו'. כשם שהתורה ניתנה בברית כו' שנאמר (שמות כ' ט') ששת ימים תעבוד ועשית כו'. אדר"נ ואמרו כבר קדמך יוצרך שנאמר ויכל אלהים וגו' ואמרינן בפ"א דקדושין (ל' ב') ראה חיים עם כו' חייב ללמדו אומנות כו' ואמרינן (ב"מ ל' ב') והודעת אותם זו בית חייהם: ושנא כו'. כמ"ש (בספ"ק דסוטה) אוי לרבנות שמקברת ט' ולמדו מיוסף ואמרו בהגדה נואף אשה חסר לב

אומר אשרי אדם מפחד תמיד: **ח** כאורכי. כתוב במשנה בא' מתחלף בעי"ן ומשמע כעורכי הדיינין כאד' הזה שאינו דיין ומערך ומסדר לבעל דין טענותיו כדי שיזכה בדין וכדאמר התם אמר רבי יוחנן עשינו עצמנו כעורכי הדיינין בירוש' שלא תגל' ליחיד את דינו משום שנאמר שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק שניה' כיצד אם באו שנים לפניך לדין ומיצו טענתם כשהברר הדין להיכן הוא נוטה אל תגלה ליחיד את דינו לומ' לו אחריך הדין אלא לשניהם ביחד פתח לכן את הדין לחייב את החייב ולזכות את הזכאי שלא תעשה עצמך כערכאות של כותים שלהם מנהג לגלות הדין ליחיד מפני השוחד: ומר רבי יהודאי גאון ז"ל פי' בענייג' אחריתי כד אתי קדמאיניש חד ולימא לך לא בעינא מינך למפסק לי דינ' דתהוי לי את ב"ד אלא בעינא קמך היכא דינא דההי תביעה וטענה דאית לי על חברי אסור למפתעי ליה כלום בדינא ולאחואה ליה כלום בדינא שכן מנהג של ערכאו' של כותים דבעו מנייהו דינא מקמיה ומחוי ליה. ובלישנא אחרינא בכתובו' אל תעש עצמך כעורכי הדיינין שאם בא לך אדם אחד וישאל עצה ממך היאך יכול לטעון על חבירו אל תאמ' לו שום עצה ללמוד אותו לטעון על חבירו ואפי' לקרובו והוא דאמרו רבנן אל תעש עצמך כאותם שמעריכין ומסדרין הטענות למי שאינם יודעין לטעון לפני הדיינין דההיא קרובתיה דר' יוחנן דאתת לקמיה דהוה מסדר לה לטעון קמי בי' דינא והוה מסדר לה משום שנאמר ומבשרך לא תתעלם והדר ביה דלא מסדר לה משום דתנינן ואל תעש עצמך כעורכי הדיינים: יהיו בעיניך כרשעי'. שלא תחשוב בלבך זה חשוב הוא ולא היה מדבר שקר אלא יהיו בעיניך שניה' שקולי' כאחד שאם אתה עושה כן לא תוכל לראות חובה לאותו שהוא חשוב בלבך: שקבלו עליהם את הדין. גרסינן דהואיל וקבלו עליה' את הדין ונתחייב שבועה מי שנתחייב ונשבע והלך לו לא תחשדנו בלבבך לומר דלשקר נשבע: **ט** הוי זהיר בדבריך. כשאתה חוקר בהם שמא מתוך דבריך יבינו מה שבלבך ויבינו לשקר ולומר מה שלא היה: **י** אהוב את המלאכה. כדאמר מר פשוט נבלתא בשוקא ולא תהדר במילי ושקיל אגרא. ושנא את הרבנות: לפי שמקברת את בעליה כדאמר מר ומפני מה מת יוסף מפני שנהג עצמו

ואל תתודע לרשות : **יא** אבטליון אומר חכמים הזהרו בדבריכם · שמא תחובו חובת גלות · ותגלו למקו׳ מים הרעים · וישתו התלמידי׳ הבאי׳ אחריכ׳ וימותו · ונמצא שם שמים מתחלל : **יב** הלל ושמאי קבלו מהם · הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן · אוהב שלום · ורודף שלום · אוהב את הבריות · ומקרבן לתורה · **יג** הוא היה אומר נגד שמא · אבד שמיה · ודלא מוסיף יסיף · ודלא יליף · קטלא חייב · ודישתמש בתגא חלף : **יד** הוא

היה

עצמו ברבנות : ואל תתודע לרשות · שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן : **יא** הזהרו בדבריכם בחזרת שמועתכם : שמא תחובו חובת גלות · כלומר שמא תהיו מורי׳ בדבר האיסו׳ שיש בו גלות : ותגלו למקום מים הרעי׳ למקו׳ אחר שאין שם תלמידי׳ הגונים ותלמד להם וכשתחזרו למקומכ׳ ישבו בתלמידי׳ הבאי׳ אחריכם וילמדו מכם להתיר דבר של איסו׳ ויבואו לידי חיוב מיתה : ונמצא שם שמים מתחלל על ידיכם לפי שהכל יאמרו ראיתם הללו בני אדם שהיו תלמידי׳ הגוני׳ ומתו בחצי ימיהם : **יב** הלל ושמאי קבלו מהם משמעיה ואבטליון : הוי מתלמידיו של אהרן · כלומר הוי למד מאהרן שהיה אוהב שלום שנאמ׳ בריתי הית׳ אתו החיים והשלום כשהיה רואה שנים מריבים זה עם זה היה הולך לכל אחד ואחד שלא בדעת חבירו ואומר לו פלוני ראה למה אתה מריב עם פלוני הלא רוח נשתטח לפני ופייסני לבא אצלך לדבר עמך עליו עד שתתרצה להתפייס עמו וכמו כן היה מדבר לחבירו ומתוך דברים הללו היה משים שלום ביניהם · אמר אח׳ לאשתו קונם שאין נהנית לי עד שתרוק בעינו של כ״ג היה אהרן שומע היה הולך אצל אותה אשה והיה אומר פלוניתא חשתי בעיני ורוקי עלך רפואה יש בו תרוק לי בעין והיתה רוקקת ועל כן נאמר בו ויבכו אותו כל בית ישראל אחד האנשים ואחד נשים במשמע ובמשה לא נאמר אלא בני ישראל כדכתיב ויבכו בני ישראל את משה : **יג** נגד שמא אבד שמיה · כל מי שאינו נמשך ועוס׳ בגדולה מיתתו מתקרבת כמו שאמרו למעלה ביוסף ומן הפסוק נמצא סיוע שכן הוא שנא׳ לפני שבר גאון כלומר קודם שיבא לו לאדם שבר יעלה לגדול׳ · ואית דאמרי נגד שמא כל מי שאינו למד אלא כדי ליגדל שמו לקרותו רבי : כ״א נגד שמא משתמש בשם המפורש : ולא מוסיף מן הליל׳ על הימים מט״ו באב ואילך יסיף אמר רב יוסף

תקבריה

לב זה המקבל הרבנות : ואל כו׳ · כמ״ש (משלי כ״ח) לעלוקה שתי כו׳ זה המינות והרשות ואמרי׳ הרחק מעליה כו׳ ועיין בפ״ק דע״ז (ז׳ א׳) : **יא** חכמים הזהרו כו׳ · כמו שנזהרה התורה בדבריה כמ״ש (סנהדרין ל״ח ב׳) כל מקום שפקרו המיני׳ תשובתן בצידן כו׳ : **יב** הוי מתלמידיו של אהרן · כמ״ש (מלאכי׳ ב׳) בריתי היתה אתו החיים והשלום : אוהב כו׳ · כמ״ש (תהלי׳ ל״ד) בקש שלו׳ ורדפהו בקשיהו ממקומך כו׳ וכמ״ש במשה רבינו (במדבר י״ד) וילך אל דתן ואבירם ואמרו מכאן כו׳ וישלח מלאכי׳ אל סיחון כו׳ אע״פ שאמר לו הקב״ה להלחם עמו : אוהב שלום ורודף שלו׳ · בירושלמי פ״א דפאה בקש שלו׳ ורדפהו בקשהו ממקומך ורדפהו במקו׳ אחר · וכמ״ש (ויקר׳ י״ט) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה : ומקרבן לתור׳ · כמ״ש (בראשית י״ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן : **יג** נגד כו׳ · באדר״נ שלא יוציא לו שם במלכו׳ ונותני׳ בו עיניהם והורגים ונוטלים ממונו ושם בספי״א אל תתודע לרשו׳ כו׳ ונוטלו כל ממונו ע״ז נאמר מברך רעהו כו׳ וכן אמרו בגמרא : ודלא מוסיף יסיף · אמרו בסוף תענית מן הלילה על היום תקבריה אמיה · לפי שנאמר (ירמיה ל״ג) אם לא בריתי יומם ולילה כו׳ שמים וארץ כו׳ ושמים נגד יום וארץ נגד לילה והיא אמו כמ״ש (שירים ח׳) בני אמי כו׳ (איוב א׳) ערום יצאתי כו׳ אשוב שמה : ודלא יליף · כמ״ש (דברים ד׳) השמר לך ושמור נפשך כו׳ מלא״ד כו׳ : ודאשתמש כו׳ · כמ״ש בנדרים ס״ב ומה בלשצר כו׳ : **יד**

אם

היה אומר אם אין אני לי מי לי · וכשאני לעצמי מה אני · ואם לא עכשיו אימתי : **טו** שמאי אומר עשה תורתך קבע אמור מעט ועש׳ הרב׳ והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות : **טז** רבן גמליאל אומ׳ עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות · **יז** שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה (נ״א כשתיקה) ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא · **יח** רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העול׳ עומד (נ״א קיים) על הדין · ועל האמת · ועל השלום שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום · שפטו בשעריכם .

פרק ב׳ רבי

אם אין כו׳ · כמ״ש (תהלים מ״ט) אח לא פדה כו׳ : וכשאני כו׳ · כמ״ש (איוב ט׳) ומה יצדק אנוש אף כי אנוש כו׳ וכיוצא הרבה : ואם לא כו׳ כמ״ש (קהלת ט׳ י׳) כל אשר תמצא כו׳ כי אין מעשה כו׳ ואמרינן בפ״ב דשבת ודקאמר שלמה כי לכלב החי כו׳ :

טו עשה תורתך קבע · כמ״ש בפ״ק דיומא ודברת בם עשה אות׳ קבע ואל כו׳ : ומלאכתך עראי · כמ״ש בפ״ו דברכות (ל״ה ב׳) ואספת דגנך כו׳ : אמור כו׳ · כמ״ש בב״מ (פ״ז א׳) כתיב ואקחה פת כו׳ וכתיב ואל הבקר כו׳ מכאן לצדיקים שאומרים מעט כו׳ : והוי כו׳ · כמ״ש (משלי ט״ו ט״ז) טוב כו׳ :

טז ר״ג אומר עשה כו׳ · פיר׳ הרמב״ם שבכל דבר אחד שיעשה לו רב כדי להסתלק כו׳ וכן אל תרבה כו׳ מפני הספק · וכמ״ש (ויקרא יז) ולא ידע ונשא עונו ע״ז ידוו כל הדווים :

יז ולא מצאתי כו׳ · כמ״ש (משלי י״ז) גם אויל מחריש כו׳ וע׳ סוף פ״ט דפסחים ונאמר (משלי י׳) וחושך שפתיו משכיל : ולא המדרש כו׳ · כמ״ש בספ״ב דברכות (י״ז א׳) שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים כו׳ : וכל המרבה כו׳ · כמ״ש (משלי י׳ י״ט) ברוב דברים לא יחדל פשע :

פרק ב א כל

תקבריה אימי׳ : ודאשתמש בתגא חלף · המשתמש בכתרה של תורה כמו ששנינו בנדרים בר׳ טרפון כאלו חלף ובטל מהעולם · נ״א אי נמי המשתמש בת״ח חלף ונעבר שכרו ממנו שהרי כב׳ קבלו בכאן :

יד אם אין אני לי מי לי · כלומר אם לא אקיים אני את המצות מי מקיים אותם בשבילי : וכשאני לעצמי · כי אף כשאני הוצדקתי׳ איני עוש׳ כפי חובתי המוטלת עלי : ואם לא עכשיו אימתי · שכל מי שטורח בע״ש יש לו מה יאכל בשב׳ אבל מי שלא טרח מה יאכל :

טו עשה תורתך קבע · שלא תהא קובע עתים לתור׳ אלא כל היו׳ תעסו׳ עליך קבע · נ״א תקבע לך עתים ללמוד בכל יום הרבה פרקים או חמשה : אמור מעט ועש׳ הרבה · לעשות צדקה מעט ועשה הרבה שכן דרך הצדיקי׳ שכן מצינו באברהם שנא׳ ואקחה פת לחם וגו׳ וכתיב ויקח בן בקר רך וטוב וכתיב מהרי שלש סאים קמח וגו׳ :

טז רבן גמליאל אומר · זהו רבן גמליאל בנו של הלל : עשה לך רב · פירשתי למעלה : והסתלק מן הספק שאם תלמוד מעצמך תרבה לך ספקו׳ נ״א שלא תהא קובע עצמך לדבר הלכ׳ ועומד לבעה אלא כיון דלאו בפי׳ הוא איבעי ליה למיזל קמי רביה ביבמות פ׳ ב״ש : ואל תרבה לעשר אומדות · שלא תפרים מעשרותיכם מאומד לפי שפעמי׳ שלא תהא מכוין יפה כאדם הזה שאינו לומד מן השמועה : נ״א שהרי תורה נתנה שיעור במעשר שהוא א׳ מעשרה לפיכך צריך חשבון אבל בתרומה לא כתיב שיעור אלא ראשית דגנך לפיכך היא נטלת מאומד :

יז אלא שתיקה · שגם אויל מחריש חכם יחשב וכן חילוף שאם מרבה דברים עם בני אדם ולכל דבר מקדי׳ עצמו להשיב אפילו אם הוא חכם אויל יחשב על כן אין טוב כשתיקה עד שתראה : ולא המדרש הוא העיקר אלא המעש׳ · וגדול העושה יותר מן הלומד ואינו עושה :

יח שפטו בשעריכם · וסמיך ליה אולי יחנן וגומ׳ ובמשנה טברייניות אין שם פסוק :

פרק ב א ציבור

פרק ב

רבי אומר איזהו דרך ישר׳ שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה · ותפארת לו מן האדם · והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה · שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות · והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה . ושכר עבירה כנגד הפסדה · והסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה · דע מה למעלה ממך · עין רואה · ואוזן שומעת · וכל מעשיך בספר נכתבין · **ב** רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ · שיגיעת שניה׳ משכחת עון · וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה · וגוררת עון

פרק ב א שיבור

שיבור : כל שהיא תפארת לעושיה וגו׳ שנוח לו והנאה וגם בני אדם נוחין הימנו : נ״א לעושה למי שעושה אותה׳ תוספת גליון : כל שהיא תפארת לעושיה׳ כל דרך שהיא נוחה ותפאר׳ למי שעושין אותה לאותה הדרך יבור האדם לפי שידוע שזו הדרך שהיא נוחה לעושיה : ותפארת לו מן האדם · שלכל העול׳ היא ישרה דאין לך דבר עבירה שיעשה אדם שלא יתחרט בו ויאמר בלבו מה עשיתי ויש לו בושת מבני אדם · אבל נזדמן לידו דבר מצוה ודרך ישרה ויקיימנה אז ישמח ביותר עליה וגם בני אד׳ מפארי׳ ומשבחי׳ אותו : שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות· משל למ׳ הדב׳ דומ׳ למלך שאמ׳ לעבדיו טעו בשכרכ׳ כך וכך ונכנסו לפרדס וחרשו בו ותקנו כל צרכו ובפרדס היו בו אילנות טובות ורעות · ואלו היה אומר להם אילן פלוני טוב הוא ואילן פלוני רע הוא ותקנו בזה יותר מזה היו הולכין כלם אצל הטוב כדי להרבות שכרן ונמצאו אילנות רעות נשתיירו שלא יתקנו לכך אמר בסתם כך עשה הקב״ה שלא גלה שכר המצו׳ שלא יראה אדם מצו׳ ששכר׳ מרובה יותר מחבירתה ויחזור אחריה : והוי מחשב הפסד מצו׳ מה שאת׳ מפסיד מסחורתך בשע׳ שאתה עוסק במצו׳ אל תתעצב על אותו הפסד אלא הוי מחשבו כנגד השכר שתקבל עליה לעתיד ואם יבא עוד מצוה לידך קיימנה אף על פי שתדע שיש לך בה הפסד ממון ששכר המצות הרבה הוא : ושכר עביר׳ שאתה נהנה בה הוי מחשב כנגד הפסדה שאתה עתיד להפסיד בה ואם יבא עבירה לידך אל תעשנה אף על פי שתדע שתהנ׳ ממנה כי ההפסד שעתיד לבא עליך הרבה הוא : מה למעלה ממך שהיא רואה ושומעת וכותב בספר : **ב** בנו של רבי יהודה הנשיא · הוא רבינו הקדוש : שיגיעת שניה׳ משכחת עון שמתוך שהוא לומד ועוסק בתורה ובסחורה להתפרנס אינו חומד וגוזל ממון אחרים : לסוף בטלה לגרור עון כך כתוב במשנ׳ לפי שאי אפשר לו

פרק ב א כל

שהיא כו׳ · כמ״ש (משלי ג׳ ד׳) ומצא חן ושכל כו׳ אלקים ואדם: והוי כו׳ · כמ״ש (משלי ח׳) ארח חיים פן תפלס נעו מעגלותי׳ לא תדע וע׳ רש״י שם ובילקוט ר״פ עקב : והוי מחשב כו׳ · כמ״ש (שם ד׳) פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו ובמדרש בחוקותי חשבתי דרכי ואשיבה רגלי כו׳ חשבתי הפסד מצו׳ כו׳ ובפ״ה דב״ב (ע״ה) בהו חשבון אלו שמחשבין כו׳ : והסתכל כו׳ · כמ״ש בסוף פרק ג׳ דנדרים ובעבור תהי׳ יראתו על פניכ׳ לבלתי תחטאו זו הבושה כו׳ : דע כו׳ עין כו׳ · כמ״ש (איוב ל״ד) כי עיניו על כל דרכי איש וכל צעדיו יספור· (ירמי׳ ל״ב) אשר עיניך פקוחו׳ על כל דרכי כו׳ (משלי ה׳) כי נכח עיני ה׳ דרכי איש כו׳· וע׳ בילקוט וכיוצ׳ הרבה : ואזן כו׳ · כמ״ש (תילי׳ צ״ד) הנטע אזן הלא ישמ׳ כו׳ : וכל מעשיך כו׳ · כמ״ש (איוב ל״ז) וביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשיהו : **ב** יפה ת״ת כו׳ · כמ״ש (קהלת ז׳) טובה חכמה עם נחלה ועיין ילקוט שם : וכל תורה כו׳ · כמ״ש ברפ״ו דברכות ת״ר ואספת דגנך כו׳ : וצדקת׳ עומדת לעד· כמ״ש אנכי לא אשכחך זה מעשה סיני הן על כפים חקותיך : ואתם

עון · וכל העמלים עם הצבור · יהיו עמלים עמהם לשם שמים · שזכות אבותם מסייעתן וצדקת' עומדת לעד' ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם. **ג** הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן. נראין כאוהבין בשעת הנאתן · ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו · **ד** הוא הי' אומר עשה רצונו כרצונך' כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך · **ה** הלל אומר אל תפרוש מן הצבור · ואל תאמן בעצמך עד יום מותך · ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו · ואל תאמר דבר שאי אפשר (נ"א שאפשר) לשמוע שסופו להשמ' ואל

לו בלא מזונות והולך ומורח ומלסטם את הבריות ומשכח את תלמודו : וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים שאעפ"י שהן עמלין עמהן זכות אבותם מסייעתם : ואתם מעלה אני עליכ' שכר כאלו עשית' כאלו נעשה הדבר בשבילכ' הואיל ועסקתם לשם שמים : יהיו עוסקי' עמה' לשם שמי' · כלומר בכל מאמצי כחם ובלבד שיהיה לשם שמים : **ג** ברשות במלכות : נראין כאוהבין וכו' · נ"א למעלה כאלו עשיתם אפי' אין אתם גומרין את המעש' מעלה אני עליכם כאלו גמרתם אותו : **ד** הוא היה אומר רבן גמליאל: עשה רצונו כרצונך · שאפי' בשעה שתעשה חפצך תעש' לש"ש : כדי שיעשה רצונך כרצונו · כדי שיתנו לך מן השמי' טובה בעין יפה : בטל רצונך מפני רצונו · שתחשוב הפסד מצוה כנגד שכר' : שיבטל רצון אחרים · הקמים עליך לרעה : ויש ספרים שאין ההלכה כתובה בפרק בן זומא : הלל אומר · זהו הלל הזקן שאמר למעל' בפ"א : אל תפרוש מן הצבור · אלא השתתף עמהם בצרתם כדי שתשמח עמהם כמ"ש הפסוק שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה · כל מי שאינו משתתף עם הצבור אינו רואה בנחמת צבור ואינו רואה סימן ברכה לעולם בפ' אחרון דתענית : אל תאמין בעצמך : שהרי יוחנן כ"ג שמש בכהונה גדולה· פ' וכ"כ שנה ואח"כ נעשה צדוקי : עד שתגיע למקומו · שיבא כמו כן לידך ותכשל ממנו · וכן מצינו בירבעם בשעה שבנה שלמה בית המקדש והעלים אותו הניח מפתחות תחת מראשותיו כדי שישכים למחרת להקרי' תמיד של שחר בזמנו וגם עשתה בת פרעה הכניסה לו על מטתו כמין רקיע של נחושת ומזלות וכוכבים מצויירים בו כדי להטעותו בלילה וליהנות מגופו של אותו צדיק ועברו עליו ארבע שעות ביום שלא עמד ולא קרב תמיד של שחר ועל אות' שעה שנינו בגמרת ירושלמי על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות מה עשה ירבעם קבץ כל שבטו של אפרים והשכים לפתחו של שלמה להרתיעו על זאת יצאת בת קול והזהיר לו רשע אתה מחייבו על השוגג וז"ש הכתוב כדבר אפרים רתת וגו' כשנרתע אפרים ונגד על התמיד ששהה : ואל תאמר דבר · כלומר אל תאמר על דבר של תורה שאתה יכול לשמוע עכשיו שתשמע לבסוף אלא לאלת' הט

אזנך

ואתם כו' · פי' הרמב"ם שאף שימנע עשיית מצוה כו' וכמ"ש בפ"ה דברכות ופ"ו דשבת (ס"ג) מאי ולא יבא שמו כו' וכמ"ש ע"פ שניכ כו' אם כך ענש הכתוב לנטפל כו' ק"ו לנטפל לעושי כו' : **ג** הוו כו' · כמש"ל פ"ה: **ד** הוא היה כו' עשה כו' · כמ"ש (שמואל ב' כ"ג) מושל באדם צדיק מושל יראת אלקים וכמ"ש בפ"ג דמ"ק: בטל כו' · כמ"ש בפ"ה דגטין (ז') דום לה' כו' הכנס כו' : אל תפרוש · כמ"ש (שמות י"ז) ויקחו אבן וישימו תחתיו ועיין בפ"ה דתענית : ואל תאמין כו' · כמ"ש (יחזקאל ל"ג) ובשוב צדי' מצדקתו כו' וכמ"ש בפ"ד דברכו': ואל תדין כו' · כמ"ש (בראשית ו') הנפילים כו' : ואל תאמר כו' · פי' שלא תאמ' דבר בסתר ותאמר איני חושש שאי אפשר להתגלות הדבר הזה וכמ"ש (קהלת י') ובחדרי

ואל תאמר לכשאפנה אשנה · שמא לא תפנה : **ה** הוא היה אומר אין בור ירא חטא · ולא עם הארץ חסיד · ולא הביישן למד · ולא הקפדן מלמד · ולא כל המרבה בסחורה מחכים · ובמקום שאין אנשים · השתדל להיות איש : **ו** אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים · אמר (ס״א לה) על דאטפת׳ אטפוך · וסוף מטיפיך יטופון : **ז** הוא היה אומר מרבה בשר מרבה רמה · מרבה נכסים · מרבה דאגה · מרבה נשים · מרבה כשפים · מרב׳ שפחות · מרבה זמה · מרבה עבדים מרבה גזל · מרבה תורה · מרבה חיים · מרבה ישיבה . מרבה חכמה · מרבה עצה · מרבה

אזכך לשמוע · ס״א ואל תאמר דבר כלומר אל תאמר דבר סוד שאפשר לשמוע לאחרים שאם תאמרנו סופו לישמע בעולם שאתה גלית לו את הסוד : **ה** בור · רק מכל דבר כמו שדה בור וגרוע הוא מעם הארץ שאפי׳ בטיב מש׳ ומתן אינו יודע : ולא עם הארץ וכו׳ אבל ירא חטא אפשר דהוי מתוך שהוא מתעסק בסחורה : ולא הביישן למד . לפי שנא׳ אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה · וזה הפסוק פירשו חז״ל במסכת ברכות אם מנבל עצמו בדברי תורה סופו להתנשא אבל אם הוא שותק שאינו שואל בהלכות ובשאר ענינים ישים ידו לפיו כלומר לא ידע כלום : ולא כל המרבה כו׳ · יותר מדאי מחכים בתורה וכן הוא אומר לא בשמים היא לא תמצא תורה לא בתגרים ולא בסחרנין שפורשין מן היבשה לים : כ״א האדם הרוצה להתחכם צריך שיעסוק בכל ענינים של יישוב העולם בין בסחורה בין בשאר חכמות דרכי עולם להיות מבין מכל ע״כ : השתדל ותעסוק בדרכי צבור אבל במקום שיש איש אתה תעסוק בתורתך : **ו** אף הוא · הלל היה אומר : על דאטפת אטפוך · על שהיית מלסטם את הבריות ומציפן בנהר הציפוך בנהר : וסוף מטיפיך יטופון אותם שהציפוך יהיו ג״כ מתים באותה מיתה שהם היו חייבין מיתה אלא שנהרגו על יד זה מפני שהיה הקב״ה עתיד לגבות מידו וכן הוא אומר מרשעים יצא רשע · ויש מקומות שלא נהגו לומר זאת ההלכה : **ז** מרבה רמה · ללמדך שאין מועיל לו ריבוי בשר כריבוי תורה · כ״א מי שמבריא עצמו בבשר כשמת יש לו תולעה ורמה : מרבה דאגה · שמא יאנסו נכסיו ממנו מאת המלך : מרבה גזל · שגוזלים את אחרים דסתם עבדים גזלנים כלומר כל אלו הרבויים לא חשיבי אבל מרבה ישיבה של תלמידי חכמים מרבה חכמה :

ובחדרי משכבך כו׳ כי עוף השמים כו׳ ועיין פ״ה דב״ב : ואל תאמר לכשאפנה אשנה כו׳ · כמ״ש (משלי כ״ז) אל תתהלל ביום מחר כי כו׳ : **ה** ולא הביישן למד כמ״ש (משלי ל׳) אם נבלת בהתנשא ואם זמות כו׳ : ולא הקפדן מלמד כמ״ש בסוף ברכות ודבר ה׳ אל משה פנים כו׳ כשם שאני הסברתי כו׳ הרב בכעס כו׳ : ולא כל כו׳ · כמ״ש בריש פ״ה דעירובין (כ״ה א׳) ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרני׳ כו׳ : **ו** על דאטפת כו׳ · כמ״ש (שמו׳ כ״א) והאלהים אנה לידו מרשעים יצא רשע כו׳ וכמ״ש (מכו׳ י׳ ב׳) שמזמנן לפונדק אחד כו׳ : **ז** מרבה בשר כו׳ · כמ״ש (איוב י״ד) אך בשרו עליו יכאב : מרבה נכסי׳ כו׳ · כמ״ש (קהלת ב׳) כי כל ימיו כו׳ גם בלילה כו׳ : מרבה נשים כו׳ · כמ״ש (יחזקאל י״ג) המספחות כו׳ וכן נאמר מכשפה בלשון נקיבה : מרבה שפחות כו׳ · כמ״ש בעזרא (י) ואיל צאן ואמרו שכול׳ שפחה חרופה בעלו כמ״ש קדקד שער מתהלך באשמיו על אשם שפחה חרופה כמ״ש דהיא שכיחא וזילא : מרבה עבדים כו׳ · כמ״ש ששה דברים צוה כנען את בניו אהבו את הגזל וכמ״ש כנען בידו מאזני מרמה : מרבה תורה כו׳ · כמ״ש (משלי ג׳) כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך ונאמר (משלי ט׳) כי בי ירבו ימיך : מרבה ישיבה כו׳ · כמ״ש בפ״ה דתעני׳ (ז׳ א׳) מאי דכתיב ברזל בברזל יחד ואיש כו׳ והיינו דאמר ר״ח הרבה כו׳ : מרבה עצה כו׳ · כמ״ש (משלי י״ב) שומע לעצה

מרבה תבונה · מרבה צדקה · מרבה שלום · קנה שם טוב · קנה לעצמו · קנה לו דברי תור' · קנה לו חיי העולם הבא · **ח** רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי · הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה : אל תחזיק טובה לעצמך · כי לכך נוצרת · חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן · (ס"א לא גרסי רבי בכולהון) רבי אליעזר בן הורקנוס · ורבי יהושע בן חנניה · ורבי יוסי הכהן · ורבי שמעון בן נתנאל · ורבי אלעזר בן ערך· הוא היה מונה שבחן· רבי אליעז' בן הורקנו' בור (ס"א סוד) סיד שאינו מאבד טפה·רבי יהושע ב"ח אשרי יולדתו· רבי יוסי הכהן חסיד· רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא · ורבי אלעזר בן ערך מעין המתגבר הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים· ור' אליעזר בן הורקנוס בכף שניי' מכריע את כלם · אבא שאול אומ' משמו· אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אליעז' בן הורקנוס אף עמהם ור' אלעז' בן ערך בכף שניה · מכריע את כלם · **ט** אמר להם צאו וראו איזוהי דרך (ס"א טובה) ישר' שידבק בה האדם· רבי אליעזר אומר עין טובה · רבי יהושע אומר חבר טוב · רבי יוסי אומר שכן טוב · רבי שמעון אומר הרואה את הנולד · רבי

אלעזר

לעצה חכם · (ישעיה מ') את מי נועץ ויבינהו : מרבה צדקה כו' · כמ"ש (ישעיה כ"ז) או יחזיק במעוזי יעשה שלום כו' : קנה שם כו' · כמ"ש (משלי כ"ב) נבחר שם כו' (קהלת ז') טוב שם משמן טוב וכמ"ש במדר' שם : קנה לו דברי תורה כו' · כמ"ש (דברי' ל') כי היא חייך ואורך ימיך וכמ"ש בספ"ק דקדושין : **ח** כי לכך נוצרת כו' · כמ"ש (איוב ה') כי אדם לעמל יולד ואמרינן בפר' חלק איני יודע אם לעמל פה כו' כשהוא אומר כי אכף כו' ועדיין כו' כשהוא אומר לא ימיש כו' : **ט** עין טובה · כמ"ש (משלי כ"ב) טוב עין הוא יבורך : חבר טוב · כמ"ש (משלי ג') אם ללצים כו' ולענוים יתן חן : שכן טוב · כנ"ל בפ"א מדגל יהודה · שנאמר יהודה מחקקי כו' : הרואה את הנולד · כמ"ש (קהל' ב')

החכם

שמחדדין ומחכמין אותו כדאמרינן ומתלמידי יותר וכו' : **ח** אל תחזיק טובה לעצמך · לומר כך וכך למדתי ולפי שהוא לא הניח בעולם לא משנה ולא מקרא שלא למד לכך היה אומר כן : כי לכך נוצרת לשם כך יצאת להאיר העולם כדכתי' ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנ' הקב"ה עם מעש' בראשית שאם אין מקבלין ישראל את התורה יחזיר העולם לתוהו ובוהו כמלא עכשיו שחוב' גדולה מוטלת עליו ולא בטוב' הוא עוש' : הוא היה מונה שבחן רבן יוחנן בן זכאי ולפי שתלמידיו היו קוראם בשמו אליעזר יהושע כו' · בו' סיד שאינו מאבד טפה בור סיד דמיונו כהקי' בור נזימיה לפי שטח בסי' כל סביביו ואין נבלעי' מימיו כך הוא לא ישכח דבר א' מתלמודו : אשרי יולדתו שהיה בקי בכל דבר למוד ויועץ וקרוב למלכות ואני שמעתי לפי שהיא גרמה לו שיהי' חכם שכל הימי' שעברתו אמו היתה מחזר' בכל יום על כל בתי מדרשות שהיו בעיר ואומר להם בבקשה מכם בקשו רחמים על העובר הזה שיהיה חכם · בגמרא ירושלמי : מעין המתגבר חריף ומחודד יותר מדאי · אבל רבי אליעזר לא היה חריף כמוהו וסיני ועוקר הרים סיני עדיף : **ט** שכן טוב יותר מחבר טוב שככנו רואהו כל שעה ביום ובלילה ולומד ממעשיו : אחד · אפי' לוה מן האדם כאלו לוה מן המקום מאחר שהמקום עתיד לפרוע לו למלוה שנאמר חונן ונותן · כ"א וצדיק חונן זה הקב"ה שהוא צדיק חונן ונותן לו למלוה ומדאזכיר

שמו

אלעזר אומר לב טוב · אמר להם רוא' אני את דברי ר' אלעז' בן ערך מדבריכ' שבכלל דבריו דבריכ' · אמר להם צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האד' רבי אליעזר אומר עין רעה רבי יהושע אומר חבר רע · רבי יוסי אומ' שכן רע רבי שמעון אומר הלוה ואינו משלם אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום ברוך הוא · שנאמר (תהלים ל"ז) לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן רבי אלעזר אומר לב רע · אמר להם רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם: **י** הם אמרו (נמרא ל"נ שלשה) שלש' דברי' ר' אליעזר אומ' יהי כבוד חבירך (ס"א תלמידך) חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס · ושוב יום א' לפני מיתתך והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים · והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה· שנשיכתן · נשיכת שועל · ועקיצתן · עקיצת עקרב · ולחישתן · לחישת שרף · וכל דבריהם כגחלי אש : **יא** רבי יהושע אומ' עין הרע · ויצר הרע· ושנאת הבריות · מוציאין את האדם מן העולם · **יב** רבי יוסי אומר יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך והתקן עצמך ללמוד תור' שאינה ירושה לך·

וכל

שמו של הקב"ה גבי הלואה מכלל לחשיב כאלו לוה מן המקום · המקום הוא מקומו של עולם וכן הוא אומר ומתחת זרועות עולם אבל העול' לא יכילנו שנאמר השמים ושמי השמים לא יכלכלוך : לב טוב יהא לו בכל דבר ולא יבא לידי תקלה לעולם : הם אמרו ג' דברים כל אחד מאלו ה' תלמידים : יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך אימתי בזמן שלא תהא נוח לכעוס : ושוב יום אחד לפני מיתתך הרי שנים כלומר בכל יום ויו' עשה תשובה דשמא למחר אתה מת · וג' והוי מתחמם כנגד אורן שתשמע לדבריה': והוי זהיר שלא תכוה שלא תגע ע' ידם אם תעבור על דבריהם השועל הזה שיניו דקות ועקומות וקשה נשיכתו משאר נשיכות · ועקרב מטיל ארס מן העוקץ · ונחש שרף שורף בפיו בלע"ז פילפ"אר כדרך שעושים האווזים הללו זה לזה ושורף האדם בארס שלו כלות' בכל ענין הם מזיקי' לעוב' על דבריה': וכל דבריהם · אף קלות שבקלות כי פורץ גדר של חכמים כגון ייחוד של פנוי' שסת' אשה נדה היא שנאמר תהיה בנדתה עד שתבא במים וחכמי' גזרו אף אם טבלה שהרי גזרו על ייחוד פנויה לא שנא טהורה ול"ש טמאה: **יא** ושנאת הבריות · שנאת חנם וכו': **יב** שאינה ירושה לך · אל

תאמר

החכם עיניו בראשו כו' ואמרו בראשיתו רואה כו': לב טוב כו' · כמ"ש (משלי ט"ו) וטוב לב מ' והרב' מקראות בזה : שבכלל כו' · כמ"ש בירושלמי תנה בני לבך לי כו' אין יהבת לבך לי אנא ידעת דאת כולה דילי : עין רעה כו' כמ"ש (משלי י"ח) ומונע בר יקבוהו לאום : חבר רע כמ"ש (משלי ג') אם ללצים כו' : שכן רע· כמש"ל בפר' א' : לב רע· כמ"ש (במדב' ט"ו) ולא תתורו כו' ואמרו עינא וליבא תרי סרסור' כו' העין הולך אחר הלב כו' ועיין בילקוט ס"פ שלח וז"ש רואה אני כו' שבכלל דבריו כו' : **י** ואל תהי כו' · כמ"ש (קהלת ז') אל תבהל מ' כי כעס כו' ואמרו לא יהי' בך אל זר כו' : ושוב כו' · כמ"ש בסוף פכ"ג דשבת בכל עת יהיו בגדיך לבנים כו' : והוי מתחמם כו' · כמ"ש (ישעי' ב') לכו ונלכה באור ה' וכמ"ש (בראשית י"ג) וגם ללוט ההולך כו' מי גר' הליכתו עם אברה' ולמד ממעשיו ויפצר בם מאד כו' : והוי זהיר כו' · כמ"ש (מלכים ב' ה') וצרעת נעמן כו' ועיין בפי' הרמב"ם ובאגדה הפרד לא מעלי ז"ש והוי זהיר בגחלתן כו' שגרם לו פרידת עול' שנ' (דברים כ"ג) · לא יבא עמוני כו': **יא** עין הרע כו' · שכולם היו בבלעם והוציאו אותו מן העולם וכמ"ש בפ"ה : **יב** והתקן כו' : כמ"ש

במדבר

וכל מעשיך יהיו לשם שמים: **יג** רבי שמעון אומר הוי זהיר בקריאת שמע ובתפל' · ובשאתה מתפלל אל תעש' תפלתך קבע · אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה · שנאמר (יונה ד) כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה · ואל תהי רשע בפני עצמך: **יד** רבי אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה (גמ' ל"ג ורע) מה שתשיב לאפיקורוס · ורע לפני מי אתה עמל · ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך: **טו** רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכ' מרוב' והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק: **טז** הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להיבטל ממנה אם למדת תורה הרבה נותני' לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא:

פרק ג. עקביא בן מהללאל אומ'

הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה · דע מאין באת · ולאן אתה הולך ולפני מי אתה

(במדב' כ"ז) יפקוד אלקי הרוחו' כו' קח לך את כו' א"ל הקב"ה בניך יהיו יושבים ויהושע כו' ואמרו ג' כתרים הן זר ארון כו' כתר תורה עדיין בו': וכל מעשיך · כמ"ש (משלי ג') בכל דרכיך דעהו כו' ואמרו איזה פרשה קטנ' שכל גופי התור' כו' וע' סוף ברכו': **יד** הוי שקוד כו' · כמ"ש (משלי ח') לשקוד על דלתותי יום יום כו': ודע לפני כו' · כנ"ל בכל דרכיך דעהו: ונאמן כו' כמ"ש בת"כ פ' אמור אני ה' נאמן לשלם שכר וכמ"ש בפ"ד דמנחות: **טו** היום קצר · כמ"ש (איוב ח') כי צל ימינו כו' וכיוצא: והמלאכה מרובה · כמ"ש (איוב י"א) ארוכה מארץ מדה ורחבה כו': והשכר הרבה · כמ"ש (משלי ח') וכל חפצים לא ישוו בה וכיוצא: ובעל הבי' דוחק · כמ"ש (יהושע א') לא ימיש כו' ופן יסורו כו': **טז** לא עליך כו' ולא כו' · כמ"ש (דברי' י"א) אשר אנכי מצוה אתכם היום שלא תאמר כו' ארוכה מארץ מדה כו' שכיר יום אתה עד ירצה כשכיר יומו: ודע כו' כמ"ש (שמות כ') למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב כו' · וכמ"ש ותשחק ליום אחרון וע"ש:

פרק ג. הסתכל

בשלשה כו' · כמ"ש (קהלת י"ב) וזכו' את בוראך כו' ודרש ר"ע בארך זה ליחה סרוחה בורך זו רימה ותולעה בוראך זה ממ"ה הקב"ה וע"ש ואמרו בסוטה כתב ועפר ומים מים זהו מאין באת ועפר לאן אתה הולך וכתב ולפני מי כמ"ש איוב

תאמר הואיל ובא חכם אף אני אהיה כמו כן בלי שום טורח: **יג** הוי זהיר בקריא' שמע · לקרותו בשעתו: ובתפלה · ובתפילין לא גרסינן · כ"א קריאת שמע ותפלה חדא מילתא היא: אל תעש' תפלתך קבע · כאדם שעליו דבר קבוע ומוטל עליו חובה ואומר כך וכך אני חייב מתי אפרוק מעלי עול זה: אלא בתחנוני' שתהא מכוון דעתך: כי חנון ורחום הוא · מכאן שרוצה בתחנוני' ומרחם מיד: ואל תהי רשע בפני עצמך · כלומ' אל תעשה דבר שהיום או למחר תעש' אתה את עצמך רשע ותאמר למה עשיתי רשע זה: **יד** ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך · הרי שלשה: **טו** היום קצר · העולם הזה: ובעל הבית דוחק · זה הקב"ה שנאמר בו והגית בו יומם ולילה: **טז** לא עליך המלאכה לגמו' את כולה: ולא אתה בן חורין ליבטל מכל וכל לכך אם תעשה הרבה תקבל שכר:

פרק ג. א מאין

ולאין ולפני מי · כלהו דרשו רבותי' מתקר' זה וזכו' את בוראך זה הקדוש ברוך הוא שתתן דין וחשבון

וחשבון לפניו · וקרי ביה בארך שתזכור מקורך : ומאין באת מטפה סרוחה של שכבת זרע · וקרי ביה בורך שתזכור את קברך שאתה הולך שם למקום עפר רמה ותולעה : **ב** סגן · שני כלומר שהוא שני לכ"ג : בשלמה של מלכות · אפילו באומות העולם שכן מצינו שהיו נודרין נדרים ונדבות כישראל וכמו שמצינו בשבעי' פרי' שהיו ישראל מביאים בחג על שבעים אומות : קיים בלעו · כל אחד ואחד את חבירו : איש אל רעהו הרי כאן שנים : (בסוף מסכת ר' חלפתא מצאתי כתו' בפי' רש"י ז"ל) לא מצינו במשנ' כתוב וידום אבל אנחנו רגילי' לומר וידום כמו כאשר דמיתי כלומר שהוא מחשב בדברי תור' כי נטל עליו שכר על אותו העסק נטל כלומר יטול ואמר לא נטל לשון שכך כמו ושכות על הארון ומתרגמינן ותטיל ע"כ: **ג** ולא אמרו עליו דברי תורה ורגילין בני אדם לפטור עצמן בברכת המזון · קיא צואה דבר מיאוס הוא · בלי מקום שמזכירין שמו בל מקום שם · זבחי מתים זו ע"ז שנאמר ויצמד ישראל לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים : וידבר אלי מיד כשדבר דברי תור' נקרא שולחן שלפני ה' ויש אומרים מראשו של פסוק שנאמר והמזבח עץ שלש אמות גו' אל תקרי אמות אלא אמו' כמו יש אם למקר' כנגד תורה נביאים וכתובים ויש אומרים מקרא משנה גמרא צריך לדבר בהם על השולחן ואז נקרא שולחן

אתה עתיד ליתן דין וחשבון · מאין באת · כטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה · ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה : **ב** רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומ' של מלכות · שאלמלא מוראה איש את רעהו חיי' בלעו · רבי חנניא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה · הרי זה מושב לצים שנאמר (תהלים א') ובמושב לצים לא ישב · אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם שנאמר (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו · אין לי אלא שנים · מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה · שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר שנאמר (איכה ג') ישב בדד וידום כי נטל עליו : **ג** רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד · ולא אמרו עליו דברי תורה · כאילו אכלו מזבחי מתים · שנאמר (ישעיה כ"ח) כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום · אבל שלשה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו דברי תורה · כאלו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא · שנאמר (יחזקאל מ"א) וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'

(איוב ל"ז) וביד כל אדם יחתום כו' : מאין באת כו' · כמ"ש (תהלים נ"א) הן בעון חוללתי כו' · (איוב י"ג) מי יתן טהור מטמא כו' : ולאן כו' · כמ"ש (בראשית ג') כי עפר אתה כו' (קהל' י"ב) וישב העפ' כו' וכתי' (איוב כ"ה) אף כי אנוש רימה ובן אדם תולעה כו' : ולפני מי כו' · כמ"ש (קהלת י"א) ודע כי על כל כו' (קהלת י"ב) כי את כל מעשה האלקים יביא כו' : **ב** הוי מתפלל כו' · כמ"ש (חבקוק א') ותעשה אדם כדגי הים כו' ואמרו בפ"ק דע"ז מה דגים שבים כל הגדול כו' והיינו דתנן ר"ח ס"פ כו' : שנאמר ובמושב לצים כו' · ר"ל שנאמר בסיפא דקרא כי אם בתור' ה' כו' וע' ברמב"ם וכמ"ש (ישעי' כ"ח) וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו

ה' : **ד** רבי חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה · והמהלך בדרך יחידי · (גמרא) והמפנה (נ"א ומפנה) לבו לבטלה · הרי זה מתחייב בנפשו :

ה רבי נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות · ועול דרך ארץ · וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ :

ו רבי חלפתא איש כפר חנניא אומר עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרוי' ביניהם · שנאמר (תהלים פ"ב) אלהים נצב בעדת אל · ומנין אפילו חמשה שנאמר (עמוס ט') ואגודתו על ארץ יסדה · ומנין אפי' שלשה · שנאמ' בקרב אלהים ישפוט · ומנין אפילו שנים · שנאמר (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע וגו' · ומנין אפילו אחד · שנאמר (שמות ב') בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך :

ז ר' אליעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו · שאתה ושלך שלו וכן ברוד הוא אומר (ד"ה א' כ"ט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך · ר"ש אומר המהלך בדרך ושונה · ומפסיק ממשנתו · ואומר מה נאה אילן זה · ומה

חנו כהן ונביא כו' כי כל כו' את מי יורה דעה כו' : **ד** ר"ח כו' ומפנה כו' · כמ"ש (דברים ד') ופן יסורו מלבבך כו' וכתיב (שם) ושמור נפשך כו' · **ה** כל המקבל כו' · עול מלכות כמ"ש בפ"ה דעירובין חרות על הלוחות חירות ממלכיות ואמרו בפ"ק דבבא בתרא ויחלו מעט ממשא מלך כו' ע"ש : ועול ד"א · כמ"ש בפ"ו דברכות ולא עוד אלא שאחרים כו' שנא' ועמדו זרים כו' בזמן שישראל עושים כו' שנאמר ועמדו זרים כו' : וכל הפורק כו' · כמ"ש ובזמן שאין עושים שנאמר ואספת דגנך ולא עוד אלא כו' שנאמר ועבדת כו' ר"ל כמ"ש תחת אשר כו' ועבדת הרי עול מלכות ועול ד"א ועבד' ואספת כנ"ל : **ז** ושונה · כמ"ש בפ"ב דחגיגה כל העוסק כו'

שולחן אשר לפני ה' : **ד** הנעור יחידי ומחשב בלבו דברי הבאי : לבטל' להבטל מדברי תורה : **ו** חלפתא שם חכם הוא · בעדת אל ואין עדה פחותה מעשרה שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת וזה הפסוק נאמר במרגלי' שהיו י"ב יצאו יהושע וכלב נשארו עשרה : ומנין אפילו חמשה שנא' בקרב אלהי' ישפוט : ואגודתו על ארץ יסדה ואין אגודה אלא בג' שכן מצינו בג' מיני' שבלול' שהיו כאגדין כא' ועוד תנן ולקחתם אגודת אזוב ג' קלחים וג' גרדומין · ויש אומרי' בקרב אלהים ישפוט כנגד ג' דיינים וב' בעלי דינים הרי ה' : נ"א מנין שאפי' חמשה וכו' שנא' ואגודתו וגו' אצבעו' ידיו של אדם ה' וכשאגוד ידיו היכא אגד של ה' וברישי' דקרא כתי' הבונ' בשמי' מעליותיו הב"ה בונה בשמי' מעליותיו והשר' שכינתו ואגודתו כשיש למטה אגודה שהיא פ"ו דהיינו ה' בני אדם שעוסקי' בתורתו על ארץ יסדה ותקנ' להשרות' בין אלה הה' : בקרב אלהים דיינים דסתם דיינים ג' : ישפוט המקום עמהם שמסכי' עמהם בדברי המשפט וכן כתיב אלהים נצב כלומר בקרב דיינים שאינם אלא שלשה כתי' הוא שופט : אשר אזכיר כלומר שאתן דעת בלבך להזכיר את שמי אבא אליך דהיינו יחיד ע"כ הזכיר את שמי משמע אלמד לאחרים שיהיו מזכירין את שמי : **ז** ברתותא שם מקום הוא : וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל על אותו מעשה שקבץ כסף וזהב לבית המקדש אמר דוד לפסוק זה · נ"א תן לו משלו משל עצמו שתעשה צדקה ותתנדב מנכסיך לשמים : שאתה ושלך שלו והדין עליך לתת לו משל עצמו : כי ממך הכל וגו' כי כל מה שהיה להם

ומה נאה ניר זה · מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו : **ח** ר׳ דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר כל השוכח דבר אחד ממשנתו · מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו · שנאמר (דברים ד׳) רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך · יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר (שם) ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך · הא אינו מתחיי׳ בנפשו עד שישב ויסירם מלבו׳ **ט** רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת · וכל שחכמתו קודמ׳ ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימ׳ · הו׳ היה אומ׳ כל שמעשיו מרובין מחכמתו׳ חכמתו מתקיים׳ · וכל שחכמתו מרוב׳ ממעשיו אין חכמתו מתקיים׳ · **י** הו׳ היה אומ׳ כל שרוח הבריו׳ נוחה הימנו · רוח המקו׳ נוחה הימנו · וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו · אין רוח המקום נוחה הימנו · רבי דוסא בן הרכינס אומר שינה של שחרית · ויין של צהרים · ושיחת הילדים · וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ · מוציאין את האדם מן העולם : **יא**

רבי

להם ממך הוא ומעת׳ שקבלו מידך שנתת להם מברכתך חזרו ונתנו לך לצורך ביתך כמו ונתנו את בנותינו לכם : מה נאה ניר זה שדה שנחרש׳ כ״א המהלך בדרך ושונה ול״ג יחידי : הרי זה מתחייב בנפשו כלו׳ מסתכן בנפשו כי כשעוסק בתורה אין רשות לשטן להזיקו וכיון שפוסק על דברים בטלים ניתנה לו רשות : הכא ל״ג מעלה עליו הכתוב דהא לא כתיב קרא : **ח** תקפה שכחה בעל כרחו מפני שחמור׳ עליו : **ט** כל שיראת חטאו קודמת׳ לחכמתו שמתרחק מן האיסור ומן החטא · כ״א שיראת חטאו קודמת כו׳ שבכל מעשיו ובכל עניניו מקדמת יראת חטא ובא׳ לפניו שנזכ׳ הוא עליה בכל אשר הוא עושה : חכמתו מתקיימת מעשיו מתקיימי׳ בידו ומצלי׳ בכל אשר יפנ׳ לכיון דירא׳ שמים עומדת בעיניו כל שעה אינו נכשל במעשיו והוא נזכר ביר׳ חטאו : אין חכמתו עולה בידו שאין בו ממש ובטלה הי׳ דע״כ חכמ׳ ודעת בעינן יראת ה׳ היא אוצרו כדכתי׳ קרא ואם אין יראת השם אין חכמה : שחכמתו מרובה ממעשיו שלמד הרבה ולא מקיים טוב לו שלא למד · כ״א שמעשיו מרובין וכו׳ שמרבה בצדקה ובעסק מצות יותר ממה שלמד תורתו מתקיימת · וכל הלומד ואינו מקיים דומה לאשה שיולדת וקוברת ולאדם שזורע ואינו קוצר : **י** כל שרוח הבריות כלומר כל מי שהוא אהוב למטה בידוע שהוא אהוב למעלה : שינה של שחרית שהולך וישן עד שיעבור זמן קריאת שמע כ״א ערבה לו לאדם ונמשך בה ומבטלתו מן התורה : ויין של צהרים שמביאתו לידי שכחה : ושיחת הילדים בחורים שעוסקים בדברי ליצנות ובני אדם רודפין אחריהם : וישיבת בתי כנסיות שמתכנסים ועוסקים בדברים בטלי׳ ומשכים עם בני אדם :

יא האי

כו׳ שנאמר הקוטפים כו׳ ובפ״ה דב״ב כל הפוחת מד״ת כו׳ שנאמר מהאש יצאו כו׳ : **ט** כל שיראת כו׳ · כמ״ש (תהלים קי״א) ראשית חכמה יראת ה׳ ט׳ : כל שמעשיו כו׳ · כמ״ש בפ״ב דשב׳ (ל״א א׳) מאי דכתיב והיה אמונת עתיך כו׳ ואפ״ה אי יראת ה׳ ט׳ ושם ויאמר לאדם הן יראת ה׳ כו׳ ועתה ט׳ : **י** כל שרוח כו׳ · כמ״ש (משלי ג׳) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם : שינה של שחרית · כמ״ש (משלי כ״ו) הדלת תסו׳ על צירה ועצל כו׳ · אדר״נ : יין של צהרי׳ · כמ״ש (קהלת י׳) אשריך ארץ כו׳ בגבורה ולא בשתי ועיין אדר״נ : ושיחת הילדי׳ · שמבטלין מד״ת ואח׳ נמשך אחריה׳ ונאמר לא ימיש כו׳ שם ע״ש : וישיבת ט׳ כמ״ש אשרי האיש ט׳ כי אם כו׳ : **יא**

המחלל

יא רבי אלעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים · והמבזה את המועדות · והמלבין פני חבירו ברבים · והמפר בריתו של אברהם אבינו עליו השלו' והמגלה פנים בתורה שלא בהלכה · אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים · אין לו חלק לעולם הבא :

יב רבי ישמעאל אומר הוי קל לראש ונוח לתשחורת · והוי מקבל את כל האדם בשמחה :

יג רבי עקיבא אומר שחוק · וקלות ראש · מרגילין לערוה · מסורת · סייג לתורה · מעשרות · סייג לעושר · נדרים · סייג לפרישות . סייג לחכמה שתיקה הוא :

המחלל כו' · כמ"ש (יחזקאל כ"ב) קדשי בזית כו' (שמואל א' ב') למה תבעטו בזבחי כו' : והמבזה כו' · כמ"ש כל המבזה את כו' שנאמר אלהי מסכה כו' חג המצות כו' : והמלבין כו' · כמ"ש בספ"ו דברכו' נוח כו' שנאמר היא מוצאת כו' : והמפר כו' והמגלה כו' · כמ"ש בפ' חלק ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברי' בשר הכרת בעוה"ז תכרת בעה"ב מכאן א"ר א המודעי כו' : **יג** מסורת כו' · כמ"ש במגילה (ג' א') ונדרים ויבינו במקרא כו' : מעשרות כו' · כמ"ש בפ"ק דתענית עשר בשבי' שתתעשר כו' ובחנוני נא כו' : נדרים סייג כו' · כמ"ש (תהלי' קי"ט) ואקיימה כו' וכמ"ש בפ"ק דנדרים לזרוזי עצמו וכא' חי ה' שבני כו' ואמרו ליצרו נשבע כו' : סייג כו' · כמ"ש (משלי י') וחשך שפתיו משכיל

יא אהי קרא קא דריש כי דבר ה' בזה זה האפיקורוס ואת מצותו הפר זה המפר ברי' בשר : הכרת תכרת בעולם הזה ובעול' הבא מכאן אמר רבי אליעזר המודעי המחלל את הקדשים שאינו משמרן כהלכה ומחללן מקדושתן · והמבזה וכו' חילל חולו של מועד בעשיי' מלאכה או שנוהג בהם מנהג חול באכילה ובשתיה דאוקיל ואינם אמורים כיום טוב אינו חושש לבוזרם כל אלה נפקי מכי דבר ה' בזה שנוהג בהם מנהג בזיון : והמפר וכו' שאינו רוצה לימול את בריתו הפר : והמגל' פנים בתורה וכו' · היינו האפיקורוס כמנשה שהי' דורש אגדו' של דופי למה לו למשה לכתוב ותמנע היתה פלגש זהו כי דבר ה' בזה : המלבין פני חבירו וכו' לא כתיב התם במתני' דר"א בחלק ולא ידענא היכי מפיק ליה מקרא : מלבין דאזיל סומקא ואתיא חיוורא : אף על פי שיש בידו וכו' כך כתוב במשנ' אין לו חלק לעולם הבא כדדרשי' מקרא הכרת תכרת וגו' : **יב** הוי קל לראש · בתחלה בעוד שאתה בחור הוי קל כנגד בוראך לעשו' רצונו וגם בזקנות תהא נוח לו : תשחורת לשון זקנה כמו הילדות והשחרות הבל וכינו באגדה בן תשחורת היה לו לרבי עקיבא וי"א קל לראש לראשי העיר ושופטיה שלא תתגאה כנגדם אלא תעבדם ותקבל פניהם : ונוח לתשחורת זה נגזר ולשון גמרא הוא כמו שחור ודוגמתו בתורה לא חמור אחד מהם נשאתי ומתרגמינן שחרית · כ"א תשחורת לשון עבודת המלך אם נטלו בהמתך להנגריא של מלך וכיוצא הוי נוח לעשו' רצונם פן יקחוהו בעל כרחך : והוי מקבל וכו' עם כל אדם יהיו דבריך נעימים · (למה רחל מבכה על בניה מדרש אגדה על דרך הנסתר כו' שהלכו אבות ואמהות לפיים את הקב"ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנס' רחל ואמרה רבש"ע רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך והלא אני הכנסתי צרתי בביתי שכל עבוד' שעבד יעקב בבית אבא לא עבד אלא בי כשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי לא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני' אף אתה אם הכניסו בני צרתך לביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא יש שכר לפעולתך עד כאן) : **יג** מרגילין מושיכי' את האדם לידי עבירה : מסורת הגדולה סייג לתורה שע"י המסורת ידעינן בירור המקראו' והלכותיו : סייג לעושר שנא' עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר : סייג גדר וחיזוק : נדרי' סייג לפרישות דאיידי דהוה מתחיל בפרישו' ומתיירא יהא מקבל עליו בלשון נדר שלא יעשה כך וכך ובענין זה כופה את יצרו : סייג לחכמה וכו' דכתיב

יד הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם. חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם. שנאמר (בראשית א') כי בצלם אלהים עשה את האדם. חביבין ישראל. שנקראו בנים למקום. חבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום. שנא' (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם. חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה. חבה יתירה נודעת להם שנתן להם כלי חמדה שבו נברא העול' שנאמר (משלי ד') כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: טו הכל צפוי. והרשות נתונה. ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה (נ"א אבל לא לפי רוב המעשה). טז הוא היה אומ' הכל נתון בערבון. ומצודה פרוסה על כל החיים. החנות פתוחה. והחנוני מקיף והפנקס פתוח. והיד כותבת. וכל הרוצה ללות. יבא וילוה. והגבאי' מחזירי' תדיר בכל יום. ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו

דכתיב גם אויל מחריש וגו' ואמרינן יפה שתיקה לחכמים כל שכן לטפשים: יד חביב אדם שנברא בצלם לכך מוטל עליו לעשות רצון קונו. נ"א חבה יתירה נודעת לו כלומר חבה יתירה חבבו שבראו בצלם עצמו שנאמ' וגו' וכל המפטפט ודורשו לצד אחר כי בצל' וכו' נזרק בו אפיקורסו': פירוש כלי חמדה התורה כלי גדול וחשוב הוא שבו נברא העולם שנ' ואהיה אצלו אמון אמרה תורה אני הייתי כלי אומנותו וכו' שנאמ' בראשית ברא אלדים ואין ראשית אלא תורה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וגו': טו הכל צפוי. כל מה שאד' עושה בחדרי חדרי' צפוי וגלוי לפני הקב"ה: והרשות נתונה בידו של אדם לעשות שנאמ' ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו': ובטוב העול' נדון במדת רחמים: והכל לפי רוב המעש'. לפי רוב מעשיו של אדם הוא נדון אם רוב זכיו' זכאי ואם רוב עונות חייב. נ"א אין הקב"ה הולך אחר רוב מעשיהם של אדם שהן מוסיפין וחוטאים בכל יום אלא לטובה הוא דן את העולם שלא להחריבו ומכל מקום מעשיהן גנוזים ליום דין: טז הכל נתון בערבון שהכל ערבי' זה לזה. נ"א על כל מעשה יש לו ערב להקב"ה דנשמתו של אדם ערב ובכל אבריה זכו זכת' היא לא זכו לא זכתה היא ונדונת: ומצודה פרוסה שאינו יכול להשמט מיום המיתה ומיום הדין: החנות פתוחה שכל מי שירצה לשתות יין יכנס לשם כך האדם אם יבא ליטמא פותחין לו: והחנוני מקיף יין בהקפה באמנה לבני אדם כך הקב"ה ארך אפים לרשעים: והפנקס פתוחה כל שעה לפני החנוני: והיד כותבת באותו פנקס החשבון של כל אחד ואחד על כל פרוט' ופרוטה כמה חייב לו מיינו כך כותבין למעלה בספר הזכרונות על כל חטא וחטא שאדם עושה למטה: והגבאים של החנוני הולכין ומחזרין תמיד אחרי בעלי חובות של חנוני לגבו' מכל אחד ואחד מעותיו בין מדעתו וכו'. נ"א והגבאין מחזירין בכל יום לבתי שהחנוני בא וגובה חובו בין מדעתו בין שלא מדעתו כך מן השמים כותבין עליו וגובין ממנו

משכיל וכן (שם י"ז) חושך אמריו יודע דעת כו' (משלי י"ז) אוטם שפתיו נבון: יד שבו נברא העולם. כמ"ש (משלי ג') ה' בחכמה יסד ארץ וכו' כונן שמים כו' ואמרו בראשית ברא אין ראשית אלא תורה שנאמר ראשי' חכמה: טו הכל צפוי כמ"ש (ירמי' ל"ב) הממני יפלא כל דבר וכיוצא בזה: והרשות כו'. כמ"ש (דברי' ל"א) הנה נתתי לפניך כו' ובחרת כו' ואמרו הכל בידי שמים חוץ מי"ש שנאמר ועתה מה כו': ובטוב כו'. כמ"ש (תהלי' ס"ב) ולך ה' חסד כי כו' וכמ"ש בפ"ק דר"ה (י"ז א') בתחלה ואמת ואח"כ ורב חסד: טז הכל כו'. כמ"ש (שם) כי אתה תשלם כו': ומצודה כו'. כמ"ש (איוב י"ח) ועל שבכה יתהלך: והיד כו'. כמ"ש איוב

(איוב ל"ז) וביד כל אדם יחתום : והכל מתוקן · כמ"ש (איוב מ') יכרו עליו חברים וכמ"ש בפ"ח דב"ב : **יז** אם אין חכמה כו' · כמ"ש (תהילים קי"א) שכל טוב כו' ונאמר (משלי ב') אם לבינה תקרא כו' אז תבין יראת ה' : אם אין יראה כו' כמ"ש (תלים שם) ראשי' חכמה יראת כו' : אם אין בינה כו' · כמ"ש (משלי ט"ו) לב נבון יבקש דעת ונא' (משלי ב') אם לבינה תקרא כו' אז כו' ודעת אלקים תמצא : ונאמר (משלי ט') תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים בינה והקשיבו לדעת בינה : אם אין קמח כו' · כמ"ש בפ"ו דברכות ואספת דגנך הנהג כו' : אם אין תורה כו' · כמ"ש (דברים כ"ח) תחת אשר לא עבדת כו' בעירום וברעב כו' ונאמ' (ויקרא כ"ו) אם באלה כו' בשברי לכם מטה לחם כו' :

יח קינין

מרעתו · ויש להם על מה שיסמכו · והדין דין אמת · והכל מתוקן לסעוד'.

יז רבי אליעזר בן עזריה אומר אם אין תורה · אין דרך ארץ · אם אין דרך ארץ אין תור'. אם אין חכמ' אין ירא'' אם אין יראה אין חכמה אם אין בינה אין דעת . אם אין דעת אין בינה · אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח · הוא היה אומר כל שחכמתו מרוב' ממעשיו למה הוא דומה . לאילן שענפיו מרובין · ושרשיו מועטין · והרוח באה ועוקרתו · והופכתו על פניו שנאמר (ירמיה י"ז) והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן הררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב . אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין · ושרשיו מרובין . שאפילו כל הרוחות שבעול' באות ונושבות בו · אין מזיזין אותו ממקומו · שנאמר (ירמיה י"ז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי :

י"ח ר"א

לבסוף : ויש להם על מה שיסמוכו שגובין בדין · כ"א ויש להם לגבאים על מה שיסמוכו שהרי סומכין על החנוני שהזקיקן לכך : והדין דין אמת בדין הוא לגבות מעותיו של יינות ששתו : והכל מתוקן ליום הדין · כ"א ואף על פי כן הכל מתוקן לסעודה אחד לצדיקים ואחד רשעי'ם להם חלק לעול' הבא לכיר' הגדול' : **יז** אם אין תורה אין דרך ארץ כמ"ש לעיל יפה תלמו' תור' עם ד"א : דעת גדול מבינה לפי שאם שואלין לו לאדם דבר והוא אומ' כן הוא ומראה ונותן טעם לדבריו הוא דעת כאדם הזה שהוא מראה סלע לשולחני ואומ' לו טוב או רע ומוציא לו אחר מתוך חיקו הדומ' לו ומראה לו: בינה שיודע להבין הכל אינו מראה טעם : אם אין קמח אין תורה שאם אין לו מה יאכל היאך יעסו' בתור': כל שחכמתו מרובה ממעשיו שלומד הרבה ואינו מקיים : שרשיו אלו מעשיו כדאמרי' לעי' ולא המדר' הוא העיק' אלא המעש': והיה כערער וגו' לעיל מינה כתי' ארו' הגבר גו' שאינו בוטח בה' שיזמין לו פרנסתו אלא מרבה בגזילות ובוטח בבני אדם המחזיקין ידו : והיה כערער וגו' כאילו יחיד במדבר : ושכן חררים במדבר כמו ערירים דמתרגמינן בלא ולד : ארץ מלחה כארעא דסדום לא תיתותב שכל קרקע שזרקו עליו מלח אינה מיושבת לעולם בזרעים : ערער לשון חרבה : והיה כעץ וגו' לעיל מינה כתיב ברוך הגבר וגו' : ועל יובל כנהרי מים כמו כיובלים על יבלי מים ישלח מתפשט : ולא יראה לא יראהו ולא יזיקהו לאותו אילן שלא ייבש מפני החום והשרב בעבור המים שתחתיו · לא ידאג לא יתיירא האילן זה מן הבצורת שפירותיו לא יכלו לעול' מרוב לחלוחית שבו · לא ידאג ידוא"ייר בלע"ז כמו ויאמ' לדקיה

הל

יח ר"א (ס"א ל"ג בן) חסמא אומר קינין · ופתחי נדה · הן הן גופי הלכו'· תקופות וגמטריאות פרפראות לחכמה :

פרק ד

בן זומא אומר איזהו חכם · הלומד מכל אדם · שנאמר (תהלים קי"ט) מכל מלמדי השכלתי · איזהו גבור הכובש את יצרו · שנאמר (משלי ט"ז) טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר · איזהו עשיר · השמח בחלקו · שנאמר (תהלים קכ"ח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך· אשריך בעול' הזה' וטוב לך לעולם הבא · איזהו מכובד · המכבד את הבריות · שנאמ' (שמואל א' ב') כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו : ב בן

אל ירמיהו אני דואג את היהודים אשר נפלו וגו' כי מדאגה מדבר · נ"א ועוקרתו והופכתו כתוב במשנה והיה כערער אינו כתוב במשנה ולא כתב ביה כמי והיה כעץ שתול על פלגי מים : **יח** הלכות קינין והלכות נדה שאבדה וספקה וצריכה לספור עד שתחזור לפתחה· נ"א נדה שאבדה פתחה ואמרה על אחד טמא ראיתי ואיני יודעת אם בימי נדה או בימי זיבה פתח' י"ד יום שאינ' חוזר' לפתחה עד י"ו יום כדמפורש בנדה : הן הן גופי תורה כלומ' אל יהיו קלות בעיניך אלא שים לבך עליהן כי חמורות הן יותר מאד ותמצא בהם עומק גדול : תקופות ענין הילוך המזלות· נ"א ענין גדול הלוך חמה והפוך שלא ברבוע · גמטריאו' חשבון האותיות ונוטריקון · אין מקבלין עליה' שכר כשאר הלכות לפי שאינ' אלא פרפראו' כלומר עניני החכמה כמו פעור את הפרפרת שלאחר המזון · נ"א פרפראות דהיינו מידי דגריר לבא שמביאין לפני הסעודה שום דבר שממשיך לבו של אדם לאכילה וכן העוסק בהלוך תקופות שברקיע ולדרוש תיבות שבתורה בגימטריא הן הן ממשיכין אותו לחכמה שיש בהן חכמה גדולה :

פרק ד א שמעון בן שטח ושמעון בן עזאי ושמעון התמני לפי שלא האריכו ימים נקראו על שם אביהם נ"א ואלו שלשה שלא נסמכו כדאמרינן בסנהדרין היושבים לפני חכמים שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ושמעון התמני: הלומ' מכל אדם ואפילו שאינו גדול ממנו בחכמה הולך ולומד ודוחק ונכנס בכל מקום שהם בני תורה ואינו מתבייש · מכל מלמדי וכו' כל מי שבא ללמדני הייתי משכיל שומ' לדבריו ולא בושתי : הכובש את יצרו ואינו הולך אחריו: טוב ארך אפים שאין נוח לכעוס אלא מתגבר על יצרו טוב הו' מגבור · ומושל ברוחו שכופ' את רוחו טוב מגבו' ומלוכד עיר · השמח בחלקו בחלק שהקב"ה מזמן לו הכל נוטל בעין יפה · נ"א שיש לו אורות נפש ולב טוב באותו חלק שהקב"ה מזמין לו בין טוב בין רע בין רב בין מעט ואינו מצטער להיות רדוף ולהוט לאצור ולקנות יותר מחלקו ואלו לא היה שמח מיגיע כפיו שהוא אוכל מאי אשרי איכא אפי' עשיר שבעשירים ודואג ועצב בחלקו הרי הוא כעני שבעניי' אלא ודאי באוכלו בשמחה קאמר ומדקא משבח לי' קרא הכי אלמא עשיר קרי ליה · אשריך בעולם הזה שלא תצטרך לבריות ולע"הב דמתוך שהוא נהנה מיגיעו לא בא לידי גזל ונוחל שני עולמו' : אמר הקב"ה כי מכבדי אכבד אם אתה הולך אחר דרכי מפני שיבה תקום וגומ' גם אתה תהא מכובד · נ"א וכבד אכבדך ואז תמצא כבוד ותהיה מכובד : ובוזי יקלו לא שאני מקל אותם אלא הם יקלו מעצמם דהואיל ואינו מכבד אלא מקיל אינו מכובד ביניהם אלא זל וקל · נ"א כי מכבדי אכבד וגו' זו היא מדה אחת של מקום ואף אתה בא ולמד ממדותיו ותכו' מכובד

יח קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות פי' אף שלכאור' דיני הקינין והנד' כל פרטיה' הוא לפי כללי החשבון כמ"ש במס' קנין כמה דברי' ע"פ חשבון וכן בנדה ימי הזיבו' והנדו' והטועות וה"א שלא הוצרך להשתדל רק הכללי' וכל הפרטים נעשו ע"י כללי החשבון לזה אמר קינין כו' הן הן גופי הלכות ר"ל שניתנו מסיני וה"נ ה"א שחשבון תקופות וגמטריאות ג"כ גופי הלכות לז"א תקופות כו' פרפראות לחכמ': תקופו' כו' כמ"ש בפ"ז דשבת שנא' כי היא חכמתכ' כו':

פ"ד ב הוי

ב בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה (ס"א ל"ג כבחמורה) · ובורח מן העבירה · שמצוה · גוררת מצוה · ועבירה · גוררת עבירה · ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה : **ג** הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם · ואל תהי מפליג לכל דבר · שאין לך אדם שאין לו שעה · ואין לך דבר שאין לו מקום : **ד** רבי לויטס איש יבנה אומ' מאד מאד הוי שפל רוח בפני כל האד' שתקות אנוש רמה : רבי יוחנן בן ברוקא אומר כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי · אחד שוגג ואחד מזיד · בחלול

פרק ד ב הוי רץ למצוה קלה כו' · בירושל' פ"א דפאה ארח חיים פן תפלס נעו מעגלותי' לא תדע טלטל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהיו עושין אותן באמונה ושם כתי' מכל משמ' נצור לבך כי ממנו תוצאו' חיי' מכל שיש לך בתורה השמר שאין אתה יודע מאיזה מהן יוציא לך חיים השוה הכתוב מצו' קלה שבקלות לחמורה שבחמורות קלה שבקלות זה שילוח הקן ומצוה חמורה שבחמורות זה כיבוד אב ואם ובשתיהן כתיב והארכת ימים ובספרי פ' ראה כל הדבר אשר אנכי מצו' כו' שתהא חביב' עליך מצוה קלה כחמורה ושם לשמו' את כל המצוה כו' שתהא כו' ושם ולשמור ולעשות את כל המצוה כו' שתהא כו' וכמ"ש (דברים ד') אז יבדיל כו' ואמרו יודע היה משה שאינן קולטות כו' ראה כמה רץ על חצי מצוה שלא הגיע זמנה : ובורח כו' · כמ"ש (משלי ד') מכל משמר נצור כו' כי ממנו כו' : שמצוה כו' · שנאמר אם בחקותי תלכו כו' אם לא תשמעו כו' · ועבירה גוררת כו' · ספרי פרשה ראה כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על עבירה קלה סופו לעבור על עבירה חמורה עבר על מצוה ואהבת לרעיך כמוך כו' וז"ש ובורח מן כו' : ששכר מצוה כו' · כמ"ש בפ"ק דב"ב מאי דכתיב רודף צדקה כו' הקב"ה ממציא לו כו' : ושכר כו' · כמ"ש (יחזקאל ג') ונתתי מכשול לפניו כו' : **ד** מאד כו' כמ"ש (ירמיה י"ג) והאזינו ואל תגבהו · ורם לבבך ושכחת כו' לבלתי רום לבבו והרבה כיוצא

מכובד : **ב** הוי רץ למצוה קלה שמתוך כך תבא לידך מצוה חמורה לפי שמצוה גוררת מצוה וכך עבירה גוררת עבירה ותלקה על כלם · נ"א למצוה קלה הנראית בעיניך קלה הוי רץ ומקיימה · וכן הוי בורח מן העבירה הקלה · שמצוה וכו' שהרי שכר מצוה מצוה שאז תקיים מצות הרבה הואיל ומחמת סיבה של זו תבא לידך מצוה אחרת וכיצד עבירה גוררת עבירה דמתוך עשייתה של זו תכשל לו האחרת ותקרנה לו שתים שכן דרך של יצר הרע מוסיף והולך להכשילו בעבירה כדי לטורדו מן העולם : **ג** אל תהי בז לכל אדם אל תבזה שום אדם שבעולם: ואל תהי מפליג לכל דב' שאת' שומע שאם עכשיו אי אפש' לה להיות עתיד הוא להיות אחר זמן · נ"א אל תהי דוחה לשמוע שום חכמה שלא תאמר מה לי לשמע' האפשר לי לשמו' כל שעה שארצה אלא תאמר שזכי' לשמוע שיש לבך להבינו והיינו כמו אל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע · מפליג כמו מפליגו בדברים · שאין לך אדם קל שבעולם שאין לו שעה שאתה צריך לו לשום דבר ויפריע ממך לפיכך אל תהי בז לכל אדם · ואין לך דבר קטן של חכמה שאין לו מקום יבא מקום לדבר שתצטרך לו אם היית יודעו לפיכך אל תהי מפליג לכל דבר · **ד** מאד התקן עצמך להיות שפל רוח כי תקו' אנוש רמה ותולע' לפיכך מה לך אצל הגאוה : כל המחלל שם שמים בסתר שעובר עביר' בסתר · נפרעין ממנו בגלוי הקב"ה מגלה לכל חרפתו שנאמר תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל וכל כך למה שלא יתחלל שם שמים על ידו שלא יאמרו ראית' פלוני שהוא חכם ועשה מעשי' טובים ופגעו בו לראות כך וכך : לפיכך אחד עושה בשוגג וא' עושה במזיד בחילול השם הקב"ה מגלה הכל

בחלול השם · **ה** רבי ישמעא' (גירסא ל"ג בנו) אומ' הלומד על מנת ללמד · מספיקין בידו ללמוד וללמד · והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמו' ולעשות' ר' צדוק אומר אל תעשם עטר' להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכך היה הלל אומר ודאישתמש בתגא חלף · הא למדת כל הנהנה מדברי תורה · נוטל חייו מן העולם · **ו** רבי יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות · וכל המחלל את התורה · גופו מחולל על הבריות · **ז** רבי ישמעאל בנו אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל · ושבועת שוא · והגס לבו בהוראה · שוטה רשע · וגס רוח · **ח** הוא היה אומר אל תהי דן יחידי ·

שאין

ה"ג אחד בשוגג ואחד במזיד בחלול השם · כ"א הקב"ה נפרע ממנו בגלוי שעושה לו דבר שמודיע לכל שהוא עשה עליה ומגל' חרפתו ברבי' כדכתיב בדוד כי הנני מקים עליך רעה כי אתה עשית בסתר ואני אעשה הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש: אחד שוגג ואחד מזיד אם עשית בשוגג גובה ממך כעין בשגגה כי הא דאמרינן בגמרא מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כלי' מפני שהשתחוו לצלם של נבוכד נצר וכי משוא פנים יש בדבר השתחוו לצלם יהיו כלים לגמרי אמר לו הם לא עשו אלא לפנים משום נבוכד נצר אף הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים דבאותו ענין שחטאו פרע מהם היינו כעין שוגג ואם עשה במזיד גובה ממנו בפרעון גמור בגלוי : בחלול השם כגון ת"ח המזלזל בפני בני אדם דמתוך שהוא ת"ח למדי' בני אדם ממנו ממעשיו ונמשכי' אחריו ונמצא ה' מחולל על ידו והאומרים ראו זה שלמד תורה כמה מעשיו מקולקלין ופורשין ואין למדין וקשה הוא חלול ה' מע"א מהכא ואתם בני ישרא' איש גלוליו לכו עבודו מאח' שאינכ' שומעי' אלי ואת שם קדשי לא תחללו עוד : **ה** הלומד על מנת ללמד לקרותו רבי ולכבדו ה"ג אין מספיקין בידו ללמוד וללמד · כ"א גדול הוא מעל' מנת ללמוד דלא המדרש הוא העיקר אלא המעשה · **אל** תעש' עטרה לד"ת להתגדל בהם שלא בלמוד ע"מ ליטול עטרה ולא כקורדו' שאדם עושה בהן מלאכה : כ"א ולא קורדום לאכול מהן אל תעש' דברי תורה כקורדו' זה שאד' מבדיל לחבירו ונותן לו פרוטה בשכרו : ודאישתמש בתגא חלף עבר שכרו ממנו ה"ג כל הנהו' שמתגאה ומשתכר בהן נוטל שכרו בעה"ז : **ו** המכבד את התורה שאינו מניחה אלא במקום קדש ולא על ספסל שיושבי' בו ב"א גם לא הורה ע"ג תורה · כ"א וכל המכבד את התורה שאינו מלמדה לתלמיד שאינו הגון שנא' יפוצו מעינותיך חוצה לתלמיד הגון ואין לזרים אתך לתלמיד שאינו הגון · גופו מחולל גופו חולין: **ז** ה"ג ר' שמעון בנו של ר' יוסי אומר : כ"א רבי ישמעאל · החושך עצמו מן הדין שאינו רוצה לישב בדין אא"כ מתפשרין זה עם זה: פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא שאין הללו בעלי דינין שונאי' אותו ואינו בא לידי עוות הדין : כ"א החושך עצמו מן הדין שמתפשר עם בעל דינו קודם שיבא לב"ד שאם באו' לטעון בב"ד החייב יהי' גזלן דטעמי' שהוא חייב וטוען טענה שהוא פטו' בה ונמצא גזלן : ושבועת שוא דטעמי' שהוא סוב' שהוא אמת בדבריו ונשב' על שקר · והגס וכו' ועוד א"ר ישמעאל כל הגס לבו בהוראו' ב"מ דהלו דברי' שאין אד' עומד בהם עד שנכשל בהם וזה שמא נכשל בהוראה שהור' שלא כדת והוא אינו מבין בכך ונמצא בדאי ה"כ שוט' קרו לי' על שנוטל גאו' על דבר שאינו שלו שהרי התור' אינה שלו · ורשע הוא שמרא' עצמו דשלא לשמ' למד אלא לקנו' ש"ע · וגם רוח שרודף אח' השרר' : **ח** אל תהי דן יחידי שאע"פ שיחיד מומחה דינו דין גמור מ"מ אל תחזיק עצמך לבא לידי כך שאין שום אדם ראוי לדון יחידי · אלא הקב"ה שהוא יחיד ואל תאמר

כיולא ועיין בפ"ק דסוטה : **ה** הלומד ע"מ כו' · כמ"ש מן התורה מן הנביאים מן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו כו' : אל תעשם עטרה כו' · כמ"ש בנדרים (ס"ה א') ואהבת את כו' שלא יאמר אקרא כדי שיקראוני רבי כו' : ולא קרדום כו' · כמ"ש בפ"א : **ו** כל המכבד כו' · כמ"ש כי מכבדי אכבד כו' ·

הדר"כ

ז לבעלי

אדר"נ: ח שאין דן כו' כמ"ש (איוב כג) והוא באחד מי: י הוי ממעט כו' כמ"ש ודברת בם כו': יא העושה מצוה כו' כמ"ש אם יש עליו מלאך מליץ א' כו' ואמרו איזה פרקליטין של אדם כו': והעובר כו' כמ"ש (איוב ח') אם בניך חטאו כו' וישלחם כו': תשובה ומע"ט כו'. כמ"ש (מלכים א' כ"א) יען כי נכנע אחאב מפני כו' ונאמר (יחזקאל ג') ובאמרי לרשע מות תמות ושב כו' חיה יחיה כו': כל כנסיה כו' כמ"ש ותקרבון אלי כולכם בערבוביא ולהלן הוא אומ' ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם ילדים מכבדין כו' הריבה בש"ש וע"ש: יב יהי כבוד כו'. כמ"ש (ש' י"ז) בחר לנו אנשים: וכבוד כו'. כמ"ש (במדב' י"ב) ויאמ' אהרן אל משה בי אדוני: ומורא כו'. כמ"ש ויאמר אדוני משה כלאם שקולו כנגד שכינה אדר"נ פכ"ז ובגמ' פ"ב דפסחי' עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח ועיין תוס' שם:

יג שגגה

שאין דן יחידי אלא אחד · ואל תאמ' קבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה · ט ר' יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני · סופו לקיימה מעושר · וכל המבטל את התורה מעושר · סופו לבטלה מעוני · י ר' מאיר אומר הוי ממעט בעסק · ועסוק בתורה . והוי שפל רוח בפני כל אדם · ואם בטלת מן התורה' יש לך בטלים הרבה כנגדך · ואם עמלת בתורה · יש (גמרא ל"ג קו) שכר הרבה ליתן לך · יא רבי אליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור (ס"א אחד) · תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות · רבי יוחנן הסנדלר אומ' כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים · ושאינה לשם שמים · אין סופה להתקיים · יב רבי אלעזר בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך · וכבוד חברך כמורא רבך · ומורא רבך כמורא שמים · יג רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד

ששגגת

לבעלי הדין קבלו דעתי שהן רשאין ליעשות כדבריך אם הם רוצי' ולא אתה רשאי להכריח' בעל כרחם. ע"א אל תאמ' קבלו דעתי אכ הוא דין אחד שיושב בין שני בעלי דינין אינו יכול לומר אותו הדיין קבלו דעתי בעל כרחכם אף על פי שאני אחד שהן רשאין בעלי דינין לומר לדיין אי אתה רשאי לומר קבלו כמו שאומר דהא קי"ל דיני ממונו' בשלש': ט כל המבטל את התור' מעושר שמתוך עושרו אין לו פנאי לעסוק: י הוי ממעט עסקים בעסק דרך ארץ: אם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך כמה וכמה דברים תמצא יביאו לידך שתבטל מהם· נ"א הוי ממעט בעסקך· יש לך בטלים מן השמים יעמדו כנגדך מבטלין מליתן לך שכר: יא פרקליט אחד מליץ יושר שמניהו לזכו' וכן הוא אומר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף: קטיגו' מלשין: כתרים מגן להגן עליו מפני הפורענו': כל כנסיה כל קיבוץ: נ"א סופ' להתקיי' עתיד' שתהי' העצ' קיימת ומצלחת· ושאינה לשם שמי' עצה שלה בטל' היא:

יב וכבוד חבירך תמצא שתעשה כבוד לתלמידך כמו לחבירך · וכן לכבוד חברך ככבוד למור' רבך: נ"א יהי כבוד תלמידך סובר הוא שאתה מתפאר בו והרי כבודו הוא כבודך לפי' דין הוא שיהי' חביב עליך כשלך ככבוד עצמך · אבל בכבוד חבירך לא מצי למתני חביב שהרי אין חלק בכבודו של חבירו דמה טיבו של כבוד חבירו אצל כבוד שלו לפיכך תני כבוד חבירו כמור' רבו · ומורא רבך וכו' (אין מורא בדבר) דהא דרשינן את ה' אלהיך תירא לרבו' ת"ח וכ"ש לרבו ומורא זו מפור' בקדושין לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו: יג הוי זהיר בלמוד לפלפל ולחקור דקדוקיו: ששגגת למוד עולה זדון שמתוך שאין מדקדקין בלמוד ומורין הוראה שלא כדין נעשה כזדון לפי שתלמידי חכמים השגגות נעשה להם כזדונות · נ"א שאם נכשלת בה אפילו בשוגג חשובה כמזיד שהיה לך לדקדק ולשמוע עד סופה:

שלשה

ספריית אגודת
אהל יוסף י
ליובאוויטש
ארה"ב - U.S.A.

ששגגת תלמוד עולה זדון' ר"ש אומר שלשה כתרים הם כתר תורה. וכתר כהונה. וכתר מלכות. וכתר שם טוב' עולה על גביהן: **יד** רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה. ואל תאמר שהיא תבא אחריך. שחבריך יקימוה בידך. ואל בינתך אל תשען. **טו** רבי ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים. ואף לא מיסורי הצדיקים. רבי מתיא בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם. והוי זנב לאריות. ואל תהי ראש לשועלים. **טז** רבי יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא. התקן עצמך

שלשה כתרי' הם והאחד היינו דומ' לשנים לפי שאין השנים שוין בכל אדם שא"א לו לאדם להיות כהן אלא אם כן הוא מזרע הכהונה וכן אי אפשר להיו' מלך אלא א"כ ראוי למלכו' ולכתר תורה אפש' לו בכל מי שיעסוק בה כדאמ' מר יגעתי ומצאתי תאמן לכך גדול כתרה של תורה משנים הללו. וכתר שם טוב עולה על גביהן שהוא משובח מכלם מי שיש לו שם טוב ומעשים טובים כמלאים בו שנאמ' טוב שם משמן טוב טוב שמם של חנניה מישאל ועזריה שהיו בעלי מעשי' טובי' מנדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשח' שהרי הללו נשרפו והללו לא נשרפו. כ"א וסימן לשלשת כתרי' הללו הארון דכתיב ביה ועשית לו זר זהב היינו כתר תורה. וזר שולחן דכתיב ועשית זר זהב זה כתר כהונה שהכהנים זוכי' ואוכלים הלחם שעליו. זר מזבח דכתיב ביה ועשית לו זר זהב היינו דוגמא לכתר מלכות שכל ישראל משועבדי' למזבח ופונים אליו להקריב קרבנות דהוא ענין מלוכה שהכל באין אצלו. וכתר שם טוב וכו' כלומר על ידיהן הוא בא אם עוסק בתורה נמצא שם טוב עליו וכן כהן המוזהר בעבודתו יצא שם טוב עליו וכן מלך מנהיג את עמו בצדק ומשפט והיית דמפרשי על גביהן על כלם ולא נהירא דאם כן ארבעה כתרים הם מיבעי ליה: **יד** רבי נהוראי זה ר' אלעזר בן ערך ועל שם שהיה מנהיר פני חכמים בהלכה נקרא כך כדאיתא במסכת שבת. הוי גולה למקום תורה שהרב שם. ואל תאמר שהיא תבא אחריך יבא לכאן ואלמוד לפניו. שחבריך יקיימוה בידך שכל ספקות שיש לך יאמרו לך: כ"א שאם תגדל שם תלמידי' בני תורה המתחברים עמך ישאו ויתנו עמך שם בהלכה ותבינה כדאמרינן חרב אל הבדים וגו': ואל בינתך אל תשען אל תאמר איני צריך לכ' לרב אלא מעצמי יכול אני ליר' לעומק'. כ"א שלא תהא עצל לשאול בדב' כל מה שבלבבך אלא הט אזנך לשמוע הכל מפיו ואחר כך הבין בתשובתך כדאמרינן הס ואחר כך כתת: **טו** אין בידינו לא משלות הרשעי' ולא מייסורי הצדיקים שאין הדבר ידוע מדוע דרך רשעים צלחה. וי"א אין בידינו משלות רשעים כלומר כך הדין נוטה שלא תהא שלוה לרשעים בעולם הזה ולא ייסורין לצדיקים אלא שאין הדב' מסור לידינו אלא ליד הקב"ה שהוא מביא שלוה לרשע בעולם הזה כדי שיטול חלקו וחלק הצדיק בגהינם ועל הצדיק מביא ייסורין כדי שיטול חלקו וחלק הרשע בג"ע לפי שכל אדם יש לו שני חלקים אחד בג"ע וא' בגהינם והצדיק שזוכה נוטל חלקו וחלק מי שאינו צדיק והרשע המתחייב נוטל חלקו וחלק מי שאינו רשע כך שמעתי: בשלום כל האדם ואפי' פרסי בשוק מפני דרכי שלום כדאמרינן לא קדמני אדם בשלום אפילו פרסי בשוק: הוי זנב לאריות טוב לך שתהיה זנב לאריות לאנשי' טובים מהיותך ראש ושר לרקים: **טז** פרוזדור פורטיק"ו בלע"ז פרוזדור לשון יון הוא והוא בין השער לחצר קודם שיכנס לפני

יג שלשה כתרים כו'. כמ"ש בפ"ז דיומא שלשה זירים הן ונגד שם טוב הוא המנורה שנאמר (קהלת ז') טוב שם משמן טוב. **יד** שחבריך כו'. כמ"ש בפ"ק דתעני' מאי דכתיב ברזל בברזל יחד כו' והיינו דאר"ח כו': ואל בינתך כו'. פסוק הוא במשלי ג': **טו** הוי מקדי' כו'. כמ"ש (תילים ל"ד) בקש שלום כו': והוי כו'. כמ"ש בהגר' ובאבנר

ספריית אגודת חסידי חב"ד
אהל יוסף יצחק
ליובאוויטש
U.S.A.

עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין· **יז** הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה ככל חיי העולם הבא · ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא ככל חיי העולם הזה : **יח** רבי שמעון בן אליעזר אומר אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואל תנחמהו בשעה שמתו מוט' לפניו ואל תשא' לו בשע' נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו . **יט** שמואל הקטן אומר (משלי כ"ד) בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו · **כ** אלישע בן אבויה אומר הלומד ילד למה הוא דומה · לדיו כתובה על נייר חדש · והלומד

ובאבר הראש כלב כו' · **יז** יפה כו' כמ"ש בפ"ב דשבת (ל' א') ודקאמר כי לכלב חי כו' · **יח** אל תרצה כו' · כמ"ש בפ"ק דברכות מנין שאין מרצין כו' שנאמר פני ילכו : ואל כו' · כמ"ש (ישעי' כ"ב) אל תאיצו לנחמני : ואל תשאל כו' · כמ"ש ואתחנן אל ה' בעת ההיא ולא בשע' השבועה כמ"ש במדר' ע"ש · ואל תשתדל כו' · כמ"ש באדם ויקחו עלה תאנה כו' ואח"כ ויקר' ה' אלקי' אל האדם כו' : **כ** הלומד ילד כו' · כמ"ש באדר"נ פכ"ג הלומד ילד למה"ד לעגלה כו' שנאמר אפרים עגלה כו' והלומד בזקנותו דומה לפרה

לפני המלך : כדי שתכנס לטרקלין לפני המלך שהרוצ' ליכנס לפני המלך מתקן ראשו וזקנו ומכוין מלבושו לפני חצר הבית כך צריך כל אדם לתקן עצמו בעוה"ז בתשובה ומעשי' טובים דמי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ושלמה דמאו לנמלה שנ' לך אל נמלה עצל וגו': **יז** מכל חיי העולם הבא שכל חיי העה"ב לצורך כך לפי שאותו הזמן לא יהי' נוהג תשוב' ומעשים טובים שאין העוה"ב אלא כשילו' שכר על מה שקיים בעוה"ז · נ"א ושעה אחת יפה היא לעולם הבא לצורך כך לפי שאותו הזמן לא יהיה נוהג תשוב' ומעשי' טובים שאין העולם הבא אלא לשילום שכר על מה שקיים בעה"ז: נ"א ושעה אחת יפה היא לעול' הבא לצורך כך לקורת רוח והנא' מכל חיי העוה"ז מכל קורת רוח של עולם הזה לפי שאין בו לאדם נחת רוח שלימה מפני צרות ורעות הבאות עליו ומיום המית' שמתיירא ממנו · קורת רוח לשון נתקררה דעתו שמתקררת ומתיישבת דעתו עליו מפני שנוחה : **יח** אל תרצה דאינו מועיל לך שאינו מקבל רצוי מתוך רתחנותו אלא לאחר שנתקרר' דעתו כדאמרינן בברכות אין מרצין לו לאדם בשעת כעסו שנאמר פני ילכו והניחותי לך אמ' ליה הקב"ה המתן לי עד שיעברו פנים זעומי' : ה"ג אל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו שמתוך שצרתו עומדת בפניו אינו מקבל תנחומין : ואל תשאל לו בשעת נדרו · בשעה שהוא נודר אל תשאל לו לומר בני כמה יכולה אל תדור כדי שיתירו לך וימלאו לך פתח לנדרך-לפי שמתוך כעסו אומר לו כן אלא בכל ענין שבעולם אני נודר ונמצא שאינו בא לידי חרטה לעולם : ויש אומרים אל תשאל לו בשעת נדרו בזמן שהוא נודר שום דבר לעשות ואל תשאל לו להתי' שלא את נדרך מיד שעה הוא מתחרט מראהו הנדר בסברא שאתה דוחהו לקיום הנדר הוא כועס ומתחרט והאומר טוב היה לי לשתוק מאשר נדרתי ומתחרט · נ"א ואל תשאל לו להתיר נדרך בשעת נדרו כל זמן שיש עליו נדר מפני שאתה מזכיר לו צערו : ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו אל תהי רגיל לראותו אז לפי שהוא מתבייש מכל אדם : **יט** הקטן קטן משאול הרמתי כמו שמצינו שיצתה בת קול ואמרה שהיה ראוי שתשרה עליו שכינה כמרע"ה : בנפול אויבך אל תשמח הכי הוה מרגלא בפומי' האי קרא : השיב מעליו אפו שישוב ממנו ויבא עליך חרון אף לא נאמר אלא אפו מלמד שמוחלין לו על כל עונותיו · **כ** לדיו כתובה על נייר חדש · שדיבקה שם יפה ואינו נמחק לעולם כך הלומד בילדותו אינו שוכח לעולם : נ"א הלומד ילד

כשהוא

והלומ' זקן למה הוא דומ' · לדיו כתוב' על נייר מחוק · רבי יוסי בר' יהודה איש כפר הבבלי אומר · הלומד מן הקטני' למה הוא דומה · לאוכ' ענבי' קהות ושותה יין מגתו · והלומד מן הזקני' למה הוא דומה · לאוכל ענבי' בשולות ושותה יין ישן · ר' אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו · יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חד' אין בו : **כא** רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה · והכבוד מוציאין את האדם מן העולם · **כב** הוא היה אומ' הילודים למות · והמתים להחיות · והחיים לידון לידע להודיע ולהוודע

שהוא

כשהוא קטן בילדותו דומה וכו' והלומד זקן אדם שמתחיל בזקנותו שוכח הכל מיד ומאבד מהר כמו כתיבה על נייר מחוק שאין הכתיבה שעל המחק אדוקה ועומדת אלא שנמחקת והולכת : קהות ענבים שלא נתבשלו כל צרכן הגרים"ט בלע"ז כגון האוכל את הבוסר תקהינ' שיניו : ושותה יין מגתו המתחלה מן הגת והיינו מתוק אבל תורתן של זקני' שלימה היא כיין ישן שמשיב את הלב · נ"א יין מגתו שגופו עבה ממנ' והיינו מועיל כלומר שאין תורתם קבע שלימ' בטוב כענבים בשולות ויין ישן המשמחין את לב : רבי אומר לא כן הדברי' שיש בחו' שתורתו שלימה מן הזקנים : אל תסתכל בקנקן לומר זקן חכם מובח' ונן הבחו' · נ"א אל תביט לקומת האדם ולמראהו לחלוק לו כבוד משום תורתו : אלא במה שיש בו תן עיניך ביין שבתוכו אם משובח הוא אם לאו כמו פוק חזי ליה הקנקניה אם יש בו ריח תורה אם לאו לפי שיש חדש אדם בחור : מלא ישן שהוא מובח' למד תורה הרבה : וישן אפילו חדש אין בו שריקן הכלי כך אדם זקן ובעל תורה שאפילו יין חדש אין בו ואע"ג דיין חדש גרוע מן הישן מכל מקום חשוב הוא מן המים להכי מדמי להו תורה מועטת : **כא** הקנאה שיש לו לאדם על חבירו כדכתיב ורקב עצמות קנאה : והתאוה שהולך אחר תאות לבו כניאוף ושאר עבירו' : והכבוד שהרבנות מקברת את בעליה · נ"א ויש אומרים הקנאה שראו מלאכי השרת שעשו לו לאדם הראשון שהיו צולין לו בשר ומוזגין לו יין וראו כבודו ונתקנאו בו : והתאוה שנתאוה לאכול מן הפרי : והכבוד שעשו לו המלאכים לפיכך נגרש מג"ע · וי"א הקנאה שקנא קרח במשה ואהרן : והתאוה שנתאוה גחזי לקחת ממון מנעמן : והכבוד מירבעם שנא' אם יעל' העם הזה לירושלים מפני שהי' המלך קורא משנ' תורה : **כב** הילודים אותם שכבר נולדו עתידין למות : והמתים שכבר מתו עומדין לחיות : והחיים אותם שעומדים חיים עתידין לידון ליום הדין · נ"א והחיים שעתידין לחיות היינו כילודים מיום הדין : לידע להודיע ולהוודע ידע אדם ויבין ויודיע הוא לכל שיהיו גם הם יודעים שהוא יוצרם ובוראם : נ"א לידע שאין בריה נחבאת מיום הדין : להודיע את האדם ויבין שהוא דיין לכל · גם הם יודעים שהוא יצרם ובראם ומבין כל מעשיהם והוא הדיין מומחה שבקי לדונם כפי משפטם ואם תאמר במה ידונני הלא אין עד שיעיד בנו הוא עד והוא עצמו יהא בעל דין לצעוק עליכם ולהביאכם במשפט ·

לפרה שנאמר כפרה כו' ונאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים כו' : הלומד מן הקטנים כו' · כמ"ש בספרי פ' עקב כי טובים כו' מה יין כל זמן שממתין בקנקן משביח כו' שנאמר בישישים חכמה זה שאמר רבי אל תסתכל אלא על היין עצמו שיש קטן שלמד מזקן כמ"ש אמרתי ימים ידברו אכן רוח כו' · **כא** הקנאה · מן הנחש וקין וכיוצא : והתאוה · מן בלעם : והכבוד מן קרח וכולם היו בבלעם כמ"ש בפ"ה ונאמ' (משלי י"ד) רקב עצמות קנאה (שם כ"א) תאות עצל תמיתנו ולפני שבר גאון : **כב** הילודים כו' · כמ"ש (בראשי' ג') כי מעפ' כו' (שמואל א') כי מות נמות וכמי' כו': והמתים כו' · כמ"ש

תילים

סוף

שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא · הוא המבין · הוא הדיין · הוא עד הוא בעל דין · והוא עתיד לדון· ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכח'· ולא משוא פני' ולא מקח שוחד שהכל שלו ודע שהכל לפי החשבון · ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך · שעל כרחך אתה נוצר (גמרא ועל כרחך אתה נולד) ועל כרחך אתה חי · ועל כרחך אתה מת· ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון · לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה :

פרק ה בעשרה מאמרות נברא העולם · ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות

(תלים ע"ב) ויציצו מעיר כו' : שהוא · הוא היוצר הוא הבורא · כמ"ש (עמוס ד') כי הנה יוצר הרים ובורא רוח כו' ה' צבאות שמו : הוא המבין · כמ"ש (תלי' ל"ג) היוצר יחד לבם המבין כו' : הוא הדיין · כמ"ש (איוב כ"א) הלאל כו' והוא רמי' ישפוט וכיוצ': הוא עד הוא בע"ד · כמ"ש (מלאכי ג') וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד כו' ועי' בפ"ק דחגיג': לא עולה · כמ"ש (דברי' ל"ב) כי כל דרכיו כו' ואין עול (תלים צ"ב) ולא עולתה בו (איוב ח') האל יעות כו': ולא שכחה · כמ"ש (ישעי' מ"ט) ותאמ' ציון עזבני ה' כו' התשכח כו' וכן להיפך נאמר (ירמי' י"ז) חטאת יהודה כו' : ולא משוא פנים · כמ"ש (איוב ל"ד) אשר לא נשא פני שרים ולא נכר כו' ונאמר (דברי' י') אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד: שהכל שלו כמ"ש (חגי ב') כי לי הכסף כו' · ונאמר (דה"א) וממך הכל כו' : ודע כו' · כמ"ש (קהלת ח') כי את כל מעשה כו' על כל נעלם : ואל יבטיחך כו' · שלא תאמר כמ"ש (איוב ג') כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז כו' שם כו' : וע"כ אתה חי · כמ"ש (איוב ג') למה יתן כו' וחיים כו' המחכים כו' : וע"כ כו' · כמ"ש (קהלת ו') אין אדם שליט ברוח כו' ואין שלטון ביום כו' (תילים מ"ט) ויקר פדיון נפשם וחדל כו' : וע"כ כו' · כמ"ש (קהלת ח') ודע כי על כל אלה כו' :

פרק חמישי א

בעשרה מאמרות כו' · ואלו הם בראשית · ויאמר אלקים יהי אור · ויאמר אלקים יהי רקיע · ויאמר אלקים יקוו : ויאמר אלקים תדשא · יהי מארת

הוא עתיד לדון לכך הוא מצפה לדון אתכם ולשלם גמולכם : לא עולה אלא בדין ובמשפט הוא פורע: ולא שכחה שלא תאמר בנפשך הוא ישכח קצת מחובותי שהרי כולם כתובים לפניו : ואל תאמר הוא ישא פנים כי אין משוא פני' בלבו ולא מקח שוחד : שהכל שלו והואיל וכן למה יקבל שוחד: ודע שהכל בא לפי חשבון אחת לאחת למצוא חשבון פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול : שיש בשאול בית מנוס ועיר מקלט ותפט' מן הדין לפי שלא אחרי דעתך עושין לך: שעל כרחך אתה נוצר שבא לו מלאך הממונה על ההריון אצל הפרגוד שבו נשמות חקוקין ואומר לה לכי בתי עני והכנסי במעי אשה פלוני' ואומר' היאך אלך במקו' הטנופת ואני נקו' טהור' כזה מיד בא מלאך ונוטלת' בעל כרחה ומכניסתה למעי אשה: ועל כרחך אתה נולד בשעה שהגיע זמן העובר לצאת ממעי אמו ואינו רוצה לצאת משם לפי שהוא צופה מסוף העולם ועד סופו כמו שנא' בהלו נרו עלי ראשי מיד מוציאין אותו בעל כרחו משם: ועל כרחך אתה חי לפי שיש אדם שהוא מדוכא בייסורין ובשע' שהוא ישן בלילה ואין הנשמה רוצה לחזור מפני עול הצרות שהוא סובל אומ' לו הקב"ה חס ושלום לא אכפו' באמונתי לעולם אלא השלם לו הפקדון שהפקיד אצלי וכן הוא אומר בידך אפקיד רוחי ועל כן רגילין לומר אתה והמוכה בלילות: ועל כרחך אתה מת וכו' וכן אתה עתיד ליתן דין וחשבון בקבר עד כאן :

פרק ה א בעשרה

מאמרות וכו' ט' ויאמ' הן ובראשית

כמו מאמר הוא שנא' בדבר ה' שמים נעשו ומה ת"ל מה אנו למדין ממנו שהקב"ה נזקק לברא העולם

להבראות · אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות · וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות׳

ב עשרה דורות מאדם ועד נח · להודיע כמה ארך אפים לפניו · שכל הדורות היו מכעיסין ובאין · עד שהביא עליהם את מי המבול · עשרה דורות מנח ועד אברה'· להודיע כמה ארך אפים לפניו · שכל הדורות היו מכעיסין ובאין· עד שבא אברה' וקבל שכר כלם ·

ג עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכלם · להודיע כמה חבתו של אברהם

העולם בעשרה כלאי היה לבוראו בדבור אחד אלא לכך טרח כדי ליתן פרעון גדול לרשעים שמאבדין את העולם שטרח הקב"ה כל כך לבוראו בעשרה מאמרו' וכדי ליתן שכר טוב ומרובה לצדיקים וכו'׃ **ב** עשרה דורות וכו' לא וחשוב בפרש'׃ להודיע כמה הוא ארך אפי' שהמתין לרשעי' כל כך ולא נפרע שמא ישובו ׃ שכר כלם לפי שעד עתה לא הי' צדיק בעול' כל כך שינחל חלקו וחלקם עה"ב · נ"א השכר שהיה ראוי לכלם אלו חזרו בתשובה קבל אברהם אבינו על עצמו· ובנח לא נאמר עד שבא נח וקבל עליו שכר כלם לפי שלא הי' צדיק כל כך שנאמר בו צדיק הי' בדורותיו ולא בדורות אחרי' · נ"א וכ"ל דכל שכן שאם הי' בדור צדיקי' שהי' צדיק גמו'׃ **ג** עשרה נסיונות נתנסה א"א מפורשים בפרקי ר"א וכולם יסדם ר' שמעון הגדול בקרוב"ץ אמרת ה' צרופה יתהלה בקש נמרד להורגו ונחבא בקרקע י"ג שנה· שוב השליכו באור כשדים· והגלהו ממולדתו · והביא הקב"ה רעב בימיו · ונלקחה שרה בבית פרעה · ובאו המלכים והגלו את לוט בן אחיו · והראה לו בין הבתרים שעבוד ארבע מלכיו' שימשלו בבניו · וצוה למול את עצמו ואת בנו · ואמר לו לגרש ישמעאל עם אמו · וצוהו לשחוט את יצחק בנו · הרי עשרה ולא הרהר אחר מדותיו ית' מרוב אהבתו ׃ ומצינו באגדה שלכך נתנסה אברהם אבינו בעשר נסיונות כנגד עשר מאמרות ללמדך שבזכותו עומד וכן אתה מוצא בעשרה דורות שתלה הקב"ה מאדם ועד נח שמא יעשו תשובה כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם והאריך להם אפו ואחר כך הביא עליהם את מי המבול ואף נח לא היה בו כח להציל אלא אשתו ובניו עמו בלבד · אבל אברהם מציל כל העולם כלו לאחר שהמתין להם הקב"ה עשר' דורות לפי שהדריכן בתשובה ונתן לו שכר גדול על שנתקיים העולם בשבילו לפי שהקב"ה חפץ בתשובתן של רשעים ואינו חפץ במיתתן וכן הוא אומר ואת הנפש אשר עשו בחרן ׃ וכנגד עשרה נסיונות שנתנס' אברה' אבינו ועמד בכולן כנגדן עשה לישראל הקב"ה במצרי' עשרה נסים והביא עשר מכות על המצרים במצרים ועשרה על הים. וכנגדן נתן לבניו עשר דברות ובשעה שעשו את העגל ונשתברו הלוחו' שהיו כתובין בהן עשר דברות עמדו להם עשרה נסיונות שלא כלם הקב"ה וכן הוא אומר זכור לאברהם וגו' שכנגד עשרת הדברות שאבדו מהן הילך עשר נסיונות שנתנסה אברהם אביהם וכן הוא אומר שהקב"ה החזיק לו טובה שנאמ' ויאמר להשמידם לולי משה בחירו וגו' · אם הם חייבים מיתת הרג זכור ליצחק שנעקד על גבי המזבח · ואם הם חייבים גלות זכור ליעקב שגלה על מצות אמו ואביו ׃

מארת · ישרצו המים · תוצא הארץ · נעשה אדם הנה נתתי · ופרו ורבו הוא צווי · וברכה · **ג** עשרה נסיונות · בפרקי ר"א פ' כ"ו · א' כשנולד אברהם אבינו ביקשו כל גדולי המלכות להרגו ונחבא מתחת לארץ י"ג שנה שלא ראה שמש וירח ואח"כ יצא מתחת לארץ מדב' בלה"ק מאס אשרי' ושקץ פסילים ובטח ביוצרו · ב' כבשן האש · ג' לך לך · ד' רעב · ה' ותלקח שרה· ו' בהלחמו במלכים · ז' דבר ה' אל אבר' במחזה · ח' מילה· ט' גירוש הגר וישמעאל· י' העקידה ע"ש ובאדר"נ ׃ (הוא לפי גי' הרמב"ם באדר"נ שם) וברמב"ם המה מנויים כך ׃ א' לך לך מארצך· ב' ויהי רעב בארץ · ג' ותלקח שרה כו' · ד' בהלחמו

ד עשרה

בהלחמו במלכים · ה' לקיחת הגר לאשה · ו' מילה · ז' לקיחת שרה לאבימלך · ח' גירוש הגר · ט' גירוש ישמעאל · י' העקידה : **ד** עשרה נסים כו' · שנכללו מעשר מכות ובכולם כתיב לבד מכנים · בדם · ולא יכלו מצרים לשתות · ובצפרדעים · ובכה ובעמך · ובערוב · והפלתי כו' ושמתי פדות · ובדבר · והפלה ה' כו' · וישלח פרעה כו' · ובשחין · כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרי' · בברד · רק בארץ גשן כו'

אברהם אבינו ע"ה : ד עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים · ועשרה על הים · (גמרא ל"ג עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים · ועשרה על הים) עשר נסיונות נסו אבותינו את המקום ברוך הוא במדבר שנאמר (במדבר י"ד) וינסו אותי זה עשר פעמים

ד עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים לא נתפרשו לנו :

אשל"ה זה מצאתי כתוב בהעתק ישן פירוש רש"י ולא השמטתיהו ז"ל ואני משה בר מתתיה מצאתי י' נסים נעשו לאבותינו על הים כת' באבות דרבי נתן וכן מפורשי' לשם באו משה ואבותינו ועמדו על ים סוף אמר להם משה קומו ועברו אמרו לו אין אנו יכולין לעבור עד שיעשה הים נקבים נקבי' נטל משה את מטהו והטילו על הים ונעשה הים נקבים נקבים שנא' נקבת במטיו ראש פרזיו · אמר להם משה קומו ועברו אמרו לו אין אנו יכולין לעבור עד שיעשה הים גזרים גזרים נטל משה מטהו והטילו על הים ונעש' הים גזרים גזרים שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים · אמר להם משה קומו ועברו אמרו לו אין אנו יכולין לעבור עד שיעשה הים בקועות בקועות שנא' בקע ים ויעבירם · אמר להם משה קומו ועברו אמרו לו אין אנו יכולין לעבור עד שיעשה הים טיט נטל משה את מטהו והטילו על הים ונעשה הים טיט שנאמ' דרכת בים סוסיך · אמ' להם משה קומו ועברו אמרו לו אין אנו יכולין לעבור עד שיעש' הים מדברות מדברות שנאמר מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו · אמר להם משה קומו ועברו אמרו לו אין אנו יכולין לעבור עד שיעשה הים פירורין פירורין שנא' אתה פוררת בעזך ים · אמר להם משה קומו ועברו אמרו לו אין אנו יכולין לעבור עד שיעשה הים סלעים נטל משה את מטהו והטילו על הים ונעשה הים סלעים שנאמר אתה רצצת ראשי לויתן שברת ראשי' תנינים על המים · אמר להם משה קומו ועברו אמרו לו אין אנו יכולין לעבור עד שיעשה הים יבשה נטל משה את מטהו והטילו על הים ונעשה יבשה שנא' ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים · אמר להם משה קומו ועברו אמר לו אין אנו יכולין לעבור עד שיעשה הים חומות נטל משה את מטהו והטילו על הים ונעשה חומות שנאמר והמים להם חומה · אמר לה' משה קומו ועברו אמרו לו אין אנו יכולין לעבור עד שנעשה הים נודות נודות שנאמר נצבו כמו נד נוזלים ומים שבין הגזרים ירדה אש מן השמי' וליחכתם שנ' כקדוח אש המסי' מים תבע' אש ונודות של שמן ושל דבש ירדו לתוך פיהם של תינוקות של ישראל והיו יונקי' שנאמר ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור · וי"א מים היו נובעים להם מן השמים ושותין מפני שמימי הים מלוחים הם · רבי אליעזר בן יעקב אומ' קפה להם למעל' ועברו בו ישראל כדי שלא יצטערו ר' אליעזר ורבי שמעון אומרי' מים העליוני' והתחתונים היו מנערי' את המצריים שנאמר וינער ה' את מצרים בתוך הים · ע"כ נסים שנעשו לאבותינו על הים שהיו כתובים באבות דרבי נתן עכ"ל · עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים וזה סימנם דצ"ך עד"ש באח"ב : וי' על הים מפורשי' במכילתא והן כמנין לשונות מפלתן הכתוב בויושע · רמה בים · ירה בים · טובעו בים סוף · תהומו' יכסיומו ירדו במצולות כמו אבן · תרעץ אויב · תהרוס קמיך יאכלמו כקש · נערמו מים · נצבו כמו נד נוזלים · אינך ל' נפילה אלא מגיד הכתוב שהמים נעשו ערימה וקיבוץ ועמדו כמו נד כסמו ים צללו כעופרת · הרי עשר נפילות · נטית ימינך תבלעמו ארץ לא קא חשיב בחשבון מפלתם שזו היא טובתם שנתנו לקבור' בשכר שעלו עם יוסף לקבור את יעקב

פעמים ולא שמעו בקולי · ה עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש · לא הפילה אשה מריח בשר הקדש · ולא הסריח (נ"א התליע) בשר הקדש מעול' · ולא נרא' זבוב בבית המטבחי' · ולא אירע קרי לכהן גדול ביו' הכפורי' · ולא כבו גשמי' אש של עצי המערכ' · ולא נצחה הרוח את עמוד העשן · ולא נמצא פסול בעומ' · ובשתי הלח' · ובלחם

יעקב · ובשכר שאמרו ה' הצדיק וגו' שפלטם הים ליבשה להראותם לישראל ולא רצתה הארץ לבולעם שהרי קלל הקב"ה את הארץ על שקבלה דמי הבל מידי קין שנאמר לא תוסף תת כחה לך לפיכך מיאנה לקבל הללו שלא מתו מיתת עצמן אלא הים טבעם עד שנטה הקב"ה ימינו ונשבע שלא יתבע ממנה את דמם ובלעתם היבשה · עשר נסיונ' נסו אבותינו את הקב"ה במדבר מפורשים הן במסכ' ערכין בפרק יש בערכין להקל : אלו הן ב' בים · א' בירידה שאמר המבלי אין קברים במצרי' א' בעליה שנאמ' וימרו על ים בים סוף שאמרו כשם שאנו עולין מצד א' כמצרי' עולין מצד האח' מיד אמ' הקב"ה לשר הים פלוט אותם ליבשה כו' : וב' במים אחד במרה שנאמר ויבואו מרתה וגו' וילונו · וא' ברפידים שנאמר ויחנו ברפידים וכתיב וירב העם עם משה · וב' במן לא תצאו ויצאו · לא תותירו ויותירו · וב' בשליו ראשון בשבתנו על סיר הבש' · בשליו שני והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה · ואחד בעגל ואח' במדב' פארן ואחד במרגלי' הרי עשר' ולשם נאמ' במרגלי' וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי :

ה לא הפילה אשה מריח בשר הקדש מתאות בשר הקדש : אי נמי מריח איברים של המערכה שאלו הריחה בהן ובאת לטעום מהן אין שומעין לה להאכילה בשר קדש : ולא התליע כ"א ולא הסריח כשלא היה לו פנאי להקטיר בלילה כל האיברים שנתקרבו מבערב מעלין אותן בראשו של מזבח ועומדין שם ב' ימים או שלשה עד שיהיו פנויין להקטירן שאין לינה מועלת בהן בראשו של מזבח ונעשה בהן נס ולא היו מסריחין כל זמן עכבת' : בבית המטבחי' שבעזרה במקו' שהיו שם השולחנות של שיש שמדיחין עליהן את האימורין · ולא היה יורד שם זבוב משום מיאוס ללמדך שסכינה שורה בהם : ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים דטומאה זו הואיל ויוצאה מגופו דבר מגונה הוא ומטער משאר טומאות ומה שהיו מתקינין לו כהן אחר תחתיו מחמת פיסול אחר היו עושין ואותו פיסול שאירע בו ביוסף בן אלם פיסול אחר היה כגון מחמת שרץ או צנורה של עם הארץ נתזה על בגדו לא קרי היה : כתוב במשנה לא כבו גשמים ולא נצחה הרוח וכמדומה לי שהוא שבוש דהא בפרק' קמא דיומא קתני להו משנה אגב גררא ולא קתני בה הני תרתי ומוספינן להו בברייתא ותפשוט

כו' · ובארבה · ומלאו בתיך ובתי : ובחשך ולכל בני ישראל היה אור כו' · ובבכורות ולכל בני ישראל כו' למען תדעון וראיתי את הדם ופסחתי עליכם כו' וכיוצא · ועשרה על הים · באדר"נ · א' · נעשה נקבים כמ"ש נקבת במטיו ראש פרזיו · הב' שנעשה בקעה · שנאמר בקע הים ויעבירם כבהמה בבקעה תרד : הג' שנעשה גזרי' שנאמר לגוזר ים סוף לגזרי' · הד' שנעשה חומ' שנא' דרכת בים סוסיך חומר מים רבים · הה' שנעשה מדבר שנאמר ויוליכם בתהומו' כמדב' · הו' שנעשה פירורי' שנא' אתה פוררת בעזך ים · הז' שנעשה סלעים שנאמ' שברת ראשי תנינים על המים ואין מתחברין אלא על הסלעים · הח' שנעש' יבשה שנ' ובני ישראל הלכו ביבש' בתוך הים ונאמר הפך ים ליבשה · הט' שנעשה חומות שנאמ' והמים להם חומה כו' · העשירי שנעשה נאדות שנאמר נצבו כמו נד נוזלים והיו יוצאין להם מים מתוקים כמ"ש ונוזלים מן לבנון · ועשרה על הים · באדר"כ הא' שהרעים עליהם בקולו כפלאו' שנאמר (תהילים י"ח) וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו כו' ויראו אפיקי מים כו' · הב' שנגלה בקשת שנאמר עריה תעור קשתך · הג' בחיצים שנאמר וישלח חציו ויפיצם : הד' בחרבות ורמחים

ובלדם הפנים · עומדים צפופים · ומשתחוים רוחים · ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם · ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלם : ו עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות · ואלו הן פי הארץ · ופי הבאר · ופי האתון · והקשת · והמן · והמטה · והשמיר · והכתב · והמכתב · והלוחות · ויש אומרים אף המזיקין · וקבורתו של משה רבינו · ואילו

ורמחים שנא' ברק ויהומם ואין ברק אלא חרב שנא' חרב כו' למען היות לה ברק כו' · הו' הז' במגן וצנה שנא' החזק מגן וצנה וקומ' בעזרתי · הח' בחנית שנ' לנגה ברק חניתך הט' וי' בברד וגחלי אש שנ' מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש והוא במקום אבני' וקלעים : עשרה נסיונו' כו' כמ"ש בערכין (ט"ו א') שנים בים א' בירידו' המבלי אין קברים כו' וא' בעליה וימרו על ים כו' ונאמ' וירא ישראל כו' ויאמינו · שנים במים במרה וברפידים שנים במן שנים בשליו בראשון ובשני בשבתינו על סיר כו' והאספסוף כו' בעגל ובמרגלים : ה ולא הזיק כו' ולא אמר כו' · שנאמ' (איכה ב') כליל' יופי משוש כו' ואמרו במ"ר איכ' וסוף פקודי כפה של חשבונות : ו עשרה דברים נבראו כו' · כמ"ש

דלא גרסינן להו במשנה והנך תלתא עומר ושתי הלחם ולחם הפני' כתלתא חשיב להו והוו להו כמי עשרה מפני שהללו ג' קרבנו' הן לכך לא נמנה פיסול בהן ולא נמנה פיסול בעומר ליגע בו שרץ במנח' העומר הוא בקומצה שלא נתן בה לבונתה וגם גדול היה שאלו נמצ' בו שום פיסול נדחה לגמרי אין לו תשלומין שהרי אי אפשר לקצירתו ולק עתו אלא בליל י"ו כדמפרש במנחות ובשתי הלחם דעצרת נמי לא איר' פיסול דשוב לא יהא תשלומין בדבר מאחר שעבר עליהם ערב שבת שהרי צריך לאפותם מבע"י שאין אפיית' דוחה שבת ולא ערב יו"ט כדאמרי' בפסחים נמצ' נדחים לגמרי אם נמצא בהם פיסול בשבת נדחים הם עד שבת הבאה דא"א לסדרן אלא בשבת דכתיב ביום השבת יערכנו ולפי שאין לדברים האלה תשלומין היו נזקקין לשמירתן יותר משא' קרבנות · כשהיו מתכנסין בעזרה ברגלים או בשאר ימות השנה עומדין צפופין דחוקין בעמידתן וכשהיו משתחוי' כלפי השכינה לבקש ולשאול כל אחד כפי צרכיו ריוח כל כך שהיה בין אחד לאחד ד' אמות כדי שלא ישמע אחד תפלת חבירו כך מצאתי בהגדה · נ"א צפופי' דחוקים היו עד שהיו נמשכין י"א אמה אחורי הכפורת : ולא הזיק לא נשך אדם ומת : צר לי המקום כלומר דחוק' לי שבתי בכאן ואיני יכול להתפרנס שכל הדברים בתוכה היה הקב"ה מפרנס עד שלא נצרך אחד מהם לחבירו ולצאת משם להיות מטולטל כך מצאתי בהגדה ולא יותר : ו בין השמשות בערב שבת · פי הארץ שפלטה את פיה בימי קרח אותו פתח נברא הארץ באותו מקו' משעת ימי בראשית אלא שמכוסה הפתח מלמעלה עד אותו זמן · פי הבאר של מרים שנבלע הפתח בסלע שדרך שם יצאו המים במדבר וכשהכה משה הסלע פתח הסלע את פיו שנברא בו מקדם · נ"א פי הבאר שפתח פיו ואמר שירה שנאמר עלי באר ענו לה · פי האתון משעת ימי בראשית נגזר על אתונו של בלעם שתפתח פיה להתוכח עמו · והקשת הנראה בענן ביום הגשם אע"פ שלא נראה עד ימי נח נוצר ועומד היה מקדם · והמן שירד במדבר מאז היה מוצנע למעלה · והמטה של משה שבו שם המפורש חקוק מונח ועומד עד שנתנו למשה ולא זהו מטה אהרן דהא כתיב ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי וא"א שכתוב בו שם אהרן · והשמיר שהביא בניהו בן יהוידע לתקן בו אבני הבית מאז נברא · והכתב גוף האותיות נברא משעת ימי בראשית אע"פ שהתורה קדמה לעולם אלפים שנה לא היה בה גוף האותיות אלא בעל פה היתה עומדת · והמכתב עט סופר גרי"פא בלע"ז שבו חקק עשר הדברות על הלוחות שניתנו למשה או עט נברא מקדם · וגם הלוחות הראשונות מאז נבראו ומוצנעות היו אצלו עד אותה שעה אבל לוחות שניות פסלן משה עצמו : וקבורתו של משה אלא הקבר שנקבר בו משה

של אברה' אבינו ויש אומרי' אף צבת בצבת עשוי' : **ז** שבעה דברי' בגול' ושבעה בחכם · חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה (גמרא ובמנין) ואינו נכנס לתוך דברי חברו · ואינו נבהל להשיב · שואל כענין ומשיב כהלכה · ואומר על ראשון ראשון · ועל אחרון אחרון · ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי · ומודה על האמת · וחלופיהם בגולם : **ח** שבעה מיני פורעניות באין לעולם · על שבעה גופי עבירות · מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין · רעב של בצורת באה · מקצתן רעבי' · ומקצתן שבעי' · גמרו שלא לעשר · רעב של מהומה · ושל בצורת באה · ושלא לטול את החלה · רעב של בליה באה · דבר בא לעול' · על מיתות האמורות בתורה · שלא נמסרו

רבינו כברא בארץ מקדש · והתיר שנשחט במקום יצחק מהו כברא · רבי יהודה אומר אף צבת שלכו כו' פי' מלקחיים · לא נעשה אלא בצבת עשויה ומתוקנ' משבת ימי בראשית · שירדה מן השמים שאי אפש' לו לכפ' להכני' ידו מאש וליקח הברזל חם לתקן הצבת אלא אם כן אוחז אחרת בידו : **ז** בגולם אדם שאין בו בינה קרי ליה גולם על שם שלא נגמרה צורתו כשא' בני אדם כמו גולמי כלי עץ: בחכמ' שהרב' תורה יותר ממנו בזקנין בשנים וגדול בתלמידי': שואל כפי ענין הדבר שבני אדם עסוקים בו ואינו מפליג לדבר אחר: ומשיב למי ששאל אותו כדת וכהלכ' עד שמעמידו על העיקר ואם שאלו על שני דברים או ג' : משיב כהלכה ואינו מקדים המאוחר שזהו ילדות : אומר לא שמעתי שאינו רוצה לומר משם שאינו אומרו כדאמרינן האומר דבר שלא שמע מרבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל: ומוד' על האמ' ואינו בוש בכך אם חוזר ממה שהיה אומר טעות וחלופיהן בגולם : **ח** רעב של בצורת בא שמתייקר השער עד שמקלת בני אדם רעבין ומקצתן שבעין מדה כנגד מדה : גמרו שלא לעשר כלל כלל : ושל בצורת באה שמרעיב את כל העול' כלו : רעב של מהומה רעב כבד של מהומה כלומ' אוכלין ואינן שבעין כדכתיב ואכלתם ולא תשבעו זה רעב של מהומה אבל עדיין אינם מתים אלא בזמן שגמרו שלא ליטול את החלה שבטלו מעשר לגמרי וכל הללו פורעניו' אינן אלא אחת דבצורת אלא שאחד משונה מחבירו ואין כאן אלא עבירה אחת בטול תרומות ומעשרות שאף החלה בכלל תרומ' הוא דרוש להו. מקראי כגון והפקדתי עליכם בהלה אל תקרי בהלה אלא בחלה ואל תקרי בחלה אלא בחלה ויותר לא שמעתי : על מיתו' האמורות בתורה

כמ"ש ואין כל חדש ונאמר (שמות י"ד) לאיתנו ואמרו לתנאו והכל היה בין השמשות כמ"ש ויכל אלקים ביום השביעי והקשו והא נאמר וישבות ביום השביעי אלא בה"ש ואמרו אדם שאינו יודע כו' וז"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקי' לעשות ר"ל לאחר זמן לעשות עכשיו בר' בכניס' השבת : **ז** חכם אינו מדבר · כמ"ש (במדבר ל"א) ויקצוף על אלעזר ואיתמר כו' וידבר אהרן כו' : ואינו נכנס כו' · כמ"ש בבני ראובן שאמר להם משה כה עשו אבותיכם כו' והמתינו עד שסיים וכן בחבירי איוב ויען אליפז ויען כו': ואינו כו' · כמ"ש באליהו (איוב ל"ב) הן הוחלתי לדבריכם אזין כו': שואל כענין · בנות צלפחד : ומשיב כהלכה יהודה : ואומ' כו' רבק' בת בתואל אנכי כו' · ועל מה שלא כו' ומודה כו' משה רבינו שנא' למה נגרע והשיבו אין קדשים קרבים בעומא' ואמרו יזרוק כו' והשיב לא שמעתי עמדו ואשמעה כו' : ומודה כו' · כמ"ש וישמע משה וייטב בעיניו הודה ולא בוש : **ח** מקצתן כו' · כמ"ש (עמוס ד') והמטרתי על עיר כו': גמרו כו' · כמ"ש בפ"ב דשבת (ל"א) שנאמר ליה גם תום יגזלו כו': ושלא ליטול כו' כמ"ש שם והפקדתי עליכם כו' : דבר כו' · כמ"ש אע"פ שד' מיתות כו'

נמסרו לבית דין · ועל פירות שביעית. חרב בא לעולם · על ענוי הדין · ועל עוות הדין · ועל המורים בתורה שלא כהלכה : ט חיה רעה בא לעול' · על שבועת שוא . ועל חלול השם · גלות בא לעולם · על עובדי ע"ז · ועל גלוי עריות · ועל שפיכת דמים · ועל השמט' הארץ · בארבעה פרקי' הדבר מתרב' · ברביעי' · ובשביעי' · ובמוצאי שביעית · ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה · ברביעית · מפני מעשר עני שבשלישית · בשביעית . מפני מעשר עני שבששית · ובמוצאי שביעית · מפני פירות שביעית · ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה · מפני גזל מתנות עניים : י ארבע מדות באדם · האומר שלי שלי ושלך שלך · זו מדה בינוני' · ויש

כו' חרב כו' · כמ"ש שנאמר והבאתי עליכם חרב כו' יען במשפטי מאסו : ט חיה כו' · כמ"ש שם ואם באלה אל תקרי באלה אלא כו' וכתיב והשלחתי בכם את חית השדה כו' וכתיב וחללת ובחילול השם כתיב לא תחללו כו' : גלות כו' · כמ"ש שם כתיב ונתתי את כו' ואתכם כו' בגלוי עריות כתיב כי את כל כו' ולא תקיא בש"ד כתיב ולא תחניפו את הארץ אשר אתם יושבים בה כו' בהשמטת הארץ כתיב אז תרצה הארץ כו' · עיין שם בפ"ב · ואמר שבעה כו' וכלל כל הן חמשה כמ"ש בספרי פ' עקב וחרה אף כו' ונאמ' שפך חרון אפו מה להלן חרון מחיה רעה ודבר אף כו' ומה כאן עצירת גשמים וגלות כו' אף כו' נמצא למידים כל מקו' שנאמר חרון אף ה' מינים כו' ע"ש : בארבעה פרקים · שניהן בפירות שביעית ובמתנו' עניים גוזל את העניים כמ"ש בשביעי' (במדבר) ואכלו אביוני עמך וכתיב (משלי כ"ב) אל תגזול דל כו' וקבע את כו' : י שלי שלך ושלך שלך חסיד כמ"ש (איוב א') וסר מרע והרן במתונו היה כו' שהיה כו' : שלי שלי ושלך כו' · שכל אוהב בצע נקרא רשע כמ"ש (איוב ג') ושם רשעים חדלו רגז כו' אלו הרודפים אחר הבצע וכמ"ש (קהלת) כי כל ימיו מכאובים וכעס עניינו

גם

בתורה שלא נמסרו לבית דין שאין בית דין דנין אותם בזמן שמחויב אחת מארבע מיתות כדאמרי' אף על פי שארבע מיתות בטלו דין ארבע מיתות לא בטלו וכו' : ועל פירות שביעית העושה בהן סחור' הפי' לפני הביעור והיינו' מהן הול' לאח' זמן הביעו' וכ"ח שלא הפקירו' משעת הביעור והילך : עינוי הדין שמענה דינו של אד' ומעכבו מלפסוק לו דינו · ועוות הדין זה ההופך אחרי הבצע : ועל המורים שאינם נזהרים להעמי' הדבר על האמת ומתיר את האסו' ומטמא את הטהור ובכל הלכה שמעתי כעב כגון שמפו' בבמה מדליקין : והרי מצינו ג' גופי עביר' שהרי יש כאן שנים אבל עינוי הדין ועוות הדין והמור' בתורה שלא כהלכה ה' הן ואין מחשבין אותו אלא כה' : ט שבועת שוא וחילול ה' עולים לאחד ואין כאן אלא ד' עבירות וזה בעל עבירה זו לוקה גלות ועל זו כליה הכל מפורש בבמה מדליקין מטעם הפסוקים : ועל שמטת הארץ שלא שבת' הארץ בשביעית אלא זרעו וקצרו : ברביעית שנה רביעי' של שמטה : במוצאי שביעית שנה שמינית : החג היינו סוכות · מפני מעשר עני שלא נתנו בג' ובששית נמי נהוג מעשר עני לכך נפרעין מהן לאחריהן : מפני פירות שביעי' שלא נהגו בהן הפקר : מפני גזל מתנות עניים שהוא זמן האסיפה וצריך ליתן מתנותיהם לעניים כגון לקט שכחה ופיאה נפרעין מהם מיד לאחר אסיפה זו וזהו במוצאי החג : י שלי שלי ושלך שלך שאיני רוצה שתהנ' ממני ולא שאהנ' ממך : זו מדה בינונית שכן מצינו בשמואל הרמתי שאמ' בו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו · בינונית כ"א שאינו לא צדיק וגם רשע · וי"א זו מדת סדום משמואל הרמתי אע"פ שלא נהנה מאחרים אחרים נהנים ממנו אבל אנשי סדום לא היו אחרים נהנים משלהן ועליהן נאמר פרץ נחל

מעם

ויש אומרים זו מדת סדום · שלי שלך · ושלך שלי · עם הארץ · שלי שלך · ושלך שלך · חסיד · שלי שלי · ושלך שלי · רשע : **יא** ארבע מדות בדעו' · נוח לכעוס ונוח לרצו' · יצא שכרו (גמ' נ"א בהפוך) בהפסדו · קשה לכעוס · וקשה לרצות · יצא הפסדו (גמ' נ"א בהפוך) בשכרו · קשה לכעוס · ונוח לרצות חסיד · נוח לכעוס · וקשה לרצות רשע : **יב** ארבע מדות בתלמידים מהר לשמוע · ומהר לאבד · יצא שכרו בהפסדו · קשה לשמוע וקש' לאבד · יצא הפסדו בשכרו · מהר לשמוע . וקשה לאבד . חכם . קשה לשמוע · ומהר לאבד · זה חלק רע : **יג** ארבע מדות בנותני צדק' . הרוצ' שיתן ולא יתנו אחרים · עינו רעה בשל אחרים · יתנו אחרי' והוא לא יתן . עינו רעה בשלו · יתן · ויתנו אחרים · חסיד . לא יתן ולא יתנו אחרים . רשע : **יד** ארבע מדו' בהולכי לבית המדרש · הולך ואינו עוש' · שכר הליכ' בידו · עוש' ואינו הולך · שכר מעשה בידו · הולך ועוש' חסיד . לא הולך · ולא עושה · רשע : **טו** ארבע מדות ביושבי לפני חכמים

ספוג

מעם גר הנשכחים מני רגל ונאמר הלא זה עון סדום אחותך וגו' : שלי שלך ושלך שלי עם הארץ שאין בו תרבות : כ"א דהיינו מדת הגרגרים שממלאי' בית בליעתם מבית אחרים ואין בושים : שלי שלך כלומר להפקיר לך את שלי וחלילה לי לקבל משלך זו מדת חסידים : שלך שלי אני מקבל טובתך ולא יהיה לך עסק בשלי זו מדת רשעים : **יא** יצא שכרו שהוא מקבל שכר במה שהוא נוח לרצות בהפסדו שהוא מפסיד במה שהוא נוח לכעו' שכל שעה צריך דמים לפייסו ואינו נשכר כלומר שגדול הפסדו משכרו : אבל קשה לכעוס וקשה לרצות טוב' מעט הימנ' שכרו שהוא כועס בקושי מרובה מהפסדו דקשה לרצות יצא הפסדו מועט ברוב שכרו שהוא מרויח כשאינו כוע' תדי' : רשע שמתוך כך בא לידי עון דאמ' מר לא תרתח ולא תחטי : **יב** יצא שכרו במהירו' שמיעתו בהפסדו שמאב' מהר כלומ' לא עלה בידו כלו' : יצא הפסדו ממה ששמ' בקושי וכמג' שמועיל' מדה זו במק"ל : **יג** עינו רעה בשל אחרי' בממון אחרי' שאינו רוצה שיעש' צדקה כדי שלא ירבו נכסיהם ושיצא להם שם טוב : עינו רעה בשלו אינו דומה עינו רעה בשל אחרים לעינו רעה בשלו לפי שבממונו אינו אלא מחמת אבירות לב שבו · כ"א עינו רעה בשלו צר עין בשל עצמו שמסרב ליתן צדקה כדי שלא יחסר חשבון מעותיו ואינו נותן לב לשכר השמור לו לעוה"ב ולא דמי לעינו רעה בשל אחרים : **יד** ואינו עושה שאינו לומד כלום אלא שומע מאחרים : עושה ואינו הולך שלומד בביתו

גס כו' : וי"א כו' · כמ"ש בחלק (נ"ט א') באו ונשכח כו' שנאמר פרץ נחל כו' : **יא** קשה לכעוס ונוח כו' כמ"ש ארך אפים ורב חסד · לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא הרי שמניהם ממדות החסד ונאמר (ירמיה ג') חסיד אני לא אפיל פני בכם ולא אטור לעולם : נוח כו' · כמ"ש (סוטה) כל הכועס אפילו שכינה כו' שנאמר רשע בגוב' אפו כו' הרי שנקר' רשע ונאמר (עמוס א') עברתו שמורה נצח : **יג** יתן ויתנו כו' · כמ"ש גדול המעשה כו' שנאמ' והיה מעש' הצדקה שלום וכמ"ש (הושע י') זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד · צדקה תרומם גוי וחסד כו' ועיין בפ"ק דב"ב : לא יתן כו' · כמ"ש (ב"ב) כל המעלי' כו' שנא' עם לבבך בליעל כו' : **יד** הולך כו' · ר"ל הלימוד והמעשה הם שני דברים וכמ"ש בספרי פ' עקב כי אם שמור כו' לעשותה למד אדם תור' הרי בידו מצוה למד ועשה אין למעלה הימנה וכן עשה ולא למד לא למד ולא עשה כמ"ש בסוף כתובות אר"א ע"ה אינן חיים שנאמר כי טל אורות כו' מצאתי להן תקנה מן התורה ואתם הדבקים

יוד

ספוג · ומשפך · משמרת · ונפה · ספוג · שהוא סופג את הכל . משפך . שמכנים בזו · ומוציא בזו . משמרת . שמוציא' את היין . וקולטת את השמרי' . ונפה שמוציאה את הקמח . וקולטת את הסלת : **טז** כל אהבה שהיא תלויה בדב'· בטל דבר . בטל' אהב' ושאינה תלויה בדבר . אינה בטלה לעולם · איזו היא אהבה התלויה בדבר זו אהב' אמנון ותמר · ושאינה תלויה בדבר · זו אהבת דוד ויהונתן : **יז** כל מחלוקת שהיא לשם שמים · סופה להתקיים · ושאינה לשם שמים · אין סופה להתקיי' · איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים . זו מחלוקת הלל ושמאי · ושאינה לשם שמים · זו מחלוקת קרח וכל עדתו . **יח** כל המזכה את הרבים · אין חטא בא על ידו · וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה· משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו · שנא' (דברים ל"ג) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל ירבעם חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו · שנאמר (מלכים א' ט"ו) על חטאות ירבעם בן נבט אשר חטא ואשר החטי' את ישראל : **יט** כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו · ושלשה דברים אחרים · מתלמידיו של בלעם הרשע עין טובה ורוח

הדבקים כיוצא כו' : **טו** ספוג כו'· כמ"ש (משלי כ"ז) נפש שבעה זהו ספוג נופת זהו נפה כמ"ש בספרי פ' עקב · ונפש רעיבה זהו משפך כל מר מתוק זהו משמרת כמ"ש (ישעי' ה') שמים מר למתוק : **יז** זו מחלוקת הלל ושמאי· כמ"ש (במדב' כ"א) את והב בסופה כו' : **יח** כל המזכה כו' · כמ"ש סוף יומא שנא' (תהילים ט"ז) כי לא תעזוב כו' : וכל כו' שנאמר אדם כו' : **יט** עין טובה כו' שנאמר (בראשית י"ד) אם אקח כו' ונאמר (שם) הנה נא ידעתי כו' וכמ"ש בפ"ק דב"ב ונאמר (ראשי' י"ח) אנכי עפר ואפר : ושלש' כו'

בביתו : **טו** ספוג ספונזא בלע"ז: שהוא סופג את הכל כך יש תלמיד משוכח שלבו רחב לשמוע אבל אינו רחב כל כך שיוכל להבחין בין עיקר לטפל : משפך אנטו"ייר בלע"ז : מכנים בזו ומוציא בזו שכל מה שמכניסי' מלמעלה יוצא' ממנו מלמט' כדים תלמי' ששוכח הכל אבל יש תלמיד משובח ממנו שקולט מקצת פסולת כמשמרת זו של יין שקולטת את השמרים וזולפת את היין כך יש אדם שמניח את העיקר ועומק ההלכ' ומחזי' בידו הטפל : משובח מכולם שדומ' לנפה שמוציאה את הקמח במקום שטוחנין ברחיים של גרוסו' לצורך סולת למנחו' שאותו קמח שנופל מן הנפה נקרא אבק של מנחות דהוי גרוע ופסולת לגבי מה שנשאר בנפה שנברר קליפתן מפני שלתתן במי' חוזרין וטוחנין אותם עם אותם גריסין של חטים שנשארו בנפה דק ומוציאין מהן סול' נקיה· ה"ג וקולטת את הסולת : **טז** תלויה בדבר בשום דבר אהבה שבעול' ולא מחמ' קורבה וריעות: בטל דבר בטלה אהבה כגון אמנון שלא אהב את תמר אלא לשם ניאוף וכו' וכתיב גדולה שנאה אשר שנאה וגו' : **יח** כל המזכה את הרבים וכו' כדי שלא יהיה תלמידיו בג"ע והוא בגיהנם שנאמ' כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת : וכל המחטיא וכו' שלא יהא הוא בג"ע ותלמידיו בגיהנם שנאמר אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו · כ"ה צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל תלה הכתו' במשה כמו שמעיד פסוק זה שכל המצו' שעשו ישראל כאלו עשאן הוא עמהם אלמא זכות הרבי' תלויה בו : **יט** עין טובה שאין לו קנאה על חבירו וחביב עליו כבוד חבירו

חבירו ככבודו: רוח נמוכה ענין ושפל ברך : ונפש שפלה שמשפיל עצמו בין אנשים ומעורב ביניהם ואינו גס רוח · אבל בלעם הרשע היתה בו עין רעה וכו' וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו: רוח גבוהה מאן ה' לתתי וגו' הלך עם השרים : נפש רחבה אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב · נ"א ונפש קצרה ונקרי"ט בלע"ז שנפשו קצר' עליו ומואס כל מה שעיניו רואו' ואין לו דבו' טוב עם בני אד' כי אם בקושי ואכזריות כמו ותקצר נפשי בו וגם נפשם קצה בו : מה בין מפרש מילתיה ואזיל : אוכלין הפירו' בעול' הזה ונוחלין הקרן לע"ה : להנחיל אוהבי יש הרבה יש בידו להנחיל לאוהבי טוב' פשטי' דקר' : ובמדר' הגדה ראיתי כונכין י"ש שלש מאות ועשר עולמות עתי' הקב"ה להנחיל לכל צדיק : לא יחצו ימיהם בבלעם ודואג ואחיתופל ושפתי קרא שלא באו לחצי ימיהם שהן ל"ה שנה דימי שנותיו של אד' ע' שנה כדאמרינן בחלק והוה כתי' על קבר בלעם בר ל"ג שנין הוה בלע' חגיר' כד קטל יתיה פנחס ליסטאה ע"כ : כ יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר בסמוך לההיא דר' עקיבא דקאמר עשה שבתך חול תניא לה במס' פסחי' פר' מקום שנהגו ואתא לאורויי לן דלא אמר ר' עקיבא אלא במי שהשעה דוחקת לו ביותר אבל צריך אדם לזרז עצמו כנמר וכנשר לעשות רצון אביו שבשמים לכבד שבתות וימים טובים : נ"א כנמר הנגרי"ש בלע"ז הדוק ולהוט ומחזיק בהן כאכזרי : וקל לרוץ מהרה בלא עצלות : וגבור ורטי"הוש בלע"ז בעל זרוע לעסוק בכל כחך · כתוב במשנה הוא היה אומר עז פנים לגהינם ובושת פנים לג"ע יהי רצון וכו' · ומוסיפין כאן תניא ר' נתן אומר וכו' וברייתא היא דנהוג עלמא לאומרה והיא במסכת כלה : כא בן חמש שנים למקרא קרא קא דרי' דכתיב ובשנה

ורוח נמוכה ונפש שפל' מתלמידיו של אברה' אבינו עין רעה ורוח גבו' ונפש רחבה מתלמידיו של בלע' הרשע מה בין תלמידיו של אברה' אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעול' הזה ונוחלין העול' הבא שנאמ' (משלי ח') להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא · אבל תלמידיו של בלעם הרשע . יורשים גיהנם ויורדין לבאר שחת שנאמר (תהלים נ"ה) ואתה אלהים תוריד' לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיה' ואני אבטח בך : **כ** יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי · לעשות רצון אביך שבשמים · הוא היה אומר עז פנים לגיהנם · ובשת פנים לגן עדן · יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתבנה עירך במהרה בימינו ותן חלקינו בתורתך : **כא** הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא בן

כו' כמ"ש (במדב' כ"ד) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן כו' ונאמר (שם) מאן ה' לתתי להלוך עמכם ונאמר (שם) אם יתן לי בלק כו' ועיין רש"י שם : להנחיל כו' · כמ"ש (ד"ה) זרע אברה' אוהבי · (שופטים ז') ואוהביו כצאת השמש כו' העלובין ואינן כו' : אנשי דמים כו' · כמ"ש (במדב' ל"א) הן הנה היו בדבר בלעם כו' : לא יחצו כו' · כמ"ש בפ' חלק ע"ש · **כ** הוי עז כו' · כמ"ש (תהלי' קי"ט) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש ועיין טוש"ע א"ח סימן א' : וקל כו' · כמ"ש (שמואל ב') מנשרי' קלו מאריות גברו : ורץ כצבי כו' : כמ"ש (תהלים שם) חשתי ולא התמהמהתי כו' ונא' אחרי ה' ילכו כאריה כו' ונאמר (הושע ו') נדעה נרדפה כו' חשבתי דרכי ואשיבה רגלי כו' : עז פנים כו' · כמ"ש (ישעיה ג') הכרת פניהם כו' · הדר"כ : ובושת פנים כו' · כמ"ש (שמות כ') ובעבור תהי' יראתו על פניכ' כו' וכל שאין כו' ג' סימנים באומה זו כו' ביישנים כו' : יהי רצון כו' ט"ס כאן וצ"ל בסוף הפרק כמ"ש

בן י' למשנ' · בן שלש' עשר' למצו' · בן חמש עשר' לתלמוד · בן שמונ' עשרה לחופה · בן עשרים לרדוף · בן שלשים לכח · בן ארבעים לבינה · בן חמשים לעצה בן ששים לזקנה : בן

כמ"ש למטה : **כא** בן עשר כו' · בן ט"ו כו' · כמ"ש בפ"ק דחולין (כ' א') ומבן חמש ועשרי' כו' : בן י"ג כו' · דאיש כתיב בעונשין ובכמה מצות ולא קטן וי"ג נקרא איש שנאמר ויקחו (בראשית ל"ד) שמעון ולוי איש וי"ג שנה שהי' יעקב אצל לבן אחר הנשואין לא ג' עיבורין שכל א' מז' חדשים נגד זה שנה ח"י חדשים בדרך כמ"ש בספ"ק דמגילה: בן כ' כו' · כמ"ש (במדבר א') מבן עשרים ולמעלה כל יוצא צבא כו' : בן שלשי' כמ"ש בלוים (שם) מבן שלשים : בן מ' כו' · זכר לדבר א"ס לבינה תקרא : בן נ' כו' · כמ"ש בפ"ב דחגיגה שר חמשים כו' : בן ששים כו' · כמ"ש (שמואל א') ולא יהיה זקן כו' והיינו פחות מס' כמ"ש בסוף מ"ק תבא בכלח כו' כעלות גדיש בעתו

ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש שמחנכין אותו לאותיו' · ובשנה החמישית כתב להוסיף לכם תבואתו וכדאמרינן התם מכאן ואילך ספי ליה כתורא למקרא כ"א שמכניסין אותו ללמוד תורה ופסוקי' אבל לא קודם לכן לפי שהתורה מתשת כחו של תינוק · בן עשר למשנ' דודאי באלו חמשה למד המקר' דכל תלמיד שאינו רואה בחמש שני' סימן יפה במשנתו שוב אינו רואה וכדאשכחן גבי לויים דהוו גמרי הלכות עבוד' בחמשה שנים כדאמרי' התם קשו קראי אהדדי כתוב אחד אומר מבן עשרי' וחמש שנה כתוב אחד אומר מבן שלשים וגומר הא כיצד בן חמש ועשרים שנה היה בא ללמוד ולומד עד שלשים נמצא כל תלמודו בחמש שנים והיינו טעמא כמי דבן חמש עשרה לגמר' ולומד למודו עד שהוא בן עשרים ומכאן ואילך רודף אחר מזונותיו : כ"א למשנה ללמוד המשניו' כמו שכן בלא גמרא שאין בהם עורת כל קדוככם הוא בלשון הגמרא : בן שלש עשרה למצות דכתיב איש או אשה אשר יעשו מכל חטאת האדם וגו' והיינו קרוי איש עד שהוא בן שלש עשרה וכדאשכחן התם ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה ואז היה לוי בן שלש עשרה שנה כשתחשוב כ' שנים שעשה יעקב בבית אל · כ"א בן שלש עשרה למצות דמי שהביא שתי שערות בא לכלל קצת מצות דאורייתא דהלכה למשה מסיני היא ושיערו חכמים הבאת שתי שערות לשלש עשרה שנה לפיכך מכניסין אותו לקיים מצות ומאותו זמן ואילך מסתמא מחזקינן ליה בשתי שערות כדין רוב תינוקות אבל היכא דידעינן ליה בבירור דהכתי לא מייתי ב' שערות לשלש עשרה אינו נזקק למצות מן התורה אלא בחינוך מדרבנן בעלמא דמחנכי ליה לרביא כבר שית כבר שבע דמדאורייתא ממתינין ליה עד עשרים שמא יביא שתי שערות ואם הגיע לעשרי' ולא הביא גלי אכפיה דסרים הוא דסרים אין לו שתי שערות וחיי' בכל מצות ובכל עונשים שבתור' והיינו דקתני לקמיה בן עשרים לרדוף מאחר שבא לכלל עשרים רודפין אותו ב"ד לרדותו מכת מרדו' דרבנן כדי להביאו לייסרו בכל מיתות ועונשין האמורין לא שנה הביא ולא שנה לא הבי' ומעשרים ואילך חשיב ליה קרא כגברא בעלמא דכתיב מבן ך' שנה ומעלה : בן חמש עשרה לגמרא ללמוד גמרא ועומק הלכות : בן שמנה עשרה לחופה די"ח פעמים כתיב אדם מבראשית עד כי מאיש לוקחה זאת · כ"א דעומד על פרקו להנשא לרדוף במצו' ועונשין : בן ל' לכח שכן בני לוי לא היו יכולין לישא בכתף עד שלשים מפני שלא היה בהן כח : כ"א אז נכנס בכחו ובגבורתו · בן ארבעים להבין דבר מתוך דבר ולהורו' כהלכה · כ"א לבינה כדאמרינן התם ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה מכאן לתלמיד שאינו עומד על דעת רבו עד שהוא בן ארבעים : בן חמשים לעצה שנא' ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד ושרת את אחיו באהל מוע' שמייעץ אותם ומלמדן לשמו' משמרתן : כ"א ליעץ וליתן בעומק עצה מתוך שרבו עליו מעשיו : בן ששים לזקנה שכן בכ"לח עולה ס' שנאמר תבא בכלח אלי קבר · כ"א תחלת זקנה באה

בן ע' לשיב'. בן שמני' לגבור'. בן צ' לשוח. בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם: **כב** בן בג בג אומר הפוך בה והפוך בה' דכול' בה. ובה תחזי. וסיב ובלה בה. ומינה לא תזוע. שאין לך מדה טובה הימנה: **כג** בן הא הא אומר לפום צערא אגרא:

פרקו א שנו הכמי' בלשון המשנה

ברוך שבה"ר בהם ובמשנת': רבי מאיר אומ' כל העוסק בתורה

באה עליו להלבנת קלת שערותיו. בן ע' לשיבה דכתיב גם שב גם ישיש בנו וכשנכפלו שני חייו מאיוב חיה מאה וארבעים שנה שמע מינה דבן שבעים שנה שיבה אע"פ שכתב אחרי זאת דרשה הוא דדרשינן: נ"א לשיבה זקן גמור הוא שנתלבנו קלת רוב שערותיו כי היכי דאשכחן בר' אלעזר בן עזרי' בברכו' דהדרי ליה תמניסר דרי שערות לבנות של זקנה וקאמר לנפשי' הרי אני כבן שבעים שנה אלמא לע' מתלבן כבר רוב שער האדם. בן פ' לגבורה כלומ' דבר גדול הוא אם יחיה אדם עד שמונים שנה דכתיב ואם בגבורת שמונים שנה שאם הוא חי יותר בגבורתו של מקום הוא חי ולא מרב כח שבו שהרי מכאן ואילך אין לו כח לאכול ולשתות: לשוח והוא מהלך שחוח שהרי מכאן ואילך הוא כפוף כשוף. וי"א לשוח ראוי לקבורה דשוב אין בו כח לצאת ולבא כאלו מת שכבר עיניו קמו וכהו ולאו ונשתנו פניו ואיין החכמה פסק ממנו והוא משתט' והולך: **כב** הפוך בה והפוך בה סלסלה ותרוממך שבכל שעה תמלא בה חדושים וטעמים: דכלא בה שכל מה שתרצה תמלא בה: נ"א הפוך בה שאתה מהפך בכל צדי צדדים ובכל ענייניס. ובה תהוי תדיר תדיר: ומינה לא תזוז לא יום ולא לילה תזוע כמו ולא קם ולא זע: לפום צערא לפי צער שהוא עוסק בה ומצטער עליה יש לו שכר בין רב או מעט להכי תני להא מילתא בלשון ארמי שהוא משל הדיוט שבני אדם רגילין לומר ולספר בההי לישנא והכ"נ תנן בבבא מציעא שכך כתוב לו אם הוביר ולא אעביד אשלם במיטבא ועוד בגמרא יוחסין גרי חרורי לויי ישראלי. בבן נוקבן די יהוויין ליכי מנאי וכו' דכל הני מילי כיוצא בהן רגילין בני אדם לסדרן ולכותבן בלשון הזה לפיכך אינו רוצה לשנות הלשון של בני אדם במשנה וכמו כן על דאטפת אטפוך וכו'. ודאשתמש בתגא חלף בדרך בני אדם לבכר דברים בלשון זה:

בעתי אלמא בן ס' הוא בעתו. בן שבעים כו'. כמ"ש בדוד (מלכים) וימת בשיבה טובה וכמ"ש (שם א"ל) בן שלשים שנה דוד במלכו וארבעים שנה מלך כו': בן שמונים כו'. כמ"ש (תהלים צ') ואם בגבורות שמונים שנה: בן תשעים כו'. דע"כ הוא בגבורות ולא יותר וכמ"ש (קהל' י"ב) ביום שיזועו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל וכמ"ש בספכ"ג דשבת: בן מאה כו'. כמ"ש (ישעי' ס"ה) הנער בן מאה שנה כו' לברכה: **כב** הפוך בה. כמ"ש (משלי ג') סלסלה כו' וכמ"ש בפ"ב דמגילה לא ידעי רבנן כו': והפוך בה. כמ"ש (שם) דדיה ירווך וכמ"ש בפ"ב דעירובין מה הדד הזה כו': ובה תחזי כמ"ש (שם) ותורה אור וכמ"ש בפ"ג דסוטה (כ"א א') ועיין רש"י שם ד"ה הגיע כו' הגיע כו': וסיב כו'. כמ"ש בסוף קידושין בזקנתו מהו אומר עוד ינובון בשיבה כו': ובלה בה. כמ"ש בפ"ט דשבת אדם כי ימות באהל כו': ומינה כו' כמ"ש אל יליזו מעיניך נצור כו': שאין כו' כמ"ש (משלי י"ד) כל חפצים לא ישוו בה ואמרו אפילו מצות ומע"ט: **כג** לפום כו'. כמ"ש (שם) בכל עצב יהי' מותר וכאן צ"ל י"ר שיבנה כו' וכן בסוף תמיד וכאן לפי שהוא כלל התורה משה קיבל כו' ואין תורה בלא בה"מ כמ"ש (איכה ב') מלכה ושריה בגוים אין תורה אמר י"ר שיבנה כו' ותנו כו' כמ"ש (ישעי' י"א) ומלאה הארץ דעה את ה':

פ"ו ה גדולה

פרק ו א שנו חכמים בלשון המשנה כלומר ברייתא היא ובל' המשנה היא שנויה הנל' חיכה נ בוה וירבבנו רבי

מאיר אומר וכו' לפי שעד עכשיו כל הפרקי' משנה לפיכך הוצרך להודיע. שמכאן ואילך ברייתא היא ומתוך שאלו דברי אגדה הן ומספרו' בעסק ת"ת נהגו לאומרן בבית הכנסת עם שאר פרקים הנשנו של מסכת אבות: זוכה לדברים הרבה להיות צדיק וחסיד כדלקמן. נ"א מלות הרבה אלו בשבילו הי: וכדאי הוא לו כלומר שנבראת בשבילו וכן הוא אומר כי זה כל האדם: ונקרא ריע ולי מה יקרו ריעך אל:

בתורה לשמה זוכה לדברי' הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו נקרא ריע אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבור' וניתנת לו מלכו' וממשל' וחקו' דין ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו ע' כל המעשים: **ב** אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונ' ש' תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם. ואומר והלחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהי' הוא חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה שנא' וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. **ג** הלומד מחבירו פ"ק אחד או הלכה אחת

אהוב שכלין אוהבין והאומר שלום רב לאוהבי תורתך. נ"א להנחיל אוהבי יש: אוה' את המק' שעושה מאהבה: אוהב את הבריות שמקרבן ו' ליודן וגומלן טוב: ומלבשתו התור': ומכשרתו להיות צדיק והולך בתומו ואינו עושה עול אלא מצדיק דרכיו בקו ובהכרעת משפט: חסיד עושה לפני' משורת הדין: ישר עוש' יושר ועדיף מצדיק: ונהנין ממנו עצה ותושיה שנא' לי עצה ותושיה דלעיל נמי קרא כתיב ה' קנני ראשי' דרכו וסמיך ליה לי עצה ותושיה כלומ' עצה וגבורה ובינה אני מלמדי להיות לבני אדם לעזר: תושיה לוטי"יר בלעז ענין גאוה וגדולה. נ"א ונהנין ממנו בני אדם נהנים ללמוד ממנו עצה ותושיה שנאמ' לי עצה וגו' כך משבחת התורה בעצמה שלי העצה והתושיה והגבורה וכתיב אני בינה שכל המדות הללו יש לו בלמדיה ונותנין לו רשו' וחקור דין שעומק הדין פתוח לפניו: ומגלין לו רזי תורה מן השמים. ה"ג והוי צנוע וארך רוח הוי צנוע וארך אפים מתוך עסק התורה שקשה לצנוע דכל הצנועים אפי' תורתו כמרע"ה משתכחת הימנו: מוחל על עלבונו מעביר על מדותיו מרוב ענוה: **ב** מעלבונה של תורה מעלבון שעולבין את התורה שהיא עלובה על שאין לה עוסקין: נזוף מנודה כמו ויגער בו אביו מתרגמינן ונזף ביה אבוהי. נ"א נזיפת חכמים מנודה: נזם זהב באף חזיר שאינו משמרו אלא הולך ועובר באשפה ומאוסים כן תלמיד חכם חסר מטעמיה של תורה שהוא מאוס כמנודה הזה. נ"א אשה יפה וסרת טעם כלומר דבריו בלשון נקבה אשה יפה שהוא סר דבריו מטעמים של תורה דומה לנזם של זהב שנתון בחוטמו של חזיר שבני אדם בדלים ממנו אלמא כמנודה קרי ליה קרא: אין לך בן חורין לפי שבני אדם מכבדין ומשמשין לפניו ומי שאינו עוסק בה מתרחקין ממנו אלמא כמנודה הוא: וממתנה נחליאל למעלה מן הפסוק הזה כתיב וממדבר מתנה וממתנה נחליאל כיון שניתנה להם תורה במתנה נחלו

אחת. או פסוק אח' או דיבור אח' אפי' אות אחת צריך לנהוג בו כבוד שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומידעו שנא' ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי : והלא דברים קל וחומר ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברי' בלב' קראו רבו אלופו ומידעו הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד או אפי' אות אחת על אחת כמה וכמ' שצריך לנהוג בו כבוד ואין כבוד אלא תור' שנא' כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב · ואין טוב אלא תורה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו · **ד** כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא · אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך עשה ואל תתאוה לשולחנם של מלכי' ששולחנך גדול משולחנם וכתרך גדול מכתרם ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך : **ה** גדולה תורה יותר מן הכהנה ומן המלכות · שהמלכות נקנית בשלשי' מעלות והכהונה בעשרים וארבע · והתור' נקנית בארבעי' ושמונ' דברי' ואלו הן בתלמוד בשמיעת

נחלו אל כלומר שבאים בחלק וכיון שחלק אל עולים לגדולה שנא' ומנחליאל במות : **ג** הו דבר ה' של כפים דסמיך להאי קרא דואתה אנוש כערכי סמיך הילך קרא אחר' יחדו נמתיק סוד לפי שמצאו אחיתופל לדוד שהיה יושב יחידי ועוסק בתור' אמ' לו למה את לומ' יחידי והלא כבר נאמר חרב אל הבדים ונואלו · שוב פעם אחרת מצאו שהיה נכנס לבית מדרשו בקומ' זקופה אמר לו והלא כב' נא' ומתקדשי תיראו שצריך לו לאדם ליכנס שם במורא כדי שתהא אימת שמים עליו וכן הוא אומ' בית אלהי' נהלך ברגש לשון אימה ופחד · וי"א ברגש נכנס שם בכל כחו לפי שנא' ברוב עם הדר' מלך · כ"א ללכת ברגיש' ובמהירו' לב"ה ואתה אנוש כערכי חשוב כמותי · מיודעי חכם שלי כמו אנשים חכמי' וידועים · ומה דוד שהיה מלך ישראל עשאו לאחיתופל שהי' רשע ולא היה ראוי לכך רב ואלוף בשביל שני דברים אדם הדיו' הלמ' מחבירו שאינו רשע עאכ"ו : ואין כבוד אלא תורה כלומר אלא לתורה ולאו אצריך לנהוג בו קאי והכי קאמ' אין כבוד בא לו לאדם אלא על עסקי תור' · כבוד חכמים ינחלו ולמה הן נוחלין כבוד בשביל שהם לומדין את התור' ויורשין אותה כנחלה · ואין טוב אלא תורה · כ"א ואין כבוד אלא תורה כלומ' אין כבוד זה שאנו עושין ומצריכין לאדם לנהוג בו כבוד אלא ברבו שלימד לו תורה אבל לימדו אומנות אחרת כגון שוליא דנגרי לא · כבוד חכמים ינחלו ראוים חכמי' להנחיל כבוד ואיזה חכמי' תמימים הנוחלים טוב דהיינו תורה אבל חכמים בשאר אומניות לא : **ד** פת במלח תאכל לא על העשיר הוא אומר שימצא בחיי צער כדי ללמוד תורה אלא ה"ק אפי' אין לאדם אלא פת במלח וכו' ואין לו כר וכסת לישן אלא על הארץ אל תמנע מלעסוק בה דסופו ללמוד אותה מעושר' במשורה מדה קטנ' : אל תבקש גדול' לרדוף אחר השררה · ואל תחמוד כבוד להתכבד בתורתך שתוכך כברך כמי שעוש' שלא לשמה : ששולחנך גדול משולחנ' הוא שכר שתקבל על למעלה של תור' · כ"א יותר מלמודיות' ממה שלמדת עשה מצ"ע וקיי' מצות כדאמרי' כל שחכמתו מרובה ממעשיו חכמתו מתקיימת : **ה** שהמלכות נקנית בשלשים מעלות

פרק ששי

ה' גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות נקנית בשלשי' מעלות והכהונה בכ"ד הנה השלשים מעלות של המלכות מפורשים בקרא (שמואל א' ח') · ואלו הן · א' אשר ימלוך עליכם

בשמיע' האוזן בעריכ' שפתי' בבינ' הלב באימה ביראה בענוה בשמח' בטהרה בשמוש חכמי' בדקדוק דברים בפלפול התלמידים בישוב במקרא במשנה במיעוט סחורה במיעוט דרך ארץ במיעוט תענוג. במיעוט שינה במיעוט שיחה. במיעוט שחוק בארך אפים בלב טוב באמונת חכמים בקב"ת היסורין המכיר את מקומו והשמח בחלקו והעושה

עליכם: ב' · את בניכם יקח: ג' · ושם לו במרכבתו: ד' · ופרשיו: ה' · ורצו לפני מרכבתו: ו' · ולשום לו שרי אלפים: ז' · ושרי חמשים: ח' · ולחרוש חרישו: ט' · ולקצור קצירו: י' ולעשות כלי מלחמתו: י"א: וכלי רכבו: י"ב ואת בנותיכם יקח: י"ג · לרקחות: י"ד ולטבחות: ט"ו · ולאפות · ט"ז · ואת שדותיכם: י"ז · ואת כרמיכם: י"ח וזיתיכם הטובים: י"ט · ונתן לעבדים · כ' וזרעכם · כ"א · וכרמיכם יעשר: כ"ב ונתן לסריסיו: כ"ג · ולעבדיו: כ"ד · ואת עבדיכם: כ"ה ואת שפחותיכם · כ"ו · ואת בחוריכם הטובים: כ"ז · את חמוריכם יקח · כ"ח · ועשה למלאכתו: כ"ט צאנכם יעשר: ל' · ואתם תהיו לו לעבדים וכנגדן הם ל' מעלות במלך המפורשין במתני' דפ"ב דסנהדרין ואלו הן · א' · המלך לא דן: ב' · ולא דנין אותו · ג' ולא מעיד: ד' · ולא מעידין אותו: ה' · לא חולץ · ו' · ולא חולצין לאשתו: ז' · לא מייבם · ח' · ולא מייבמין לאשתו · ט' · ואין נושאין אלמנתו: י' · מת לו מת אינו יוצא כו' · י"א וכשמברין אותו כל כו' והוא מיסב על הדרגש · י"ב ומוציא למלחמת הרשות ע"פ ב"ד של ע"א · י"ג ופורץ לעשות לו דרך כו' · י"ד דרך המלך אין לו שיעור · ט"ו וכל העם בוזזין ונותנין לפניו · ט"ז והוא נוטל חלק בראש: י"ז לא ירבה לו נשים כו' · י"ח לא ירבה לו סוסים · י"ט וכסף וזהב

מעלות אותן שכתובים בפ' שמואל כשבקשו ישראל מלך ואמר להם דעו כי כך וכך משפט המלך כשתחקור הם שלשים דברים עם אותן שמנויות בסנהדרין מלך לא דן ולא דנין אותו וכו' · וכ"ד מתנו' כהונ' הן י' במקדש וד' בירושלים ועשרה בגבולין: באימה ביראה שאין לבו גבוה עליו שנ' יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב ולהלן בעלי קריי' היו אסורין ומתוך קלות ראשו של אדם והרהור לבו הוא בא לידי קרי: בשמחה לפי שאין השכינ' שורה מתוך עצב אלא מתוך שמחה. בישוב גרסינן בישוב הדעת · במיעוט סחור' דאמר מר לא תמצא תורה לא בסחרנים ולא בתגרנים: במיעוט דרך ארץ שלא יהא מצוי עם ב"א בשוק: בקבלת היסורין מקבל היסורין מאהבה: מתרחק מן הכבוד ואינו רודף אחר הכבוד כאדא השיב להו: שואל ומשיב כמי הלכה היא כלומר שאינו משיב את שואל תחלה כדי שישיב תשובה הגונה · ומכריעו לכף זכות הדן את חבירו לזכות: ומעמידו על האמת רודף אמת ושלום על הכל · שומע כל מה שרבו אומר לו ומוסיף אבל לא לבטו' את דברי רבו: והמכוין את שמועתו כשהוא מורה הוראה מכוין אותו ענין שאמר לו רבו הכל אינו מוסיף דבר לומר שכך אמר לו רבו אלא אם כן אמר לו רבו · כ"א בישוב החכמה דמרבה ישיבה מרבה חכמה · כד"א תרבות גוד"י ערה בלבו · במיעוט שיחה ליצנות: במיעוט שחוק קשה לכינוס · בקבל' הייסורין כדאמרינן בברכות אשרי הגבר אשר תיסרנו יה אימתי בזמן שמתורתך תלמדני שהקב"ה מביא יסורין של אהבה לעוסק בה להרבות שכרו לעוה"ב · בעריכת שפתים שאינו מגמגם בדברי תורה אלא חותכו בלשון ומוציא בפה דאין ד"ת מתקיימין אלא בהוצאת הפה דכתיב כי חיים הם למוצאיהם אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה · בבינת הלב בשכלות הלב ולא שמעתי מה בין זה לזה · באימה כדאמרינן כו' בשימוש חכמים שדוחק ונכנס בכל מקום לשמוע דבריהן ולשמשן · בדקדוק חברים לומר בחבורה · ובפלפול התלמידים שיפלפלו לפניו ויחכמהו כדאמרי' ומתלמידי יותר מכולם · המכיר את מקומו שיושב בתורה כל שנה דמתוך כך מתקיימת תורתו בידו מקומו קרי לעצמיה

והעוש' סייג לדבריו ואינו מחזיק טוב' לעצמו אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות אוהב את הצדקות אוהב את המישרי' אוהב את התוכחו' ומתרח' מן הכבו' ולא מגיס לבו בתלמודו ואינו שמח

לטעמי' ולראיות שהוא מבין בהלכה כדאמרינן בסנהדרין כשמליכין את הדין לאחר המחייב אומר הכי במקומי' אות' ראיה ואותו טעם עצמו שזכרתי אמש שלא מצאתי ראיה אחרת לזכו' וכן המזכ': השמח בחלקו שאם דוחק בעניינו אינו מכוין בה: סייג לדבריו שנמוקו עמו ומביא אמת לגופי' ולהעמיד דברי רבו לבני אדם. נחת רוח ליוצרו שמקיים מצות כדאמרינן מאי ריח ניחוח נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: ואינו מחזיק טובה לעצמו שאינו נושא חן בלבו על עצמו על שהרבה תורה שהרי לכך נוצר. ואינו מגיס לבו בלמודו היינו שאינו מתגא' בפני הבריו': אוהב את הצדקות ל"נ: תוכחו' דכתיב הוכח לחכם ויאהבך. כל אלו המדות ראויות למתרחק מן הכבוד ואין רודף אחר השררה שבאה לידו ומתרחק ממנה ומסתבר דהכי הוה

והב לא ירבה לו. כ' וכותב לו ס"ת לשמו. כ"א ויוצא למלחמה מוציאה עמו. כ"ב נכנס מכניסה עמו: כ"ג יושב בדין היא עמו. כ"ד מיסב היא כנגדו. כ"ה אין רוכבין על סוסו. כ"ו ואין יושבין על כסאו. כ"ז ואין משתמשין בשרביטו. כ"ח ואין רואין אותו כשהוא מסתפר. כ"ט ולא כשהוא ערום: ל' ולא בבית המרחץ הרי שלשי' מעלו' של המלך ועיין בערוך. והכהונה בכ"ד כולם מפורשים בקרא בפ' קרח והם י"ב במקדש וי"ב בגבולין וסימניך ז"ה יהיה לך כו' ושם מפורשים קדשי מקדש ואח"כ וזה לך תרומת מתנם כו' שם מפורשים שבגבולין. ואלו הן י"ב שבקדשי מקדש א' מקדש הקדשים. זה זבחי שלמי צבור שאין בכל השלמים ק"ק אלא אלו: ב' מן האש. זה עור העולה שהיא כלול' כליל לאישים. ג' ד' כל קרבנם זה שתי הלחם ולחם הפנים שאין מקריבין מהם כלום אלא הם בעצמם קרבנם: ה' ו' לכל מנחתם זו שירי מנחות ושירי מנחת העומר: ז' ח' ולכל חטאתם אלו בשר של חטאת בהמה ועולת העוף שאין למזבח אלא דמה: ט' י' ולכל אשמם זו אשם ודאי ואשם תלוי: י"א אשר ישיבו לי זה גזל הגר שהוא המושב לה': י"ב קדש קדשי' זה לוג שמן של מצורע ונקרא קדש קדשים לפי שדם מצורע בא לפנים: וזה לך תרומת מתנם כו' אלו י"ב שבגבולין א' חזה ושוק אף שהן במקדש מ"מ נחשבים לקדשי הגבול לפי שנאכלין בכל העיר: ב' תרומה: ג' תרומת מעשר: ד' ראשית הגז: ה' חלה: ו' הוא מתנות הזרוע והלחיים והקיבה: ז' ביכורים: ח' שדה אחוזה: ט' שדה חרם: י' בכור אדם: י"א בכור בהמה טמאה: י"ב בכור בהמ' טהורה. וכל אלו מרומזי' בפסוקי'. לכל תרומת מתנם לכל תנופות כו' אלו חזה ושוק שצריכין תנופה. כל חלב יצהר זו תרומה. וכל חלב תירוש זה תרומ' מעשר. אשר יתנו זו מתנות זרוע והלחיים וקיבה וראשית הגז. לה' זו חלה שאסור באכילה עד שיפרישנה הכל תרומה אפילו פירש עדיין אינו ראוי לאכילה. בכורי כל. זה ביכורי' אשר בארצם זה שדה אחוזה. כל חרם זה שדה חרם כל פטר כו' ופדויו כו' אך בכור שור כו'. וכנגדן יש כ"ד מעלות בכ"ג. ואלו הן א' אינו חייב על הוראה אא"כ הורה לבטל מקצתו ולקיי' מקצתו: ב' אינו חייב על טומאת מקדש: ג' אינו חייב על טומא' קדשיו: ד' שמביא פר על חטא: ה' שמביא פר ביה"כ: ו' שמביא עשירית האיפה: ז' שאין עבודת יה"כ כשר אלא בו. ח' מצווה על הבתולה: ט' ומוזהר על האלמנה שלא ישאנה: י' שאינו מטמא בקרוביו: י"א לא פורע י"ב ולא פורם. י"ג מחזיר את הרוצח: י"ד מקריב אונן. ט"ו פרו קודם לפר העדה. ט"ז אינו חייב אלא על העלם דבר: י"ז אין דנין אותו אלא בכ"ד של ע"א: י"ח אינו יוצא אחר המטה. י"ט כשמנחמ' אחרים כו'. עיין פ"ב דסנהדרין: כ' כשהוא מתנחם כו'. שם. כ"א וכשמברין אותו כו'. שם. כ"ב נוטל חלק בראש. כ"ג ומקריב חלק בראש: כ"ד ומשמש בשמנה בגדי': ומפורשי' בפ' בתרא דהוריות ברייתא ומבוארים במתני' ג"כ י"א שם

שמח בהוראה נושא בעול עם חברו ומכריעו לכף זכות ומעמידו על האמת ומעמידו על השלום ומתיישב לבו בתלמודו שואל ומשיב שומע ומוסיף הלומד על מנת ללמד והלומד על מנת לעשות המחכים את רבו והמכוין את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו הא למדת כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי · ו גדולה תור' שהיא נותנת חיי' לעושי' בעולי הזה ובעולם הבא שנאמר כי חיים הם למוציאיהם ולכל בשרו מרפא · ואומר רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך · ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר : ואומר כי לוית חן הם לראשך וענקי' לגרגרותיך · ואומר תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך · ואומר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים. ואומר אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד ואומ' כי אורך ימים ושנות חיים ושלו' יוסיפו לך · ז רבי שמעון בן מנסיא משום רבי שמעון בן יוחאי אומר הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם שנאמר עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא · ואומר תפארת בחורים כוחם והדר זקנים שיבה · ואומר עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם · ואומר וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד · רבי שמעון בן מנסיא אומ' אלו שבע מדות שמנו הכמי' לצדיקים כולם נתקיימו ברבי ובבניו · ח אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת

ב' בפ"א דיומא ג' בע"ב דהוריות הרי ע"ו א' במתני' פ"א דסנהדרין ד' בספ"ב שם והשאר בברייתא דהוריות שם ועיין בהוריות ע' א' · ו ותומכיה מאושר ואומר אורך ימים בימינה כו' : כ"ה הגירסא בברייתא דתנא דבי אליהו · וחשיב בו' דרגין הראשון מלא חסה מלא כו' ולכל בשרו כו'· שני ביסוד · שלישי ותומכיה בנו"ה· רביעי ארך ימים כו' בחו"ג·· ה' כי לוית חן כו' ת"ת ובינה המתפשט בו · ו' תתן כו' עטרת כו' בינה וכתר בסוד אקיה אשר אקיה · ז' כי ארך כו'· בחכמה · ז הנוי כו' · והחכמה לא גרסי' כי

נה הנוי והבני' ותפארת בניה אבותם · והכח תפארת בחורים כחם ·

הוה ליה למתני ולא רודף אחר הכבוד ומתרחק מן הכבוד · ומעמידו על האמת על בוריו של הלכה · על השלום שאינו מיושב בדין אלא עושה פשרה ברצון ומתיישב בלמודו : ו שהיא נותנת חיים לעושיה אוכל פירותיה בעול' הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא : כי חיים הם למוצאיהם אל תקרי למוצאיה' אלא למוציאיה' בפה בעול' הזה : ואומר ושיקוי לעצמותיך שיהא משק' עצמותיך דקב' ושמ' תאמר לחיים הוא זוכה אבל מי יאמ' שיהיה זוכה לעושר שהרי יש לך בני אדם הנידונין בעניות שאמות טוב להסגן האיי' לכך נאמר כי לוית חן הם לראשך וענקי' לגרגרותיך איזהו דבר המביא את האדם למלא חן בעיני האנשים הוי אומר ממון ושמא תאמר ממון יתנו לך אבל לא יהא מכובד בין האנשים לכך נאמר עטרת תפארת תמגנך · ושמא תאמר אפילו שלא למד לשמה זוכה לדברים האלו לכך נאמר אורך ימים בימינה למיימינים בה שלומדים לשמה יש לו אורך ימים וחיים וא"כ לו' עושר וכבוד · ובשמאל' למשמאילים בה עושר וכבוד יתנו לו אבל לא חיים ארוכי' ושמא תאמר לחיים ועושר זוכה אבל לא לשלו' לכך נאמר ושלום יוספו לך : ז עטרת זה העוש' תפאר' והכבוד ונגד זקניו כבוד · והחכמה

וחכמה דזקנים עובת היכא כלחד חד מינייהו הייתיר ליה דרשינן ליה : ט חמשה קנינים קנה הקב"ה וכו': ה' קנני ראשית דרכו שבריאתה קודם העולם מפני שכשעלה במחשבה לפניו לברוא את עולמו נתקיים העולם בשביל התור': שמי' וארץ קנין אחד שהם עמודים של עולם שנאמ' כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ שנאמ' מלא' הארץ קנייניך מה להלן שמים וארץ אף כאן שמים וארץ וכתיב קנייניך וכו' : אברהם מנין שבראו הקב"ה לכך להיות קנינו של עולם ויתקיים בשבילו שנאמר ויברכהו ויאמ' ברוך אבר' לאל עליון ולמה בשביל שהוא קונה שמים וארץ שבשבילו העולם מתקיים לפי שהוא קירב את הבריו' תחת כנפי השכינ' ומחזירן למוטב ואומר לכן דברים הנזכרין : ישראל קנין אחד שנאמ' עםזו קנית ומנין שהעול' מתקיים בשבילו שנאמר לקדושי' אשר בארץ המה ואדירי כל שהם עיקר הדירה של ארץ: מקדש ה' כוננו ידיך עדיין לא מצינו קנין אלא מפני שנאמר כאן מקדש ולהלן הוא אומ' ויביא' אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו מה כאן מקדש בקנין אף להלן מקדש בקנין · וכמ' גמגים יש בדבר לפי שהענין נרא' בעינינו שהברייתא

לא

אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמי' ושל סופרים אני אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפי' דינרי זהב ואבני' טובו' ומרגליו' אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעול' איני דר אלא במקום תורה וכן כתוב בספ' (תהלים) על ידי דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף : ולא עוד אלא שבשע' פטירתו של אד' אין מלוין לו לאד' לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד שנ' בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקצות היא תשיחך · בהתהלכך תנח' אותך בעולם הזה בשכבך תשמור עליך בקבר והקצות היא תשיחך לעולם הבא · ואומר לי הכסף ולי הזהב נאום יי צבאות · ט חמשה קנינים קנה הקב"ה בעולמו ואלו הן תורה קנין אחד שמים וארץ קנין א' אברהם קנין א' ישראל קנין אחד בית המקדש קנין אחד · תורה מנין דכתיב יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז · שמים וארץ מנין דכתיב כה אמר יי השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי · ואומר מה רבו מעשיך יי כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך · אברהם מנין דכתיב ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ · ישראל מנין דכתיב עד יעבור עמך יי עד יעבור עם זו

קנית

כי בזה לא שייך נאה כי אין בור ירא חטא וכמו שלא חשיב מעשי' טובים וכן לא מביא פסוק ע"ז: שנאמר כו' · מביא ראיה לשיבה ולהלן נאמר עטרת תפארת תמגנך כמ"ש במתניתן הקודם ואומר עטרת כו' ראיה לבנים ולהלן נאמר עטרת כנ"ל וכן לכח שנאמ' תפאר' כו' והשיבה אינו הזקנה אלא השיבה עצמו ומביא ראיה על הזקנה שנאמר ונגד זקניו כבוד ולהלן נאמר בשמאלה עשר וכבוד כנ"ל ואע"ג שאריכו' ימין ג"כ נאמר שם מ"מ הזקנ' עצמ' שהוא הדר לא נאמר אבל הנוי והעושר והכבוד מפורש במתני' הנ"ל בשמאלה כו' תתן לראשך כו' · ט חמשה קנייני' כו' · נ"ל ארבעה כמ"ש במכילתא ובגמ': שמים וארץ מנין

שנאמר

קנית' ואומ' לקדושי' אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם' בית המקדש' מנין דכתי' מכון לשבתך פעלת יי מקדש אדני כוננו ידיך · ואומר ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו · כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא בראו אלא לכבודו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו · ואומר יי ימלוך לעולם ועד :

רבי חנניא בן עקשיא אומר · רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל · לפיכך הרבה להם תורה ומצות · שנאמר יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

שנאמר ברוך אברם כו' כצ"ל וכל היישובים שכתבו המפרשים הן דחוקים גדולים והאמת יורה דרכו :

סליק

לא נכתבה כתקנ' שהרי במסכ' פסחים בפ' האשה לא שנינו אלא שלשה תורה ושמים וארץ ישראל ומביא ראיה לשמים וארץ מאותו הפסוק שכ' באברהם קונה שמים וארץ : ואומר לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות : אלא לכבודו לשבחו : ר' חנניא בן עקשיא אומ' וכו' לא אמ' למלתי' גבי מסכת אבות אלא במסכת מכות באלו הן הלוקין ולפי שיש בה סיום נאה נהגו כל העם לאומרו בסוף כל פרק ופרק ונקראו אלו פרקי אבות מפני שנסדרו הנה דברי אבות הראשונים שקבלו את התורה זה מזה כגון משה ויהושע והזקנים זה לזה עד אנשי כנסת הגדולה ושמאי והלל וריב"ז ותלמידיו והודיענו רבי איך היו מעשיהם נכונים והיו מזהירים לאנשי דורם ומדריכים אותם בדרך ישרה כמו כן ראוי לכל חכם להזהיר את בני דורו ולהודיעם דרך ישרה :

תם ונשלם

* * *

כדי שלא להוציא הנייר חלק העתקנו מה שמצאנו בכתבי קודש של רבינו הגאון החסיד זצללה"ה

מ"ש האר"י ז"ל ג"פ ציצית גי' אלף ות"ת לומר שע"י מצות ציצית יזכה שישמשו לו אלף ות"ת עבדים עכ"ל והוא תמיה גדולה דהא אמרו בהדיא בגמרא (שבת ל"ב ב') כל הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו ב' אלפים ות"ת עבדים שנאמר והחזיקו עשרה אנשים בכנף כו' וכן מכוון החשבון · ותירץ רבינו הגאון החסיד ז"ל כי ג' כוונות יש בציצית כמ"ש בפע"ח ע"ש והן נגד ג' פעמים ציצית הכתובים בתורה וג"פ ציצית גי' אלף ות"ת אך יש עוד בחי' רביעית והוא כוונה הרביעית ע"ש היטיב והוא נגד הכנף תכלת ולכן שם הכוונה הד' הוא ד' פעמים כנף גי' ציצית שהוא כלל הכל שהרביעי' תמיד כלליות והנה כנף גי' קנ"א עם הכולל. ועם תכלת שידוע שהיא כלל כוונת הציצית ז' שמות דמרגלאן הידועין שניהם גי' אלף ק"נ ותכלת כמ"ש האריז"ל שם ולכן הג' פעמי' ציצית הוא אלף ות"ת והכללות שהוא סוד הכנף שבעת ההיא יחזיקו בד' כנף שהוא כוונה הד' וכנף עם תכלת הוא ג"כ אלף הרי ב' אלפי' ות"ת שאמרו בגמרא ושניהם אמת נכון הוא :

משה עלה פרק ראשון נוסחות הגאון

פרק א׳ (יומא דף ד׳) **א** **משה** עלה בענן ונתכסה בענן ונתקדש בענן כדי לקבל תורה מסיני שנאמר (שמות כ״ד) וישכן כבוד ה׳ על הר סיני ויכסהו הענן למשה לקדשו זה היה אחר עשרת הדברו׳ דברי רבי יוסי הגלילי ר׳ עקיבא אומר וישכן כבוד ה׳ מר״ח ויכסהו הענן ששת ימים להר ולא למשה ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה · א״ר רבי נתן מפני מה נתעכב משה כל ששת ימים ולא שרתה עליו דבור בשביל שימרק מכל אכילה ושתיה שהיו במעיו עד שיתקדש ויהא כמלאכי השרת · אמר ליה רבי מתיא בן חרש לא בא הכתוב אלא לאיים עליו כדי שיקבל עליו דברי תורה באימה וביראה ברתת ובזיעה שנאמר (תהלים ב׳) עבדו את השם ביראה וגילו ברעדה · **ב** מעשה ברבי יאשיה וברבי מתיא בן חרש שהיו שניהם יושבין ועוסקין בד״ת פירש רבי יאשיה לדרך ארץ א״ל רבי מתיא בן חרש רבי מה לך לעזוב דברי אלקים חיים ולשעוף בדרך ארץ ואעפ״י שאתה רבי ואני תלמידך אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולשעוף בדרך ארץ ואמרו כל זמן שהיו יושבין ועוסקין בתורה **ג** היו דומין למקנאין זה בזה וכשנפטרין דומין כשהן אוהבין מנעוריהן : ע״י משה נתנה תורה בסיני שנאמר (דברים ה׳) ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם אלי ולהלן הוא אומר (ויקרא כ״ז) אלה החוקים והמשפטי׳ והתורות אשר נתן ה׳ בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה · **ד** כל התורה שנתן הקב״ה לישראל לא נתנה אלא ע״י משה · בינו ובין בני ישראל זכה משה להיות שליח בין בני ישראל למקום : משה שמש את שבעת ימי המלואים ועשה שמן המשחה ומשח בו אהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים וממנו נמשחו כהנים גדולים ומלכים · ואמר רבי אליעזר גדולה משיחה זו שאהרן ובניו נתקדשו שהיא לדורות שנאמר (שמות ל׳) ואת אהרן ובניו תמשח וקדשת אותם לכהן : אלעזר שרף פרת החטאת שממנו מטהים מטהרים לדורות : יהושע קבל ממשה שנאמר (במדבר כ״ז) ונתת מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל · זקנים קבלו מיהושע שנאמר (שופטים ב׳) ויעבדו העם את ה׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה׳ הגדול אשר עשה לישראל שופטים קבלו **ה** מזקנים שנאמר (רות א׳) ויהי בימי שפוט השופטי׳ נביאים קבלו משופטים שנא׳ (ירמי׳ ז׳) ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוח · חגי זכרי׳ ומלאכי קבלו מנביאים : אנשי כנסת הגדולה קבלו מחגי זכרי׳ ומלאכי הם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה הוו מתונים בדין כיצד מלמד שיהא אדם ממתין בדין שכל הממתין בדין מיושב בדין שנאמר (משלי כ״ה) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקי׳ מלך יהודה ולא שהעתיקו אלא שהמתינו · אבא שאול אומר לא שהמתינו אלא שפירשו · בראשונה היו אומרים משלי שיר השירים וקהלת **ו** יגנזו שהם היו אומרים משלות ואינם מן הכתובים ועמדו וגנזו אותם עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם שנאמר (משלי ז׳) וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב וגומר והנה אשה לקראתו שית זונה ונצורת לב הומיה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחובות ואצל כל פנה תארב והחזיקה בו ונשקה לו העיזה פניה ותאמר לו זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך מרבדים רבדתי ערשי חטובות אטון מצרים נפתי משכבי מור אהלים וקנמון

א

נ״י משה נתקדש בענן וקבל תורה מסיני שנאמר וישכן כו׳ על הר סיני למשה לטהרו זה הי׳ כו׳ רע״א ויכסהו הענן ששת ימים למשה הה״ד ויקרא אל משה ביו׳ השביעי מתוך הענן לחלוק כבוד למשה אר״נ כו׳ במעיו עד שעה שנתקד׳ ויה׳ כמלאכי השרת א״ל כו׳ ר׳ לא אמרו אלא לאיים כו׳ :

ב

מעש׳ שאירע ברבי כו׳ :

ג

היו עושין מקנאין זה לזה כו׳ :

ד

תורה שנתן הקב״ה לישראל כו׳ אלא ע״י משה שנא׳ ביני ובין ב״י זכה משה כו׳ למקו׳ מש׳ עש״את אילהמלואי׳ ואת שמן המשחה כו׳ ומלכים ואלעזר שרף פרת כו׳ עד לדורו׳ אר״א גדולה מדה זו שהיא נוהגת לדורות שאהרן ובניו נתקדשו בשמן המשח׳ שנא׳ ואת אהרן כו׳ לכהן :

ה

מיהושע :

ו

גנוזים היו כו׳ :

לכה

לכה נרוה דודים עד הבוקר נתעלסה באהבים כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו · וכתיב בשיר השירים (ז') לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמי' נראה הפרחה הגפן הנצו הרמונים שם אתן את דודי לך וכתיב בקהלת (י"א) שמח בחור בילדותיך וייטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט : **ז** ד"א הוו מתונים בדין כיצד מלמד שיהא אדם ממתין בדברים ואל יהי מקפיד על דבריו שכל המקפיד על דבריו משכח את דבריו (כ"י ומיכן) שכן מצינו במשה רבינו ששכח את דבריו שנאמר (במדבר ל"א) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חוקת התורה אשר צוה ה' את משה את משה **ח** צוה ולא אותי והיכן מצינו במשה שהקפיד על דבריו הרי הוא אומר בפקודי החיל (במדבר ל"א) ויקצוף משה על פקודי החיל ויאמר אליהם משה החייתם **ט** כל נקבה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' על דבר פעור ותהי המגפה בעדת ה' מאי בדב' בלעם זו עצה שיעץ בלעם הרשע על ישראל דכתיב (שם כ"ד) ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים אמר לו עם זו שאתה שונא רעב הוא להכילה ולמא הוא לשתיי' ואין להם שיאכלו ושישתו אלא מן בלבד לך ותקן להם קובות והנח להם מאכל ומשתה והושיב להם נשים יפות בנות מלכים כדי שיזנו העם לבעל פעור ויפלו ביד הנוקם מיד הלך ועשה בלק כל מה שאמר לו בלעם הרשע **י** מה גרם להם בלעם הרשע לישראל שנפלו מהם עשרי' וארבעה אלף שנא' (שם כ"ה) ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף והלא דברי' קל וחומר ומה משה רבינו **יא** חכם שבחכמי' גדול שבגדולי' אב לנביאי' בשעה שהקפיד על דבריו שכח את דבריו אנו על אחת כו"כ · מלמד שיהא אדם ממתין בדבריו ולא יהא מקפיד על דבריו : בן עזאי אומר הוי זהיר בדבריך **יב** ממכשלה ועשה סייג לדבריך כדרך שעשה הקב"ה סייג לדבריו ואדם הראשון עשה סייג לדבריו תורה עשתה סייג לדברי' משה עשה סייג לדבריו ואף איוב עשה סייג לדבריו **יג** ואף נביאים וכתובים וחכמים עשו סייג לדבר הם · איזהו סייג שעשה הקב"ה לדבריו הרי הוא אומר (דברים כ"ט) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מגיד שגלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין הדורות לומר כך על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת לפיכך אמר לו הקב"ה למשה משה כתוב והנח לדורות הבאים ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' וגו' וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם הא למדת **יד** שעש'הקב"ה סייג לדבריו וכתב מה שעתידין לומר: איזהו סייג שעשה אדה"ר לדבריו הרי הוא אומר (בראשית ב') ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות לא רצה אדה"ר לומר לחוה כדרך שאמר לו הקב"ה אלא כך אמר לה ועשה סייג לדבריו יותר ממה שאמר לו הקב"ה ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון שרצה לשמור א"ע ואת חוה מן העץ אפילו בנגיעה באותה שעה היה נחש הרשע נוטל עצה בלבו ואמר הואיל ואיני יכול להכשיל את האדם אלך ואכשיל את חוה · הלך וישב אצלה והרב' שיחה עמה אמר לה אם לנגיעה אתה אומרת צוה עלינו הקב"ה הריני נוגע בו ואיני מת אף את אם תגעי בו אי את מתה מה עשה הנחש הרשע באותה שעה עמד ונגע באילן בידיו וברגליו והרתיעו עד שנשרו פירותיו לארץ **טו** כיון שראהו אותו אילן היה צווח עליו ואמ' לו רשע רשע אל תגע בי שנאמר (תהלי' ל"ו) אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני

נוסחאות ישנות

ז

וכתו' בשיר השירים ואני לדודי ועלי תשוקתו הוי לא שהמתינו אלא שפירשו ד"א כו' :

ח

צוה את משה אמי אבא צוה ואותי לא צוה :

ט

כל נקיבה א"כ מה ת"ל כל נקיבה אלא זו עצה שיעץ בלעם כו' :

י

ראה מה גרם לו :

יא

חכם גדול שבגדולי' אב לנביאים כו' :

יב

מכשלה ועשו סייג לתורה ועשה סייג כו' :

יג

ואף איוב ואף נביאי' וחכמים וכתובים כולם עשו סייג כו'

יד

שהוציא הקב"ה מכל בריותיו בשלום :

טו

וי"א לא נגעה בו כל עיקר אלא כיון שראה כו' :

תנידני ד"א אל תבואני רגל גאוה זה טיטוס הרשע שישחקו עצמותיו שהיה מורה בידו
והיה מכה על גבי המזבח ואמר **טז** לוקוס לוקוס את מלך ואני מלך בא ועשה עמי
מלחמה כמה שוורים נשחטו עליך כמה עופות נמלקו עליך כמה יינות נסכו עליך כמה
בשמים קטרו עליך אתה הוא שמחריב את כל העולם שנאמר (ישעיה כ"ט) הוי אריאל
אריאל קרית חנה דוד ספו שנה על שנה חגים ינקופו · **יז** ושוב אמר לה כשם שנגעת
ואי את מתה אף אם תאכלי אי את מתה מה אמרה חוה בדעתה כל הדברים שהפקדני
רבי מתחילה שקר הם לפי שאין חוה קורא לאדה"ר מתחילה אלא רבי מיד נטלה ואכלה
ונתנה לאדם ואכל שנאמר (בראשית ג') ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה
הוא לעינים ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל : עשר קללות נתקללה
חוה באותה שעה שנא' (שם) ואל האשה אמר הרב' ארבה אלו שתי רביעיות [טיפת
דם · אחת דם נדה · ואחת דם בתולים · [עצבונך זה צער גדול בנים] ·
והרונך זה צער העבור · בעצב תלדי בני' כמשמעו · ואל אישך תשוקתך מלמד שהאשה
משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך · והוא ימשול בך שהאיש תובע בפה והאשה
תובעת בלב · עטופה כאבל · וחבושה מכל אדם בבית האסורים **יח** ומנודה מכל אדם
מכאן העפ"י שצריך אדם לעשות סייג לדבריו לא יעשה הסייג מרוב' על העיקר שא"כ
אין יכול לעמוד רבי יוסי אומר טוב עשרה טפחים ועומד ממאה אמה ונופל מה
חשב נחש הרשע (הראשון) באותה שעה אלך ואהרוג את האדם ואשא את אשתו
ואהיה מלך על כל העולם כולו ואלך בקומה זקופה ואוכל כל מעדני עולם · א"ל הקב"ה
אתה אמרת אהרוג את אדם ואשא את חוה לפיכך איבה אשית · אתה אמרת אהיה מלך
על כל העולם לפיכך ארור אתה מכל הבהמה · אתה אמרת אלך בקומה זקופה לפיכך
על גחונך תלך · אתה אמרת אוכל כל מעדני עולם לפיכך ועפר תאכל כל ימי חייך ·
(סנהדרין כ"ט) ר"ש בן מנסיא אומר חבל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלא
נתקלל נחש היה לו לכל אחד ואחד מישראל ב' נחשים בתוך ביתו אחד משגרו למערב
וא' משגרו למזרח ומביאים להם סנדלבונים (נ"י סנדליכים) טובים אבנים טובות
ומרגליות וכל כלי חמד טוב שבעולם ואין כל בריה יכולה [להזיק] (להחזיק) אותן
ולא עוד אלא שהיו מכניסין אותן תחת גמל תחת חמור תחת פרד ומוציאין זבליו לגנות
ולפרדסות : ר' יהודה בן בתירא אומר אדה"ר היה מיסב בג"ע ומלאכי השרת עומדין
בג"ע לקראתו וצולין לו בשר ומצננין לו יין בא נחש וראה אותו והציץ בכבודו ונתקנא
בו **יט** רשב"א אומר המשול לך משל למה הדבר דומה **כ** לאדם א' שנשא את הגיורת
היה יושב מפקדה אומר לה בתי אל תאכלי פת בשעה שידך טמאות ואל תאכלי פירות
שאינן מעושרין אל תחללי שבתות ואל תפרצי בנדרים ואל תלכי עם איש אחר הא אם
עברת על אחת מהן הרי את מתה **כא** עמד איש א' ואכל פת בפניה בשעה שידיו טמאות
ואכל פירות שאינן מעושרין וחלל שבתות ופרץ בנדרים והוליך אותה מה אמרה גיורת
ההיא בלבה כל הדברי' שפקדני בעלי מתחלה שקר הם מיד עמד' ועבר' על כולם: רשב"י
אומר המשול לך משל למה (נ"י הדבר דומה) אדה"ר דומה לאחד שהיה לו אשה בתוך
ביתו מה עשה הוא הלך והביא את החבית והניח בו תאנים במנין ואגוזים במנין
וצד את העקרב ונתנו על פי החבית והקיפה בצמיד פתיל והניחה בקרן זוית אמר לה
בתי כל שיש לי בבית הזה מסור בידך חוץ מחבית זו שלא תגעי בה כל עיקר · מה
עשתה האשה ההיא כיון שילך בעלה לשוק עמדה ופתחה את החבית והושיטה ידה לתוכה
ועקצתה

טז
לקום לקום:

יז
ושוב אמר לה אכלאכילה את אומר לוה עלינו הקב"ה הריני אוכל ממנו ואיני מת ואף את תאכלי ואי את' מתה מה אמרה ,אמרה בדעתה אמרה חוה בדעתה כל הדברים כו' :

יח
ומנודה מכל אדם מי גרם לנגיעה זו סייג שסג אדה"ר שעש' לדבריו מכאן אמרו אם סג אדם לדבריו אין יכול לעמו' בדבריו מכאן אמרו אל יוסיף אדם על דברים ששומע ר"י אומר כו' :

יט
בנ"י כתו' כאן כילד נברא אדה"ר שעה ראשונה כו' עד ניקר בגליון הכתוב כאזלינו' אחר תיבת בו ביו' נטרד ואח"כ כ' בנ"י יום ראשון מהו אומר כו' עד כדי שיכנס לסעודת שבת מיד הכתו' כאן קודם סיום הפרק השיר שהלוים כו' ביום הראשון כו' ואח"כ כ' בנ"י רשב"א אומ' אמשול כו' עד שאומר מה מליל ורבינו הגאון הופך כאן כל הפרק והעמיד דבר דבר על אופניו ועל עוקצו והניח בו הרבה אחד : **כ** למה הדבר דומה אדה"ר דומה לאדם כו' : **כא** מה עשה האיש ההוא עמד ואכל פת בפניה בשעה כו' ופרץ בנדרי' והוליך לה מה אמרה כו' :

ועקצתה עקרב הלכה לה ונפלה על המטה · כיון שבא בעלה מן השוק אמר לה מה זה אמרה לו ידי פשטתי על החבית ועקצתני עקרב והריני מתה · אמר לה לא כך אמרתי לך מתחלה כל מה שיש לי בבית זה מסור בידך חוץ מחבית זו שלא תגעי בו כל עיקר מיד כעס עליה והוציאה כך אד"הר (נ"י דומה) בשעה שאמר לו הקב"ה מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות כיון שאכל ממנו נטרד לקיים מה שנאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו **כב** בו ביום נברא בו ביום נוצרה צורתו · בו ביום נעש' גולם בו ביום נתקשרו אבריו ונתפתחו נקביו · בו ביום נתנה נשמה בו · בו ביום עמד על רגליו · בו ביום קרא שמות · בו ביום נזדווגה לו חוה · בו ביום עלו למטה שנים וירדו ארבעה · ר"י בן בתירה אומר בו ביום עלו למטה שנים וירדו שבעה · בו ביום הכניסו לג"ע בו ביום צוהו בו ביום סרח בו ביום נטרד · כיצד נברא אד"הר · שעה ראשונה הוצבר עפרו **כג** שניה נעשה גולם · שלישית נתקשרו אבריו ונתפתחו נקביו : רביעית נתנה בו נשמה · חמישית עמד על רגליו : ששית קרא שמות שביעית נזדווגה לו חוה · שמינית עלו שנים וירדו ארבעה · תשיעית הכניסהו לג"ע · עשירית צוהו · אחד עשר סרח : שתים עשר נטרד והלך לו לקיים מה שנאמר (תלים מ"ט) אדם ביקר בל ילין · בו ביום נגזרו על אדם י' גזירו' שנא' ולאד' אמר כי שמעת לקול אשתך וגו' ארורה האדמ' בעבורך בעצבון תאכלנה וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה · כיון ששמע אד"הר שאמר לו הקב"ה ואכלת את עשב השד' מיד נזדעזעו אבריו אמר לפניו רבש"ע אני ובהמתי נאכל באבוס א' · א"ל הקב"ה הואיל ונזדעזעו אבריך בזעת אפיך תאכל לחם · וכשם שנגזרו על אדם הראשון י' גזירות כך נגזרו על חוה י' גזירות שנאמר ואל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך **כד** בעצב תלדי בנים · הרבה ארבה בזמן שהאשה רואה דם נדתה בתחלת ווסתה קשה לה בזמן שהאשה נבעלת בתחלת בעילתה קשה לה · הרונך בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות כל שלשה חדשים הראשונים **כה** כיון שבא לעת ערב ראה אד"הר את העולם כלפי מערב שמחשך ובא · אמר אוי לי כי בשביל שסרחתי הקב"ה מחשיך עלי את העולם והוא אינו יודע שכן דרך העולם לשחרית כיון שראה את העולם שמאיר ובא למזרח שמח שמחה גדולה עמד ובנה מזבח והביא שור שקרניו קודמות לפרסותיו והעליהו עולה שנאמר (תלים ס"ט) ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס· שור שהעלה אד"הר ופר שהעלה נח · ואיל שהעלה אברהם אבינו תחת בנו ע"ג המזבח שנאמר (בראשית כ"ב) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז · כולם קרנותיהן קודמות לפרסותיהן · באותו שעה ירדו שלש כתות של מלאכי השרת ובידיהם כנורות ונבלים וכל כלי שיר היו אומרי' שירה עמו שנאמר (תלים צ"ב) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות להגיד בבקר חסדך זה העולם הבא שמשול כבקרים שנאמר (איכה ג') חדשים לבקרים רבה אמונתך · ואמונתך בלילות זה העולם הזה שמשול כלילות שנאמר (ישעיה כ"א) משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה מליל : **כו** השיר שהלוים היו אומרים בבה'מק ביום הראשון היו אומרים לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו · בשני היו אומרים גדול

כב

בו ביום נוצר בו ביום נברא בו כו' נוצרה כו' עמד על רגליו בו ביום נזדווג' כו' בו ביום קרא שמות כו' הכניסו לגן עדן בו כו' צוהו כו' סרח נטרד לקיים מ"ש אדם ביקר כו' בו ביום עלו למטה ב' וירדו ד' ריב"ב או' עלו למטה ב' וירדו ז' בו ביום נגזרו על אדם ג' גזירות שנאמר ולאדם כו' וכשם שנגז' על אדם ג' גזירות כך נגזרו על חוה ג' גזירות כו' · (והכל כתוב בפנים מוגה פלאי פלאות) :

כג

שני' נברא צורתו שלישית נעשה גולם ד' נתקשרו אבריו ה' נתפתחו נקביו ו' נתנ' בו נשמה ז' עמד על רגליו ח' נזדווג' לו חוה ט' הכניסו לג"ע י' צוהו כו' :

כד

בעצב תלדי בנים בזמן שהאש' כו' קשה לה הרב' ארבה בזמן שהאש' נבעלת כו' :

כה

כיון שבא אדה"ר לעת ערב כו' :

כו

בנ"י כתו' זה למעל' אחר תי' י"ב נטרד כו' בל ילין וחסר תי' השיר כו' רק מתחיל יום ראשון מהו אומר לה' כו' ויושבי בה כי הוא קנה ויקנה וגו' ידין את העולם ביום ב' מהו אומר גדול כו' אלקינו חילק את כל מעשיו ונעשה כלו על עולמו בג' מהו אומר כו' ותראה היבשה ונכפלת הארץ למקומה ונעשה כו' בד' מהו אומר כו' הופיע ברא את כו' בה' מהו אומר כו' יעקב וברא עופות כו' בל תמוט נאמר כל כו' :

גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו בחילק מעשיו ומלך עליהם בשלישי היו אומרים אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהי' ישפוט ברא את הים ואת היבשה ונקוו המים למקומן ונעשה מקום לעדתו . ברביעי היו אומרים אל נקמות ה' אל נקמות הופיע שברא את החמה ואת הלבנה והכוכבים והמזלות שהן מאירין בעולם ועתיד ליפרע מעובדיהן · בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהי' עוזינו הריעו לאלהי יעקב שברא עופות ודגים ואת התנינים שהם מרננים בעולם · בששי מה היו אומרים ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט שגמר את כל מעשיו ונתעלה וישב במרומיו של עולם · בשביעי היו אומרים מזמור שיר ליום השבת יום שכולו שבת שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא משא ומתן אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה שנאמר (שמות כ"ד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו כמלאכי השרת · באותה שעה אמר הקב"ה אם איני דן את הנחש נמצאתי מחריב את כל העולם כולו · ואמר זה שהמלכתיו ועשיתיו מלך על כל העולם כולו היאך נשתבש ואכל מפירות האילן מיד נפנה אליו וקללו שנאמר ויאמר ה' אלהים אל הנחש וגו' · ר' יוסי אומר אלמלי נכתב קללתו בסופן כבר החריב את כל העולם : כשבראו הקב"ה לאדה"ר צר אותו פנים ואחור שנאמר (תילים קל"ט) אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפיך **כז** שקנאו בו מלאכי השרת ונטלו הקב"ה ונתנו תחת כנפיו שנאמ' ותשת עלי כפיך · **כח** דבר אחר ותשת עלי כפיך מכאן לאדם ומקדש כשנבראו בשתי ידיו נבראו . מנין לאדם שנברא בשתי ידיו שנאמר (תילים קי"ט) ידיך עשוני ויכוננוני · מנין למקדש שנברא בשתי ידיו שנאמר (שמות ט"ו) מקדש ה' כוננו ידיך :

פרק ב איזהו

סייג שעשתה תורה לדבריה · הרי הוא אומר (ויקרא י"ח) ואל אשה בנדת טומאתה לא **א** תקרב שיכול יחבקנ' וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים ויישן עמה בבגדיה על המטה ת"ל לא תקרב · יכול תרחץ פניה ותכחול עיניה ת"ל והדוה בנדתה כל ימים שבנדה תהיה בנדוי · מכאן אמרו כל המנוולת עצמה בימי נדתה רוח חכמים נוחה הימנ' · (שבת דף י"ג) מעשה באדם אחד שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת"ח הרבה ומת בחצי ימיו · והיתה אשתו נוטלת תפליו וחוזרת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות והיתה צועקת ובוכה ואמרה להם רבותי כתיב בתורתכם כי היא חייך ואורך ימיך בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת"ח הרבה מפני מה מת בחצי ימיו · לא היה אדם שהשיב דבר · פעם אחת נזדמן לה אליהו ז"ל · אמר לה בתי מפני מה את בוכה וצועקת · אמרה לו רבי בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת"ח הרבה ומת בחצי ימיו · א"ל כשבאת בנדתך כל אותן **ב** שבעה ימים הראשונים מהו אצלך · אמרה לו רבי ח"ו שלא נגע בי אפי' באצבע קטנה שלו אלא כך אמר לי **ג** אל תגעי בי כלום שלא תבואי לידי ספק · כל אותן ימים האחרונים מהו אצלך · אמרה לו רבי אכלתי עמו ושתיתי עמו וישנתי עמו בבגדי על המטה ובשרו נגע בבשרי אבל לא נתכוין לדבר אחר · א"ל ברוך המקום שהרגו שכך כתוב בתורה (שם) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב · הרי הוא אומר (שם) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו · מכאן אמרו אל יתייחד אדם עם הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ועם בתו מפני דעת הבריות · לא יספר עם האשה בשוק ואפילו עם אשתו ואצ"ל עם אשה אחרת מפני טענת הבריות · לא ילך אדם **ד** עם אשה בשוק ואפילו עם אשתו ואצ"ל עם אשה אחרת מפני טענת הבריות · **ה** נאמר לא תקרבו ונאמר לא תקרב לדבר המביא לידי עבירה לא תקריב הרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור · אמרו חכמים הרחק מחטא הקל שלא יביאך לחטא חמור הוי רץ למצוה קלה שיביאך למצוה

כז

וירדו מלאכי השרת לשרתו ונטלו כו' :

כח

דבר אחר ותש' עלי כפך כיון שסרח נטל לו הקב"ה א' מהן מכאן לאדם ומקדש כו' כוננו ידיך ואומר ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו ואומר ה' ימלוך לעולם ועד :

א

תקרב יכול ינשקנה כו' בטלים ת"ל לא תקרב יכול ישן עמה בבגדים על המטה ת"ל לא כו' ·

ב

ג' ימים

ג

אל תגע בכלים שמא תבאי כו' :

ד

עם האשה כו' :

ה

נאמר כאן לא כו' ונאמר להלן לא כו' לכיעור לפיכך אמרו חכמי' הרחק כו' הקל שמא יביאך כו' למצוה רבה ד"א בטנך ע"ח אלו מצו' קלות הרבות סוגה בשושנים בטן ישראל כו' :

חמורה · הרי הוא אומר (שיר ז') בטנך ערימת חטים זו כנסת ישראל סוגה בשושנים אלו שבעים זקנים · דבר אחר בטנך ערימת חטים אלו מצות חמורות סוגה בשושנים אלו מצות קלות הרכות כשושנים בזמן שישראל עושין אותן הן מביאין אותן לחיי העוה"ב · הא כיצד אשתו נדה עמו בביתו רצה משמש רצה אינו משמש וכי אדם רואה או אדם יודע בו שיאמר לו כלום הא אינו מתיירא אלא ד ומי שפקד על הנדה וכן אתה אומר בחלה וכן אתה אומר בנדרים · אלו מצות קלות הרכות כשושנים בזמן שישראל עושין אותן הן מביאין אותן לחיי עוה"ב : (שבת דף פ"ז ויבמות דף ס"ב) איזהו סייג שעשה משה לדבריו הרי הוא אומר (שמות י"ט) ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר לא רצה משה הצדיק לומר להם לישראל כדרך שאמר לו הקב"ה אלא כך אמר להם היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה והוסיף להם משה יום אחד מעצמו ז אמר משה ילך איש אצל אשתו ותצא ממנה שכבת זרע ביום השלישי ויהיו טמאים ונמצאו נשי ישראל מקבלים דברי תורה בטומאה מהר סיני אלא אוסיף להם יום שלישי ויהיו טהורים · זה אחד מהדברים שעשה משה מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום · שבר את הלוחות והסכימה דעתו לדעת המקום · פירש מן אהל מועד והסכימה דעתו לדעת המקום · פירש מן האשה והסכימה דעתו לדעת המקום · כיצד אמר מה אם ישראל שלא נתקדשו אלא לפי שעה ולא נזדמנו אלא כדי לקבל עליה' עשר' הדברות מהר סיני אמ' לו הקב"ה לך אל העם וקדשתם היום ומחר · ואני שאני מזומן לכך בכל יום ויום ובכל שעה ואיני יודע אימתי מדבר עמי ביום או בלילה על אחת כמה וכמה שאפרוש מן האשה והסכימה דעתו לדעת המקום · ר' יהודה בן בתירה אומר לא פירש משה מן האשה עד (נ"י אלא) שנאמרה לו מפי הגבורה שנאמר (במדבר י"ב) פה אל פה אדבר בו פה אל פה אמרתי לו פרוש מן האשה ופירש · וי"א לא פירש משה מן האשה עד שנאמרה לו מפי הגבורה שנאמר (דברים ה') לך אמור להם שובו לכם לאהליכם וכתיב בתריה ואתה פה עמוד עמדי חזר לאחוריו ופירש והסכימה דעתו לדעת המקום · פירש מאהל מועד כיצד אמר ומה אהרן אחי שמשוח בשמן המשחה ומרוב' בגדים ומשתמש בהם בקדושה אמר לו הקב"ה (ויקרא י"ו) דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש · אני שאני מזומן לכך על אחת כמה וכמה שאפרוש מאהל מועד פירש מאהל מועד והסכימה דעתו לדעת המקום · שבר את הלוחות כיצד אמרו בשעה שעלה משה למרום לקבל את הלוחות שכן כתובות ומונחות מששת ימי בראשית שנאמר (שמות ל"ב) והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות שכל מי שעוסק בתורה הרי הוא בן חורין לעצמו באותו שעה היו מלאכי השרת קושרין קטיגור על משה והיו אומרים רבש"ע מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ותחסרהו מעט מאלהים כבוד והדר תעטרהו תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם גם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים ח והיו מרננין אחריו של משה ואומרים מה טיבו של ילוד אשה שעלה למרום שנאמר (תהלים ס"ח) עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות נטלן וירד והיה שמח שמחה גדולה כיון שראה אותו סרחון שסרחו במעשה העגל אמר היאך אני נותן להם את הלוחות מזקיקני אותן למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה לשמים שכן כתוב בהן לא יהיה לך אלהים אחרים על פני חזר לאחוריו וראו אותו שבעים זקנים ורצו אחריו הוא אחז בראש הלוח והן אחזו ט בראש הלוח שנאמ' והתגוש

שאין

ד

מתי שפוקד על הטבילה וכן כו' בחלה וכן אתה אומר בראשית הגז אלו כו' :

ז

אלא כך אמר משה כו' ונמצאו ישראל מקבלים כו' להם יום שלישי כדי שלא ילך איש אצל אשתו ולא תצא ממנה ש"ז ביום השלישי ויהיו טהורים ונמצאו מקבלי' תורה בטהר' מהר סיני זה א' כו' משה מדעתו דן ק"ו והסכים דעתו לדע' כו' :

ח

היו מרננין כו' :

ט

בראש הלוח חזק כחו כו' לעיני כל ישראל נסתכל בהן וראה שפרח כתב מעליהן אמר היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות שאין בהם ממש אלא אחזן ושברם שנאמר ואתפוש בשני הלוחו' ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם ר"י הגלילי אומר כו' ומצאה שזנתה תחת אחר מיד היה דן ק"ו מעצמו כו' משה הצדיק דן ק"ו מעצמו כו' אלא אחזן ושברם יחזרו למוטב שנא' ויאמרו ישראל היכן הלוחות הראשונות אשר שברת אין דברים אלא בדאי ריב"ב אומר לא שבר משה את הלוחות אלא שנאמר לו מפי הגבורה שנאמר פה אל פה אדבר בו פה אל פה אמרתי לו שבר את הלוחות וי"א לא שבר משה את הלוחות אלא שנאמר לו מפי הגבורה

שאין אומר והתפוש אלא במה שאחד רוצה ליטלו מידו חזק כחו של משה מכלן שנאמר (דברים ל"ד) ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל· ר' יוסי הגלילי אומר אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לשלוחו לך וקדש לי נערה יפה וחסודה ומעשיה נאין הלך אותו שליח וקדש' לאחר שקדשה הלך ומצאה שזנתה עם אחר מיד היה דן בעצמו ואמר אם אני נותן לה כתוב' מעכשיו נמצאה מתחייבת מיתה אלא תקרע את כתובתה ואפטרנ' מאדוני לשלום כך היה משה הצדיק דן בעצמו אמר היאך אני נותן להם לישראל את הלוחו' הללו מזקיקני אות' למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה שכך כתוב בהם (שמות כ"ב) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו אלא אשברם ואחזירם למוטב והסכימה דעתו לדעת המקום שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת ויש אומרים לא שבר משה את הלוחו' אלא מפני שנסתכל בהן וראה שפרח כתב מעליהן שנאמר (דברים ט) וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם היכו אומר וארא אלא שראה שפרח כתב מעליהן אמר היאך אני נותן לבני ישראל את הלוחות שאין בהם ממש אלא אאחוז בהן ואשברם לעיניהם שנאמ' (דברים שם) ואתפוש בשני הלוחו' ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם שלא יאמרו ישראל היכן הלוחות אשר הורדת אין הדברים אלא בדאי· אחרים אומרים לא שבר משה את הלוחות אלא שנאמר לו מפי הגבורה שנא' (דברים ט') והיה שכ כאשר לוחי היכו אומר לוחי אלא שבלעו' ושברן· ר' אלעזר בן עזריה אומ' לא שבר משה את הלוחות אלא שנאמר לו מפי הגבורה שנא' לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' אשר עשה משה לעיני כל ישראל מה להלן נצטוה ועשה אף כאן נצטוה ועשה · חזקיה מלך יהודה עשה ארבעה דברים והסכימה דעתו לדעת המקום גנז ספר רפואות * [שנאמר והטוב בעיניך עשיתי הטוב שגנז ספר רפואות] והסכימה דעתו לדעת המקום · כתת נחש הנחשת [שנא' וכתת נחש הנחשת וגו' כי עד הימים ההם היו ישראל מקטרים לו] והסכימה דעתו לדעת המקום והסיר את הבמות ואת המזבחות שנא' (ד"ה ב' ל"ב) יחזקיהו הסיר את במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהודה ולירושלים לאמר לפני מזבח אחד תשתחוו ועליו תקטירו והסכימה דעתו לדעת המקום · סתם מי גיחון שנאמר (ד"ה ב' ל"ב) והוא יחזקיהו סתם את מוצא מי גיחון העליון ויישרם למטה מערב' לעיר דוד ויצלח יחזקיהו בכל מעשהו והסכימ' דעתו לדעת המקום : איזהו סייג שעשה איוב לדבריו הרי הוא אומר איש תם וישר י וירא אלהים וסר מרע מלמד שהרחיק איוב את עצמו מדבר המביא לעבירה ומן הכיעור ומן הדומה לכיעור א"כ מה ת"ל איש תם וישר אלא מלמד שיצא איוב מהול · אף אדם הראשון יצא מהול שנאמר (בראשית ה') ויברא אלקים את האדם בצלמו · אף שת יצא מהול שנאמר (שם ה') ויולד כדמותו בצלמו אף נח יצא מהול שנאמ' איש צדיק תמים היה בדורותיו · אף שם יצא מהול שנאמר (שם י"ד) ומלכי צדק מלך שלם · אף יעקב יצא מהול שנאמר (שם כ"ה) ויעקב איש תם יושב אוהלים· אף יוסף יצא מהול שנאמר (שם ל"ו) אלה תולדות יעקב יוסף והלא היכו ראוי לומר אלא אלה תולדות יעקב ראובן ומה ת"ל יוסף אלא כשם שיצא יעקב מהול יא כך יצא יוסף מהול אף משה יצא מהול שנאמר (שמות ב') ותרא אותו כי טוב הוא וכי מה ראתה אמו בו שנאה ומשובח מכל אדם אלא שיצא מהול · אף בלעם הרשע יצא מהול שנאמר נאם שומע אמרי אל · אף שמואל יצא מהול שנא' (שמואל א' ב') והנער שמואל הולך וגדול וטוב · אף דוד יצא מהול שנא' (תלים י"ו) מכתם לדוד שהיתה מכתו תמה · אף ירמיה יצא מהול שנאמר (ירמיה א') בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך אף זרובבל יצא מהול שנאמר (חגי ב') ביום ההוא אקח את זרובבל בן שאלתיאל

עבדי

הגבורה שנאמר וארא והנה חטאתם כו' א"א וארא אלא שראה שפרח כתב מעליהן אחרים אומרי' לא שבר כו' ר"א ב"ע אומר כו' מפי הגבור' שנאמר אשר עשה משה לעיני כל ישראל מה להלן כו' נצטוה ועש' רע"א לא שבר משה את הלוחות אלא שנאמר לו מפי הגבורה שנאמר ואתפוש בשתי הלוחות כמה אדם תופש כמה שיכול לבוראן רמ"א לא שבר משה א"ל אלא שנאמר לו מפי הגבורה שנא' אשר שברת יישר כחך ששברת יחזקיהו מלך כו' :

*

בנ"י חסר כ' שנאמר של רפואות ונחש הנחשת וגבי סתם מי גיחון כ' שם סתם מי גיחון והסכימה כו' המקום שנאמר יחזקיהו סתם כו' :

י

וירא אלקים וסר מרע א"כ מה ת"ל איש כו' :

יא

אף כך יצא כו' :

יב עבדי כהוס ה׳ ושמתיך כחותם וגו׳ מה עשה איוב סייג לדבריו הרי הוא אומ׳ (איוב ל״א) ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה מלמד שהחמיר איוב על עצמו ולא נסתכל אפי׳ בבתולה והלא דברים ק״ו מה אם בתולה זו שאם ירצה יג ישאנה לעצמו החמיר איוב על עצמו ולא נסתכל בה אשת איש על אחת כמה וכמה ומפני מה החמיר איוב על עצמו ולא נסתכל אפילו בבתולה מפני שאמר איוב שמא אסתכל אני היום ולמחר יבא איש אחר וישאנה *ונמצא שאני מהרהר באשת איש · איזהו סייג שעשו נביאים לדבריהם הרי הוא אומר (ישעיה מ״ב) ה׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח · יד לא כגבור שלמטה אלא כגבורים שלמעלה שנאמר עיר גבורים עלה חכם וגו׳ · כיוצא בו (עמוס ג׳) אריה שאג מי לא יירא וגו׳ מי לא ינבא לא כאריה של מטה אלא כארי׳ של מעלה שנאמ׳ (יחזקאל א׳) ופני אריה וגו׳ · כיוצא בו (יחזקאל מ״ג) והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו כקול מים רבים זה גבריאל המלאך · והארץ האירה מכבודו אלו פני השכינה והלא דברים קל וחומר מה גבריאל שהוא אחד מאלף אלפי אלפים וריבי רבבות שעומדים לפניו קולו הולך מסוף העולם ועד סופו מלך מלכי המלכים הקב״ה שברא את העולם כולו ברא את העליונים וברא את התחתונים על אחת כמה וכמה אלא מראין את העין מה שיכולה לראות ומשמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע · איזהו סייג שעשו כתובים לדבריהם הרי הוא אומר (משלי ה׳) הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה הרחק מעליה דרכך זו הפיקורסים שאומרי׳ לו לאדם אל תלך בין האפיקורסים ואל תכנס לשם שמא תכשל בם טו שמא תאמר בטוח אני בעצמי שאעפ״י שאני הולך שם איני נכשל בם או שמא תאמ׳ שומע אני את דבריה׳ ואוז׳בי ת״ל כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחו׳ חיים ואומ׳ טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה אלו המיני׳ שבזמן שאדם נכנס ביניהם מאכילין אותו ומשקין אותו ומלבישין אותו ומכסין אותו ונותנים לו ממון הרבה כיון שהי׳ כאחד מהם כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו ועליהם נאמר (שם ז׳) עד יפלח חץ כבידו כמהר צפור אל פח ולא וגו׳ · ד״א הרחק מעליה דרכך זו זונה שאומרים לו לאדם אל תלך בשוק זה ואל תכנס במבוי זה שזונה יש שם נאה ומשובחת והוא אומ׳ בטוח אני בעצמי שאעפ״י שאני הולך לשם איני נכשל בה אמרו לו אעפ״י שאתה בוטח בעצמך אל תלך לשם טז שמא תכשל בה שנאמר (שם) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה׳ (ברכות דף ח׳) איזהו סייג שעשו חכמי׳ לדבריהם שחכמי׳ אומרי׳ ק״ש של ערבית יז עד חצות שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ממלאכתו וילך לביתו ויאמר אוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח״כ אקרא ק״ש נמצא ישן כל הלילה ואינו קורא אלא אדם בא ממלאכתו בערב ילך לבית הכנסת או לבית המדרש אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק״ש ומתפלל וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה לכך עמדו חכמים ועשו סייג לדבריהם: (ברכות שם) רשב״ג אומר פעמים שאדם קורא אותה שתי פעמים בלילה · אחת עד שלא עלה עמוד השחר וא׳ משיעל׳ עמ׳ד השחר ויוצא בה ידי חובתו של יום ושל לילה: והעמידו תלמידי׳ הרבה· שבש״א אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות ועשיר וב״ה אומרים לכל אדם ישנה שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקרבו לתלמוד תור׳ ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים:

פרק ג

רבי עקיבא אומר כל הנוטל פרוטה מן הצדקה בזמן שאינו צריך אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות · הוא היה אומר המכרי סמרטוטין

יב

עבד כהוס ה׳ הרי היה אומר ברית כו׳:

יג

ישאנה לעצמו לבנו לאחיו ולקרובו החמיר איוב כו׳ ·

*

נ״י ונמצא שאני מסתכל באשת איש:

יד

לא כגבור אחד אלא בכל הגבורי׳ שבעול׳ כיוצא בו אריה שאג כו׳ לא כארי א׳ אלא בכל אריות שבעולם כיוצא בו והנה כבוד כו׳:

טו

ואם אמר בוטח אני בו׳ איני נכשל בם שמא שאמר שומע אני כו׳ ארחו׳ חיים: כתב טבחה טבחה כו׳ אלו רשעים שבזמן שאדם כו׳:

טז

שלא תכשל בה שהרי אמרו חכמים שלא ירגיל אדם לעבור על פתח זונה שנאמר כי רבים כו׳:

יז

נ״י עד חצות ר״ג או׳ עד קרות הגבר כיצד אדם בא ממלאכתו אל יאמר אוכל כו׳ שינה ואם לא קורא ק״ש ומתפלל כו׳ חייב מית׳ כו׳ ר״ג אומר פעמים כו׳ השחר ונמצא יוצא כו׳ ושל לילה עמדו חכמים והרבו ועשו סייג לדבריהם והעמידו כו׳:

סמרטוטין על עיניו ועל שוקיו והאומר תנו לסומא למוכה שחין זה סוף שהוא אומר להמיתו · הוא היה אומר החובט פתו בקרקע והמפזר מעותיו בחמתו אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריו' · הוא היה אומר הקורע את בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו סוף שיעבוד ע"ז (שבת דף ק"ה) · **א** שכך אומנתו של יצה"ר היום אומר לו קרע את בגדיך ולמחר אומר לו כך עד שאומר לו לך עבוד ע"ז ועובד : · הוא היה אומר הנותן עיניו באשתו שתמות וירשנה או שתמות וישא את אחותה וכל הנותן עיניו באחיו שימות וישא את אשתו סוף קוברין אותו בחייהן **ב** עליו הכתוב אומר ישוב הרע לשוררי : (ב"ק דף צ') · מעשה באדם אחד שפרע ראשה של אשה בשוק ובאתה לפני ר"ע וחייבו ליתן לה ארבע מאות זוז א"ל ר' תן לי זמן נתן לו זמן · אמר לו חבירו אני אתן לך עצה שאת תתן לה אפילו **ג** שוה פרוטה א"ל לך טול שמן באיסר ושבור את הכלוחי' על פתחה של האשה · מה עשתה האשה יצאה מתוך ביתה ופרע' ראשה בשוק והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה והעמיד לה עדים · ובא לפני ר"ע א"ל לבזויה זו אני אתן ד' מאות זוז ומה על שמן כאיסר לא חסה על כבוד עצמה · אלא יצאה מתוך ביתה ופרעה את ראשה בשוק והיתה מטפחת ומנחת ידיה על ראשה · אמר לי' לא אמרת כלום שהחובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי פטור והאחרי' שחבלו בו חייבי' והיא שחבל' בעצמ' פטורה ואתה שחבלת בה לך ותן לה ד' מאות זוז : רבי דוסתאי בר' ינאי אומר **ד** אם חרשת וזרעת ברביעה ראשונה שוב ולך וזרע ברביעה שניה שמא ירד ברד לעולם וישברו הראשונים ויתקיימו האחרוני' כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה או שניה' יתקיימו בידך שנאמ' (קהלת יא) בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך · אם חרשת וזרעת ברביעה ראשונ' ושניה שוב לך וזרע ברביעה שלישית שמא יבוא שדפון לעולם וישדפו הראשונות ויתקיימו האחרונות כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה או שניהם כאחד טובים שנאמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך · ר' ישמעאל בר' יוסי אומר אם למדת תורה בילדותך אל תאמר איני לומד בזקנותי אלא למוד תורה כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה או שניהם כאחד טובים שנאמר בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך · אם למדת תור' בשעת העושר אל תשב לך בשעת העוני · אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשב לך בשעת רעבה · אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשב לך בשעת הדחק לפי שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח שנאמר בבקר זרע את זרעך וגו' : ר' עקיבא אומ' אם למדת תור' בילדותך אל תאמ' איני לומד תור' בזקנותי כי אינך יודע איזה מהם יתקיימו בידך הזה או זה או שניהם כאחד טובים שנאמר בבקר זרע את זרעך וגו' · רבי מאיר אומר אם למדת מרב אחד אל תאמר דיי אלא לך אצל חכם ולמוד תורה אל תאמר לא אלך אלא למי שהוא קרוב אלי שנאמר (משלי) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה וחובה הוא לאדם שישמש שבעה תלמידי חכמים כגון ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא שנאמר (משלי ח') אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי אל תקרי דלתותי אלא דלת דלתותי כי אינך **ה** יודע איזה מהם יתקיימו בידך הזה או זה או שניהם כאחד טובים שנאמר בבקר זרע את זרעך : ר' יהושע אומר שא אשה בילדותיך ושא אשה בזקנותך הוליד בנים בילדותך והוליד בנים בזקנותך · אל תאמר איני נושא אשה · אלא שא אשה והוליד בנים ובנות והרבה פרי' ורביה בעולם כי אינך יודע **ו** איזה יתקיימו בידך הזה או זה אם שניה' כאחד טובים שנאמר בבוקר זרע זרעך : הוא היה אומר אם נתת פרוטה לעני שחרית ובא עני אחר ועמד לפניך ערבית תן לו כי אינך יודע * איזה יתקיים בידך הזה או זה אם שניהם כאחד טובים שנאמר בבוקר זרע את זרעך [ברכות דף י"ח] מעשה בחסיד אחד שנתן דינר אחד לעני אחד בשני בצורת הקניטתו אשתו הלך ולן בבית הקברות · ושמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו ואומרת אחת לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונראה מה פורעניות בא לעולם · אמרה לה חברתי איני יכולה לצאת מפני שאני קבורה במחצלת של קנים · אלא לכי את ומה שאת שומעת

נוסחות ישנות

א

שכך אומנתו כו' את בגדיך ולמח' אומ' לו עבו' ע"ז הוא הי' כו'

ב

עליו הכתוב אומר חופר גומץ בו יפול ופורץ גדר ישכנו נחש מעשה באדם א' שעבר על דברי ר"ע ופרע כו' :

ג

שוה פרוטה א"ל תן לי א"ל לך כו' :

ד

אסדרת וזרעת כו' לעולם · וילכדו הראשוני' כו' ונתקיימו בידך והם כאחד טובים ואם שניהם כאחד יפים שנאמר בבקר כו' ידיך אם ברכה וזרעת כו' האחרונות שנאמר כי אינך יודע כו' רע"א כו' בילדותך למוד תורה בזקנותך אל תאמר כו' כי אינך יודע איזה יכשר אם שניה' יתקיימו בידך או שניהם כא' טובים שנאמ' כו' אצל חכם ולמד תורה ואל תלך אצל הכל אלא למי שהוא קרוב לך מתחלה שנאמר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך מוב' יותר לאדם שישמש כו' :

ה

יודע אם שניהם יתקיימו אם שניהם כאחד טובים כו' :

ו *

אם שניהם יתקיימו כו' אם שניהם כו':

אמרי לי · הלכה ובאת הצלה אמרה לה חברתי כלום שמעת מאחורי הפרגוד מה פורענות באה לעולם · אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו · הלך הוא וזרע ברביעה שנייה של כל העולם ברד לקה אותו ושלו לא לקה · לשנ' האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו ואומרת אחת לחברתה בואי ונשוט בעולם ונראה מה פורענות באה לעול' · אמרה לה חברתי לא כך אמרתי לך איני יכולה לצאת מפני שאני קבורה במחצלת של קנים · הלכה לכי את ומה שאת שומעת אמרי לי · הלכה ובאת הצלה אמרה לה כלום שמעת מאחורי הפרגוד א"ל שמעתי שכל הזורע ברביע' שנייה שדפון מלקה אות · הלך וזרע ברביע' ראשונה · בא שדפון לעולם של כל העולם נשדף ושלו לא נשדף · אמרה לו אשתו ז מפני מה של כל העול' לקה ונשדף ושלך לא לקה ולא נשדף סיפר לה כל המעשה · לימים נפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד לבין אמה של ריבה אמרה לה לכי ואראך בתך שהיא קבורה במחצלת של קנים · לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו אמרה לה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מה אומרים אחורי הפרגוד · אמרה לה חברתי הניחי לי דברים שביני לבינך כבר נשמעו לבין החיים : (יבמות דף קכ"א) · מעשה בחסיד אחד שהי' רגיל בצדקה פעם אחת הלך וישב בספינה בא הרוח וטבע ספינתו בים · ראהו ר' עקיבא ובא לפני בית דין להעיד על אשתו להנשא · עד שלא הגיע עת לעמוד בא אותו האיש ועמד לפניו א"ל אתה הוא שטבעת בים · א"ל הן · ומי העלך מן הים · א"ל צדקה שעשיתי היא העלתני מן הים · א"ל מאין אתה יודע · א"ל כשירדתי למעמקי מצולה שמעתי קול רעש גדול מגלי הים שזו אומר לזו וזו אומר לזו · רוצו ונעלה את האיש הזה מן הים שעשה צדקה כל ימיו · באותה שעה פתח ר' עקיבא ואמר ברוך אלהים אלהי ישראל שבחר בדברי תורה ודברי חכמים שדברי תורה ודברי חכמים קיימין הן לעולם ולעולמי עולמים שנא' (קהלת) שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו ונאמר (משלי י') צדקה תציל ממות : (ב"ב דף י"א) · מעשה בבנימין הצדיק שהי' ממונה על קופה של צדקה ובאתה אשה אחת לפניו אמרה לו רבי פרנסני אמר לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום · אמרה לו ר' אם אין אתה מפרנסני הריני מתה ח ושבעה בניה עמה ופרנסה משלו · לימים חלה בנימין הצדיק והי' מצטער על המטה · אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא · בנימין הצדיק שקיים אלמנה ט ושבעה בניה על אחת כמה וכמה והוא מצטער בצער חולי זה על המטה · י מיד קרעו לו גזר דינו והוסיפו לו עשרים ושתים שנה על שנותיו :

פרק ד

שמעון הצדיק היה משירי אנשי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים · על התורה כיצד הרי הוא אומר (הושע ו') כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים א מעולות ועולה היא חביבה מזבחים מפני שהעולה כולה כליל לאישים שנאמר (ויקרא א') והקטיר הכהן את הכל המזבחה ובמקום אחר הוא אומר (שמואל א' ז') ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כליל לה' ותלמוד תורה חביבה לפני המקום מעולות לפי שאם אדם למד תורה יודע דעתו של מקום שנאמר (משלי ב') אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא · מכאן לחכם שיושב ודורש בקהל שמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב חלב ודם לגבי מזבח · שני ת"ח שיושבים ועוסקים בתורה ועברה לפניהם כלה או מטה של מת אם בידן כדי צרכן אל יבטלו ממשנתן ואם לאו יעמדו וישננו ויקלסו לכלה וילוו למת · ב מעשה בר' טרפון שישב ושנה לתלמידים ועברה כלה לפניו ציה עליה והכניסה לתוך ביתו ואמר לאמו ולאשתו רחצוה וסכוה וקשטוה ורקדו לפניה עד שתלך לבית בעלה : מעשה ברבי יהודה בר' אלעאי שהיה יושב ושונה לתלמידיו ועברה כלה * ולא היה בידה כדי צרכה והיו משנין בה עד

בעגרה

ז

מפני מה פורענית שבא לעולם של כל כו' :

ח

וארבעה בנים

ט

וד' בניה ·

י

נ"י מיד בקשו עליו רחמים וקרעו כו' :

א

מעולות מכאן לעולה שהיא חביבה כו' :

ב

בנ"י כתוב מן תי' מעשה בר"ט עד לבית בעלה בפרק ע"א אחר תי' עד ין מונחין כרוני ·

*

נ"י ואתו בידו כדי צרכו והיה מבנן כו' :

שעברה כלה מלפניו · שוב מעשה ברבי יהודה ברבי אלעאי שהיה יושב ושונה לתלמידיו ועברה כלה לפניו אמר מהו זה אמרו לו כלה שעבר'· אמר להם בני עמדו והתעסקו בכלה שכן מצינו בהקב"ה שנתעסק * בכלה הוא נתעסק בכלה אנו על אחת כמה וכמה · והיכן מצינו שהקב"ה נתעסק בכלה שנאמר (בראשית ב') ויבן ה' אלהים את הצלע שכן קורין בכרכי הים (לכלה) [לקלע] בנייתא · מכאן שתקנה הקב"ה לחוה וקשטה ככלה והביא' אצל אדם שנא' (שם) ויביאה אל האדם · פעם אחת נעשה הקב"ה שושבין לאדם מכאן ואילך אדם קונה שושבין ג לעצמו פעם אחת נעלה חוה מאדם מכאן ואילך מקדש אדם את בת חבירו שנאמר (שם) עצם מעצמי ובשר מבשרי : על העבודה כיצד כל זמן שעבודת בית המקדש קיימת העול' מתברך על יושביו וגשמי' יורדין בזמנן שנאמר (דברים י"א) ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשיכם ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותרושך ויצהרך ונתתי עשב בשדך לבהמתך : ובזמן שאין עבודת בית המקדש קיימת אין העולם מתברך על יושביו ואין הגשמים יורדין בזמנן שנאמר (שם) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר וכן (חגי ב') הוא אומר שימו לבבכם מן היום הזה ומעלה מטרם שום אבן אל אבן בהיכל ה' בהיותם בא אל ערימת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים שימו לבבכם וגו' למן היום אשר יוסד היכל ה' וגו' · ומפני מה לא נאמר ביקב עשרים והיה עשרה כשם שנאמר בחטים כ' והיה עשרה לפי שיקב סימן טוב יותר מחטים ללמדך שכל זמן שהיין לוקה סימן רע לכל השנה כולה · אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם מפני מה אתה עשית לנו כך · השיבן רוח הקודש פנה אל הרבה והנה למעט יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו · ואם אתם תעסקו בעבודת בית המקדש אני אברך אתכם כבתחילה שנאמר (שם) שימו נא לבבכם מיום כ"ד לתשיעי למן היום אשר יוסד היכל ה' גו' העוד הזרע במגורה עד הגפן והתאינה והרימון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך הא למדת שאין עבודה שהיא חביבה לפני הקדוש ברוך הוא יותר מעבודת בית המקדש : על גמילות חסדים כיצד הרי הוא אומר (הושע ד') כי חסד חפצתי ולא זבח העולם מתחילה לא נברא אלא בחסד שנאמר (תהלים פ"ט) אני אמרתי עולם חסד יבנה שמים תכין אמונתך בהם · פעם אחת הי' רבן יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים והי' ר' יהושע הולך אחריו וראה בית המקדש חרב אר"י אוי לנו על זה שהוא חרב מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל · אמר ליה בני אל ירע לך יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה ואיזה זה גמילות חסדים שנא' כי חסד חפצתי ולא זבח ד וכן מצינו בדניאל איש חמודות שהי' מתעסק בגמילות חסדים · ומה הן גמילות חסדי' אלהא די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך וכי מה עבודה שהיה דניאל מתעסק בהן אם תאמר עולות וזבחים מקריב בבבל והלא כבר נאמר (דברים י"ב) השמר לך פן תעלה עולתיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעל' עולתיך · אלא מה הן גמילו' חסדים שהיה מתעסק בהן היה מתקן את הכלה ומשמחה ומלווה את המת ונותן פרוטה לעני ומתפל' שלשה פעמים בכל יום ותפלתו מתקבלת ברצון שנאמר (דניאל ו') ודניאל כד ידע די רשים כתבא על לביתיה וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם וזמנין תלתא ביומא הוא בריך על ברכוהי ומצלי ומודי קדם אלהי' כל קבל דהוא עביד מן קדמ' דנא · וכשבא אספסיינוס להחריב את ירושלים אמר להם שוטים מפני מה אתם מבקשים להחריב את העיר הזאת ואתם מבקשים לשרוף את בית המקדש וכי מה אני מבקש מכם אלא שתשגרו לי קשת אחת או חץ אחת ואלך מכם אמרו לו כשם שיצאנו על שנים הראשונים שהם לפניך והרגנום כך נצא לפניך ונהרגך כיון ששמע רבן יוחנן בן זכאי שלח וקרא לאנשי ירושלים ואמר להם בני מפני מה אתם מחריבין את העיר הזאת ואתם מבקשין לשרוף את בית המקדש וכי מהו מבקש מכם הא אינו מבקש מכם אלא קשת אחת או חץ אחת וילך לו מכם · אמרו לו כשם שיצאנו על שנים שלפניו

והרגנום

* נ"י בכלה שנא' ויבן ה' אלקים את הצלע הוא נתעסק כו' :

ג

לעצמו שנאמר עצם מעצמי ובשר מבשרי פעם אחד נטל' כו' בת חבירו : על העבודה כו' בזמן שנאמר לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו כו' ומלקוש ונתתי עשב כו' :

ד

שכן מצינו בדניאל כו' ומה הן ג"ח שהי' דניאל מתעסק בהן א"ת עולות כו' אלא מה הן ג"ח שהיה מתעסק כו' :

והרגנוס כך גלה עליו והרגוהו · היו לאספסיינוס אנשים שרויים כנגד חומותיו של ירושלי' וכל דבר ודבר שהיו שומעין היו כותבין על החץ וזורקין חוצלחומה וכתבו על החץ וזרקו חוצלחומה לומר שרבן יוחנן בן זכאי מאוהבי קיסר הוא ה וכך וכך היו מדבר לאנשי ירושלים וכיון שאמר להם רבן יוחנן בן זכאי יום אחד ושנים ושלשה ולא קבלו ממנו שלח וקרא לתלמידיו לרבי אליעזר ור' יהושע אמר להם בני עמדו והוציאוני מכאן עשו לי ארון ו ואשכב בתוכו · ר' א' אחז מצד אחד ור"י מצד אחד (גיטין דף נ"ו) והוליכוהו עד שהגיעו אצל אספסיינוס · פתחו הארון ועמד לפניו · אמר לו אתה הוא רבי יוחנן בן זכאי שאל מה אתן לך · א"ל איני מבקש ממך אלא יבנה אלך ואשנה בה לתלמידי ואקבע בה תפלה ואעשה בה כל מצות האמורות בתורה אמר לו לך וכל מה שאתה רוצה לעשות עשה אמר לו רצונך שאומר לפניך דבר א' אמר לי' אמור · אמר לי' הרי את עומד במלכות · מניין אתה יודע אמר לי' כך מסור לנו שאין בית המקדש נמסר ביד הדיוט אלא ביד המלך שנאמ' (ישעיה י') ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באדיר יפול · אמרו לא היו שלשה ימים עד שבא אליו דיופלי מרומי שמת קיסר ונמנו עליו לעמוד במלכות הביאו לו קשת של זירין ושמה כנגד החומה של ירושלים הביאו לו נסרים של ארז ונתן לתוך קשת של זירים והי' מכה בהן על החומה עד שפורץ בה פרצה הביאו ראש חזיר ונתנו לתוך קשת של זירים והי' משליך מוחו כלפי האברים שע"ג המזבח · באותה שעה נלכדה ירושלים והי' רבן יוחנן בן זכאי יושב ומצפה וחרד כשם שהי' עלי יושב ומצפה שנא' (ש"א ד') והנה עלי יושב על הכסא יד דרך מצפה כי הי' לבו חרד על ארון האלהים · כיון ששמע רבן יוחנן בן זכאי שהחריב את ירושלים ושרף את בית המקדש באש קרע בגדיו וקרעו תלמידיו את בגדיהם והיו בוכין וצועקין וסופדין ואומרים (זכרי' י"א) פתח לבנון דלתיך זה בהמ"ק · ותאכל אש בארזיך אלו כהנים גדולים שהיו במקדש שהיו נוטלים מפתחותיהן בידן וזורקן כלפי מעלה ואומרים לפני הקב"ה רבונו של עולם הילך מפתחותיך שמסרת לנו הואיל ולא היינו גזברין נאמנין לעשות מלאכת המלך ולאכול משולחן המלך · [עכשיו יהו המפתחות מסורות לך והם קפצו ונפלו לתוך האור] · אברהם יצחק ויעקב שנים עשר שבטים היו בוכין וצועקין וסופדין ואומרים (שם) הילל ברוש כי נפל ארז אשר אדירים שודדו הילל ברוש זה אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים כי נפל ארז זה בית המקדש אשר אדירים שודדו אלו ישראל הלילו אלוני בשן זה משה ואהרן ומרים כי ירד יער הבציר זה קודש הקדשים קול יללת הרועים כי שודדה אדרתם זה דוד ושלמה בנו · קול שאגת כפירים כי שודד גאון הירדן זה אליהו ואלישע : בשלשה דברים שינה קב"ה את בני אדם זה מזה אלו הן · בקול · בנעימה · ובמראה · בקול כיצד מלמד ששינה הקב"ה קולות בני אדם זה מזה שאלמלא שינה הקב"ה קולות בני אדם זה מזה כבר היתה זנות הרבה בעולם כיון שאדם יוצא מתוך ביתו בא אחר ויכבוש את אשתו בתוך ביתו לפיכך שינה הקב"ה קולות בני אדם זה מזה קולו של זה אינו דומה לקולו של זה · בנעימה כיצד מלמד ששינה הקב"ה נעימות בני אדם זה מזה שאלמלא שינה הקב"ה נעימות בני אדם זה מזה היו מתקנאין זה בזה לפיכך שינה הקב"ה נעימות בני אדם זה מזה נעימה של זה אינו דומה לשל זה ושל זה אינו דומה לזה : במראה כיצד מלמד ששינה הקב"ה מראה בני אדם זה מזה שאלמלא שינה הקב"ה מראה פניו זה מזה לא היו בנות ישראל מכירות את בעליהן ואין הזכרים מכירין את נשותיהן לפיכך שינה הקב"ה את מראה פנים זה מזה :

פרק ה אנטיגנוס

איש סוכו קבל משמעון הצדיק · הוא הי' אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדי' המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם כדי שיהיה שכרכם כפול לעתיד לבוא : אנטיגנוס איש סוכו היו לו שני תלמידים שהיו שונין בדבריו והיו שונין לתלמידים ותלמידים לתלמידיהם · עמדו ודקדקו אחריהן ואמרו מה ראו רבותינו לומר דבר זה אפשר שיעשה

ה

וכך היה מכיר לאנשי ירושלים :

ו

ואישן בתוכו ר"א אחז בראשו ר"י אחז ברגליו היו מוליכין אותו עד שקיעת החמה עד שהגיעו אצל שערי ירושלים א"ל השוערים מי הוא זה א"ל מת הוא וכי אין אתם יודעי' שאין מלינים את המת בירושלים א"ל אם מת הוא הוציאוהו הוציאוהו והיו מוליכין אותו עד שקיעת החמה עד שהגיעו אצל אספסיינוס פתחו הארון כו' הביאו לו קשר של זירין ותיפח כנגד החומה כו' וחרד כנגד חקו' שהיה עלי יושב כו' משנכנס המלך אברה' יצחק כו' הילל ברוש כי יפל ארז כו' זה בהמ"ק אשר אדירים שודדו אברה' י"ו וי"ב שבטים הילילו אלוני בשן זה משה כו' :

שעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית. אלא אלו היו יודעין **א** רבותינו שיש עולם אחר ויש תחיית המתים לא היו אומרים כך: עמדו ופרשו מן התורה ונפרצו מהם שתי פרצות צדוקים ובייתוסים צדוקים על שם צדוק: בייתוסי׳ על שם ביתוס. והיו משתמשין בכלי כסף וכלי זהב כל ימיהם **ב** שהיתה דעתן גסה עליהן היו צדוקים אומרים מסורת היא ביד פרושים שהם מצערים עצמן בעולם הזה ובעולם הבא אין להם כלום:

פרק ו

יוסי בן יועזר אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים כיצד מלמד שיהי׳ ביתו של אדם מזומן לחכמים ותלמידים ותלמידי תלמידיהם **א** ואדם אומ׳ לחבירו הריני משמש לך במקום פלוני: דבר אחר יהי ביתך בית ועד לחכמים כיצד בזמן שת״ח נכנס אצלך לומר לך שנה לי אם יש בידך לשנות שנה לו ואם לאו פטריהו מיד. ואל ישב לפניך לא על המטה ולא על הכסא ולא על ספסל אלא ישב לפניך על הארץ וכל דבר ודבר שיצא מפיך יקבלהו עליו באימה וביראה ברתת ובזיע: והוי מתאבק בעפר רגליהם. כיצד. בזמן שת״ח נכנס לעיר אל תאמר היכי צריך לו אלא לך אצלו ואל תשב עמו לא ע״ג המטה ולא על הכסא ולא על הספסל אלא שב לפניו על הארץ וכל דבור שיצא מפיו קבלהו עליך באימה ביראה ברתת ובזיע׳ כדרך שקבלו אבותינו מהר סיני באימה ביראה ברתת ובזיע׳: דבר אחר הוי מתאבק בעפר רגליהם זה ר׳ אליעזר. ושותה בצמא את דבריהם זה ר׳ עקיבא. מה היה תחלתו של ר׳ עקיבא. אמרו בן ארבעים שנה היה ולא שנה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר אמר מי חקק אבן זו אמרו לו המים שתדיר נופלים עלי׳ **ב** בכל יום והי׳ ר׳ עקיבא מתמיה על זה אמרו לו עקיבא אי אתה קורא אבנים שחקו מים. מיד היה ר׳ עקיבא דן ק״ו בעצמו מה רך פסל את הקשה דברי תורה שקשה כברזל על אחת כו״כ שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם. מיד חזר ללמוד תורה. הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. אמר לו׳ רבי למדני תורה אחז ר׳ עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו **ג** אלף בית ולמדה עד תיו הלך וישב בינו לבין עצמו ואמר אלף זו למה נכתבה בית זו למה נכתבה היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה. הלך וישב לפני ר׳ אליעזר ולפני ר׳ יהושע אמר להם רבותי פתחו לי טעם משנה כיון שאמר לו הלכה אחת הלך וישב לו בינו לבין עצמו אמר דבר זה למה נאמר חזר ושאלן והעמידן בדברים: ר״ש בן אלעזר אומר אמשול לך משל למה הדבר דומה לסתת שהיה מסתת בהרים פעם אחת נטל קרדומו בידו והלך וישב על ההר והיה מכה ממנו צרורות דקות ובאו בני אדם ואמרו לו מה אתה עושה אמר להם הרי אני עוקרו ומטילו לתוך הירדן אמרו לו אי אתה יכול לעקור את כל ההר היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול נכנס תחתיו סתרו ועקרו והטילו אל הירדן ואמר לו׳ אין זה מקומך אלא מקום זה. כך עשה להם רבי עקיבא לרבי אליעזר ולר׳ יהושע: אמר ליה רבי טרפון עקיבא עליך הכתוב אומר (איוב כ״ח) מבכי נהרות חבש ותעלומה יוציא אור דברים המסותרים מבני אדם הוציאם ר׳ עקיבא לאורה: בכל יום ויום היה מביא חבילה **ד** של קש חציה מוכר ומתפרנס וחציה מתקשט בה עמדו עליו שכניו ואמרו לו עקיבא הבאשתנו בעשן מכור אותן לנו וטול שמן בדמיהם ושנה לאור הנר אמר להן הרבה ספוקים אני מסתפק בהן אחד שאני שונה בהן ואחד שאני מתחמם כנגדן ואחד שאני יכול לישן **ה** עליהם: עתיד ר׳ עקיבא לחייב את כל העניים בדין שאם אומרין להם מפני מה לא למדת׳ והם אומרו מפני שעניים היינו אומרי׳ להם והלא ר״ע עני ביות׳ ומדולדל הי׳ [והם אמרו מפני טפינו אומרי׳ להם והלא ר״ע] הי׳ לו בנים ובנות [והרבה והי׳ מפרנס אותם ואת] רחל אשתו. בן ארבעים שנה הלך ללמוד תורה לסוף י״ג שנה לימד תורה ברבים. אמרו לא נפטר מן העולם עד שהיו לו שולחנות של כסף ושל זהב ועד שעלה למטתו בסולמות של זהב. היתה אשתו יוצאה בקרדמין ובעיר של זהב אמרו לו תלמידיו ר׳ ביישתנו ממה שעשית לה. אמר להם הרבה נצטערה עמי בתורה: מה הי׳ תחלתו של

א

אבותינו:

ב

שלא היתה דעתן גסה עליהם אלא צדוקים אומרי׳ מסורת כו׳:

א

כאדם שאומר כו׳ הריני משמש לך במקום כו׳:

ב

בכל יום א״ל עקיבא כו׳:

ג

אלף בית ולמדה אלף תיו ולמדה ת״כ ונמר׳ הי׳ לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה הלך וישב לפני ר״א ור״י א״ל רבותי פתחו לי טעם משנה כיון שא״ל הלכה א׳ הלך וישב לו לבין עצמו אמר אלף זו למה נכתבה בית זו למה נכתבה דבר זה למה נאמר חזר ושאלן והעמידן בדברים

ד

של עצים:

ה

נ״י בהם:

ר׳ אליעזר בן הורקנוס בן עשרים ושתים שנה הי׳ ולא למד תורה · פעם אחת אמר אלך ואלמוד תור׳ לפני רבן יוחנן בן זכאי אמ׳ לי׳ אביו הורקנוס אי אתה טועם עד שתחרוש מלא מענ׳ השכים וחרש מלא מענה אמרו אותו היום ערב שבת היה הלך וסעד אצל חמיו וי״א לא טעם כלום מו׳ שעות של ערב שבת עד ו׳ שעו׳ של מוצאי שבת כשהיה הולך בדרך ראה אבן שדומה ונטלה ונתנה לתוך פיו וי״א גללי הבקר הי׳ הלך ולן באכסני׳ שלו הלך וישב לו לפני רבן יוחנן בן זכאי בירושלי׳ עד שיצא ריח רע מפיו אמר לי׳ ר׳ יוחנן בן זכאי אליעזר בני כלום סעדת היום שתק שוב אמר לי׳ ושתק שלח וקרא לאכסניא שלו א״ל כלום סעד אליעזר אצליכם אמרו לו אמרנו שמא אצל ר׳ הי׳ סועד אמר להם אף אני אמרתי שמא אצלכם הי׳ סועד ביני וביניכם אבדנו את רבי אליעזר מן האמצע · אמר ליה כשם שיצא לך ריח רע מפיך כך יצא לך שם טוב בתורה · שמע עליו הורקנוס אביו שהי׳ לומד תורה אצל ר׳ יוחנן בן זכאי אמר אלך [לירושלים] ואדיר אליעזר בני מנכסיי · אמרו אותו היום רבן יוחנן בן זכאי יושב ודורש בירושלים וכל גדולי ישראל יושבין לפניו · שמע עליו שבא הושיב לו שומרין אמר להם אם בא לישב אל תניחוהו הוא בא לישב ולא הניחוהו היה מדלג ועולה והולך עד שהגיע אצל בן ציצית הכסת ואצל נקדימון בן גוריון ואצל בן כלבא שבוע · היה יושב ביניהם ומרתת אמרו אותו היום נתן עיניו רבן יוחנן בן זכאי בר׳ אליעזר ואמר ליה פתח ודרש · א״ל איני יכול לפתוח· דחק עליו ודחקוהו התלמידים עמד ודרש בדברים שלא שמעתן אוזן מעולם · ו כל דבר ודבר שיצא מפיו אמר רבי אמת למדתני עמד ר׳ יוחנן בן זכאי ונשקו על ראשו עד שלא הגיע זמן לצאת עמד הורקנוס אביו על רגליו ואמר רבותי אני לא באתי אלא להדיר אליעזר בני מנכסיי עכשיו כל נכסי יהו נתונין לאליעזר בני וכל אחיו פטורין ואין להם בהן כלום · ולמה נקרא שמו ציצית הכסת שהי׳ מיסב על מטה של כסף בראש כל גדולי ישראל. אמרו על בתו של נקדימון בן גוריון שהית׳ מטתה מוצעת בשני׳ עשר אלפים דינרי זהב בדינר צורי ודינר זהב של צורי הי׳ יוצא לה מע״ש לע״ש לציקי קדרה ושומרת יבם היתה · ולמה נקר׳ שמו נקדימון בן גוריון מפני שנקדה לו חמה בעבורו · (תענית י״ט וגיטין נ״ו) פעם אחת עלו ישראל לרגל לירושלים ולא הי׳ להם מים לשתות הלך אצל שר אחד ואמר ליה הלויני שתים עשרה מעיינות מים מכאן ועד יום פלוני אם איני נותן לך שתים עשרה מעיינות מים אני נותן לך שתים עשרה ככר כסף וקבע לו זמן · כיון שהגיע זמן שלח לו שגר לי שתים עשרה מעיינות מים או שתים עשרה ככר כסף אמר ליה עדיין שהות ביום · לגלג עליו אותו השר ואמר כל השנה כולה לא ירדו גשמים ועכשיו ירדו גשמים · נכנס אותו השר לבית המרחץ שמח · ונקדימון בן גוריון ז לבית המקדש עצב נתעטף ועמד בתפלה ואמר לפניו רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך עשיתי כדי שיהא מים לעולי רגלים · מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעיינות מים והותירו ח עד שיצא מבהמ״ק יצא השר מבית המרחץ ופגעו זה בזה אמר ליה שגר לי דמי מים יתירים שיש לי בידך אמר ליה יודע אני שלא הרעיש הקב״ה את עולמו אלא בשבילך אבל פתחון פה יש לי עליך שאוציא ממך מעותי שכבר שקעה חמה ומים ברשותי ירדו · חזר ונכנס לבית המקדש ונתעטף ועמד בתפלה אמר לפניו רבונו של עולם עשה לי נס באחרונה כבראשונה · מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה חמה · ולמה נקרא שמו כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו רעב ככלב היה יוצא מביתו שבע · וכשבא אספסיינוס קיסר להחריב את ירושלים בקשו קנאים לשרוף כל הטוב ההוא באש · אמר להם כלבא שבוע מפני מה אתם מחריבים את העיר הזאת ואתם מבקשים כל הטוב הזה לשרוף באש · המתינו לי עד שאכנס ואראה מה יש לי בתוך הבית · הלך ומצא שיש לו מזון עשרים ושתים שנה סעודה לכל אחד ואחד מירושלים מיד צוה גדשו ובררו וטחנו ורקדו ולשו ואפו והתקין מזון כ״ב שנה לכל אחד ואחד מירושלים ולא השגיחו עליו · מה היו אנשי ירושלים

ו
כ״ד שיצא מפיו עומד
ר״י ב״ז על רגליו
וא״ל ר״א רבי אמת
למדתני עד שלא
הגיע זמן לצאת כו׳:

ז
לבית המדרש :

ח
שלח לאותו השר
שגר לי דמי מים
יתירי׳ שיש לי בידך
א״ל כבר שקעה חמה
ומים ברשותי ירדו
חזר ונכנס לבהמ״ד
ונתעטף כו׳ וזרחה
חמה ופגעו זה בזה
וא״ל יודע אני שלא
הרעיש הקב״ה את
עולמו אלא בשבילך
כו׳ :

ירושלים עושין היו מביאין העגלים וגודרים אותן במגרים וכותים אותם בטיט : ועוד עשו
אנשי ירושלים שולקין את התבן ואוכלים אותה . וכל אחד ואחד מישראל ט שפוי נגד החומה
של ירושלים אמר מי יתן לי חמש תמרים וארד ואטול חמשה ראשים · נתנו לו חמשה תמרים
ירד ונטל חמשה ראשים מאנשי אספסיינוס הלין אספסיינוס בצואתן וראה שאין בהם מין דגן
ואמר לחיילות שלו ומה אלו שאין אוכלין אלא תבן כך הורגין בכם אילו היו אוכלין כל מה
שאתם אוכלין ושותין על אחת כמה וכמה שהיו הורגין י בכם :

פרק ז יוסף

בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך
ואל תרבה שיחה עם האשה : יהי ביתך פתוח לרוחה כיצד · מלמד שיהא
ביתו של אדם פתוח לרוחה לדרום ולמזרח ולמערב ולצפון כגון איוב שעשה ארבעה פתחים
לביתו · ולמה עשה איוב ד' פתחים לביתו · כדי שלא יהיו עניים מצטערים להקיף את כל
הבית · הבא מן הצפון יכנס כדרכו הבא מן הדרום יכנס כדרכו וכן לכל רוח לכך עשה איוב
ארבעה פתחים לביתו · ויהיו עניים בני ביתך ולא בני ביתך ממש אלא שיהיו עניים משיחין מה
שאוכלין ושותים בתוך ביתך כדרך שהיו עניים משיחין מה שאוכלין ושותים בתוך ביתו של
איוב · וכשנפגשו זה בזה אמר אחד לחבירו מאין אתה בא מתוך ביתו של איוב ולהיכן אתה הולך
לביתו של איוב וכשבא עליו א הפורענות הגדול אמר לפני הקב"ה רבונו של עולם לא הייתי
מאכיל רעבים ומשקה צמאים שנאמר (איוב ל"א) ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה ולא
הייתי מלביש ערומים (שם) ומגז כבשי יתחמם · אעפ"י כן אמר לו הקב"ה לאיוב איוב עדיין
לא הגעת לחצי שיעור של אברהם אתה יושב ושוהא בתוך ביתך והאורחין נכנסין אצלך את שדרכו
לאכול פת חיטים האכלתו פת חיטים את שדרכו לאכול בשר האכלתי בשר · את שדרכו לשתות
יין השקיתו יין אבל אברהם לא עשה כן אלא יושב ומחזר בעולם ב וכשמצא אורחין מכניסן
בתוך ביתו את שאין דרכו לאכול פת חיטים האכילהו פת חיטים · את שאין דרכו לאכול בשר ·
האכילהו בשר · ואת שאין דרכו לשתות יין השקהו יין ולא עוד אלא עמד ובנה פלטרין גדולים
על הדרכים והניח מאכל ומשקה וכל הבא ונכנס אכל ושתה ובירך לשמים לפיכך נעשית לו נחת
רוח * כל שהפה שואל מצוי בתוך ביתו של אברהם שנא' (בראשית כ"א) ויטע אשל בבאר שבע:
למוד בני ביתך ענוה שבזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין כשבא עני ועמד על פתחו של
בעל הבית ואמר להם אביכם יש בכאן יאמרו לו הן בא והכנס עד שלא נכנס השולחן הי' ערוך
לפניו נכנס ואכל ושתה וברך לשם שמים נעשית לו נחת רוח גדול · ג ובזמן שאין אדם ענוותן
ובני ביתו קפדנין ובא עני ועמד על פתחו ואמר להם אביכם יש בכאן ואמרו לו לא וגערו בו
והוציאוהו בנזיפה · דבר אחר למוד בני ביתך ענוה כיצד · בזמן שאדם ענותן ובני ביתו
ענותנין והלך לו למדינת הים ואמר מודה אני לפניך ה' אלהי שאשתי אינה עושה מריבה אצל
אחרים · לבו אין מתפחד עליו · ודעתו מיושבת במקומה עד שעה שיחזור · ובזמן שאין אדם
ענוותן ובני ביתו קפדנין והלך לו למדינת הים ואמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שאין אשתי
עושה מריבה אצל אחרים ובני אל יעשו מריבה ולבו מתפחד עליו דעתו אינה מיושבת עד
שיחזיר : ואל תרבה שיחה עם האשה ואפי' היא אשתו ואין צריך לומר באשת חבירו שכל זמן
שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם : אל
תרבה שיחה עם האשה כיצד בזמן שאדם בא לבית המדרש ולא היו נוהגין בו כבוד או שעירער
עם חבירו אל ילך ויאמר לאשתו כך וכך עירערתי עם חברי כך וכך אמר לי · כך וכך אמרתי
לו · מפני שבוזה את עצמו ובוזה את חברו ואשתו שהיתה נוהגת בו כבוד עומדת ומשחקת עליו .
כיון ששמע חבירו אמר אוי לי דברים שבינו לביני הלך ושחן לאשתו ונמצא אותו האיש בוזה את
עצמו ואת אשתו ואת חבירו :

פרק ח יהושע

בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם · יהושע בן פרחיה אומר עשה
לך

ט
נ"י שוי
י
נ"י אתכם
א
ההוא פירעונ' גדו
ב
נ"י וכשיצא
*
נ"י וכל שהש
ג
ובזמן שאדם ענוו
ובני ביתו קפדני
כו' :

לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האד' לכף זכות: עשה לך רב כיצד מלמד **א** שיעש' לו רב קבוע וילמ' אותו מקר' משנה מדרש הלכו' ואגדות: טעם שהני' לו במקרא סוף שיאמ' לו במשנה: טעם שהניח לו במדרש סוף שיאמ' לו בהלכות: טעם שהני' לו בהלכו' סוף שיאמ' לו באגדה נמצא האד' ההוא יושב במקומו ומלא טוב וברכה: היה ר' מאיר אומ' הלומ' תורה מרב א' למה הוא דומ' לא' שהיה לו שדה אחת וזרע מקצתה חטים ומקצתה שעורים ובמקצתה זיתים ובמקצתה אילנות ונמצא האדם ההוא מלא טובה וברכה ובזמן שלומד מב' וג' דומה למי שיש לו שדות הרבה אחד זרע חטין ואחד זרע שעורין ונטע אחד זיתים ואחד אילנות ונמצא אדם ההוא מפוזר בין הארצות בלא טוב וברכה · וקנה לך חבר כיצד מלמד שיקנה אדם חבר לעצמו · שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו · וישנה עמו ויישן עמו ויגלה לו כל סתריו סתר תורה וסתר דרך ארץ · שכשיושבין ועוסקין בתורה וטעה אחד מהם הלכה או ראש הפרק או שיאמר על טמא טהור או על טהור טמא ועל אסור מותר ועל מותר אסור · חבירו מחזירו · ומנין שכשחבירו מחזירו וקורא עמו יש להם שכר טוב בעמלן שנאמר (קהלת ד') טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם · שלשה שיושבין ועוסקין בתורה מעלה עליהם הקב"ה כאלו נעשו אגודה אחת לפניו שנאמר (עמוס ח') הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על הארץ יסדה הא למדת שלשה שיושבין ועוסקין בתורה מעלה עליהם כאלו נעשו אגודה אחת לפני הקב"ה : שנים שיושבין ועוסקין בתורה שכרן מתקבל במרום שנאמר (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' · אלו הן יראי ה' אלו שגוזרין גזרה ואומרים נלך ונתיר את האסורים ונפדה את השבויים והספיק הקדוש ברוך הוא בידיהם והולכין ועושין מיד · ואלו הן ולחושבי שמו אלו שמחשבין בלבם ואומרים נלך ונתיר את האסורים ונפדה את השבויין ולא הספיק הקדוש ברוך הוא בידיהם ובא מלאך וחבטן בקרקע : יחיד יושב ועוסק בתורה שכרו מתקבל במרום שנאמ' (איכה ג') ישב בדד וידום כי נטל עליו · משלו משל למה הדבר דומה לאחד שהיה לו בן קטן הניחו וילך לשוק · עמד ונטל את המגלה והניחה בין ברכיו והיה יושב והוגה בה כיון שבא אביו מן השוק אמר ראו בני קטן שהנחתיו והלכתי לשוק מה עשה **ב** מעצמו נטל את המגלה והניחה בין ברכיו והיה יושב ולומד בה · הא למדת שאף יחיד שיושב ועוסק בתור' שכרו מתקבל במרום · והוי דן את כל האדם לכף זכות · מעשה בריבה אחת שנשבית והלכו אחריה שני חסידי' לפדותה נכנס אחד מהם לקובה של זונות · כשיצא אמר לחבירו במה חשדתני אמר שמא לידע בכמה דמים היא מהורהנ' · א"ל העבודה כך היה · א"ל כשם שדנתני לכף זכות כן הקב"ה ידין אותך לכף זכות · שוב מעשה בריבה אחת שנשבית והלכו אחרי' שני חסידים לפדותה ונתפס אחד מהם לפום לסטים וחבשוהו בבית האסורים בכל יום ויום היתה אשתו מביאה לו לחם ומים · יום אחד אמר לה לכי אצל פלוני ואמרי לו שאני חבוש בבית האסורים והוא יושב בביתו ואינו משגיח על הריבה · אמרה לו לא דייך שאתה חבוש בבית האסורים אלא שהיית מתעסק בדברי שטות **ג** לא הלכה אמר לה בבקשה ממך לכי ואמרי לו הלכה ואמרה לו · מה עשה אותו האיש הלך והביא כסף וזהב ובני אדם עמו והוציאו את שניהם · כשיצא אמר להם תנו לי ריבה זו שתישן עמי בבגדי' על המטה · לשחרית אמר להם הטבילוני והטבילוה והטבילום **ד** אמר להם בשעה ששכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני א"ל אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לר' · לטבילה שלי במה חשדתוני אמרו לו אמרנו כל אותן הימים שהיה חבוש בבית האסורין היה רעב וצמא ועכשיו יצא לאויר העולם וחם בשרך עליך ושמא ראית קרי · א"ל לטבילה של ריבה זו במה חשדתוה · אמרו לו שכל אותן הימים שהיה שרויה בין הנכרים · היתה אוכלת משלהם ושותה משלהם עכשיו אמרת הטבילוה כדי שתטהר אמר להם העבודה כך היה ואתם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות · כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים כך בהמתן היו חסידות אמרו גמליו של אברהם אבינו לא נכנסו לבית שיש בו ע"ז שנא' (בראשית כ"ד

א

שיעשה לו את רבו קבע וילמד כו' :

ב

מעצמו לקח ונטל את כו' וזה' יושב על כו' :

ג

לא הלכה אלא היתה מתעסקת בדברים בטלים א"ל בבקשה כו' :

ד

אמר לטובליהם לטבילה שלי במה חשדתוני כו' :

כ"ד) ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים · מלמד שלא נכנסו לבית לבן הארמי עד שפנו כל העבודות אלילים מפניהם : מעשה בחמורו של ר' חנינא בן דוסא שגנבוהו לסטים וחבשו את החמור בחצר והניחו לו תבן ושעורים ומים ולא היה אוכל ושותה · אמרו למה אנו מניחין אותה שתמות ותבאיש לנו את החצר עמדו ופתחו לה את הדלת והוציאוהו והיתה מושכת והולכת עד שהגיע אצל ר' חנינא בן דוסא · כיון שהגיע אצלו שמע בנו קולה א"ל אבא דומה קולה לקול בהמתינו · אמר לו בני פתח לה את הדלת שכבר מתה ברעב · עמד ופתח לה הדלת והניח לה תבן ושעורים ומים והיתה אוכלת ושותה · לפיכך אמרו כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים כך בהמתן חסידות כמותן :

פרק ט א נתאי

הארבלי אומר · הרחק משכן רע · ואל תתחבר לרשע · ואל תתיאש מן הפורענות : הרחק משכן רע · אחד שכן שבבית · ואחד שכן שבחוץ וא' שכן *שבשד' שאין הנגעים באין אלא על ביתו של רשע שנאמ' (משלי ה') עונותיו ילכדונו את הרשע · מלמד שאין הנגעי' באין אלא ב בעונו של רשע עונותיו של רשע גרמו לסתו' כתלו של צדיק כיצ' כתלו שבין רשע לצדי' נראה' נגע בביתו של רשע בכתלו שבינו לבין הצדיק כמל' סותרין כתלו של צדיק בעונו של רשע וע"ז אמרו אוי לרשע ואוי לשכנו : ר"ש אומר על מספרי לשון הרע נגעים באין עליו שכן מצינו באהרן ומרים שספרו לשון הרע במשה ובא עליהם את הפורענות שנאמר (במדבר י"ב) ותדבר מרים ואהרן במשה למה הקדים הכתו' מרים לאהרן · מלמד שהלכה צפרה ושחה לה למרים הלכה מרים ושחה לו לאהרן עמדו שניהם ודברו בצדיק ההוא מתוך שעמדו שניהם ודברו בצדיק בא עליהם את הפורענות שנאמר (שם י"ב) ויחר אף ה' בם וילך מלמד שאף אהרן נצטרע ומה ת"ל וילך מלמד שנסתלק מאהרן ודבק במרים מפני שלא היה אהרן עסקן בדברים אבל מרים שהיתה עוסקת בדברים (נ"י מיד) נענשה יותר · מרים אמרה עלי (נ"י אלי) הי' דבור ולא פרשתי מאצל בעלי · אהרן אמר עלי (אלי) היה דבור ולא פרשתי מאצל אשתי · ואף אבותינו הראשונים היה דבור עליהם ולא פירשו מאצל נשותיהם אבל הוא מפני שדעתו גסה עליו פירש הוא מאצל אשתו · ולא הי' דנין אותו בפניו אלא שלא בפניו ולא היו דנין אותו בודאי אלא בספק ספק שדעתו גסה עליו · ספק שאין דעתו גסה עליו · והרי דברים ק"ו ומה מרים שלא דברה אלא באחי' [ולא דברה אלא בהצנע] ולא דברה אלא שלא בפניו של משה נענשה אדם הדיוט המדבר דברים בפני חבירו ומביישו על אחת כמה וכמה שיהא עונשו מרובה · באותה שעה אמר לו אהרן למשה משה אחי כסבור אתה בעצמך שצרעת זו על מרים נתונה אינה נתונה אלא ג על בשרינו · אמשול לך משל למה הדבר דומה לאחד שנתן גחלת לתוך ידו אעפ"י שהופכה ממקום למקום מ"מ בשרו נכוית שנא' אל נא תהי כמת · באותה שעה התחיל אהרן לפייס במשה א"ל משה אחי כלום עשינו רעה עם אחד בעולם א"ל לאו ומה עם אחד בעולם לא עשינו רעה אתה שאחינו אתה היאך נעשה רעה עמך אבל מה נעשה שגגה היה בינותינו ברית ד שבינינו לבינך בטלנו שנאמר (עמוס א') ולא זכרו ברית אחים מפני ברית הכרותה בינינו שבטלנו נאבד את אחותינו · באותה שעה עג משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עלי' ואמר איני זז מכאן עד שתרפא מרים אחותי שנאמר (במדבר י"ג) אל נא רפא נא לה · באותה שעה אמר לי' הקב"ה למשה אלו מלך נוזף בה אלו אביה נוזף בה כראוי היה לה שתכלם שבעת ימים אני שאני מלך מלכי המלכי' על אחת כמה וכמה לא דין הוא שתכלם ארבעה עשר יום אלא למענך מוחל לה שנאמר (שם) ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק בפניה וגו' · והאיש משה עניו מאד יכול שהיה עניו ולא נאה ומשובח ת"ל ויפרש את האהל על המשכן מה משכן עשר אמות אף משה עשר אמות קומתו יכול שהיה עניו כמלאכי השרת ת"ל מכל האדם מאדם אמרו ולא ממלאכי השרת · יכול שהיה עניו כדורות הראשונים ת"ל על פני האדמה מדורו אמרו ולא מדורות הראשונים · ג' מיני מוכי שחין נבראו בעולם לא יבא בעל

א

יהושע בן פרחיה ונתאי כו' :

*

שבשדה מלמד שאין הנגעים כו' :

ב

בעונו של הרשע ר"י בנו של ריב"ב אומר אוי לרש' ואוי לשכינו עוונותיו של רשע גרמו לסתור כתלו של צדיק עשרה נסיונות כו' עד תי' עלבונו ואח"כ ר"ש אומר על כו' עד תיבת נתוכה מכולם ואח"כ רשב"א אומר אף על מספרי לה"ר נגעים באים כו' הכתוב כאן למטה (והגאון החליף בכל הספר' והעתי' כל דבר של מכונו בעומק נפלאות גירסתו) :

ג

של בשרו של אבא עמרם :

ד

שבינינו לבינך מפני שהברית כרותה לאהרן ולבניו שנא' ולא זכרו ברית אחי' באותו שעה עג כו' :

פוליפוסאוית׳ נפשו על משה נמוכה מכולם׳ עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקב״ה ולא נענשו
אלא על לשון הרע אלו הן אחד על הים ואחד בתחלת המן ואחד בסוף המן וא׳ בשליו הראשון
ואחד בשליו האחרון · אחד במרה ואחד ה ברפידים וא׳ בתבערה ואחד בעגל ואחד במרגלים ·
זה של מרגלים קשה מכולם שנאמ׳ (במדבר י״ד) וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי
כיוצא בו (שם) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה׳ והלא דברים ק״ו
ומה הארץ שאין לה לא פה לדבר ולא פנים ולא בשת בקש הקב״ה עלבונה · המדבר דברים כנגד
חבירו ומביישו אותו על אחת כמה וכמה שיבקש הקב״ה עלבונו · ר׳ שמעון בן אלעזר אומר
ו אף על מספרי שקרים נגעים באין שכן מצינו בגחזי שספר שקרים ברבו ודבקה בו צרעת עד
יום מותו שנאמר (מלכים כ״ה) וצרעת נעמן תדבק בך ויצא מלפניו מצורע כשלג · הוא היה
אומר אף על גסי הרוח נגעים באין עליו שכן מצינו בעוזיהו שנאמר (ד״ה ב׳ כ״ו) ובחזקתו
גבה לבו עד להשחית וימעול מעל בה׳ אלהיו ויבא אל היכל ה׳ להקטי׳ על מזבח הקטורת ויבא
אחריו עזריהו הכהן ועמו הכהנים לה׳ שמונים בני חיל ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו לא
לך עזיהו להקטיר לה׳ כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטירו צא מן המקדש כי מעלת ולא
לך לכבוד מה׳ אלהים ויזעף עוזיהו ובידו מקטר קטרת ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה
במצחו · באותה שעה נבקע היכל אילך ואילך שנים עשר מיל על שנים עשר מיל ז והיו הכהני׳
מבהילים אותו לצאת וגם הוא נבהל לצאת כי נגעו ה׳ ויהי מצורע עד יום מותו וישב בבית
החפשית כי נגז׳ מבית ה׳ יותם בנו על בית המלך שופט את עם הארץ: ואל תתחב׳ לרשע כלומר
שלא יתחבר אדם עם אדם רע ולא עם אדם רשע שכן מצינו ביהושפט שנתחבר באחאב ועלה
עמו רמות גלעד ח והיה עליו קצף שנאמר ובזאת עליך קצף מלפני ה׳ · שוב נתחבר לאחזי׳
ויעשו אניות בעציון גבר ופרץ ה׳ את מעשיו שנאמר (ד״ה ב׳ כ׳) בהתחברך עם אחזי׳ פרץ
ה׳ את מעשיך וישברו אניות · וכן מצינו באמנון שנתחבר עם יונדב ויעץ לו עצה רעה שנאמ׳
(שמואל י״ג) ולאמנון ריע ושמו יונדב בן שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאוד חכם לרע ·
דבר אחר אל תתחבר ט לרשע ואפי׳ לקרבו לתורה : ואל תתיאש מן הפורענות · כיצד מלמד
שיהא לבו של אדם מתפחד בכל יום ויאמר אוי לי שמא יבוא עלי פורענות היום ושמא למחר
ונמצא מתפחד י בכל יום שנאמר (משלי כ״ח) אשרי אדם מפחד תמיד: דבר אחר אל תתיאש
מן הפורענות כיצד בזמן שאדם רואה מה שבידו מצליח אל יאמר בשביל זכיותי נתנו לי המקום
מאכל ומשת׳ בעה״ז והקרן קיימת לעה״ב אלא יאמר אוי לי שמא לא נמצא לי לפניו אלא זכו׳
אחד בלבד ונתן לי מאכל ומשתה בעה״ז כדי שיאבדני לעה״ב :

פרק י יהודה

בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך כעורכי הדיינים · וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין · אל תעש עצמך כעורכי הדייני׳ כיצד· מלמד שאם באת לבית המדרש א ושמעת דבר מפי ב״ד אל תבהל ברוחך להשיב אלא הוי יושב ושואל מאיזה טעם אמרו דבר זה ומאיזה ענין היה להם דין זה אמרו

ה
ברפידים וא׳ בחורב וא׳ בעגל כו׳ :
ו
אף על מספרי לה״ר כו׳ שספר לה״ר ברבו כו׳ :
ז
והיו הכהני׳ מבוהלי׳ לצאת וגם כו׳ :
ח
והיה עליו קצף מאת ה׳ שוב נתחבר כו׳ :
ט
לרשע אפי׳ לתורה :
י
בכל יום שנאמר כן באיוב פחד פחדתי :
א
ושמעת דבר או הלכ׳ אל תבהל ברוחך להשיב אלא כו׳ דין זה אומר הלכה שאל להם אלא עיקר הדין והלכה בזמן שאלוני ובזמן שב׳ בעלי דינין באין לפניך לדין א׳ עני וא׳ עשיר אל תאמר היאך אזכ׳ את העני ואחייב את העשיר והיאך אזכה את העשיר ואחייב את העני ואם אחייב את העני נמצא עני אויבי ואם אזכה את העני נמצא העשיר אויבי ואל תאמר היאך אגזול ממונו
של זה ואתן לזה והתורה אמרה לא תכירו פנים במשפט היה ר״מ אומר מה ת״ל כקטן כגדול תשמעון שלא יהא אדם אחד עומד ואחד
יושב א׳ מדבר כל צרכו וא׳ אומר לו קצר דבריך אר״י שמעתי שאם רצו להושיב שניהן כאחד מושיבין ואין זה אסור · אי זה אסור שלא
יהא אחד יושב וא׳ עומד אלא מה ת״ל כקטן כגדול יהי עליך דין קטן כדין גדול דין של פרוטה כדין של ק׳ מנה הוא היה אומר כל מי
שיאמר לי קול׳ שאכנס לגדולה זו הכנס ר״לה אני שארד עמו עד לחייו עכשיו שנכנסתי כל מי שיאמר לי רד הימנה רוצה אני שאפיל עליו
קומקום של חמין שהגדולה קשה היא להעלותה וכשם שקשה היא להעלותה כך קשה להורידה שכן מצינו בשאול בשעה שא״ל עמוד
במלכות היה מתחבא שנאמר ויאמר ה׳ הנה הוא נחבא אל הכלי׳ ובשעה שא״ל רד הימנו היה מחזיר אחרי דוד להורגו שמעון ב״ש אומר
הוי מרבה לחקור את העדים מתוך שאתה חוקרן הוי זהיר בדברים שמא מתוך דבריך ישמעו השומעין ויוסיפו עליך שקר ומפני הרואין :

אמרו הלכה אל להם עיקר ההלכה · וכשיהיו בעלי דינים עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעי' כיצד בזמן ששני בעלי דינין באין לפניך לדון אחד צדיק ואחד רשע אל תאמר היאך אזכה את הרשע ואחייב את הצדיק והיך אטול ממונו של זה ואתן לזה והתורה אמרה לא תכירו פנים במשפט ואמר כקטן כגדול תשמעון רי"א כקטן כגדול תשמעון שלא יהא אחד עומד וא' יושב זה מדבר כל צרכו ולה' אומר לו קצר דבריך · ד"א כקטן כגדול תשמעון שיהא חביב עליך דין קטן כדין גדול דין של פרוטה כדין של מאה מנה : שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר · הוי מרבה לחקור את העדים מפני הרמאין · והוי זהיר בדבריך מתוך שאתה חוקרן שמא מתוך דבריך ילמדו ויוסיפו לשקר :

פרק יא שמעיה

והבטליון קבלו מהם · שמעיה אומר אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות · ואל תתודע לרשות · אהוב את המלאכה כיצד · מלמד שיהא אדם אוהב את המלאכה ואל יהי שונא את המלאכה · כשם שהתורה נתנה בברית כך המלאכה נתנה בברית **א** שנאמר (שמות ל"א) ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קודש לה' כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת · ושמרו כו' כי ששת ימים וגו' · ר"ע אומר עתים שאד' עושה מלאכה ומתגלגל מן המית' ועתי' שאין אדם עושה מלאכה ומתחייב מיתה לשמים כיצד ישב אדם כל השבוע ולא עשה מלאכה ולע"ש אין לו מה יאכל היו לו מעות של הקדש בתוך ביתו ונטל מהם ואכל מתחייב מיתה לשמים · אבל אם היה פועל והולך בבנין בהמ"ק אע"פ שנתנו לו מעות של הקדש בשכרו ונטל מהם ואכל מתגלגל מן המיתה · **ב** רבי דוסתאי אומר ששת ימים תעשה מלאכתך וביוה"שביעי תשבות הרי שלא עשה מלאכה כל ששה גורם לו שיעשה מלאכה בשביעי · כיצד הרי שישב כל ימות השבת ולא עשה מלאכה ולע"ש אין לו מה שיאכל הלך ונפל בין הגייסות ותפשוהו ואחזו אותו בקולר ועשו בו מלאכה בשבת כל זאת גרם שלא עשה כל ששה · ר"ש בן אלעז' אומר אף אדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה שנאמר (בראשית ב') ויניחהו בגן עדן לעבדה * ולשמרה ואח"כ מכל עץ הגן אכל תאכל · ר"ע אומר אף הקב"ה לא השרה שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה שנאמר (שמות כ"ה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם **ג** שמיני להכניס לנסים מנין שנאמר (שמות ל"ו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש · לתפלים מנין שנאמר (שם) ויכלא העם מהביא א"ר נתן בשעה שנתעסק משה במלאכת המשכן לא רצה ליטול עצה מנשיאי ישראל והיו נשיאי ישראל יושבין ושוחקין ואומרים עכשיו יצטרך לנו משה · כיון ששמעו שהעבירו קול במחנה שנאמר והמלאכ' היתה דים אמרו אוי לנו שלא היה לנו שותפות במלאכת המשכן עמדו והוסיפו דבר גדול מעצמ' שנאמר (שמות ל"ה) והנשיאים הביאו את אבני השהם · ר' יהודה בן בתירא אומר מי שאין לו מלאכה לעשות מה יעשה אם יש לו חצר חריבה או שדה חריבה ילך ויתעסק בה שנאמר ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ומה ת"ל ועשית כל מלאכתך להביא את מי שי"ל חצרות או שדות חרבות ילך ויתעסק בהן **ד** ר' יוסי הגלילי אומר אין אדם מת אלא מתוך הבטלה היה עומד על ראש הגג ועל ראש הבירה ועל שפת הנהר ונפל ומת אינו מת אלא מתוך הבטלה : ושנא את הרבנות שכן היה ר' יהושע בן פרחיה אומר **ה** כל מי שיאמר לי קודם שאכנס לגדול' זו הכנס רוצה אני שארד עמו עד לחייו עכשיו שנכנסתי כל מי שיאמר לי רד הימנה רוצה אני שאפיל עליו קומקומוס של חמין שגדולה קשה היא להעלות עליה וכשם שקשה היא להעלות עליה כך קשה לירד ממנה שכן מצינו בשאול בשעה שא"ל עמוד במלכות היה מתחבא שנאמ' (שמואל א' י') ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים ובשעה שא"ל רד הימנו היה מחזיר אחרי דוד להורגו · דבר אחר ושנא את הרבנות כיצד מלמד שלא יניח אדם עטרה לעצמו בראשו אבל אחרים יניחו לו שנאמר (משלי כ"ז) יהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך: אמר ר' עקיבא כל המגביה עצמו על דברי תורה למה הוא דומה לנבילה מושלכת בדרך כל עובר ושב

מניח

א

שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלקיך :

ב

ר' דוסתאי או' מנין שאם לא עשה מלאכ' כל ו' שיעשה כל שבעה הרי שישב כו' בקולר ועשו בו מלאכה בשבת כל זאת שלא עשה כל ששה :

*

נ"י ולשמרה והדר מכל כו' :

ג

מן תי' שמינו עד תיבת השהם כתוב בנ"י למטה אחר תי' מתוך הבטלה :

ד

ר"ע או' אין אדם מת אלא מתוך הבטלה שנא' ויגוע ויאסף אל עמיו ר"י הגלילי אומר הרי שנכפ' ונפל על הומן שלוונת הא אינו מת אלא מתוך הבטלה היה עומד כו' הבטלה שמינו להכני' עד תי' השהם שכתיב בשב' למעלה כנ"ל :

ה

בנ"י כתוב זה בסוף פ"י עד אחרי דוד להורגו · וכאן כתוב ושנא את הרבנות כ כדתלמוד שלא יניח אדם עטרה כו' :

מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה והולך שנאמר (משלי ל') אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה אם מנבל אדם עצמו על דברי תורה ואוכל תמרים חריבים ולובש בגדים נואים ויושב ומשמר על פתח של חכמים כל העובר ושב אומר שמא שוטה הוא זה · לסוף אתה מוצא כל **ו** התורה כולה עמו · כל המגביה עצמו על דברי תורה סוף שמשפילין אותו וכל המשפיל עצמו על דברי תורה סוף שמגביהין אותו · ר' יוסי אומר רד מטה שיאמרו לך עלה למעלה ואל תעלה למעלה שיאמרו לך רד למטה שנאמר (משלי כ"ה) כי טוב אמר לך עלה הנה וגו' · ואל תתודע לרשות כיצד מלמד שלא יצא לו לאדם שם ברשות כיון שיצא לו שם ברשות סוף נותנין בו עיניהם והורגים אותו **ז** ונוטלין ממנו כל ממונו ואל יגרום לחבירו שיצא לו שם ברשות · כיצד היה חבירו בשוק ואומר הקב"ה יברכהו לפלוני היום יצא מתוך ביתו מאה שוורים מאה רחלים ומאה עזים ושמע הימנו סרדיוט אחד הלך ואמר לשר הלך והקיף את כל ביתו ונטל ממנו כל ממונו עליו הכתו' אומר (משלי כ"ז) מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם קללה תחשב לו **ח** דבר אחר מברך רעהו בקול גדול וגו' כיצד שהיה יושב בשוק ואמר הקב"ה יברכנו לפלוני אותו היום הכנים לתוך ביתו כמה כורין של חיטים כמה כורין של שעורין שמעו ממנו לסטין באו והקיפו את כל ביתו נטלו ממנו כל ממונו לשחרית אין לו כלום עליו הכתוב אומר מברך רעהו בקול גדול וגו' · דבר אחר אל תתודע לרשות כיצד מלמד שלא יכוין **ט** אדם להיות אלא שר העיר ואלא המכנה מפני שגוזלין את ישראל : דבר אחר אל יכוין אדם ליטול את הרשות אף על פי שבראשונה פותחין לו פתח הנאה באחרונה פותחין לו פתח הקשה לו · אבטליון אומר חכמים הזהרו בדבריכם שמא יורו דבר משמכם שלא כתלמוד תורה ותחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים · והאם תלמידים הבאים אחריכ' שמא יורו דבר משמכ' שלא כת"ת ויחובו חובת גלות · ויגלו למקום מים הרעים · איזהו מים הרעים הוי אומר ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם · דבר אחר מים הרעים אלו אפיקורסין · וי"א שמא יגלו לעבודה קשה :

פרק יב הלל

ושמאי קבלו מהם הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום · ורודף שלום ומשים שלום [בין אדם לחבירו] ובין איש לאשתו · אוהב את הבריות ומקרבן לתורה · הוא הי' אומר נגד שמא אבד שמיה · ודלא מוסיף יסיף · ודלא יליף קטלא חייב · ודאשתמש בתגא חלף הוא הי' אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני · אם לא עכשיו אימתי · אוהב שלום כיצד מלמ' שיהא אדם אוה' שלום בישראל בין כל אחד ואחד כדרך שהי' אהרן אוהב שלום בין כל א' וא' שנא' (מלאכי ב') תור' אמת היתה בפיהו ועול' לא נמצא בשפתיו בשלו' ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון **א** כשהיה אהרן מהלך בדרך פגע בו באדם רשע ונתן לו שלו' למח' בקש אותו האיש לעבו' עבירה אמ' אוי לי איך אשא עיני אחר כך ואראה את אהרן בושתי הימנו שנתן לי שלום כשנ' אותו האיש מונע עצמו מן העביר' וכן שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה הלך אהרן וישב אצל אחד מהם א"ל בני ראה חברך **ב** מהו עושה מטרף את לבו וקורע את בגדו ואומר אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו · הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו · והולך אהרן ויושב אצל האחר ואו' בני ראה חברך **ג** מהו עושה מטרף את לבו וקורע את בגדיו ואומר אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי בושתי הימנו שאני סרחתי עליו · הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו · וכשנפגשו זה בזה גפפו ונשקו זה לזה לכך נאמר (במדבר כ') ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל **ד** מפני מה בכו ישראל את אהרן שלשים יום מפני שדן אהרן דין אמת שלעולם לא אמר לאיש סרחת ולא לאשה סרחת לכך נאמר ויבכו אותו כל בית ישראל · אבל משה שמוכיחן בדברים קשים נאמר ויבכו בני ישראל את משה · ועוד כמה אלפים היו בישראל שהיו מהלכין אחר

נוסחות ישנות

ו

התורה כולה עמו ר"י אומר רד מטה למעלה ומעלה למט' כל המגביה עצמו על ד"ת כו' :

ז

ונוטלין הימנו כל ממונו כיצד היה חבירו בשוק ואומר כו' :

ח

ד"א אל תתודע לרשות היה חבירו יושב בשוק ואמר הקב"ה יתננו לפלוני אותו היום הכנים כו' :

ט

אדם לומר אני הוא שר העיר ואני הוא המכנס מפני שגוזלין לישראל :

י

ויגלו למקום מים הרעים איזהו מים הרעים כו' וילמדו ממעשיהם ד"א מים הרעי' כמשמעו וי"א שמא יגלו כו' :

א

דנ"א מה ה"ל ורבי' השיב מעון כשהיה אהרן כו' :

ב

מהו אמר מטרף כו'

ג

מהו אומר כו' :

ד

ד"א מפני מה בכו כו' מפני שדן אהרן דין אמת לאמיתו מנין שלא אמ' מימיו לאיש סרחת ולא לאשה סרחת כו' אבל משה כשמוכיחן כו' משה ועד כאן אלפים היו בישראל שנקראו שמם אהרן אהרן שאלמלא אהרן לא באו זה לעולם שהיה משום כו' :

אחר מטתו של אהרן שנקראו שמם אהרן שאלמלא אהרן לא באו לעולם שהיה משים שלום בין איש לאשתו ומזדווגין זה עם זה והיו קורין שם הילוד על שמו · וי"א לכך נאמר ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל שכל מי שראה את משה רבינו שיושב ובוכה מי לא יבכה · מי שראה אלעזר ופנחס שהם שני כהנים גדולים שעומדים ובוכים מי לא יבכה : באותה שעה ביקש משה למות כמיתת אהרן מפני שראה מטתו מוטלת בכבוד גדול וכתות כתות של מלאכי השרת סופדות אותו · וכי בינו לבין אדם שאל והלא בינו לבין עצמו שאל ושמע הקב"ה לחישתו שנאמר (דברים ל"ב) ומות בהר אשר אתה עולה שמה והאסף אל עמיך כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר הא למדת שבקש למות כמיתתו של אהרן · באותה שעה א"ל למלאך המות לך הבא לי נשמתו של משה · הלך מלאך המות ועמד לפניו אמר לו משה תן לי נשמתך גער בו והוציאו בנזיפה **ה** שוב א"ל הקב"ה למלאך המות לך והבא נשמתו של משה · הלך למקומו בקשו ולא מצאו הלך אצל הים הגדול אמר לו' משה בא בכאן אמר לו' מיום שעברו ישראל בתוכי שוב לא ראיתיו הלך אצל הרים וגבעות וא"ל משה בא לכאן אמרו לו מיום שקבלו ישראל את התורה בהר סיני שוב לא ראינוהו הלך אצל שאול ואבדון אמר להם משה בא לכאן אמרו לו שמו שמענו ואותו לא ראינו הלך אצל מלאכי השרת אמר להם משה בא לכאן א"ל אלהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו אלהים גנזו לחיי העולם הבא ואין כל ברי' יודעת שנאמר (איוב כ"ח) והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי · אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה · עד שאמר לו הקב"ה למשה משה דייך העוה"ז שהרי העוה"ב שמור לך משעת ימי בראשית שנאמ' (שמות ל"ג) ויאמר ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור · נטלה הקב"ה לנשמתו של משה וגנזה תחת **ו** כסא הכבוד כשנטלה לא נטלה אלא בנשיקה שנאמר (דברים ל"ד) על פי ה' · לא נשמתו של משה בלבד גנוזה תחת כסא הכבוד אלא נשמתן של צדיקי' גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר (שמואל א' כ"ה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים · יכול אף של רשעים כן ת"ל (שם) ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע **ז** לאחד שנטל את האבן ונתנו בתוך הקלע וזורק ממקום למקום ואין לה מקום על מה שתסמוך אף כן נשמתן של רשעים זוממות והולכות ומשוטטות בעולם ואין להם מקום על מה שיסמוכו · אף יהושע הי' יושב ומצטער על משה עד שא"ל הקב"ה יהושע למה אתה מצטער על משה משה עבדי מת : רודף שלום כיצד מלמד שיהא אדם רודף שלום בישראל בין **ח** כל אחד ואחד אם יושב אדם במקומו ושותק היאך רודף שלום בישראל בין כל אחד ואחד אלא יצא ממקומו ויחזור בעולם וירדוף שלום בישראל שנאמר (תהלים ל"ז) בקש שלום ורדפהו · הא כיצד בקשהו במקומך ורדפהו למקום אחר · אף הקב"ה עושה שלום במרומיו ואיזה שלום עשה הקב"ה במרום שלא קרא עשרה גבריאל עשרה מיכאל עשרה אוריאל עשרה רפאל כדרך שבני אדם קורין עשרה ראובן עשרה שמעון עשרה לוי עשרה יהודה שאלמלי עשה כדרך שבני אדם עושין כיון שקרא לאחד מהם בא' לפניו ומתקנאין זה בזה אלא קרא גבריאל אחד מיכאל אחד כיון שקרא **ט** אחד מהם בא לפניו ומשגרו לכל מקום שירצה · ומניין שיראים זה את זה ומכבדין זה את זה ומענותנין מבני אדם שבשעה שפותחין את פיהם ואומרים שיר זה אומ' לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני וזה אומר לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני · לא כדרך שבני אדם עושים שזה אומר לחבירו אני גדול ממך וזה אומר לחבירו אני גדול ממך · ויש אומרים כתות כתות הן כת אחת אומרת לחברתה פתחי את שאת גדולה ממני שנא' (ישעי' ו') וקרא זה אל זה ואמר : אוהב את הבריות כיצד מלמד שיהא אדם אוהב את הבריות ולא יהא שונא את הבריות שכן מצינו באנשי דור הפלגה שמתוך שאוהבין זה את זה לא רצה הקב"ה לאבדן מן העולם אלא פזרן בארבע רוחות העולם · אבל אנשי סדום מתוך שהיו שונאין זה את זה אבדן הקב"ה מן העולם הזה ומן העולם הבא שנאמר (בראשית י"ג) ואנשי סדום רעים וחטאים לה' **י** מאד

ה

בנ"י כתוב אחר תי' בנזיפה עד שא"ל הקב"ה למשה משה דייך העו"ז כו' נטלה הקב"ה לנשמתו של משה כו' עד תי' שיסמוכו הכתוב כאן למטה ואח"כ כתב בנ"י שוב א"ל הקב"ה למה"מ לך והבא כו' עד תי' שמעה :

ו

כסא הכבוד שנאמר והיה נפש אדוני צרורה בצרור החיים

ז

משל למה"ד לאחד כו' הקלע אע"פ שזורק ממקום למקו' אינו יודע על מה שתסמוך כו' והולכו' ומשוטטות בעול' ואין יודעים על מה שיסמוכו :

ח

כל אחד ואחד כדרך שהיה אהרן רודף שלום בין כאו"א שנאמר סור מרע ועשה טוב בקש שלו' ורדפהו רשב"א אומ' אם יושב אדם במקומו ושותק היאך כו' אף הקב"ה עושה שלום במרום ואיזה כו' :

ט

אחד הם באו לפניו כו' :

י

מאד וחטאי' זה ג"ע לה' זה חילול ה' מאד שמשכימין כו'

רעים בשפיכות דמים וחטאים זה ג"ע לה' זה ע"ז מאוד שמתכוונים וחוטאין · הא למדת מתוך שפוגעים זה את זה הבדלן הקב"ה מן העוה"ז ומן העוה"ב : ומקרבן לתורה כיצד מלמד שהיה אדם מקפח את הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה כדרך שהיה אברהם אבינו מקפח את הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה ולא אברהם לבד עשה אלא אף שרה שנאמר (בראשית י"ב) ויקח אברם את שרה אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן והלא כל באי עולם אינם יכולים לבראות אפי' יתוש אחד ומה תלמוד לומר ואת הנפש אשר עשו בחרן מלמד שהעלה עליהם הקב"ה **יא** כאלו עשו אותן : [הוא הי' אומר אם אין אני לי מי לי אם אני לא אזכה בי מי יזכה בי] לא כשם שאדם חולק שכר לחבירו בעוה"ז כחולק שכר בעוה"ב שנאמר (קהלת ד') והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם למה נאמ' ואין להם מנחם שני פעמי' אלו בני אדם שאוכלין ושותין ומצליחי' בבנים ובבנות בעוה"ז ובעוה"ב אין להם מנחם שאם נגנבה לו לאחד נגנבה בעוה"ז או שמת לו מת באין בניו ואחיו וקרוביו ומנחמים אותו יכול אף לעוה'הבא תלמוד לומר גם בן ואח **יב** אין לו : [וכשאני לעצמי מה אני אם הקלקל בעצמי מי יתקן אותי] וכן מי שעובר עבירה והוליד ממנה ממזר ואומר לו ריקה חבלת בעצמך חבלתי בי שאותו ממזר הי' רוצה ללמוד תורה עם אותן התלמידים שהיו יושבין ושונין בירושלים והי' הממזר הולך עמהם עד שהגיע לאשדוד עומד שם ואומר אוי לי אלו לא הייתי ממזר כבר הייתי יושב ושונה בין התלמידים שלמדתי עד עכשיו ולפי שאני ממזר איני יושב ושונה בין התלמידים לפי שאין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר שנאמר (זכרי' ט') וישב ממזר באשדוד: **יג** ואם לא עכשיו אימתי אם אני לא זוכה בחיי מי יזכה בי לאחר מיתתי וכן הוא אומר (קהלת ט') כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת כי לכלב חי הוא טוב זה רשע המתקיים בעוה"ז מן האריה המת אפילו מאברהם יצחק ויעקב שהן שוכני עפר · **יד** רשע המתקיים בעולם הזה אם עשה תשובה הקב"ה מקבלהו אבל צדיק כיון שמת שוב אינו מוסיף זכות : הוא הי' אומר אם תבא לביתי אני אבא לביתך · למקום שלבי אוהב לשם רגלי מוליכו' אותי · אם תבא לביתי אבא לביתך כיצד · אלו בני אדם שמשכימים ומעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות **טו** הקב"ה בא אצלן ומברכן שנאמר (שמות כ') בכל מקו' אשר אזכיר את שמי וגו' · למקום שלבי אוהב לשם רגלי מוליכות אותי כיצד אלו בני אדם שמניחין כספם וזהבם ועולין לרגל לקבל פני שכינה במקדש הקב"ה משמרם בתוך מחניהם שנאמר (שמות ל"ד) ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה' אלקיך : הוא הי' אומר אם אני כאן הכל כאן אם אני לית כאן **טז** מאן כאן הוא היה אומר הפוך בה והפוך בה דכולה בה ובה תחזי וסיב ובלה בה ומינה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה : בן הא הא אומר לפום צערא אגרא : מעשה בהלל הזקן שהיה מהלך בדרך ופגע בני אדם שמביאין חטים אמר להם סאה בכמה אמרו בשני דינרין פגע באחרים אמר להם סאה בכמה אמרו לו בג' דינרין אמר להם והלא הראשונים אמרו בשנים אמרו לו בבלאי טפשאי אי אתה יודע לפום צערא אגרא אמר להם **יז** שוטים על שאני אומר לכם אתם מחזירין לי כך מה עשה להם הלל החזירן למוטב : אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך ודמטפיך יטופו' : אף הוא אומר בלשון בבלי ארבעה דברים נגד שמה אבד שמה · ודלא משמש חכימיה קטלא חייב ודלא יוסיף פסיד · ודאשתמש בתגא אבד ואזיל לי' : נגד שמה אבד שמה כיצד מלמד שלא יעלה לו לאדם שם במלכות שכיון שעולה לו שם במלכות סוף שנותנין בו עיניהם והורגין אותו ונוטלין ממנו את ממונו · ודלא משמש חכימיה קטלא חייב כיצד מעשה באדם אחד מבית רמה שהיה נוהג בעצמו מדת חסידות שלח אליו תלמיד אחד רבן יוחנן בן זכאי לבודקו הלך ומצאו שנטל שמן ונתנו על גבי כירים ונטלו מעל הכירים ונתנו לתוך של גריסין אמר לו' מה אתה עושה אמר ליה כהן גדול אני ותרומה בטהרה אני אוכל אמר ליה כירים זה טמא או טהור

אמר

יא

כאלו עשו אותן כשם שאין אדם חולק שכר לחבירו בעוה"ז כך אין חולק שכר לחבירו בעה"ב שנאמר כו'

יב

אין לו וכן מי שעובר כו' :

יג

הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי אם אני לא אזכה דחיי מי יזכה בי וכשאני לעצמי מה אני אם אני לא זוכה בעצמי מי יזכה בי בשלחי אם לא עכשיו כו'.

יד

ד"א כי לכלב חי הוא טוב זה **רשע** וכו'

טו

הקב"ה מברכן לעה"ב שנאמר כו'

טז

מאן כאן הוספה והיפך וכולהו כפו' לצערא אגרא מעשה בהלל כו' :

יז

שוטים ורשעים

אמר ליה וכי יש לנו בתורה על כירים שטמא והלא לא אמרה תורה אלא על תנור שטמא שנא' (ויקרא י"א) וכל אשר בתוכו יטמא אמר ליה כשם שאמרה תורה על תנור שטמא כך אמרה תורה על כירים שטמא שנאמר (שם) תנור וכירים יותץ טמאים הם · אמר ליה אם כן היית נוהג בה אכלת תרומה טהורה מימיך : ולא מוסיף פשיד כיצד מלמד שלא שנה אדם מסכת או שתים או שלשה מסכתות ואין מוסיף עליהם סוף שתשכח את הראשונות · ודאשתמש בתגא אבד ואזל ליה כיצד · שכל המשתמש בשם המפורש אין לו חלק לעוה"ב :

פרק יג שמאי

אומר עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות : עשה תורתך קבע כיצד· מלמד שאם שמע אדם דבר מפי חכם בבית המדרש אל יעשה אותו עראי אלא יעשה אותו קבע · ומה שלמד אדם יעשה וילמד לאחרים ויעשו שנאמר (דברים ה') ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם · וכן בעזרא הוא אומר (ז') כי הכין את לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשו' ואח"כ ללמד בישראל חוק ומשפט: אמור מעט ועשה הרבה כיצד מלמד שהצדיקים אומרים מעט ועושי' הרבה אבל רשעי' אומרי' הרבה ואפילו מעט אינם עושים · ומנין שהצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה שכן מצינו באברהם אבינו שאמ' למלאכי' פת אחת סועדים עמי היום שנא' (בראשי' י"ח) ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אבל באחרונה ראה מה עשה אברה' למלאכי השרת שהלך ועשה להם שלשה שורים ותשע סאין של סולת · ומנין שעשה להם תשע סאין של סולת שנאמר (שם) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת · שלש סאים כמשמען · קמח הרי שש · סלת הרי תשע · ומניין שעשה להם שלשה שורים שנאמר ואל הבקר רץ אברהם · הבקר אחד בן בקר שנים רך שלשה · ויש אומרים וטוב ארבעה · ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו · נתן ביד ישמעאל בנו כדי לחנכו במצות · אף הקב"ה אמר מעט ועשה הרבה שנאמר (שם) ויאמר ה' אל אברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · לא אמר ליה אלא בדלי"ת ונו"ן אבל באחרונה כשפרע הקדוש ברוך הוא משונאיהן של ישראל לא פרע אלא בשבעים ושתים אותיות שנאמר (דברים ד') או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתי' [ובמלחמה וביד חזק' ובזרוע נטוי'] ובמוראי' גדולים · הא למדת כשנפרע משונאיהם של ישראל לא נפרע אלא בשבעים ושתים אותיות · ומנין שהרשעים אומרים הרבה ואפי' מעט אינם עושים שכן מצינו בעפרון שאמ' לאברה' (בראשי' כ"ג) ארץ ארבע מאות שקל כסף אבל באחרונה כששקל לו את הכסף שנא' וישקול אברהם לעפרון וגו' עובר לסוחר : והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות כיצד· מלמד שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעול' ופניו כבושי' בארץ מעלה עליו הכתו' כאלו לא נתן לו כלום אבל המקבל את חבירו בסבר פנים יפות אפי' לא נתן לו כלום מעלה עליו הכתיב כאלו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם :

פרק יד רבן

יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי (סוכה דף כ"ח וב"ב דף קל"ד) שמונים תלמידים היו להלל הזקן שלשי' מהן ראויין שתשרה שכינה עליהן כמשה רבינו אלא שאין דורן **א** זכאין לכך שלשים מהם **ב** ראויים לעמוד להם חמה כיהושע בן נון · ועשרים בינונים · גדול שבכולם יונתן בן עוזיאל קטן שבכולם רבן יוחנן בן זכאי · אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות והגדות תוספתות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרי' וכל המדות של חכמים וכל דבר ודבר שבתורה לא הניח שלא למד לקיים מה שנאמר (משלי ח') להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא : הוא היה אומר **ג** אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת · לפי שלא נוצרו הבריות אלא על מנת שיעסקו בתורה : חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי לכולן קרא להן שמות · לאליעזר בן הורקנוס קרא בור סיד שאינו מאבד טפה · קנקן זפותה שמשמרת את יינה · ליהושע בן חנני'

קרא

א
ראוין לכך ס

ב
לעבר שנה

אם עשית תורתך
הרבה אל תשוין ט'

קרא לו חוט המשולש לא במהרה ינתק · וליוסי הכהן קרא לו חסיד שבדור · **ד** שמעון בן נתנאל קרא לו ערוג' במדבר שמחזק' מימיה · ולאלעזר בן ערך קרא לו נחל שוטף ומעין המתגבר שמימיו מתגברין ויוצאין לחוץ לקיים מ"ש (שם ה') יפוצו מעיינותיך חוצה ברחוב' פלגי מים : הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כלם אבא שאול אומ' משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אליעזר בן הורקנוס אף עמהם ור' אלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כולם: אמר להם צאו וראו איזוהי דרך טוב' שידבק בה האדם כדי שיכנס בה לעוה"ב · נכנס ר' אליעזר ואמ' עין טובה · נכנס ר' יהושע ואמר חבר טוב · נכנס רבי יוסי ואמר שכן טוב יצר טוב ואשה טובה · רבי שמעון אומר הרואה את הנולד · נכנס ר' אלעזר ואומר לב טוב לשמים ולב טוב לבריות · אמר להם רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם · אמר להם צאו וראו איזוהי דרך רעה שירחק ממנה האדם כדי שיכנס בה לעולם הבא · נכנס רבי אלעזר ואמר עין רעה · נכנס ר' יהושע ואמר חבר רע · נכנס ר' יוסי ואמר **ה** שכן רע ויצר רע ואשה רעה · נכנס ר' שמעון ואמר הלוה ואינו משלם **ו** אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום שנאמר (תהלים ל"ז) לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן · נכנס רבי אלעזר ואמר לב רע לשמים ולב רע למצות ולב רע לבריות אמ' להם רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך מדבריה' שבכלל דבריו **ז** דבריהם אשרי תלמיד שרבו מודה לו ומעיד עליו: כשמת בנו של רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לנחמו · נכנס רבי אליעזר וישב לפניו ואמר ליה רבי רצונך אומר דבר אחד לפניך אמר ליה אמור · אמר ליה אד' הראשון היה לו בן ומת וקבל עליו תנחומין ומנין שקבל עליו תנחומין שנאמר (בראשית ד') וידע אדם עוד את אשתו אף אתה קבל תנחומין · אמר לו לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרת לי צערו של אדם הראשון · נכנס רבי יהושע ואמר ליה רצונך אומר דבר אחד לפניך · אומר ליה אמור אמר ליה איוב היו לו בנים ובנות ומתו כולם ביום אחד וקבל עליהם תנחומין אף אתה קבל תנחומין · ומניין שקבל איוב תנחומין שנאמר (איוב א') ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך · אמר ליה לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרת לי צערו של איוב · נכנס רבי יוסי וישב לפניו אמר לו רבי רצונך אומר דבר אחד לפניך א"ל אמור · אמר ליה אהרן היו לו שני בנים גדולים ומתו שניהם ביום אחד וקבל עליהם תנחומין שנאמר (ויקרא י') וידם אהרן אין שתיקה אלא תנחומין ואף אתה קבל תנחומין · אמר ליה לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרתני צערו של אהרן · נכנס ר' שמעון ואמר ליה רבי רצונך אומר דבר אחד לפניך אמר ליה אמור אמר ליה דוד המלך היה לו בן ומת וקבל תנחומין ואף אתה קבל תנחומין ומניין שקבל דוד תנחומין שנאמר (שמואל י"ב) וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבוא אליה וישכב עמה ותלד בן ויקרא את שמו שלמה אף אתה רבי קבל תנחומין · אמר ליה לא די לי שאני מצטע' בעצמי אלא שהזכרתני צערו של דוד המלך נכנס רבי אלעזר בן ערך כיון שראה אומר לשמשו טול לפני כלי ולך אחרי לבית המרחץ לפי שאדם גדול הוא ואיני יכול לעמוד בו נכנס וישב לפניו ואמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון בכל יום ויום היה בוכה וצועק ואומר אוי לי אימתי אצא מן הפקדון הזה בשלום אף אתה רבי היה לך בן קרא תורה מקר' נביאים וכתובים משנה הלכות ואגדות ונפטר מן העולם בלא חטא [ויש לך לקבל עליך תנחומים כשהחזרת פקדונך שלם] אמר ליה ר' אלעזר בני נחמתני כדרך שבני אדם מנחמין · כשיצא מלפניו הוא אמר אלך לדימוסית למקו' יפה ומים יפים ונאים והם אמרו נלך ליבנה למקום שתלמידי חכמים מרובים אוהבים את התורה · הוא שהלך לדימוסית למקום יפה ומים יפים ונאים נתמעט ש"ו בתורה הם שהלכו ליבנה למקום שתלמידים חכמים מרובים ואוהבים את התורה נתגדל שמם בתורה :

פרק ט"ו והם אמרו שלשה דברי' רבי אלעזר אומ' יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך ·

אל

ד

ולישמעאל בן חנניה קרא לו גרוע במדב' שמחזקת כו' מימיה אשרי תלמיד שרבו מוד' לו ומעיד עליו ולאלעזר כו' :

ה

עין רעה ושכן רע ואשה רעה :

ו

שהלוה מן האדם כו'

ז

דבריהם כשמת בנו כו' :

אל תהי נוח לכעוס · טוב יום אחד לפני מיתתך· יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך כיצד מלמד שכשם שרואה את כבודו כך יהי אדם רואה את כבוד חבירו וכשם שאין אדם רוצה שיצא שם רע על כבודו כך יהי אדם רוצה שלא להוציא שם רע על כבודו של חבירו· דבר אחר יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך כיצד בזמן שיש לו לאדם מאה רבוא ונוטלים את כל ממונו אל יפגים את עצמו בשוה פרוטה· ואל תהי נוח לכעוס כיצד מלמד שיהא ענו כהלל הזקן ואל יהי קפדן כשמאי הזקן מה היה ענותנותו של הלל הזקן אמרו מעשה בשני ב"א שעמדו והמרו זה את זה וזה את זה בארבע מאות זוז אמרו כל שילך ויקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז הלך אחד מהם ואותו היום ערב שבת היה עם חשיכה **א** והיה חופף ראשו בא וטפח לו על הדלת אמר היכן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר ליה בני מה אתה צריך אמר ליה **ב** שאלה אני צריך לשאול א"ל אמור אמר ליה מפני מה ראשיהם של בבליים ארוכים א"ל בני שאלה גדולה שאלת מפני שאין להם חיות פקחות כשנולד הולד מגדלים אותם על אברים של עבדים ושל שפחות לפיכך ראשיהם ארוכות אבל כאן שיש חיות פקחות כשנולד הולד מגדלות אותו בעריסה ומשפשפות את ראשו לפיכך ראשיהם שגלגלים· הלך והמתין שעה אחת חזר וטפח לו על הדלת אמר היכן הלל נתעטף ויצא לקראתו א"ל בני מה אתה צריך אמר ליה שאלה אני צריך לשאול א"ל אמור א"ל **ג** מפני מה עיניהם של תרמודיים תרוטות אמר ליה מפני שדרין בין חול המדבר ובאות רוחות ומפזרות אותן על עיניהם לפיכך עיניהם תרוטות· הלך והמתין שעה אחת חזר וטפח לו על הדלת אמר היכן הלל נתעטף ויצא א"ל בני מה אתה צריך א"ל שאלה אני צריך לשאול· א"ל אמור א"ל מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות א"ל מפני שהם יושבין על בצעי המים ובכל יום ויום הם הולכין במים לפיכך רגליהם רחבות הלך והמתין שעה אחת וחזר וטפח על הדלת אמר היכן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר ליה מה אתה צריך לשאול א"ל שאלה אני צריך לשאול א"ל אמור נתעטף וישב לפניו א"ל מה אתה צריך אמר ליה כך נשיאים משיבים אל ירבו כמותך בישראל א"ל מפני מה א"ל אבדת ממני ד' מאות זוז א"ל הוי זהיר ברוחך כדי הוא הלל שתאבד על ידו ד' מאות זוז וד' מאות זוז והלל לא יקפיד . מה היה קפדנותו של שמאי הזקן אמרו מעשה באדם אחד שעמד לפני שמאי אמר ליה רבי כמה תורות יש לכם אמר ליה שתים אחת בכתב ואחת בעל פה אמר ליה את שבכתב אני מאמין לך את שבעל פה איני מאמין לך גער בו והוציאו בנזיפה · בא לפני הלל אמר ליה ר' כמה תורות נתנו אמר ליה שתים אחת בכתב ואחת בעל פה אמר ליה בכתב אני מאמינך בעל פה אין אני מאמינך אמר ליה בני שב **ד** כתב לו אלף בית ולמדו ולמחר אמר לו מה זה אמר ליה אלף אמר ליה אין זו אלף אלא בית א"ל מהו זו א"ל בית א"ל אין זו בית אלא גימל א"ל והא אתמול לא אמרת לי כך א"ל מנין אנו יודעין שזו אלף וזו בית וזה גימל אלא שכך מסרו לנו אבותינו הראשונים שזו אלף וזו בית וזה גימל כשם שקבלת זו באמונה כך קבל עליך זו באמונה : מעשה בנכרי אחד שהי' עובר אחורי בית הכנסת ושמע תינוק שקורא (שמות כ"ח) אלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל בא לפני שמאי אמר ליה ר' כל הכבוד הזה למי אמר לכהן גדול שעומד ומשמש על גבי המזבח אמר ליה גיירני על מנת שתשימני כהן גדול אמר ליה אין כהן בישראל ואין לנו כהנים גדולי' שיעמדו וישתמשו בכהונה גדולה אלא גר הקל שלא בא אלא במקלו ובתרמילו ויבוא וישמש בכהונה גדולה גער בו והוציאו בנזיפה · בא להלל אמר ליה רבי גיירני על מנת שתשימני כהן גדול שאעמוד ואשמש על גבי המזבח אמר ליה שב ואומר לך דבר אחד מי שמבקש להקביל פני מלך בשר ודם לא דין שילמד היאך יכנס והיאך יצא אמר ליה הן אתה שמבקש להקביל פני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא לא דין הוא שתלמוד היאך תכנס לבית קדש הקדשים היאך תטיב את הנרות היאך תקרב לגבי מזבח היאך תערוך את השולחן היאך תסדר את המערכה· א"ל הטוב בעיניך עשה כתב לו תחילה

א

וקא חייף רישיה

ב

שאלה זו אני כו' :

ג

מפני מה עיניהם של תרמודים הרוטות כו' עד לפיכך עיניה' תרוטות הלך כו' א"ל הנכה אני צריך לשאול כו' של אפרקיי' רחבות כו' עד לפיכך רגליהם רחבות הלך והמתין כו' א"ל הלכה אני צריך לשאול א"ל אמיר נתעטף וישב לפניו א"ל אל ירבו כמותך בישראל א"ל מ"ו הוי זהי' ברוחך מה אתה צריך א"ל מפני מה ראשיהם של בבליים ארוכים כו' עד לפיכך ראשיהן שגלגלין א"ל אבדת ממני ד' מאות זוז א"ל כדי הוא הלל שתאבד כו' :

ד

כתב לו אלף בית א"ל מה זו א"ל אלף א"ל אין זה אלף אלא בית א"ל מה זה א"ל בית א"ל אין זה בית אלא גימל א"ל מנין אתה יודע שזה אלף וזה בית וזה גימל א"ל כך מסרו לנו אבותינו הראשונים שזה אלף וזה בית וזה ג' כשם כשקבלת זו באמונה כך קבל עליך זו באמונה :

אלף בית ולמדו תורת כהנים והיה לומד והולך עד שהגיע (במדבר א׳) והזר הקרב יומת נשא אותו גר ק״ו בעצמו אמר מה אם ישראל שנקראו בנים למקו׳ ועליהם אמרה תורה (שמות י״ט) ואת׳ תהיו לי ממלכת כהני׳ וגוי קדוש אעפ״כ הזהיר עליה׳ הכתוב והזר הקרב יומת אני גר הקל לא באתי אלא בתרמילי על אחת כמה וכמה מיד נתפייס אותו גר מאיליו בא לו אצל הלל הזקן א״ל כל הברכות שבתורה ינוחו על ראשך שאם היית כשמאי הזקן לא **ה** באתי בישראל · קפדנותו של שמאי הזקן בקש לאבדני מן העולם הזה ומן העולם הבא · ענותנותך הביאני לחיי העוה״ז והבא · אמרו לאותו גר נולדו שני בנים לאחד קרא הלל ולאחד קרא גמליאל והיו קורין אותם גרים של הלל : שוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את רבי אלעזר וכי אדם יודע באיזה יום ימות שיעשה תשובה אמר להם כל שכן שיעשה תשובה היום שמא ימות למחר ישוב למחר שמא ימות למחרתו ונמצאו כל ימיו בתשובה · ר׳ יוסי בר יהודה אומר משו׳ ר״י בר׳ אלעאי שאמר משום רבי אלעאי אביו שאמר משום רבי אליעזר הגדול **ו** הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב אף כל דבריהם כגחלי אש :

פרק י״ו רבי יהושע

אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם · עין הרע כיצד מלמד שכשם שאדם רואה את ביתו של עצמו כך יהא רואה ביתו של חבירו · וכשם שאדם רוצה שלא להוציא שם רע על אשתו ובניו כך יהא אדם רוצה שלא להוציא שם רע על אשת חבירו ועל בניו של חבירו : ד״א עין הרע כיצד שלא תהא עינו של אדם צר במשנתו של חבירו · מעשה באחד שהיה עינו צר במשנתו של חבירו נתקצרו חייו ונפטר והלך לו · יצר הרע כיצד אמרו שלש עשרה שנה גדול יצר הרע מיצר טוב ממעי אמו של אדם היה גדול ובא עמו והתחיל מחלל שבתות אין ממחה בידו הורג נפשות אין ממחה בידו הולך לדבר עבירה אין מוחה בידו לאחר י״ג שנה נולד יצר טוב כיון שמחלל שבתות אמר ליה ריקה הרי הוא אומר (שמות י״א) מחלליה מות יומת · הורג נפשות אמר ליה ריקה הרי הוא אומר (בראשית ט׳) שופך דם האדם באדם דמו ישפך · הולך לדבר עבירה אומ׳ לי ריקה הרי הוא אומר (ויקרא כ׳) מות יומ׳ הנואף והנואפת · בזמן שאדם מחמ׳ את עצמו והולך לדבר זימה כל אבריו נשמעין לו מפני שיצר הרע מלך הוא על מאתים וארבעים ושמונה אברים · כשהוא הולך לדבר מצוה התחילו **א** מתעצלין כל אבריו מפני שיצר הרע שבמעיו מלך הוא על מאתים וארבעים ושמונה אברי׳ שבאדם ויצר טוב אינו דומה אלא למי שהוא חבוש בבית האסורין שנאמר (קהלת ד׳) כי מבית הסורים יצא למלוך זה יצר טוב וי״א זה יוסף הצדיק כשבאתה אותה רשעה היתה מענה אותו בדבריה אמרה לו אני אחבשך בבית האסורים אמר לה ה׳ מתיר אסורים · אמרה לו אני אנקר את עיניך אמר לה ה׳ פוקח עורים · אמרה לו אני אכפוף את קומתך אמר לה ה׳ זוקף כפופים **ב** · אל תתמה על יוסף הצדיק **ג** שהרי מעשה דרבי צדוק גדול ממנו כשנשבה נטלתו מטרוניתא אחת ושגרה לו שפחה אחת יפה כיון שראה אותה נתן עיניו בכותל שלא יראנה והיה יושב ושונה כל הלילה לשחרית הלכה והקבילה אצל גברתה אמרה לה שוה לי המות משתתנני לאיש הזה שלחה וקראה לו ואמרה לו מפני מה לא עשית עם האשה זאת כדרך שיעשו בני אדם אמר לה ומה אעשה מכהונה גדולה אני וממשפחה גדולה אני אמרתי שמא אבא עליה וארבה ממזרים בישראל כיון ששמעה דבריו צותה עליו ופטרתו בכבוד גדול אל תתמה על רבי צדוק **ד** שהרי מעשה דרבי עקיבא גדול ממנו כשהלך לארץ אוכילו קורצא אצל שלטון אחד ושגר לו שתי נשים יפות רחוצות וסכות וקשוטות ככלות חתנים והיו מתנפלות עליו כל הלילה זאת אומרת חזור אצלי וזאת אומרת חזור אצלי והיה יושב ביניהם ומרקק ולא פנה אליהם הלכו להם והקבילו פני השלטון ואמרו לו שוה לנו מות משתתננו לאיש הזה שלח וקרא לו א״ל ומפני מה לא עשית עם הנשים הללו כדרך שבני

אדם

ה

לא באתי להקהל בישראל :

ו

שוב יום אחד לפני מיתתך והוי מתחמם כו׳ :

א

מתענין לו כל כו׳ :

ב

א״ל אני עושה אותך רשע אמר לה ה׳ אוהב צדיקים אמרה לו אני עושה אותך ארמאי א״ל ה׳ שומר את גרים עד שאמר איך אעשה הרעה הגדולה הזאת אל תתמה כו׳ :

ג

שהרי ר׳ צדוק היה גדול הדור כשנשבה נטלתו כו׳ :

ד

שהרי ר״ע גדול ממנו כשהלך כו׳ :

אדם עושים לנשים לא יפות הגונה לא בנות אדם כמותך הן מי שברא אותך לא ברא אותם · אמר ליה מה מעשה ריקן בא עלי מבשר נבילות וטרפות ושרצים · אל תתמה על ר' עקיבא ה שהרי מעשה דר' אליעזר הגדול גדול ממנו שגדל את בת אחותו שלש עשרה שנה עמו במטה עד שבאו לה סימנים אמר לה לכי והתכשטי לאיש אמרה לו ו הלא אמתך לשפחה לרחוץ רגלי תלמידך אמר לה בתי כבר זקנתי לכי והתכשטי לבחור שכמותך : אמרה לו לא כך אמרתי לפניך הלא אמתך לשפחה לרחוץ רגלי תלמידך כיון ששמע את דבריה נטל ממנה רשות לקדשה ובא עליה · רבי ראובן בן אצטרובלי אומר היאך יתרחק אדם מיצר הרע שבמעיו לפי שטפה ראשונה שאדם מטיל באשה היא יצר הרע ויצר הרע היכן שרוי ז אלא בין מפתחי הלב שנאמר (בראשית ד') לפתח חטאת ח רובץ אפילו בשעה שתינוק מוטל בעריסה מבקש להורגו תינוק מוטל בעריסה הניח ידו על גבי נחש או על גבי עקרב ועקצתו לא גרם לו אלא יצר הרע שבמעיו הניח ידו על גבי גחלים ונכוה לא גרם לו אלא יצר הרע שבמעיו בא וראה בגדי או בטלה כיון שהוא רואה את הבאר הוא חוזר לאחוריו לפי שאין יצר הרע בבהמה אבל בתינוק יצה"ר זורקו בבת ראש : רבי שמעון בן אלעזר אומר אמשול לך משל למה יצה"ר דומה לברזל שהטילוהו בתוך האור כל זמן שהוא בתוך האור עושין ממנו כל כלים שירצו אף כך יצה"ר אין לו תקנה אלא בדברי תורה בלבד שנאמר (משלי כ"ה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך אל תקרא ישלם לך אלא ישלים לך : רבי יהודה הנשיא אומר אמשול לך משל ט למה יצה"ר דומה לשני בני אדם שנכנסו לפונדק אחד נתפס אחד מהם משום לסטים אמרו לו מי עמך יכול הוא שיאמר לא היה עמי חברי אלא אומר הואיל ואני נהרג יהרג חברי עמי אף כך אומר יצר הרע הואיל ואני אבוד לעולם הבא י אאבד את הגוף : רבי שמעון בן יוחי אומר מכאן שאין ישראל רואין פני גיהנ' לעולם משלו משל למה הדבר דומה למלך ב"ו שהי' לו שדה זבורי' באו בני אדם והשכירוהו בעשרת כורין חטין בשנה : וזבלוה עדרוה השקוה וכסחוה ולא הכניסו ממנה אלא כור אחד חטים בשנה אמר להם המלך מהו זה אמרו לו אדונינו המלך אתה יודע בשדה שנתת לנו מתחילה לא הכנסתה ממנה כלום ועכשיו שזבלנוה וכיסחנוה והשקינוה מים לא הכנסנו ממנה אלא כור אחד חטים בלבד כך עתידים ישראל לומר לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אתה יודע ביצר הרע שהוא מסית בנו שנאמר (תהלים ק"ג) כי הוא ידע יצרנו : ושנאת הבריות כיצד מלמד שלא יכוין אדם לומר אהוב את החכמים ושנא את התלמידים אהוב התלמידים ושנא את עמי הארץ אלא אהוב את כולם ושנא את האפיקורסין והמסיתין יא והמדיחין והמסורות וכן דוד אמר (שם קל"ט) משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי וכן הוא אומר (ויקרא י"ט) ואהבת לרעיך כמוך אני ה' יב מה טעם כי אני בראתיו לכבודי אם עושה כן אתה אוהבו ואם לאו אי אתה אוהבו · ר"ש בן אלעזר אומר יג באזהרה גדולה נאמר' דבר זה ואהבת לרעיך כמוך אני ה' בראתיו אם אתה אוהבו אני נאמן לשלם שכר טוב ואם לאו אני דיין לפרוע :

פרק יז רבי יוסי

אומר יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך : כיצד כשם שאדם רואה את ממונו כך יהא רואה את ממון חבירו וכמו שאדם רוצה שלא יצא שם על ממון שלו כך יהיה רוצה שלא יצא שם על ממון חבירו א ובזמן שעני נכנס אצלך אם יש בידך ליתן תן לו ופטרהו מיד ואל תשהא אותו שנאמר (משלי ג') אל תאמר לרעיך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך : התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך כיצד בשעה שראה משה רבינו את בניו ב שאין בהם שיעמדו בנשיאות אחריו נתעטף ועמד בתפלה אמר לפניו רבונו של

ה

שהרי ר"א הגדול גדול ממנו שגדל את כו' :

ו

הלא אמתך אני לשפחה כו' :

ז

אלא על מפתחי הלב כו' :

ח

רובץ אמר לו לאדם בשעה שהתינוק מוטל בעריסה החיה מבקש להורגך הוא רוצה שיהלום ממונו בשערו תינוק מוטל בעריסה הניח ידו כו' ונכוה כו' יצה"ר שבמעיו לפי לפי שיצה"ר זורקו בית ראש אבל בא וראה בגדי או בטלה כו' שאין יצה"ר בבהמה רשב"א או' אמשול לך משל למה הדבר דומה יצה"ר דומה לברזל כו' :

ט

למה הדבר דומה יצה"ר דומה כו' :

י

אני אאבד את כל הגוף :

יא

המדיחין וכן המסורת

יב

מה טעם כי אני בראתיו ואם עושה מעשה עמך אתה אוהבו ואם לאו כו' :

יג

בשעה של גדולה נאמרה כו' : א ד"א יהא ממון חבירך חביב עליך כשלך כיצד בזמן שת"ח נכנס אצלך לומר שנה לי אם יש בידך לשנות שנה לו ואם לאו פטרהו מיד ואל תקם שמעו את ממונו שנאמר אל תאמר לך ושוב כו' ב שאין בהם תורה שיעמדו כו' :

של עולם הודיעני **ג** מי יכנס ויצא בראש העם הזה שנאמר (במדבר כ"ז) וידבר משה אל ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם · אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה משה לקח יהושע ועמוד לו תורגמן וידרוש לפניך בראש גדולי ישראל באותה שעה אמר ליה משה ליהושע יהושע עם זה שאני מוסר לך **ד** איני מוסר לך תיישים אלא גדיים איני מוסר לך טלאים אלא כבשים שעדיין לא נתעסקו במצות ועדיין לא הגיעו לתיישים שנאמר (שיר א') אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועי': פעם אחת היה ריב"ז מהלך בשוק ראה ריבה אחת שמלקטת שעורי' מתחת רגלי בהמתן של ערבים אמר לה בתי מי את שתקה שוב א"ל בתי מי את שתקה א"ל המתן לי נתעטפה בשערה ועמדה לפניו אמרה לו רבי בתו של נקדימון בן גוריון אני אמר לה בתי וממון של אביך היכן הוא אמרה לו רבי לאו כדין מתלין מתלא בירושלים מלח ממון חסר ואמרי לה חסד · אמר לה של בית חמיך היכן הוא · אמרה לו רבי בא זה ואבד את זה · באותה שעה אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו כל ימי הייתי קורא מקרא הזה אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך **ה** בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים ולא ידעתי בו עד עתה אל תקרי גדיותיך אלא גויותיך שכל זמן שישראל עושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם וכשאין עושים רצונו של מקום מוסרם ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה בלבד אלא כי אם תחת רגלי בהמתן · שוב אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי אמר להן הן אמר לתלמידיו העבודה אני חתמתי על כתובתה של ריבה זו והיו קורין בה אלף אלפים דינרי זהב **ו** בדינרי צורי מבית אביה חוץ מבית חמיה · מימיהם של בית אביה של ריבה זו לא היו נכנסין מבתיהם לבית המקדש עד שפורסין לו כלי מילת : מעשה בריבה אחת שנשבית היא ועשר שפחותיה ונטלה יווני א' והיתה מתגדלת ובאה בתוך ביתו יום אחד נתן לה כדה ואמר לה לאי והבא לי מים עמדה אחת משפחותיה ונטלתו ממנה אמר לה מה זו אמרה לו חיי ראשך אדוני אני הייתי מחמש מאות שפחות של אמה של ריבה זו כיון ששמע את דבריה שגרא בת חורין היא ועשר שפחותיה · שוב מעשה בריבה אחת שנשבית ונטלה יווני אחד והיתה מתגדלת ובאה בתוך ביתו בא לו בעל החלום ואמר לו הוצא ריבה זו מתוך ביתך אמר' לו אשתו אל תוציאנה שוב בא בעל החלום ואמר לו אם אין אתה מוציאה הריני הורגך עמד והוציאה · והיה מהלך אחריה אמר אלך ואראה מה יהא בסופה של ריבה זו · כשהיא הולכת בדרך צמאתה וירדה לשתות מים על המעיין כיון שהניחה ידה על הכותל יצא עליה נחש ונשכה ומתה והיתה צפה על פני המים ירד ונטלה והעלה וקברה ובא ואמר לאשתו עם זה שאתה רוא' לא כעס עליהם אלא אביהם שבשמים : וכל מעשיך יהיו לשם שמים לשם תורה שנאמר (משלי ג') בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך : רבי שמעון אומר הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך **ז** קבע אלא רחמי' ותחנונים לפני הקדוש ברוך שנאמר כי אל רחום וחנון הוא ארך אפים ורב חסד וניחם על הרעה· רבי אליעזר אומר הוי שקוד ללמוד תור' ודע מה שתשיב לאפיקורוס ודבר אחד בתורה אל תשכח ממך דע לפני מי אתה עמל **ח** ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתיך :

פרק יח ולנגדן

היה רבי יהודה הנשיא מונה שבחן של חכמים של רבי טרפון ושל ר' עקיבא ושל ר' אלעזר בן עזריה ושל ר' יוחנן בן נורי ושל ר' יוסי הגלילי · לר' טרפון קרא לו גל אבנים וי"א גל של אגוזים כיון שנוטל אדם אחד מהן כולם מתקשקשין ובאים זה על זה כך היה ר' טרפון דומה בשעה שת"ח נכנס אצלו ואמר ליה שנה לי מביא לו מקרא ומשנה מדרש הלכות ואגדות כיון שיצא מלפניו היה יוצא מלא ברכה וטוב : לר' עקיבא קרא לו אוצר בלום למה ר' עקיבא דומה לפועל שנטל קופתו ויצא לחוץ מצא חטים מניח

ג

את מי יכנס את מי יצא בראש כל העם הזה כו' :

ד

איני מוס' לך תיישי' אלא גדיים וכבשים איני מוס' לך טלאי' שעדיין לא כו' :

ה

בעקבי הצאן ולא למדתי מה שכתב בו עד שבאתי היום ואמרתי מה שכתב שנתסיכו ישראל לאומה שפלה שבאומות ולא באומ' שפלה בלבד אלא תחת גללי בהמתן שוב אמרה כו' :

ו

בדינרי צורי מימיה' של בית כו' :

ז

שיהא אלא תחנונים לפני כו' :

ח

ומי הוא בעל בריתך:

בה מלא שעורים מניח בה כוסמין מניח בה פולים מניח בה עדשים מניח בה כיון שנכנס
לביתו מברר חיטים בפני עצמן שעורים בפני עצמן כוסמין בפני עצמן פולים בפני עצמן
עדשים בפני עצמן · כך עשה ר' עקיבא ועשה כל התורה טבעות טבעות · לרבי אלעזר בן
עזריה קרא לו קופה של רוכלים · ולמה היה רבי אלעזר דומה לרוכל שנטל קופתו ונכנס
למדינ' ובאו בני המדינ' ואמרו לו שמן טוב יש עמך פולייטין יש עמך אפרסמון יש עמך ומוצאין
הכל עמו כך היה רבי אלעזר בן עזריה בזמן שת"ח נכנס אצלו שאלו במקרא אומר לו במשנה
אומר לו במדרש אומר לו בהלכות אומר לו בהגדות אומר לו כיון שיצא מלפניו הוא מלא טוב
וברכה · לעת זקנותו של ר' יהושע נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להם בני מה חידוש לכם בבית
המדרש אמרו לו תלמידיך אנו ומימיך אנו שותים א אמר להם אי אפשר לבה"מ בלא חידוש שב'
של מי היתה אמרו לו שבת של ר' אלעזר בן עזריה היתה · אמר להם ובמה היתה ההגדה היום·
אמרו בפרשת הקהל את העם האנשים והנשים והטף (דברים ל"א) אמר להם ומה דרש בה ·
אמרו לו כך דרש בה אנשים באים ללמוד ונשים לשמוע טף למה הם באים כדי ליתן שכר טוב
למביאיהם · אמר להם מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממנה ב אלמלא באתם
אלא להשמיע דבר זה דיי (חגיגה דף ג') אמרו לו ועוד דרש בה דברי חכמים כדרבונות
וכמסמרות נטועים בעלי אסופות (קהלת י"ב) מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דברי
תורה מכוונין את האדם לדרכי חיים אי מה דרבן זה מיטלטל אף דברי תור' מיטלטלין ג תלמוד
לומר וכמסמרות אי מה מסמר חסר ולא יתיר אף דברי תורה כן ת"ל נטועים מה נטיעה פרה
ורבה אף דברי תורה כן בעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שנכנסין ויושבין אסופות אסופות
אלו אוסרין ואלו מתירין אלו מטמאין ואלו מטהרין אלו פוסלין ואלו מכשירין שמא יאמר אדם
היאך אני למד תורה מעתה ת"ל כולם נתנו מרועה אחד אל א' נתנם פרנס אחד אמרם אף
אתה עשה אזנך כאפרכסת והכנס בהם דברי אוסרין ודברי מתירין דברי המטמאים ודברי
מטהרים דברי פוסלין ודברי מכשירין אמר להם אין דור יתום שר' אליעזר בן עזריה בתוכה :
ולר' יוחנן בן נורי קרא לו קופה של הלכו' · ולרבי יוסי הגלילי מלקט יפה בלא גסות הרוח ד
שהיה מלקט מדת חכמים ומשנת כל חכמי ישראל · איסי בן יהודה היה קורא לחכמים שמות ·
לר' מאיר חכם וסופר · לרבי יהודה חכם לכשירצה · לר"א בן יעקב קב ונקי · לרבי יוסי נמוקו
עמו · לר"ט קרא לו גל של אגוזים · לרבי עקיבא קרא לו אוצר בלום · לר"א ב"ע קופה של
בשמים ה לרבי יוחנן בן נורי קרא לו קופה של הרוכלים לרבי יוסי הגלילי מלקט יפה יפה בלא
גסות הרוח · לרבי שמעון בן גמליאל חנות מיוזכת לרבי שמעון שונה הרבה ומשכח קמעה ·
ואחר כך מצאו רבי שמעון לאיסי בן יהודה א"ל מפני מה אתה מפנפט דברי בפני ת"ח א"ל
וכי אמרתי עליך אלא שאתה שונה הרבה ומשכח קימעה ומה שאתה משכח סובין של משנתך ·

פרק יט עקביא

בן מהללאל אומר כל הנותן ארבעה דברים אל לבו שוב אינו חוטא
מאין הוא בא · ולאן הוא הולך · ומה עתיד להיות · ומי הוא
דיינו · מאין הוא בא ממקום חושך · ולאן הולך למקום חושך ואפילה · ומה עתיד להיות עפר רמה
ותולעה · ומי הוא דיינו מלך מלכי המלכים הקב"ה · ר"ש אומר בא ממקום חושך וחוזר למקום
חושך · בא מטיפה סרוחה ממקו' שאין העין יכולה לראות · ומה עתיד להיות עפר רמה ותולעה
שנאמר (איוב כ"ה) אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה · רבי אליעזר בן יעקב אומר רמה
בחייו ובן אדם תולעה במותו · איזה רמה בחייו זה כני' · ובן אדם תולעה במותו זה שמרחש
במותו : רשב"א אומר אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך שבנה פלטרין גדולה א ומשובח
בכולה וביב של בורסקי עוברת בתוכה ונופל על פתחה כל עובר ושב אומר כמה נאה ומשובח
פלטרין זו ב אלמלא ביב של בורסקי היתה עוברת בתוכה · אף כך אדם דומה · ומה אם עכשיו
שמוציאין ממעיו מעיין סרוח כך מתגאה על הבריות · אם היה מוציא מעין של שמן טוב

אפרסמון ב

נוסחות ישנות

א

אמר להם א"ו שאין
דור יתום של שכני'
שבת של מי היתה
אמרו לו שבת של
ר"א ב"ע היתה כו' :

ב

אלמלא לא באת' אלא
לשמוע דבר זה די
אמרו לו ועוד כו' :

ג

ת"ל וכמסמרו'
נטועים מה נטיעה'
אינה מתעקרין אף ד"ת
אינן מתעקרין בעלי
אסיפו' אלו ת"ח כו'
שמא יאמ' לך אדם
אשב ולא אשנה ת"ל
נתנו מרועה אחד
אל א' בראם ופרנס
א' נתנם רבון כל
המעשי' אמרם אף
אתה עשה כו' דברי
מכשירו' ולר"י בן
נורי קרא כו' :

ד

שאחז בה מדת
חכמים מהר סיני
והיה משנן בה כל
חכמי ישראל איסי
כו' :

ה

ולריב"נ קופה של
הלכות לר"י הגלילי
מלקט יפה יפה בלא
גסות הרוח לרשב"ג
חנות מלא ארגמון
טב לר"ש שונה
הרבה כו' :

א

וישב בכולה וביב
כו' :

ב

נ"י אלמלא ביב של
בורסקי לא היתה
כו' :

הפרסמון ופלייטין על אחת כמה וכמה שיתגאה על הבריות: (ברכו' דף כ"ח) כשחל' ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו וישבו לפניו אמרו לו רבינו ג למדנו אורחות חיים אמר להם לאו והזהרו איש בכבוד חבירו ובשעה שאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים להתפלל שמתוך דבר זה תזכו לחיי העולם הבא: אמר ר' אלעזר בן עזריה חמשה דברים למדנו מר' אליעזר ושמחנו בהם יותר ממה ד שמחנו בהם בחייו ואלו הן כסת עגולה והכדור והאימום והקמיע והתפלה ה שנקרעו מה הן אמר להן ו טמאים הם ומטבילין אותם כמה שהן והזהרו בהן שהן הלכות קבועות שנאמרו לו למשה בסיני :

פרק כ רבי

חנינא סגן הכהנים אומר כל הנותן דברי תורה על לבו מבטלין ממנו הרהורי חרב· והרהורי רעב· הרהורי שטות· הרהורי זנות· הרהורי יצר הרע· והרהורי אשת איש· הרהורי דברי' בטלי'· הרהורי עול בשר ודם· שכן כתוב בספר תלים ע"י דוד מלך ישראל שנאמר (תלים י"ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים: וכל שאינו נותן דברי תורה על לבו נותנין לו הרהורי חרב· הרהורי רעב· הרהורי שטות· הרהורי זנות· הרהורי יצה"ר· הרהורי אשת איש· הרהורי דברים בטלים· הרהורי עול בשר ודם· שכך כתוב במשנה תורה על ידי משה רבינו והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לב מרוב כל ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל [ונתן עול ברזל על צואריך וגו'] ברעב א כיצד שתואב לאכול פת קיבר ואינו מוצא ואויביו מבקשים פת נקיי' ובשר שמן בצמא ב כיצד מתאוה לשתות טפה של חומץ טפה של שכר ואינו מוצא ואויביו מבקשין ממנו יין משובח שבכל המדינות· ובעירום ג כיצד שמבקש ללבוש חלוק של צמר או של פשתן ואינו מוצא ואויביו מבקשין ממנו השריים והכלך הטוב שבכל המדינות· ובחוסר כל בלא נר ובלא סכין ובלא שולחן· דבר אחר בחסר כל בלא חומץ ובלא מלח זו היא קללה שמקללין בני אדם אל יהי לך חומץ ומלח בתוך ביתך· הוא היה אומר אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש [בני אמי נחרו בי] אלו בולאות שביהודה שפרקו עולו של הקדוש ברוך הוא מעליהם והמליכו עליהם מלך בשר ודם· [ששזפתני השמש] בני אמי נחרו בי זה משה שהרג את המצרי שנאמר (שמות ב') ויהי בימים הרבים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם וגו' ויפן כה וכה וירא כי אין איש מה ת"ל כי אין איש מלמד שהושיב לו משה סנהדראות של מלאכי השרת ואמר להם אהרוג את זה אמרו לו הרוג וכי בחרב הרגו והלא במאמר הרגו שנאמר (שם) הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי מלמד שהרגו בשם: ד בני אמי נחרו בי זה דתן ואבירם שנאמר (שם) וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר ויבאו הרועים ויגרשום ויקם משה ויושיען וישק את צאנם· בא משה וישב עליהם בדין אמר להם מנהגו של עולם אנשים דולים ונשים משקין כאן נשים דולות ואנשים משקין עיוות הדין ה יש כאן עמד והושיען ויש אומרים כל זמן שהיה משה עומד על שפת הבאר היו המים לפניו ועולים לקראתו וכיון שחזר חזרו המים לאחוריהן באותה שעה אמר אוי לי שהנחתי את עמי ובאתי לדור עם אומות העולם: דבר אחר בני אמי נחרו בי אלו ישראל שעשו את העגל שבתחילה אמרו (שמות כ"ג) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע חזרו ואמרו (שם) אלה אלהיך ישראל דבר אחר בני אמי נחרו בי אלו מרגלים שהוציאו דבת הארץ וגרמו להם לישראל שיפלו פגריהם במדבר שנאמר (במדבר י"ד) במדבר הזה יפלו פגריכם· שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי אמר הקב"ה מי גרם לי להטיב לאומות העולם אלא ישראל ו שאומות העולם שרויין בשלוה והם דחופים וגזופים ומטולטלין· דבר אחר שמוני נוטרה את הכרמים אלו ישראל שגלו לבבל עמדו עליהם נביאים שביניהם ואמרו

ג
למדינו דבר א' מתה שלמדתנו א"ל מה אלמוד אתכם לאו כו':

ד
ששמחנו בהן בחייו

ה
שנקרעה שאמרת לנו מה הן כו':

ו
טמאים הם והזהרו בהן והטבילו אותן כמה שהן שהלכות קבועות שנאמרו כו':

א
כיצד בזמן שאדם תואב לאכול פת שעורי' (נ"א קיבר) ואינו מוצא כו':

ב
כיצד בזמן שאדם מתאוה כו':

ג
כיצד בזמן שאדר' יצא ללבוש סליק כו' והכלך שבכל המדינות:

ד
ד"א בני אמי נחרו בי זה משה שברח למדין שנאמ' וישמע פרעה כו' ויברח כו'

ה
יש כאן חייבין בדין חייבין לשעה:

ו
שכ"ה שאו"ה שרויין בטובה הם דחופים וגזופי' ומטולטלים:

ואמרו להם הפרישו תרומות ומעשרות אמרו להם כל עצמינו ז לא גלינו מארצינו אלא בשביל שלא הפרשנו תרומות ומעשרות בא"י ועכשיו אנו צריכים להפריש תרומות ומעשרות בבבל לכך נאמר שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי :

פרק כא רבי דוסא בן הרכינס אומר שינה של שחרית ויין של צהרים כו' · שינה של שחרית כיצד מלמד שלא יתכוין אדם לישן עד שתעבור עליו זמן קרית' שמע שאם ישן עד שתעבור עליו זמן ק"ש נמצא בטל **א** מן הק"ש שנאמר (משלי כ"ו) הדלת תסב על צירה ועצל על מטתו · אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות : יין של צהרים כיצד מלמד שלא יתכוין אדם לשתות יין בצהרים שכל זמן שאדם שותה יין בצהרים נמצא **ב** בטל מדברי תורה שנאמר (קהלת י') אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו · ואומר (שם) אשרך ארץ שמלכך בן חורין [ושריך בעת יאכלו]· ואיזו אותו עת הוי אומר לעתיד לבוא שנא' (ישעיה מ') אני ה' בעתה אחישנה · ואומר (במדבר כ"ג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל כך אמר הקב"ה לבלעם כעת ולא כעת לא כעת שאתה עומד בתוכה אלא כעת שאני עתיד לעשות להם גאולה לישראל : שיחת הילדים כיצד מלמד שלא יתכוין אדם בשעה שהוא שונה בביתו לשוח עם אשתו עם בניו ועם בנותיו שכל זמן שאדם יושב בתוך ביתו ושונה ומשיח עם בניו ובני ביתו נמצא בטל מן התורה שנא' (יהושע א') לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה · וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ כיצד מלמד שלא ישב אדם עם יושבי קרנו' בשוק ונמצא בטל מן התורה שנא' (תהילים א') אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים [ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב] · רבי מאיר אומר ומה תלמוד לומר ובמושב לצים **ג** אלו תרטיאות וקרקסיאות שלהן של לצים · ומהו פורענותן לעתיד לבא שנאמר (תהלים ל"ז) כי מרעי' יכרתו ואין מריעים אלא רשעים **ד** שנאמר (תלים כ"ו) שנאתי קהל מריעים ועם רשעים לא אשב ואומר (מלאכי ג') הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ואין זדים אלא לצים שנא' (משלי כ"א) זד יהיר לץ שמו · מעשה ברבי עקיבא שהיו יושב ושונה לתלמידיו ונזכר לו מה שעשה בילדותו אמר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות בשוק :

פרק כב רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת שנאמר (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ה' ·

הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין וכו' שנאמר נעשה ונשמע · אמרו לפני רבן יוחנן בן זכאי חכם וירא חטא מה הוא אמר להם הרי זה אומן וכלי אומנתו בידו · חכם ואין ירא חטא מהו אמר להם הרי זה אומן ואין כלי אומנתו בידו · ירא חטא ואין חכם מהו אמר להם אין זה אומן אבל כלי אומנתו בידו · ר' אליעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ וכו' **א** שנאמר (ירמיה י"ז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו · אדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה למה הוא דומה לאילן שעומד במדבר וענפיו מרובין ושרשיו מועטין כשרוח נושבת בו עוקרתו והופכתו על פניו שנאמר (שם) והיה כערער בערבה וגו' : רבן גמליאל אומר עשה לך רב וקנה לך חבר · רב לחכמה וחבר ללמוד והסתלק מן הספקות ואל תרבה לעשר אומדות : שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה [ולא המדרש הוא עיקר אלא המעשה] אם לחכמים יפה שתיקה קל וחומר לטפשים · לא חכמה מביא דברים ולא דברים מביא חכמה אלא מעשה · כל המרבה דברים מביא חטא שנאמר (משלי י') ברוב דברים לא יחדל פשע ואומר (שם י"ו) גם אויל מחריש חכם יחשב **ב** ר' שמעון בן אלעזר אומר הלומד תורה וירא שמים דומה לרופא שהביאו לפניו מכה ויש לו אזמל לחתוך וסמני רפואה לרפאות · הלומד תורה ואינו ירא שמים דומה לרופא שהביאו לפניו מכה ויש לו אזמל לחתוך ואין לו סמנין לרפאות :

פרק כג בן

ז
לא גלינו אלא עד שלא הפרשנו תרומו' ומעשרות ועכשיו אתם אומרים לנו שנפרש תרומות ומעשרות :

א
מן התורה שנאמר כו' :

ב
בטל מכל התורה כולה :

ג
אלו פרסיאות של לצים שבהן דנין דיני נפשות להמית שנא' שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב ואין מרעי' אלא כו'

ד
שנאמר כי מרעים יכרתון ומהו פורענותן לע"ל שנא' כי הנה היום בא בוער כו' :

א
שנאמר והיה כעץ שתול על פלגי כו' :

ב
בנ"י כתוב רשב"א כו' לקמן בסוף פרק כ"ג ע"ש

פרק כ"ג בן זומא

אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר (תהלים קי"ט) מכל מלמדי השכלתי איזו עלוב שבעלובים זה שהוא עלוב כמשה רבינו שנאמר (במדבר י"ב) והאיש משה ענו מאד : איזהו עשיר שבעשירים זה שמח בחלקו שנאמר (תהלים קכ"ח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך : איזו גבור שבגבורים זה שכובש את יצרו שנאמר (משלי י"ז) טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר . וכל הכובש יצרו מעלין עליו כאלו כבש עיר מלאה גבורים שנאמר (שם כ"א) עיר גבורים עלה חכם . ד"א אין גבורים אלא גבורי תורה שנאמר (תהלים ק"ג) גבורי כח עושי דברו . וי"א מלאכי השרת שנאמר (שם) ברכו ה' מלאכיו גבורי וגו' . ויש אומרים מי שעושה שונא אוהבו : **א** הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם שנאמר (משלי י"ג) בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם . [אלישע בן אבויה אומר הלומד תורה לילד כו'] . הוא היה אומר הלומד תורה בילדותו למה הוא דומה לעגלה שכיבשוה כשהיא קטנה שנאמר (הושע י') ואפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש . והלומד תורה בזקנותו דומה לפרה שלא כבשוה אלא בזקנותה שנאמר (שם ד') כי כפרה סוררה סרר ישראל הוא היה אומר הלומד תורה בילדותו דומה **ב** לעסה שהיא לושה בחמין והלומד תורה בזקנותו דומה לעסה שהיא לושה בצונן : רבי אליעזר בן יעקב אומר הלומד תורה בילדותו דומה לכתב שנכתב על נייר חדש : הלומד תורה בזקנותו דומה לכתב שנכתב על נייר ישן : רבן שמעון בן גמליאל מוסיף על דבריו הלומד תורה בילדותו דומה לבחור שנשא בתולה שהיא הוגנת לו והוא הגון לה והיא נתכפלת עליו והוא מתכפל עליה . הלומד תורה בזקנותו למה הוא דומה לזקן שנשא בתולה היא הוגנת לו והוא אינו הגון לה היא מתכפלת עליו והוא מתרחק ממנה שנאמר (תהלים קכ"ז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים וכתיב בתריה אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם . בונה ומשכחה דומה לאשה שיולדת בנים וקוברת שנא' (הושע ט') כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם אל תקרי ושכלתים **ג** אלא ושכחתים וכת' (דברים י"א) ושמתם את דברי וגו' שיהיו דברי תורה מצויינים לך זה מזה . ויהיו מצויינים לך זה בצד זה שנאמר (משלי ג') קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך ואומר (שם) קשרם על לבך תמיד ענדם על גרגרותיך :

פרק כ"ד אלישע

בן אבויה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה לאדם שבונה אבנים מלמטה ואח"כ לבינים אפילו באים מים הרבה ועומדין בצדן אין ממחין אותם ממקומם . ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה למה הוא דומה לאדם שבונה לבינים תחלה ואח"כ אבנים אפילו באים מים קימעא מיד הופכין אותם : הוא היה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסיד שטוח **א** על גבי אבנים אפי' יורדים עליו גשמים מרובים אינן נימוחים ממקומן . אדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסיד שניתוח על גבי לבינים אפילו יורדין עליו מיעוט גשמים מיד נימוח ונופל : הוא היה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לכוס שיש לו פספס שכיון שמניח אותו מידו אעפ"י שנהפך על צדו אין נשפך כל מה שיש בו ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לכוס שאין לו פספס כיון שמניח אותו מידו מיד נהפך על צדו ונשפך כל מה שיש בו : הוא היה אמר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה **ב** לסוס שיש לו רסן לבלום . ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסוס שאין לו רסן לבלום כיון שאדם רוצה לרוכבו זורקו בבת אחת : הוא היה אומר הלומד תורה בילדותו דברי תורה נבלעין בדמיו ויוצאין מפיו מפורשין והלומד תורה בזקנותו אין דברי תורה נבלעין בדמיו ואינן יוצאין מפיו מפורשין . וכן מתלא אומר אם בנעורותך לא חפצתם איך תשיגם בזקנותך . הוא היה אומר קשין דברי תורה לקנות ככלי זהבים . ונוחים לאבדן ככלי זכוכית שנאמר (איוב כ"ח) לא יערכנה זהב וזכוכית

א

צ"ל כ' כאן רבי נהוראי אומר הוי גולה כו' :

ב

לאשה שהיא לשה כו'

ג

אלא ושכחתי' רשב"א אומר הלומד תורה בילדותו דומה לרופא שהביאו לפניו מכה וי"ל איזמל לחתוך וסמני רפואות לרפאות ולומד תור' בזקנותו דומה לרופא שהביאו לפניו מכה וי"ל איזמל לחתוך וא"ל סמנין לרפאות אף כך ד"ת יהיו מצויינין לך מזה ומזה ויהיו מצויינין לך זה בצד זה שנא' קשרם על כו'

א

ע"ג לבינים כו' גשמים אין מזיזין אותו ממקומו

ב

לכוס ש"ל כלים נאים :

וזכוכית ג מקיש לזהב ולזכוכי' מה כלי זהב וזכוכי' לאח' שנשברה יש לה תקנה אף תלמיד חכם אף על פי שסרח יש לו תקנה. ותמורתה כלי פז לומר לך שכל העמל בהן ומקיימן פניו מאהיבות כפז · וכל העמל בהן ואין מקיימן פניו משחירות כזכוכית · הוא היה אומר יכול אדם ללמוד תורה בעשרים שנה ולשכח בשתי שנים · כיצד ישב ששה חדשי' ואין חוזר לאחוריו נמצא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא · שנים עשר חדשים ולא חזר לאחוריו נמצא מחליף חכמים זה בזה · י"ח חדשים ולא חזר לאחוריו נמצא משכח ראשי מסכתותיו · כ"ד חדשים ואין חוזר לאחוריו נמצא משכח ראשי פרקים ומתוך שאמר על טהור טמא ועל טמא טהור ומחליף חכם בחכם ומשכח ראשי מסכתותיו וראשי פרקיו סוף שיושב ודומם ועליו אמר שלמה (משלי כ"ז) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבני' נהרסה · וכיון שנפל כותלו של כרם מיד חרב כל הכרם כולו · הוא היה אומר ד כל המעשה את חבירו לעשות מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה הוא בגופו · כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו שנאמר (דברים ד') רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך · למה הדבר דומה למלך בשר ודם שצד צפור ונתנו לאחד מעבדיו ואומר לו הוי זהיר בצפור זה שאם אתה נזהר בו מוטב ואם לאו אני נוטל נשמתך תחתיו · כך אמר הקב"ה לישראל דברי תורה שנתתי לכם אם אתם משמרים אותן מוטב ואם לאו אני נוטל נשמתכם תחתיה שנאמר (שם) רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם :

פרק כה

בן עזאי אומר כל שדעתו נוחה מפני חכמתו סימן יפה הוא לו · ושאין דעתו נוחה מפני חכמתו סימן רע הוא לו · כל שדעתו נוחה מפני יצרו סימן יפה לו · ושאין דעתו נוחה מפני יצרו סימן רע לו · כל שרוח חכמים נוחה הימנו א סימן יפה לו · שאין רוח חכמים נוחה הימנו סימן רע לו · (כתובות דף ק"ג) כל שפניו זקופות בשעת מיתה למעל' סימן יפה לו וכל שפניו כבושות למט' סימן רע לו · נתן עיניו בבני אדם סימן יפה לו לא נתן עיניו בב"א סימן רע לו · כל שפניו מאהיבו' סימן יפ' לו כל שפניו משחירות סימן ר רע לו · בשע' פטירתו של רבן יוחנן ב"ז היה מגבי' קולו ובוכ' (ברכות דף כ"ח) אמרו לו תלמידיו ר' עמוד הימיני נר עולם ב פטיש החזק מפני מה אתה בוכה · אמר להם וכי פני מלך בשר ודם אני הולך להקביל שאם יכעוס עלי אין כעסו אלא בעוה"ז ואם אוסרני אין איסורו אלא בעוה"ז אם ממיתני אין מיתתי אלא בעוה"ז · ועוד שאני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון · הא איני הולך להקביל אלא פני ממ"ה הקב"ה שאם יכעוס עלי כעסו בעוה"ז ובעוה"ב [ואם אוסרני איסורו בעוה"ז ובעוה"ב · ואם ממיתני מיתתי בעוה"ז ובעוה"ב] ועוד שאיני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון · ועוד שיש לפני שתי דרכים אחת לג"ע ואחת לגיהנם ואיני יודע אם יכריעני לגיהנם או אם יכניסני לג"ע שנאמר (תהלים כ"ב) לפניו יכרעו כל יורדי עפר וגו' ואומר (שמות ל"ג) והסרותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו · פני בעוה"ז ואחורי לעוה"ב · דבר אחר פנים יסורין של צדיקים בעוה"ז ושלוותן של רשעים בעוה"ז · ואחור מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא ופורענותן של רשעים בגיהנם · ואומר (יחזקאל ב') ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אלי' קינים והגה והי (עירובין דף כ"א) קינים זה פורענותן של רשעים בעולם הזה שנאמר (שם ל"ב) קינה היא וקוננוה בנות הגוים תקוננה אותה · והגה זה מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא שנאמר (תהלים צ"ב) עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור · והי זה פורענותן של רשעים בעולם הבא שנאמר (יחזקאל ז') הוה על הוה תבא ושמועה על שמועה תהי' · הוא היה אומר פנו הבית מפני הטומאה והכינו כסא לחזקי' מלך יהודה : הוא היה אומר מת מתוך היישוב סימן יפה לו מתוך הטירוף סימן רע לו · מתוך הדיבור סימן יפה לו · מתוך השתיקה סימן רע לו · מתוך ד"ת סימן יפה לו · מתוך דבר

ג
מקיש זהב לזכוכית מה כלי זהב לאחר שנשב' י"ל תקנה וכל כלי זכוכית א"ל תקנה כשנשברו אלא א"כ חוזרים לברייתן ומה אני מקיים והמורתה כלי פז לומר לך שכל העמל בהן כו' :

ד
כל המושך מלוה בחבירו מעלה עליו הכתוב כאילו לא עשאה אלא בגופו מש"ל למה"ד למלך ב"ו שצד צפור כו' :

א
נוחה הימנו בשעת מיתה כו' זקופות למעלה סי' יפה כו':

ב
עמוד הגבוה נ"פ כו' :

שחורה סימן רע לו · מתוך דבר מצוה סימן יפה לו · מתוך דבר בטילה סימן רע לו · מתוך שמחה סימן יפה לו · מתוך עצבות סימן רע לו · מתוך השחוק סימן יפה לו · מתוך בכי' סימן רע לו · מת בערב שבת סימן יפה לו במוצאי שבת סימן רע לו · מת בערב יום הכפורים סימן רע לו · במוצאי יום הכפורים סימן יפה לו (סנהדרין דף ס"ח) כשחלה ר"א אותו היום ערב שבת היה נכנס רבי עקיבא וחביריו לבקרו ג והוא יושב בתוך חדרו · והם יושבין בטרקלין שלו נכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפילין שלו ולא הניחו והיה בוכה ויצא הורקנוס ואמר לחכמים רבותי דומה לי שנטרפה דעתו של אבא אמ' לו בני לא דעתי נטרפ' אבל דעתך נטרפה שהנחת הדלקת הנר שנתחייבת עליה מיתה לשמים והיית מתעסק בתפילין שאין אתה מתחייב עליהן אלא משום שבות · כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו ישבו לפניו ברחוק ארבע אמות אמרו לו ר' כסת עגולה והכדור והאימום והקמיע · ותפילין שנקרעו מהו אמר להם מקבלין טומאה והטבילו אותן כמו שהן והזהרו בהן שהן הלכות גדולות שנאמרו למשה בסיני · והיו שואלין לו בטהרות בטמאות במקואות · א"ל ר' מהו זה אמר להם טמא · ומהו זה אמר להם טהור · והיה משיב על טמא טמא ועל טהור טהור · אח"כ א"ר אליעזר תמה אני על תלמידי הדור שמא יענשו מיתה לשמים · אמרו לו רבי מפני מה אמר להם מפני שלא באו ושמשו אותי · ואח"כ אמר לעקיבא בן יוסף עקיבא מפני מה לא באת לפני ושמשת אותי אמר לו רבי לא פנתי · אמר לו תמה אני עליך אם תמות מיתת עצמך וי"א לא אמר לו כלום אלא כיון שאמר ר' אליעזר לתלמידיו כך מיד נמס דמו בקרבו אמר לו ר"ע ר' מיתתי במה אמר לו (ר"ע) שלך קשה משלהם נכנס ר' עקיבא וישב לפניו ואמר לו ר' מעתה שנה לי פתח ושנה לו שלש מאות הלכו' בבהרת · באותה שעה הגביה ר' אליעזר שתי זרועותיו והניחן על חזה שלו ואמר אוי לי על שתי זרועותי אלה ב' ספרי תורות שנפטרין מן העולם שאם יהיו כל הימים דיו וכל אגמים קולמוסין וכל בני אדם לבלרין אינם יכולין לכתוב כל מה שקריתי ושניתי ומה ששמשתי לחכמים בישיבה ד ולא חסרתי אלא כאדם שטובל אצבעו בים ולא חסרו ממני תלמידי אלא כדי שיכחול המכחול מן השפופרת · ועוד אני שונה ג' מאות הלכות במכשפ' לא תחיה וי"א שלשת אלפי' הלכות ולא שאלני אדם בהם דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף שפעם אחת אמר לי רבי למדני היך נוטעין הקשואין אמרתי דבר אחד ונתמלא כל השדה קשואין אמר לו ר' למדתני נטיעתן למדני עקירתן אמרתי דבר אחד נתכנסו כל הקשואין כולן למקום אחד · אמר לו ר"א בן עזריה רבי מנעל שעל גבי האימום אמר לו טהור ה ויצאה נשמתו בטהרה מיד קרע ר"א בן עזריה את בגדיו ובכה ויצא ואמר לחכמים רבותי באו וראו בר"א שטהור הוא לעוה"ב ו שיצאה נשמתו בטהרה · לאחר שבת בא ר"ע ומצאו ז הרוגו שבא מקסרי ללוד מיד קרע את בגדיו ותלש בשערו והיה דמו שותת ונופל לארץ והיה צועק ובוכה ואומר ח אללי לי עליך רבי אללי לי עליך רבי ומורי שהנחת כל הדור יתום: פתח עליו בשורה ואמ' אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ט הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן : בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה · הוא היה אומר אם עשית מצוה אחת ואין אתה דואג ממנה מאותה מצוה סוף שהיא גוררת מצות הרבה · העובר עבירה אחת ואינו דואג מאותה עבירה סוף שהיא גוררת עבירו' הרבה · שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה · ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה · הוא היה אומר הפסק מאליך ויהא שכר להפסיקך ואל יפסיקוך אחרים ויהא שכר להפסיקם · הוא היה אומר רד ממקומך שתים וג' מעלות ושב טוב שיאמרו לך עלה משיאמרו לך רד שנאמר (משלי כ"ה) כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך : שלשה חייהם אינם חיים אלו הן המצפה לשולחן חבירו והדר בעליה וכל שאשתו מושלת עליו וי"א שיסורין מושלין בגופו · הוא היה אומר י נוח להלוך על כל העולם כולו מלישב בפני בני אדם העטופין בסדינין :

פרק כו רבי

ג

והיה ישן בתוך כו':

ד

ולא חסרתי מכל אשר שאלו עיני אלא כאדם שטובל כו' ולא חסרו מתלמידי אלא כדי שיכחול כו':

ה

והיה משיב על טמא טמא ועל טהור טהור עד שיצתה נשמתו כו':

ו

לפי שיצתה כו':

ז

ומצא באריסרע' כו'

ח

אללי ר' עליך ואללי ר' עליך מרי שהנחת כו':

ט

מעות יש לך שלי ואין לי שולחני כו':

י

נוח להלוך על כל העולם כו':

פרק כו רבי

עקיבא אומר א שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה · מסורת סייג לתורה · מעשרות סייג לעושר · נדרים סייג לפרישות · טהרה סייג לקדושה · ענוה סייג ליראת חטא סייג לחכמה שתיקה : הוא היה אומר אל תבא לבין אלילים שלא תלמוד מעשיהם · אל תאכל לחם עם כהן עם הארץ שמא תמעול בקדשים · ואל תפרוץ ב בנדרים שסופך למעול בשבועות ג ואל תאכל מן הסעודה שסופך לאכול מן הלקנין · ואל תבא לידי ספק ד שלא תבא לידי ודאי · ואל תצא ח"ל ה שלא תעבוד ע"א שכן דוד הוא אומר (שמואל א' כ"ו) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים וכי תעלה על דעתך שדוד המלך עובד ע"ז היה · אלא כך אמר דוד כל המניח א"י ויוצא ח"ל מעלה עליו הכתוב כאלו עובד עבודה זרה · הוא היה אומר כל הקבור בשאר ארצות כאלו קבור בבבל · כל הקבור בבבל כאלו קבור בא"י · כל הקבור בארץ ישראל כאלו קבור תחת המזבח · לפי שכל א"י ראויה למזבח · וכל הקבור בירושלים כאלו קבור תחת כסא הכבוד שנאמר (ירמיה ח') כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו : הוא היה אומר אין ע"ה חסיד ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד · הוא היה אומר מפני מה תלמידי חכמים מתים כשהם קטנים לא מפני שהן מנאפים ולא מפני שהן גוזלין אלא שפוסקין מדברי תורה ועוסקין בדברי שיחה · ועוד שאין מתחילין במקום שפוסקין : רבי שמעון בן אלעזר אומר ישראל שבחוצה לארץ עובדים ע"א בטהרה · הא כיצד נכרי עובד אלילים עושה משתה לבנו שלח וזימן כל היהודים שבעירו אע"פ שהן אוכלים ו ושותים משלהן ושמש שלהן עומד ומשקה עליהן מעלה עליהם כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר (שמות ל"ד) וקרא לך ואכלת מזבחו · רבי אליעזר המודעי אומר המחלל שבתו' והמבזה את המועדות והמפר את הברית בבשר והמגלה פנים בתורה אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא · ר"ע אומר כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו עובר ז משום חמשה דברים משום לא תקום (ויקרא י"ט) ומשום לא תטור ומשום (שם) לא תשנא את אחיך בלבבך ומשום (שם ח') ואהבת לרעך כמוך ומשום וחי אחיך עמך מתוך ששונא אותה רוצה הוא שתמות ומבטל פריה ורביה מן העולם : הוא היה אומר האוכל ח אוכלין שאינם עולין על גופו עובר משום ג' דברים שביזה את עצמו וביזה את האוכלים ומברך ברכה שאינה כתיקונה : ר' יהודה בן אלעאי אומר ט אדם שיש לו בן ולא למד תורה מאביו והלך ולמד תורה מאחרים הרי תגופה מבקש · ר"א הקפר אומר אל תהי כמשקוף העליון שאין יד בני אדם יכולין ליגע בה · ולא כאיסקופה העליונה י שמבלות פרצופות ולא כאסקופה האמצעית שמנגפת הרגלים · אלא הוי כאסקופה תחתונה שהכל דשין בה וסוף כל הבנין נסתר והיא במקומה עומדת :

פרק כז רבי יוסי

אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות שנאמר (שמואל א' ב') כי מכבדי אכבד א ובוזי יקלו ד"א כי מכבדי אכבד זה פרעה מלך מצרים שנהג כבוד לפני מי שאמר והיה העולם · שיצא בראש פמליא שלו ואמרו לו עבדיו מנהג שבעולם כל המלכים אינם יוצאים אלא אחר פמליא שלהם ואתה יוצא בראש פמליא שלך · אמר להם וכי פני מלך בשר ודם אני הולך להקביל · איני הולך להקביל אלא פני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: לפיכך נהג בו הקדוש ברוך הוא כבוד ולא נפרע ממנו אלא הוא בעצמו ב שנאמר (חבקוק ג') דרכת בים סוסיך · ר' יהושע בן קרחה אומר כשבא פרעה לים לא בא אלא על סוס זכר שנאמר (שמות י"ח) כי בא סוס פרעה ונגלה עליו הקב"ה בסוסיא נקיבה שנאמר (שיר א') לסוסתי ברכבי פרעה · והלא לא רכב אלא על כרוב שנא' (תהלים י"ח) וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח אלא נדמה הכרוב לסוסי פרעה כנקיב' ונכנסו כולם לים · ובוזי יקלו זה סנחריב שנהג בזיון לפני מי שאמ' והי' העול' שנא' (ישעי' ל"ז)

מוסיף ר"י ב"ק אמר כשבא פרעה לים בא על סוס זכר ונגלה כו' :

א

רע"א סייג לכבוד שחוק סייג לחכמה שתיקה סייג לנדרים פרישות סייג לטהר' קדושה סייג לענוה יראת חטא הוא סייג כו' :

ב

בנדרים שמא סופך כו' :

ג

אל תרגיל עצמך לאכול מן הסעודה שמא יבא סופך לאכול מן הקנים :

ד

שמא תבא כו' :

ה

שמא תעבוד כו' :

ו

ושותים ושמש כו' :

ז

משום חמשה לאוין משום כו' :

ח

אוכלין שאינו מברך עליהן כו' עובר משום ג' לאוין כו' :

ט

אדם שמת והניח בן ולא כו' :

י

שמבלע' פרצופו'

יא

ובוזי יקלו כי מכבדי אכבד זו כו' :

ב

שנאמר לסוסתי ברכבי פרע' דמיתי' רעיתי ר' פפיים או' כ"י היתה משכחת על סוס רכב פרעה שנאמר דרכת בים

ל"ז) ביד עבדיך חרפת ה' ותאמר ברוב רכבי אני עליתי מרום הרי' ירכתי לבנון ואכרות קומת ארזיו מבחר ברושיו והבא מלון קצו יער כרמילו וגו' אני קרתי ושתיתי מים ואחרי' בכף פעמי כל יאורי מצור לפיכך פרע הקב"ה ממנו ע"י מלאך וגילח ראשו וזקנו וחזר בבושת פנים אל ארצו · ג הוא היה אומר אם כל התורה כולה אתה מקבל עליך כגומרה ואי אתה בן חורין לפרוש הימנה אלא כל המרבה ומוסיף מוסיף שכר הרבה · ר' אליעזר בן חסמא אומר קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות · ר' יוחנן בן נורי אומר ההלכות והטהרות והנדות והקינין הן הן גופי תורה · הוא היה אומר ד ספוק של תלמידי חכמים ועשיית ב"ד וקיומיהן מביאין טובה לעולם · רבי יוחנן בן דהבאי אומר האומר אין הלכה זאת ה נראית אין לו חלק לעולם הבא הוא היה אומר אל תרחק עצמך ממדה שאין לה קצבה וממלאכה שאין לה גמירה · משל למה הדבר דומה לאחד שהיה נוטל מי הים ומטיל ליבשה ים אינו חסר ויבשה אינה מתמלאה היה מקצר בדעתו אומר לו ריקה מפני מה אתה מקצר בדעתך בכל יום נוטל שכרך דינר של זהב : רבי אליעזר בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים ו מנין שיהא כבוד תלמידו חביב עליו ככבודו (חבירו) · י למדו כל אדם ממשה רבינו שאמר ליהושע (שמות י') בחר לנו אנשים · בחר לי לא נאמר אלא בחר לנו מלמד שעשאו כמותו אף על פי שהוא רבו ויהושע תלמידו · ומנין שכבוד חבירו יהא חביב עליו כרבו שנאמר (במדבר י"ב) ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אחיו קטן ממנו היה אלא עשהו רבו ומנין שכבוד רבו יהא חביב עליו ככבוד שמים שנאמר (שם י"א) ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדוני משה כלאם · שוקלו ז כנגד שכינה : בראשונה היו אומרים דגן ביהודה ותבן בגליל ומוץ בעבר הירדן · חזרו לומר אין דגן ביהודה ואין תבן בגליל אלא מוץ ובעבר הירדן לא זה ולא זה :

פרק כח רבי

נתן אומר אין לך אהבה כאהבה של תורה · ואין לך חכמה כחכמה של א ארץ ישראל · ואין לך יופי כיופי' של ירושלי' · ואין לך עושר כעושרה של מדי · ואין לך גבור' כגבור' של פרס · ואין לך זנות כזנו' של ערביים · ואין לך גסות כגסות של עילם ואין לך חנופה כחנופ' של בבל שנא' (זכרי' ה') ויאמר לבנו' לה בית בארץ שנער · ואין לך כשפים ככשפים של מצרים · רבי שמעון בן אלעזר אומר חכם הדר ב בארץ ישראל משובח · יצא חוץ לארץ פגם · ואע"פ שפגם משובח הוא יותר מכל המשובחים שבמדינות משלו משל למה הדבר דומה לברזל הנהאי שבא ג למדינת הים · שאף ע"פ שנפחת ממנו שהיה הוא משובח יותר מכל המשובחים שבמדינות : רשב"ג אומר כל המשים שלום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו משים שלום בישראל על כל אחד ואחד · וכל המטיל קנאה ותחרות בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו מטיל קנאה ותחרות בישראל לפי שכל אחד ואחד מלך בתוך ביתו שנאמר (אסתר א') להיות כל איש שורר בביתו · רבן גמליאל אומר בד' דברים מלכות יון אוכלת במכסאות בית ראגלאות ובתרטיאות ובארנוניות שלהן · הוא היה אומר דברי תורה קשין ד לקנותן ונוחין לאבדן ככלי פשתן · דברי שטות ודברי תיפלות נוחין לקנותן וקשין לאבדן כשק · פעמים שאדם לוקח שק מן השוק בסלע ומשתמש בו והולך ארבע או חמש שנים · ר' יהודה הנשיא אומר כל המקבל עליו תענוגי העולם הזה מונעין ממנו תענוגי העוה"ב · וכל שאינו מקבל תענוגי העולם הזה נותנין לו תענוגי העולם הבא · הוא היה אומר צדיקים פרע להם בעולם הזה למה הוא דומה לטבח שמתקן סעודה לעצמו ואף שמצטער בעצמו אין מתקן לאחרים אלא לעצמו · אבל רשעים פרע להם בעוה"ז למה הוא דומה לטבח שמתקין סעודה לאחרים ואף ע"פ שמצטער בעצמו אין מתקן לעצמו כלום אלא לאחרים : הוא היה אומר ה יהי סתרך לך כגלוי ודבר שאפשר לשמוע עליך אל תאמר לחבירך : הלל אומר אל תפרוש מן הצבור וכו' · הוא היה אומר כל המרבה לאכול מרבה להוציא · וכל המרבה בשר מרבה רמה ותולעה · וכל המרבה מעשים טובים משים שלום בגופו · רבי אלעזר בן שמוע

אומר

נוסחאות ישנות

ג

ר' בנו של ריב"ב אומר הלמד ע"מ ללמד כו' אין היה כו' :

ד

סידור של שולחן גדול ועשיית ב"ד כו' :

ה

נבראת :

ו

תלמיד שיהא כו' :

ז

כנגד שכינה מפני שבראשונה היו אומרי' כו' :

א

דרך ארץ

ב

בא"י ויצ' ח"ל פגם הדר בה משובח הימנו ואע"פ שפגם משובח כו' :

ג

ממדינת הים :

ד

לקנותן ככלי מילת נוחין כו' :

ה

יהי סתרך עליך גלוי ודבר שא"א לשמוע אל תאמר לחבירך :

ש

אומר שלש מדות בתלמידי חכמים אבן גזית אבן פינה אבן פיספס · אבן גזית כיצד זה תלמיד
ששנה מדרש בזמן שתלמיד חכם נכנס אצלו שואלו במדרש אומר לו זהו אבן גזית שאין לה אלא
פה אחת · אבן פינה כיצד זה תלמיד ששונה מדרש והלכות בזמן שתלמיד חכם נכנס אצלו שואלו
במדרש אומר לו בהלכות אומר לו זהו אבן פינה שיש לו שתי פיות בלבד · אבן פיספס כיצד זה
תלמיד ששנה מדרש והלכות ואגדות ותוספתות כשתלמיד חכם נכנס אצלו שואלו במדרש אומר
לו בהלכות אומר לו בתוספתות אומר לו באגדות אומר לו זו היא אבן פיספס שיש לה ארבע
פיות מד׳ רוחותיה : רבי יהודה בן אלעאי אומר כל העושה דברי תורה עיקר ודרך ארץ טפל
עושין אותו עיקר בעולם · דרך ארץ עיקר ודברי תורה טפל עושין אותו טפל בעולם · משלו
משל למה הדבר דומה לאסטרטיא שהיא עוברת בין שני דרכים אחת של אור ואחת של שלג אם
מהלך כנגד האור הרי נכווה באור ואם מהלך נגד שלג הרי הוא לוקה בצינה כיצד יעשה ילך
בינתיים ויזהר בעצמו שלא יכוה באור ושלא ילקה ו בצינה :

פרק כ״ט רבי שמעון

בן אלעזר אומר משום ר׳ מאיר אל תרצה את חבירך בשעת
כעסו ואל תנחמיהו א בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל
לו בשעת נדרו ואל תבא לביתו ביום אידו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו · הוא היה אומר
יש לך חבירי׳ מקצתן מוכיחין אותך ומקצתן משבחים אותך אהוב את המוכיחך ושנוא את
המשבחך מפני שהמוכיחך מביאך לחיי העולם הבא והמשבחך מוציאך מן העולם : הוא היה
אומר ב כל זמן שאדם הולך לבו הולך · עומד לבו עומד · ג יושב לבו יושבת : הוא היה
אומר כל השוקד עצמו על דברי תור׳ מוסרין לו שקדנין כנגדו · וכל הבוטל מדברי תור׳ מוסרין
לו בטלנין ד כנגדו ולסוף באין עליו ארי וזאב ונמר וברדלים ונחש והגייסות והלסטין באין
ומקיפין אותו ונפרעין ממנו שנאמר (תהלים נ״ח) אך יש אלהים שופטים בארץ : ה אבא
שאול אומר ד׳ מדות בת״ח יש אדם שלמד לעצמו ואינו מלמד לאחרים · לאחרים ואינו מלמד
לעצמו · לעצמו ולאחרי׳ · אינו למד לא לעצמו ולא לאחרים · הלמד לעצמו ואינו למד לאחרים
כיצד שנה אדם פרק אחד שנים ושלשה ולא השנה אותם לאחר ונתעסק בהן ולא שכחן זה שלמד
לעצמו ואינו למד לאחרים · לאחרים ולא למד לעצמו כיצד שנה אדם סדר אחד שנים ושלשה
סדרים ושנה אותן לאחרים ולא נתעסק בהן ושכחן זה שלמד לאחרים ולא למד לעצמו ·
הלמד לעצמו ולאחרים כיצד שנה סדר אחד שנים ושלשה סדרים והשנה אותן לאחרים ונתעסק
בהן ולא שכחן תפשם ותפשום זהו שלמד לעצמו ולאחרים · אינו למד לא לעצמו ולא
לאחרים כיצד שנה אדם סדר אחד ב׳ וג׳ סדרים ולא שינן לאחרי׳ ולא נתעסק בהן ושכחן
זהו שלא למד לא לעצמו ולא לאחרים · רבי חנינא בן יעקב אומר הנעור בלילה מתוך דברי
תורה סימן יפה לו · מתוך דברי שיחה סימן רע לו · רבי יעקב בן חנינא אומר הניעור בלילה
ואינו פותח פיו בדברי תורה ראוי לו ומוטב לו שנהפכה לו שלייתו של אמו על פניו ולא יצא
לאויר העולם ולא ראה את העולם : ר״א הקפר אומר כל המכבד חבירו ומתחבר לשום ממון
סוף שנפטר ממנו בקלון · וכל הבוזה את חבירו לשום מלוה סוף שנפטר ממנו בכבוד · ומנין
שכל המכבד חבירו [ומתחבר] לשום ממון סוף שנפטר ממנו בקלון · שכן מצינו בבלעם הרשע
ו שכבד לבלק והלך אצלו לשום ממון שנאמר (במדבר כ״ג) ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק
אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב · ומנין שנפטר ממנו בקלון שנא׳ (שם כ״ד) ועתה ברח לך
אל מקומך וגו׳ והנה מנעך ה׳ מכבוד · ומנין שכל הבוזה את חבירו לשם מלוה סוף שנפטר ממנו
בכבוד שכן מצינו במשה רבינו שביזה פרעה לשם מלוה שנאמר (שמות י״א) וירדו כל עבדיך
אלה אלי והשתחוו לי לאמר · ז וכי היו עומדין על הגג ומשה עומד על הארץ אלא כך אמר
משה לפרעה אפי׳ כל עבדיך ח שעומדים לפניך על במה שלך יעמדו ויבקשו ממני איני שומע
להם · ומנין שנפטר ממנו בכבוד שנאמר (שם י״ב) ויקרא למשה ולאהרן לילה אמרו לו וכי
גנבים אנו שנלך בלילה אלא המתן לנו עד שיגלה הקדוש ברוך הוא לנו ז׳ ענני כבוד ונלך בו

ו
בצינה רשב״א אל
תרצה חבירך וגו׳ :
א
בשעת אבלו
ב
בכל מקום שאדם
כו׳ :
ג
יושב דברים מיושבי׳
כנגדו :
ד
כנגדו כגון ארי וזאב
כו׳ :
ה
אבא שאול בן ננס
אומ׳ יש לך ד׳מדות
ו
שכבד בלק לשום
כו׳ :
ז
וכי פרעה עומד על
הגג ומשה כו׳ :
ח
שעומדים ומשתחוו׳
לפניך על כו׳ :

בשמחה ובראש גלוי שנאמר (במדבר ל"ג) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה : על
ארבע חלוקי כפרה הלך ר' מתיא בן חרש אצל ר' ישמעאל בן אלעזר הקפר ללודקיא לבקרו
ואמר לו שמעת בארבע חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש · אמר לו שמעתי ושלשה הן
ותשובה ט עם כל אחת ואחת כתוב אחד אומר (ירמיה ג') שובו בנים שובבים נאום ה' ארפא
משובותיכם· וכתיב אחד אומר (ויקרא ט"ז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם ·
וכתוב אחד אומר (תהלים פ"ט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם וכתוב אחד
אומר (ישעי' כ"ב) אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון הא כיצד אם עבר אדם על מצות עשה
ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו מיד על זה נאמר שובו בנים שובבים : עבר אדם על
מצות לא תעשה ועשה תשובה התשובה תולה ויום הכפורין מכפר על זה נאמר כי ביום הזה
יכפר עליכם · עבר אדם על כריתות ומיתת ב"ד ועשה תשובה תשובה ויה"כ תולין ויסורין
ממרקין · ועל זה נאמר ופקדתי בשבט פשעם : אבל מי שמחלל שם שמים אין בו כח לא
לתשובה לתלות ולא ליסורין למרק ולא ליה"כ לכפר יא אלא תשובה ויוה"כ ויסורין תולין
ומיתה ממרקת עמהן ועל זה נאמר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון : איסי בן יהודה
אומר מפני מה תלמידי חכמים מתים בלא זמנן לא מפני שמנאפין ולא מפני שגוזלין אלא
מפני שהן בוזין בעצמן · ר' יצחק בן פנחס אומר כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות לא
טעם טעם של חכמה : כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש לא טעם טעם של יראת חטא
הוא היה אומר כל שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות זה גבור ואינו מזויין · כל שיש בידו הלכות
ואין בידו מדרש חלש וזיין בידו : יש בידו זה וזה גבור ומזויין : הוא היה אומר הוי זהיר בשאילת
שלום בין אדם לחבירו ואל תבא לבין המחלוקת ואל תשתדל לראותו · שב במקום חברים והוי
זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים :

פרק ל

א רבי יונתן בן יוסף אומר כל המבטל דברי תור' מעושר סופו לבטלה מעוני
וכל המקיים דברי תור' מעוני סופו לקיימה מעושר: הוא היה
אומר תנחומי אבלים וביקור חולים וגמילות חסדים מביאין טובה לעולם : רבי מאיר אומר
כל העובר עבירה אחת בספק מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו בודאי : כיצד אדם חוטא ונודע
לו חטאו מביא חטאת בסלע ועשירית האיפה בפונדיון · ספק חטא ספק לא חטא ב מביא אשם
בשתי סלעים : וכי איזו מדה מרובה מדה טובה או מדת פורענות הוי אומר מדה טובה והרי
דברים ק"ו אם מדת פורענו' מעוטה העוב' עבירה בספק מעל' עליו הכתו' כאלו עשא' בודאי ק"ו
למד' הטוב המרובה: ר' נתן בן יוסף אומר כל העובר עביר' בשוגג מעל' עליו הכתו' כאלו עשאה
במזי' כיצ' שוגג שהרג את הנפ' וגולה לעי' מקל' ומצאו גואל הדם והרגו הרי זה פטור הרגו במזיד
ומצאו גואל הדם והרגו ג הרי זה נהרג על ידו וכי איזו מדה מרוב' מדת הטוב או מדת פורענות
הוי אומר מדת הטוב ואם מדת פורענות מעוטה העובר עבירה בשוגג מעלין עליו כאלו עשאה
במזיד ק"ו למדת הטוב מרובה · ר' עקיבא אומר כל המדבק בעוברי עבירה אעפ"י שלא עשה
כמעשיהם הרי זה מקבל פורענות כיוצא בהן · וכל המדבק בעושי מצוה אעפ"י שלא עשה
כמעשיהם הרי זה מקבל שכר כיוצא בהן · כיצד שנים מעידין באחד ואומרים אדם זה ד הרג
את הנפש ועד שלא נגמר דינו אחד רץ אחריהם ואמר יודע אני בעדות זו אומרים לו בא והעיד
עדותך נמצאו זוממים ונגמר דינם ליהרג אף הוא נמצא זומם ונגמר דינו ליהרג כשהן מוציאין
אותו לבית הסקילה אומר אוי לי שאילו לא באתי אני כבר לא נגמר דיני ליהרג עכשיו שבאתי
עמהם ומפני מה נגמר דיני ליהרג אומרים לו ריקה אפילו מאה בני אדם באים אחריך ונמצאו
זוממים כולם נהרגין וכי איזה מדה מרובה מדת הטוב או מדת פורעניות הוי אומר מדת הטוב
אם מדת פורענות מעוטה המדבק בעוברי עבירה אעפ"י שלא עשה כמעשיהם הרי זה מקבל
פורענות ק"ו למדת הטוב מרובה · רבי שמעון אומר כך עונשו של בדאי שאפי' דובר אמת אין
שומעין לו שכן מצינו בבניו של יעקב שכיזבו לאביהן בתחילה האמין להם שנאמר (בראשית

ל"ז

ט
על כל כו' :

י
ובשאר ימות השנה שכפרין ועל זה כו' :

יא
אלא תשובה ויסורין תולה כו' :

א
ר' נתן בן יוסף כו' :

ב
מביא מעילה וחומש' ומביא אשם כו' :

ג
ה"ז גולה על ידו

ד
הרג את הנפש ונמצאו זוממי' ונגמר דינם ליהרג וכשהן מוציאין אותן לבית הסקילה אחד רץ ובא אחריהן ואמר יודע אני בעדות זו אומרים לו בא והעד עדותך אף הוא נמצא זומם ונגמר דינו כו' עכשיו שבאתי עמהם נגמר דיני להרוג כו' :

ל"ז) ויקחו את כתונת יוסף וישחטו שעיר עזים וכתיב (שם) ויכירה ויאמר כתונת בני · אבל באחרונה אע"פ שדברו אמת לפניו לא האמין להם שנאמר (שם מ"ה) [ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי] ויפג לבו כי לא האמין להם [עד וירא את העגלות וגו'] וי"א רוח הקודש שנסתלקה מיעקב אבינו שרתה עליו באותה שעה שנאמר (שם) ותחי רוח יעקב אביהם :

פרק לא רבי אחאי

בן יאשיה אומר הלוקח תבואה מן השוק למה הוא דומה לתינוק שמתה אמו ומחזירין אותו על פתחי מניקות אחרות ואינו שבע · הלוקח פת מן השוק למה הוא דומה לחפור וקבור · האוכל משלו דומה לתינוק המתגדל על שדי אמו : הוא היה אומר בזמן שאדם אוכל משלו דעתו מיושבת עליו ואפילו אוכל אדם משל אביו ומשל אמו ומשל בניו אין דעתו מיושבת עליו ואין צריך לומר משל אחרים : בעשרה מאמרות נברא העולם וכי מה צורך לבאי עולם בכך אלא ללמדך שכל העושה מצוה אחת וכל המשמר שבת אחד וכל המקיים נפש אחת א מעלין עליו כאלו קיים עולם מלא שנברא בעשרה מאמרות · וכל העובר עבירה אחת וכל המחלל שבת אחת וכל המאבד נפש אחת מעלין עליו כאלו איבד עולם מלא שנברא בעשרה מאמרות · שכן מצינו בקין שהרג את הבל אחיו שנאמר (בראשית ד') קול דמי אחיך דם אחד שפך דמים רבים נאמר אלא מלמד שדם בניו ובני בניו וכל תולדותיו עד סוף כל הדורות שעתידין לצאת ממנו כולם היו עומדים וצועקין לפני הקב"ה: ר' נחמיה אומר מנין שאדם אחד שקול כנגד כל מעשה בראשית שנאמר (שם ה') זה ספר תולדות אדם [ביום ברוא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו] ולהלן הוא אומר (שם ב') אלה תולדות השמים והארץ בהבראם [ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים] מה להלן בריאה ועשייה אף כאן בריאה ועשייה מלמד שהראהו הקב"ה כל הדורות שעתידין לצאת ממנו כאלו הם ב עומדים לפניו · וי"א לא הראהו אלא לצדיקים בלבד שנאמר (ישעיה ד') כל הכתוב לחיים בירושלים · ר' יהושע בן קרחה אומר הרי הוא אומר (תהלים קל"ט) גלמי ראו עיניך ועל ספרך וגו' מלמד שהראהו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור ופרנסיו דור דור ומנהיגיו דור דור ונביאיו דור דור וגבוריו דור דור ופושעיו דור דור וחסידיו בדור פלוני עתיד להיות מלך פלוני בדור פלוני עתיד להיות חכם פלוני · ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר ט' מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם היתה תורה כתובה ומונחת בחיקו של הקב"ה ואומרת שירה עם מלאכי השרת שנאמר (משלי ח') ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת בתבל ארצו · משלו משל למה הדבר דומה לאחד שנטל את העץ ומבקש לצור צורות הרבה ואין לו מקום לצור ויש לו צער אבל מצייר בארץ ג והולך ומצייר צורות הרבה · אף כך הקב"ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמי' בחכמתו ובתבונתו ברא את כל העולם כולו וברא את השמים ואת הארץ עליונים ותחתונים ויצר באדם כל מה שברא בעולמו · ברא חורשים בעולם וברא חורשים באדם זה שערו של אדם · ברא חיה רעה בעול' וברא חיה רעה באדם ד זה כנים של אדם · ברא ה קולים בעולם וברא קולים באדם זה אזניו של אדם · ברא ריח בעולם וברא ריח באדם זה חוטמו של אדם · חמה בעולם חמה באדם זה אורו של אדם · מים סרוחים בעולם מים סרוחי' באדם זה מימי חוטמו של אדם · מים מלוחים בעול' מים מלוחים באדם זהו דמעות של עיניו · נחלים בעולם נחלים באדם ו אלו מי רגליו של אדם · ז שערים בעול' שערים באד' אלו פתחיו של אדם · דלתו' בעול' דלתות באד' זה שיניו של אדם · רקיעים בעול' רקיעים באדם זה לשונו של אדם · מים מתוקים בעולם מים מתוקים באדם זהו רוקו של אדם · ח כוכבים בעולם כוכבי' באדם זהו לסתות של אדם · חומות בעולם חומות באדם זהו לחייו של אדם · מגדלים בעולם מגדלים באדם זה צוארו של אדם · *אסדראות בעולם אסדראות באדם זה זרועותיו של אדם · יתידות בעולם יתידות באדם זהו אצבעותיו של אדם · מלך בעולם מלך באדם ראשו · ט יועצי' בעולם יועצים באדם כליותיו :

רקיים

א מעלה עליו הכתוב

ב עומדים ומשחקים לפניו :

ג והולך ומגדיל הרבה הרבה :

ד זה בני מעיו :

ה קורלים כו' :

ו אלו דמעות :

ז חומות בעולם כו' :

ח לסתות בעול' לסתות באדם זה לחיים של אדם :

ט אשכולות בעולם אשכולות באדם ד"א יועצים כו' :

* פי' בערוך אורן בלשון משנה :

רחיים בעולם רחיים באדם זה קרקבנו של אדם · נמוסים בעולם נמסים באדם זה טחולו של אדם · אשפתות בעולם אשפתות באדם זה כריסו של אדם · בורות בעולם בורות באדם זה טיבורו של אדם · מים קיים בעולם מים קיים באדם · זה דמו של אדם · עצים בעולם עצים באד' זה עצמותיו של אדם · גבעות בעול' גבעות באד' זה עגבותיו של אדם · עלי ומכתשת בעול' עלי ומכתשת באדם זה ארכובותיו של אדם · **יא** צבאים בעולם צבאים באדם זה שוקיו של אדם · סוסים בעולם סוסים באדם זהו רגליו של אדם · **יב** הרים ובקעו' בעולם הרים ובקעות באדם עומד דומה להר נופל דומה לבקעה · הא למדת שכל מה שברא הקב"ה בעולם ברא באדם :

פרק לב

עשרה דורות מאדם ועד נח וכי מה הוצרך לבאי עולם בכך אלא ללמדך שכל הדורות היו מכעיסין ובאין ולא הביא הקב"ה עליהם את מי המבול בשביל צדיקי' וחסידי' שהיו בהם **א** וכל זמן שהיה מתושלח חי לא ירד מבול לעולם וכשמת מתושלח עוד נתלה להם שבעת ימים לאח' מיתתו שנא' (בראשי' ז') ויהי לשבע' הימי' מה טיבן של שבעת הימים הללו אלו ימי האבלו של צדיק שעיכב את הפורענו' לפיכך נא' ויהי לשבעת הימי' · ד"א ויהי לשבעת הימים מלמד שקבע הקב"ה להם זמן לאחר ק"כ שנה שמא יעשו תשובה ולא עשו ולכך נאמר ויהי לשבעת הימים · ד"א מלמד ששינה עליהם הקב"ה סידורו של עולם והיתה חמה יוצאת ממערב ושוקעת במזרח שמא יבינו ויתייראו ויעשו תשובה ולא עשו לכך נאמר ויהי לשבעת הימים · דבר אחר מלמד שהעריך להם הקב"ה את שולחנו והראה להם טובו מעין העולם הבא כדי שידקדקו הן בעצמן ויאמרו אוי לנו טובה זו שאבדנו ושיחתנו ורענו שנאמר (שם ו') וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה וגו' · ר' אליעזר בן פרטא אומר הרי הוא אומר לא ידון רוחי באדם לעולם אמר הקדוש ברוך הוא איני דן אותם עד שאכפול להם שכרן שנאמר (איוב כ"א) יכלו בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו · ר' יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר לא ידון אמר הקב"ה איני דן יצ"הר עם יצ"הט עד שלא נחתם גזר דינם אבל נחתם גז"ד **ב** שניהם שוין הוא היה אומר צדיקים נוטל מהם יצר הרע ונותן להם יצר טוב · שנאמר (תלים ק"ט) לבי חלל בקרבי · רשעים נוטל מהם יצר טוב ונותן להם יצר הרע שנאמר (שם ל"ו) נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו · בינונים נותן להם זה וזה את שבא ליצר הרע יצר הרע שופטו את שבא ליצר טוב יצר טוב שופטו שנאמר (שם ק"ט) כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו · רבי שמעון בן אלעזר אומר הרי הוא אומר לא ידון אמר הקדוש ברוך הוא **ג** הם לא דנו בעצמם שהם בשר ודם אלא הגביהו את רוחן כלפי מעלה ויאמרו לאל סור ממנו · ר' מאיר אומר הרי הוא אומר לא ידון אמר הקב"ה אמרו הדור ההוא לא ידון ה' אין דיין בעולם נטש המקום את העולם · רבי אומר הרי הוא אומר לא ידון אמר הקב"ה הם לא הושיבו סנהדרין בארץ אני מושיב להם סנהדרין במרום :

פרק לג

עשרה דורות מנח ועד אברהם וכי מה צורך לבאי עולם בכך אלא ללמד שכל אותן הדורו' היו מכעיסין לפניו ולא הי' אחד מהם שיהלך בדרכי הקדוש ברוך הוא עד שבא אברהם אבינו והלך בדרכי הקב"ה שנאמר (בראשית כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' **א** תורה אחת לא כתיב כאן אלא תורות הרבה מנין לו אלא מלמד שזימן הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו שתי כליותיו כשני חכמים והיו מבינות אותו ויועצות אותו ומלמדות אותו חכמה כל הלילה שנאמר (תהלים ט"ז) אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי · ולא עוד אלא שהיה אברהם אבינו עושה צדקה תחלה ואח"כ משפט שנאמר (בראשית י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' · בזמן ששני בעלי דינין באין לפני אברה' אבינו בדין ואמר אחד על חבירו זה חייב לי מנה והיה אברהם אבינו מוציא מנה משלו ונותן לו ואמר להם סדרו דיניכם לפני וסדרו דינ' כיון שאחד מתחייב לחבירו אמר לזה שבידו המנה תן המנ' לחבירך ואם לאו אמר להם **ב** חלקו ותפטרו לשלום · אבל דוד המלך לא עשה כן אלא עושה

משפט

י
זה מי רגליו של אדם

יא
פילים בעולם סוסי' באדם זה שוקיו של אדם :

יב
מה"מ בעולם מלאך המות באדם זה עקביו של אדם :

א
וי"א כל זמן שהיה כו' :

ב
שניהם שוין בעבירה:

ג
איני דן אותם עד שאשלם שכר לצדיקי' אימתי בעוה"ז אבל בעה"ב אומ' הכתוב אלא רוחי ישוב לאדמתו ר"ע אומר הרי היא אומר לא ידון רוחי באדם לעולם אמר הקב"ה הם לא דנו כו' :

א
וכי תורה א' שמר אלא תורות הרבה שמר אלא מלמד שזימן כו' :

ב
חלקו מה שבליכם ותפטרו כו' :

משפט תחלה ואחר כך עושה צדקה שנאמר (שמואל ב' ח') ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל
עמו · בזמן שבעלי דינין באין לדין לפני דוד המלך אומר האחד זה נתחייב לי מנה אמר להם
סדרוני דיניכם וסדרו דינם כיון שנתחייב אחד מהם לחבירו מנה היה מוציא מנה משלו ונותן
לו ואם לאו אמר להם ג תפטרו בשלום : עשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו לפני הקדוש ב"ה
ובכולן נמצא שלם אלו הן שנים ד בלך לך ורינבון · ב' בשתי בניו ב' באשתו אחד עם המלכי'
ואחד בין הבתרים אחד באור כשדים · ואחד בברית מילה וכל כך למה כדי שכשיבא אברהם
אבינו ליטול שכרו ה שיהיו הכל אומרים יותר מכולם זה אברהם אבינו ליטול שכרו שנאמר
(קהלת ט') לך אכול בשמחה לחמיך ושתה בלב טוב יינך · כנגד עשר נסיונות שנתנסה אברהם
אבינו ובכולם נמצא שלם · וכנגדן עשה הקב"ה עשרה ניסים לבניו במצרים כנגדן הביא עשר
מכות · כנגדן נעשו לישראל עשרה נסים על הים · כנגדן הביא עשר מכות על המצריים בים ·
מצריים הרעימו עליהם בקולם אף הקב"ה הרעים עליהם ו בקולו על המים שנא' (תהלי' י"ח)
ועליון יתן קולו ואומר (איוב ל"ז) ירעם אל בקולו נפלאות · מצרים באו על הים בקשת
ובחיצים והקב"ה נגלה עליהם בקשת ובחיצים שנאמר (חבקוק ג') עריה תעור קשתך ואומר
(תהלים י"ח) וישלח חציו ויפיצם · מצרים באו על הים בחרבות אף הקב"ה בא
עליהם בחרבות שנאמר (שם) וישלח חציו ויפיצם ז ברקים ויהומם ואין ברק
אלא חרב שנאמר (יחזקאל כ"א) חרב חרב הוחדה וגם מרוטה למען טבוח טבח הוחדה למען
היה לה ברק מורטה · מצרים נתגאו במגן וצינה והקב"ה עשה כמו כן שנאמר (תהלים ל"ה)
החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי · מצרים באו ח בחניתים אף הקב"ה בא עליהם בחניתים שנא'
(שם י"ח) מנגה נגדו וגו' ונאמר (חבקוק ג') לנגה ברק חניתך · ט מצרים באו באבנים
וטרמנטין ונפט ואף הקב"ה בא עליהם כמו כן שנאמר (תהילים י"ח) עביו עברו ברד וגחלי
אש בשעה שעמדו אבותינו על הים אמר משה להם קומו עברו אמרו לו לא נעבור עד שנראה
הים נקבים נקבים נטל משה מטהו והכה על הים ונעשה הים נקבים נקבים שנאמר
(חבקוק ג') נקבת במטיו ראש פרזיו אמר להם משה קומו עברו אמרו לו לא נעבור עד שנעש'
הים בקעה לפנינו הכה משה על הים ונעשה בקעה לפניהם שנאמר (תהלים ע"ח) בקע ים
ויעבירם ונאמר (ישעיה ס"ג) כבהמה בבקעה תרד · אמר להם משה קומו עברו אמרו לו לא
נעבור עד שנעשה לפנינו גזרים גזרים שנאמר (תהלים קל"ו) לגוזר ים סוף לגזרים · אמר
להם משה קומו עברו אמרו לו לא נעבור עד שנעשה לפנינו חומר נטל משה המטה והכה הים
ונעשה לפניהם י חומר שנאמר (חבקוק ג') דרכת בים סוסיך חומר מים רבים ·
אמר להם משה קומו עברו אמרו לא נעבור עד שיעשה לפנינו מדבר נטל משה את המט' והכה
על הים ונעשה מדבר שנא' (תהלי' ק"ז) ויוליכם בתהומות כמדבר · אמר להם משה קומו עברו
אמרו לא נעבור עד שיעש' לפנינו פירורי' פרורי' נטל משה את המטה יא והכה על הים ונעש'
פירורים שנא' (שם ע"ד) אתה פוררת בעוזך ים · אמר להם משה קומו עברו אמרו לא נעבור
עד שיעשה לפנינו סלעים סלעים נטל המטה והכה על הים ונעשה סלעים שנאמ' (שם) שברת
ראשי תנינים על המים הוי אומר ראשי תנינים אין משתברין אלא על הסלעים · אמר להם
משה קומו עברו אמרו לא נעבור עד שיעשה לנו יבשה נטל משה את המטה והכה על הים
ונעשה יבשה שנאמר (שם ס"ו) הפך ים ליבשה ואומר (שמות ט"ו) ובני ישראל הלכו ביבשה
בתוך הים · אמר להם משה קומו עברו אמרו לא נעבור עד שיעשה לפנינו חומות נטל משה את
המטה והכה על הים ונעשה חומות שנאמ' (שם י"ד) והמים להם חומה מימינם ומשמאלם ·
אמר להם משה עברו אמרו לא נעבור עד שיעשה לפנינו נאדות נטל משה את המטה והכה על
הים ונעשה נאדות שנאמר (שם ט"ו) נצבו כמו נד נוזלים יב והיו הנאדות מוציאין שמן ודבש
לתוך פיהם של תינוקות והן יונקין מהם שנאמר (דברים ל"ב) ויניקהו דבש מסלע והיה יוצא

ג
חלקו שם שפליכם כו' :

ד
בלך לך ב' בשתי בניו
ב' בשתי נשיו א' עם
המלכים כו' :

ה
שיהיו המלאכים
אומרי' יותר מכולנו
יותר מכל שזה
אברהם אבינו כו' :

ו
בקול על הים שנא'
ירעם כו' :

ז
ברק ויהם כו'

ח
בחנית וכך הקב"ה
שנאמר לנגה כו' :

ט
מצרים באו באבנים
ובקלעים והקב"ה
נתגאה עליה' באבני
אלגביש שנא' מנגה
נגדו כו' וגחלי אש :

י
נ"י נים :

יא
והכה על הים שנא'
כו' :

יב
ומנין שבין הגזרים
ירדה אש וליחכתן
שנאמר כקדוח אש
המסים מים תבעה
אש להודיע שמך
לצריך והיו הנודות
כו' :

להם מים חיים מן הים ושותין בתוך הגזרים לפי שמימי הים מלוחין הם שנאמר כנוזלים ואין נוזלים אלא מתוקים שנאמר (שיר ד') באר מים חיים ונוזלים מן לבנון ומנין כבוד למעל' מהם שלא ישלוט בהם השמש ועברו ישראל כן כדי שלא יצטערו · ר' אליעזר אומר תהום כפה עליהם מלמעלה ועברו בו ישראל כדי שלא יצטערו · ר' אליעזר ור' שמעון אומרים מים העליונים והתחתונים היו מנערים את המצרים שנאמר (שמות י"ד) וינער ה' את מצרים בתוך הים יג ומנין שבין הגזרים ירדה אש וליהטתן שנאמר (ישעיה ס"ד) כקדוח אש המסים מים תבעה אש להודיע שמך לצריך :

פרק לד עשרה

נסיונות ניסה הקב"ה את אבותינו ובכולן לא נמצאו שלימים · ואלו הן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תופל ולבן וחצירות ודי זהב · א במדבר זה כלל כל מה שעשו במדבר שנא' (תהלים ע"ח) כמה ימרוהו במדבר וגו' · בערבה מה שעשו במרה על המים שנאמר (שמות ט"ו) וילונו העם על משה וגו' מול סוף על שהמרו על הים סוף · ר' יהודה אומר המרו על הים המרו בתוך הים שנאמר (שם ק"ו) וימרו על ים בים סוף · בין פארן במרגלים (במדבר י"ג) וישלח אותם ממדבר פארן · ובין תופל ולבן דברי תיפלות ב שתפלו על השליו ראשון ולבן במן וחצירות על השבת ודי זהב אמר להם דייכם חטא זה שהבאתם לעגל · ר' אליעזר בן יעקב אומר די הוא עון זה שלקו ישראל בו מכאן ועד שיחיו המתים הרי שבעה ובמקום אחר הוא אומר (דברים ט') ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה הרי עשרה : עשרה שמות של שבח נקרא הקב"ה · אלו הן שם אל"ף דל"ת ויו"ד ה"א י"ה אלהי"ם ג אלוה אלהי אל אהיה אשר אהיה שד"י צבאו"ת · אמר ר' יוסי חלקנו על צבאות שנאמר (שם ב') ופקדו שרי צבאות בראש העם : עשרה שמות נקראו לאלילים שם גנאי אלו הן · פיקולים · גילולים · מסכות · פסילים · אלילים · אשרים · חמנים · עצבים · און · ותרפים · שני סמכיות המורות בתורה בפרשה קטנה ואיזו היא פרשה קטנה ויהי בנסוע הארון וכו' · רבן שמעון בן גמליאל אומר ראויה היתה פרשה זו שתעקר ממקומה ותכתב במקום אחר כיוצא בו (שופטים י"ח) ויהונתן בן גרשום בן מנשה וכי בן מנשה היה והלא בן משה היה אלא לפי שלא נדמו מעשיו למשה אביו ד לפיכך תולין במנשה · וכן הוא אומר (תהלים ק"י) אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק וכי דוד כהן הוא אלא לפי שנמשח בשמן המשחה קראו כהן וכה"א (זכרי' ד') אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ זה כהן צדק ומשיח ואינו יודע איזו מהן חביב כשהוא אומ' נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעול' הוי יודע שמלך המשיח חביב יותר מכהן צדק כיוצא בו כתיב (תהלים פ') יכרסמנה חזיר מיער וכתיב יכרסמנה חזיר מיאור יכרסמנ' חזיר מיער שבזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום הו"ה דומו' עליהם כחזיר מיער מה חזיר מיער הורג נפשו' ומזיק את הבהמות ומלקה בני אדם כך כ"ז שאין ישראל עושין רצונו של מקום אומות העולם הורגין ומלקין ומזיקים אותם · וכל זמן שישראל עושין רצונו של מקום אין אומות העולם מושלין בהם כחזיר של יאור מה חזיר של יאור אינו הורג נפשות ואינו מזיק לבריות כך כל זמן שישראל עושין רצונו אין אומה ולשון הורגין בהם ומזיקין בהן ולא מלקין אותן לכך נכתב חזיר מיאור : עשר נקודות בתורה ואלו הן (בראשית ט"ז) ישפוט ה' ביני וביניך על י' שביניך נקוד מלמד שלא אמרה לו אלא על הגר · ויש אומרים על המטילין מריבה ביני וביניך · (שם י"ח) ויאמרו אליו איה שרה נקוד על איו שיודעין בה ומבקרין אחריה · (שם י"ט) ד בשכבה ובקומה נקוד על וי"ו שבקומה הראשון ה מלמד שהרגיש בעמידתה של צעירה · כיוצא בו (שם ל"ג) וישתחו וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפול על צואריו וישקהו כולו נקוד מלמד שלא נשקו באמת · רבי שמעון בן אלעזר אומר נשיקה זו של אמת וכולן אינן של אמת כיוצא בו (שם ל"ז) וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם נקוד על את מלמד שלא

בנ"א יג
כאן הוא סוף הפרק:

א

במדבר שעשו את העגל שנאמר עשו לכם עגל מסכה בערבה על המים שנא' ויצמא שם העם למים מול סוף כו' של ים סוף וי"א זה פסלו של מיכה ר' י' אומר המרו כו' :

ב

שהתפלו על המן ולבן זה מחלוקתו של קרח וחצירות על השליו הרי שבעה ובמקום אחר הוא אומר ובתבערה ובמסה ובקברו' התאוה ודי זהב א"ל אהר, דייכם שעה זהב שהבאתם לעגל ורא"בי אומר די הוא עון זה כו' ועד שיחיו המתים עשרה שמות כו' :

ג

אלוה אלקיך אלקיכ' אל אהיה אשר אהיה שדי צבאות :

ד

לפיכך תולין במנשה כיוצא בו אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ זה אהרן ומשיח וא"י איזו מהם חביב כשהוא אומר נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם הוי יודע שמלך המשיח חביב יותר מכהן צדק הרי הוא אומר יכרסמנה חזיר מיע' יכרסמנ' חזיר מיאו' כתי' יכרסמ' חזיר מיער ומזיקן כו' : ד נקוד בשכבה תקומ' נקוד על וי"ו כו' : ה מלמד שלא הרגיש אלא בעמידתה של צעיר' כיוצא בו וירץ עשו כו' :

שלא לרעות הצאן הלכו אלא לאכול ו ולשתות · כיוצא בו (במדבר ג׳) כל פקודי הלוים אשר
פקד משה ואהרן נקוד על אהרן למה מלמד ז שאין אהרן מן המנין כיוצא בו (שם ט׳) או
בדרך רחוקה נקוד על ה׳ שברחוקה מלמד שלא היתה דרך רחוקה אלא מן האסקופת עזרה
ולחוץ· כיוצא בו (שם כ״א) ונשים עד נופח אשר עד מידבא נקוד על רי״ש ח שבאשר מלמד
שאף מכאן ולהלאה החריבו אלא שעד כאן החריבו האומות והמדינות מכאן ולהלאה החריבו
האומות ולא המדינות · ועשרון עשרון (במדבר כ״ט) של יום טוב הראשון של חג הסוכות ט
נקוד על וי״ו שבעשרון למה מלמד שלא יהא שם אלא עשרון אחד · כיוצא בו (דברים כ״ג)
הנסתרות לה׳ אלהינו והנגלות לנו ולבנינו נקוד על לנו ולבנינו ועל ע׳ שבעד מלמד שלא ענש
עליהם אלא עד שעברו את הירדן ולמה נקוד אלא כך אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי מפני
מה כתבת כך אומר אני לו כבר נקדתי עליהן ואם אומר לי יפה כתבת אעבור נקודה מעליהן:
אחת עשרה יא היא כתיב ביוד בתורה הראשון הוא מלך בלע היא צוער · אלא הוא אמר לי
אחותי היא והיא גם הוא אמרה אחי הוא · הוא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר · וכי ימות
מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה · והיא הפכה שער לבן · ואם יראה הכהן יב והיא כהה ·
שבת שבתון היא לכם · והיא תראה את ערותו · את אביה היא מחללת · ונסתרה והיא נטמאה ·
או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה : עשר ירידות ירדה שכינה על העולם
אחת בגן עדן שנאמר (בראשית ג׳) וישמעו את קול ה׳ אלהים מתהלך יג בגן ואומר (ש״ר ו׳)
דודי ירד לגנו · ואחת בדור המגדל שנאמר (שם י״א) וירד ה׳ לראות את העיר ואת המגדל ·
ואחד בסדום שנאמר (שם י״ח) ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי · ואחת במצרים שנאמר
(שמות י״ח) וארד להצילו מיד מצרים · ואחת על הים שנאמר (תהלים י״ח) ויט שמים וירד ·
יד ואחת בסיני שנאמר (שמות י״ט) וירד ה׳ על הר סיני אל ראש ההר ונאמר וירד ה׳ בענן
ויתיצב עמו שם · שתים באהל מועד שנאמר (במדבר י״א) וירד ה׳ בענן וידבר אליו וגו׳ ·
וירד ה׳ בעמוד ענן וגו׳ · ואחת שעתידה להיו׳ בימי גוג ומגוג שנא׳ (זכריה י״ד) ועמדו רגליו
ביום ההוא על הר הזיתים: (ר״ה ל״א) טו עשר מסעות נסעה שכינה ממקום למקום · מכפורת
לכרוב · ומכרוב למפתן הבית · טז וממפתן הבית לכרובים · ומכרובים לגג ההיכל · ומגג
ההיכל לחומת עזרה · ומחומת עזרה למזבח · וממזבח לעיר · יז ומעיר להר · ומהר למדבר ·
וממדבר עלתה למקומה · מכפורת לכרוב דכתיב (שמות כ״ה) ונועדתי לך שם ודברתי אתך
מעל הכפורת וכתיב (שמואל ב׳ כ״ב) וירכב על כרוב ויעוף · מכרוב למפתן יח דכתיב
(יחזקאל ט׳) וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית · ממפתן
הבית לכרובים דכתיב (יחזקאל) ויצא כבוד ה׳ מעל מפתן הבית ויעמוד על הכרובים · מכרוב
לגג ההיכל דכתיב (משלי כ״א) טוב לשבת על פנת גג · מגג לחומת העזרה דכתיב (עמוס
ד׳) והנה ה׳ נצב על חומת אנך · ומחומת העזרה למזבח שנאמר (שם ט׳) ראיתי ה׳ נצב על
המזבח· וממזבח לעיר שנאמר (מיכה ו׳) קול ה׳ לעיר יקרא· ומעיר להר דכתיב (יחזקאל י״א)
ויעל כבוד ה׳ מעל תוך העיר ויעמוד על ההר וגו׳ · מהר למדבר דכתיב (משלי כ״א) טוב
לשבת בארץ מדבר · ואחת שנסתלקה יט למעלה שנאמ׳ (הושע ה׳) אלכה ואשובה אל מקומי :
עשרה שמות נקרא נביא אלו הן · ציר · נאמן · עבד · שליח · חוזה · צופה · רואה כ מלאך·
נביא · איש האלהים · עשרה שמות נקרא רוח הקודש · אלו הן · משל מליצה · חידה · דיבור·
כא אמירה · קריאה · ציווי · משא · נבואה · חזיון · עשרה שמות נקרא שמחה אלו הן ששון
שמחה · גילה · רנה · דיצה · צהלה · עליזה · כב חדוה · עליסה · עליצה : עשרה נקראו
חיים

ו
ולשתות ולהתפתות :
ז
שלא היה אהרן מן כו׳ :
ח
שבאשר למה מלמד שהחריבו האומות ולא החריבו המדינו׳ שלא אשר בו אומות אלא המדינות :
ט
נקוד על עשרון בו״ו :
י
שבעד למה אלא כך אשר עזרא אם יבא אליהו כו׳ :
יא
הוא והיא כו׳ :
יב
והיא כהה והיא תראה את כו׳ מחלל׳ בקנאות ונסתרה כו׳ והיא נטמאה והיא לא נטמאה או עבר כו׳ :
יג
בגן וא׳ בדור כו׳ :
יד
ואחד בסיני שנאמר וירד ה׳ על הר סיני לעיני כל העם וא׳ במקדש שנא׳ השער הזה יהי׳ סגור ולא יפתח כו׳ כי ה׳ כו׳ בא בו וא׳ בעמוד הענן שנאמר וירד ה׳ בעננו׳ שעתיד להיות בימי גו׳ :
טו
י׳ מגלות נסתלקה שכינה כו׳ :

טז ממפתן הבית לשני כרובי׳ ומשני כרובי׳ כו׳ : יז ומעיר להר הבית ומהר הבית למדבר מכפורת כו׳ : לכרוב דכתיב וירכב על כרוב ויעוף : יח דכתיב ויעל כבוד ה׳ מעל הכרוב אל מפתן הבית ממפתן הבית לשני כרובים דכתיב ויצא כבוד ה׳ מעל מפתן הבי׳ ויעמ׳ על הכרוב : יט כלפי מעלה : כ רואה אלא נביא : כא אמירה הפלגה ציווי כו׳ . כב חדוה מסורת עלי לא :

חיים׳ הקדוש ברוך הוא (ירמי׳ י׳) וה׳ אלהים אמת הוא אלהים חיים · תורה נקראת חיים שנא׳ (משלי ג׳) עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר · ישראל נקראו חיים שנאמר (דברים ד׳) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום · **כג** מעשים טובים נקראו חיים שנאמר (משלי י״א) פרי צדיק עץ חיים · גן עדן נקרא חיים **כד** שנאמר (בראשית ב׳) ועץ החיים בתוך הגן · ארץ ישראל נקראת חיים שנאמר (יחזקאל כ״ו) ונתתי צבי בארץ חיים : ירושלים נקראת חיים **כה** שנאמר (ישעיה ד׳) כל הכתוב לחיים בירושלים · עוה״ב נקראת חיים שנאמר (דניאל י״ב) אלה לחיי עולם · צדקה נקרא חיים שנאמ׳ (משלי י״ב) בארחת צדקה חיים · חכמה נקראת חיים שנאמר (משלי י״ג) תורת חכם מקור חיים · אור נקרא חיים שנאמר (איוב ל״ג) באור החיים [והן עשרה כי הש״י ותורה הן א׳ וישראל ומע״ט וג״ע וא״י וירושלים ועוה״ב וצדקה וחכמה ואורה] :

פרק ל״ה עשרה

נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש · מעולם לא הסריח בשר הקודש ולא הפילה אשה מריח בשר הקודש · ולא ניזוק אדם בירושלים מעולם · ולא נפגע אדם בירושלים · ולא נכשל אדם בירושלים מעולם · ולא נפלה דליקה בירושלים מעולם · לא היתה מפולת בירושלים מעולם · לא אמר אדם לחבירו לא מצאתי תנור לצלות פסחים בירושלים · מעולם לא אמר אדם לחבירו לא מצאתי מטה שאישן עליה בירושלים · מעולם לא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים · אין ירושלים מטמאה בנגעים · ואין נידונות בעיר הנדחת · ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות וציצורות לר״ה מפני אהל הטומאה · ואין מלינין בה את המת · ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם · ואין עושין בה מקום **א** לגר תושב · ואין מקיימין בה קברות חוץ מקברי בית דוד וחולדה הנביאה שהיו שם מימות נביאים הראשונים **ב** אמרו מחילה היתה שם שהיתה מוציאה הטומאה לנחל קדרון · ואין נוטעין בה נטיעות · ואין עושין בה גנות ופרדסים חוץ מגנות וורדים שהיו שם מימות נביאים הראשונים · ואין מגדלים **ג** בה תרנגולין ואין צריך לומר חזירים · אין מקיימין בה אשפתות מפני הטומאה · **ד** ואין דנין בה בן סורר ומורה דברי ר׳ נתן שנאמר (דברים כ״א) ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו אין זה עירו ואין זה מקומו · אין מוכרין בה בתים אלא מן הקרקעות ולמעלה **ה** ואין נחלט הבית לצמיתות ואין לוקחין בה שכר בתים אבל לוקחין בה שכר מטות ומצעות ר׳ יהודה אומר אף שכר המטות והמצעות לא היו לוקחין בה · עורות קדשים מה היו עושין בהם נותנין אותן לבעלי אושפיזין · רשב״ג אומר האכסניים היו שרוין מבפנים ובעלי אושפיזין מבחוץ · האכסניי׳ היו מערימין **ו** ולוקחין כבשים המצויירין שעורותיהם יפה בד׳ וה׳ סלעים ונותנין לבני ירושלים ובה בעלי בתים היו משתכרין : כתוב אחד אומר (דברים י״ב) באחד שבטיך וכתוב אחד אומר (שם) מכל שבטיכם · באחד שבטיך זו שבט יהודה ובנימין **ז** מכל שבטיכ׳ שכל ישראל שותפין בה · מה היה בחלקו של יהודה הר הבית והלשכות והעזרות · ומה היה בחלקו של בנימין ההיכל והאולם ובית קדשי הקדשים ורצועה תור היה יוצא ונכנס והיה חוזר לאחוריו ועליו מזבח **ח** בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה שנאמ׳ (דברים ל״ג) חופף עליו כל היום לפיכך זכה בנימין ונעשה אושפיזכנא לגבורה שנאמר (שם) ובין כתפיו שכן : **ט** א״ר יהודה באותה שעה שידעו שבית הבחירה עתידה ליקבע בין תחום שבין יהודה לבנימין הפרישו דושנה של יריחו ומי אכל כל אותן השנים בני קיני חותן משה **י** שנאמר (במדבר י׳) והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה׳ עמנו והטבנו לך וכשנבנה בהמ״ק עמדו ופינו שנאמר (שופטים א׳) ובני קיני חותן משה עלו מעיר **יא** התמרים וגו׳ ומנין הן מתפרנסין מן הצדקה אמרו כשיגלה הקב״ה

את

כג

צדיק נקרא חיים שנאמר פרי כו׳ :

כד

שנא׳ אתהלך לפני ה׳ בארצות החיים עץ נקרא חיים שנאמר ועץ החיים בתוך הגן :

כה

שנאמר אתהלך כו׳ בארצות החיים ג״א נקרא חיים שנאמר כי טוב חסדך מחיים כו׳ חכם נקרא חיים שנאמר תורת חכם כו׳ מים נקרא חיים שנאמר ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים :

א

לגר ותושב :

ב

וכשפינו את הקברות מפני מה לא פינום אמרו מחילה כו׳ :

ג

בה אווזין ותרנגול:

ד

ואין מקיימין בה בן סורר כו׳ :

ה

ואין מוכרין הבית לצמיתות בתוכן אחר י״ב חודש ואין לוקחין בה שכר מטות ומצעות ר״י אומר כו׳ :

ו

ונוטלין כו׳ ונותנים לבעלי אנשי ירושלים וזה כו׳ :

ז

מכל שבטיכם א ירושלים שכ״י כו׳ : **ח** בנוי זכה בנימין כו׳ : **ט** א״ריב״ל באותו שעה שידע אני שבית הבחירה כו׳ ליקבע בין תחומו של יהודה לבנימין אלך ואתקן דושנה של ירחו : **י** שנאמר ובני כו׳ : **יא** התמרים אמרו כשיגלה כו׳ ולבני

אזין

את שכינתו עתיד לשלם שכר טוב ליתרו ולבניו שנאמר (במדבר י') כי ה' דבר טוב על ישראל וגו' · ר' שמעון אומר בני אדם גדולים היו ובעלי בתים ובעלי שדות וכרמים היו ובשביל מלאכתו של מלך מלכי המלכים יב הקב"ה הניחו הכל והלכו משם שנאמר (ד"ה א' ב') וממשפח' סופרים יושבי יעבץ וגו' המה היוצרים יושבי נטעים וגו' עם המלך במלאכתו ישבו שם להיכן הלכו אצל יעבץ ללמוד תורה ונעשו עם למקום · יג יעבץ היה איש טוב וכשר והיה אמת וחסיד ויושב יד ודורש בתורה הלכו חסידים אצל חסיד שנאמר (שם ד') ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני וגו' ויבא אלהים את אשר שאל וגו' · עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש מעולם לא נראה זבוב בבית המטבחים טו ולא אירע טומאה לכ"ג ביום הכפורים חוץ מר' ישמעאל בן קמחית שיצא להסיח עם שר אחד ונתזה צינורא מפיו ונפל על בגדיו ונכנס אחיו ושמש בכהונה גדולה תחתיו וראתה אותן אמן בו ביום שני כהנים גדולים אמרו לה חכמים מה זכות היה בידך ואמרה מעולם לא ראו קורות ביתי טז שער ראשי · לא הפילה אשה מריח בשר הקודש מעולם · ולא פגלו הכהנים בקדשים יז מעולם · ולא אירע נותר מעולם · וכשהי מרבים לאכול בשר הקדשים היו שותין את מי השילוח ומתעכל במיעיהן כדרך שהמזון מתעכל· מעולם לא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים · כלי חרס שנשבר במקומו נבלעין שבריו · לא נלאה הרוח בעמוד עשן · ובזמן שעמוד העשן יוצא ממזבח היה מתמר ועולה כמקל עד שמגיע לרקיע ובזמן שעמוד הקטורת יוצא ממזבח הזהב היה נכנס כדרכו לבית קדשי הקדשים יח נס גדול יכולין אפי' ק' בני אדם נכנסין בבת אחת אין חזן הכנסת מכריז פנו מקום לאחיכם · נס גדול מכולם שאפילו כל ישראל עומדין בתפלה דחוקים ואין בריה יכול להושיט אצבעו ביניהם וכשהן משתחוים נעשה ריוח יט ביניהם כמלא קומת אדם · רשב"ג אומר עתידה ירושלים שיתקבצו לתוכה כל הגוים וכל הממלכות שנאמר (ירמיה ג') ונקוו אליה כל הגוים ולהלן הוא אומר (בראשית א') יקוו המים מה קווי האמור להלן לכנס כל מימי בראשית למקום אחד אף קווי האמור כאן לקבץ כל הנכרים והממלכו' לתוכה שנא' ונקוו אליה כל הגוים :

פרק לו

אנשי סדום לא חיין ולא נידונין שנאמר (בראשית י"ג) ואנשי סדום רעים וחטאים וגו' · רעים זה עם זה · וחטאים בגילוי עריות א לה' זה ברכת השם · מאוד שהיו מתכוונין ב לעבירות וכתיב (תהלי' א') על כן לא יקומו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים על כן לא יקומו רשעים במשפט זה דור המבול · וחטאים בעדת צדיקים אלו אנשי סדום דברי ר"א ר' יהושע אומר באין הן לדין שנאמר בעדת צדיקים · בעדת צדיקים אינם עומדין אבל עומדין הן בעדת רשעים · ר' נחמיה אומר אפילו בעדת רשעים אינם באין שנאמר (שם ק"ד) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם · קטנים בני רשעים לא חיין ולא נידונים שנאמר (מלאכי ג') כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' אשר לא ישאר להם שורש וענף דברי ר"א ר' יהושע אומר ג באים ומה אני מקיים שורש וענף בגופן וכן הוא אומר (דניאל ד') גודו אילנא וקציצו ענפוהי אתרו עפיה ובדרו אינביה · ואומר (שם) ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו ובאסור די פרזל ונחש נאמר כאן שרשיו ונאמר להלן שרשיו מה שרשיו האמור כאן בגופו של אילן אף שורש האמור כאן בגופו של אדם הכתוב מדבר א"כ מה ת"ל אשר לא יעזוב להם שורש וענף שלא תמצא להם זכות שיסמכו עליה · ואחרים אומרים באים הם ועליהם הכתוב אומר (ישעי' מ"ג) זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה · זה יאמר לה' אני אלו צדיקים גמורים · וזה יקרא בשם יעקב אלו ד קטנים בני הרשעים · וזה יכתוב ידו לה' אלו רשעים שפרשו מדרכיהם וחזרו בהם ועשו תשובה · ובשם ישראל יכנה אלו גרי אמת : קרח ועדתו לא חיין ולא נידונין שנאמר (במדבר

ומנין הן מתפרנסין מן הצדקה שנאמר וממשפחת סופרים יושבי יעבץ ואומר המה היוצרים יושבי נטעים של בני אדם גדולים כו' :

יב

הקב"ה ישבו שם עם המלך במלכותו ישבו שם להיכן הלכו כו' :

יג

כאותה שעה היה יעבץ איש כו' :

יד

ודורש בתורה שנא' ויקרא כו' :

טו

ולא אירע קרי לכהן גדול כו' :

טז

שער ראשי מעולם לא נפגע אדם בירושלים ולא ניזוק אדם ולא נכשל במקדש מעולם לא הפילה כו' :

יז

מעול' · וכשהיו מרבין כו' :

יח

הקדשים עומדין צפופים ומשתחוים רווחים בזמן שישראל עולין להשתחוות לאבינו שבשמי' כשהן יושבין יושבין דחוקין אין כל בריה יכולה להושיט אצבעו ביניהם והשהם משתחוים ומשתחוים רווחים נס גדול כו'

יט

ביניהם כמלא קומת

כשהן כו' : א לה' זה חילול השם : ב לעבירות דברי ר"א ר"י אומר באין הן לדין שנאמר ע"כ לא יקומו רשעי' במשפט וחטאים בעדת צדיקים בעדת כו' : ג באים ועליהם הוא אומר קרי בסיל וכן אומר גודו אילני כו' : ד קטנים בני רשע

י״ו) ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל דברי ר״א. ר׳ יהושע אומר באין הם ועליהם הוא אומר (שמואל א׳ ב׳) ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל נאמר כאן שאול (במדבר י״ו) וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה ונאמר להלן שאול מה שאול שנאמר להלן מוריד ומעלה אף שאול האמור כאן ירדו ועתידין לעלות. אמר לו ר״א ה מה אתה מקיים ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל אמר לו מתוך הקהל אבדו מן העולם הבא לא אבדו: דור המדבר לא חיין ולא נדונין שנאמר (שם י״ד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו ואומר (תהילים צ״ה) אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי דברי ר״א. ר׳ יהושע אומר באין הם ועליהם הוא אומר (שם נ׳) אספו לו חסידי כורתי בריתי עלי זבח ו אמר לו ר״א מה אתה מקיים אשר נשבעתי באפי אמר לו אלו ז מרגלים ורשעי הדור. אמר לו ר׳ יהושע ומה אתה מקיים אספו לי חסידי אומר לו זה משה ואהרן וכל חסידי הדור ח ושבט לוי ר׳ יוסי הגלילי אומר אינן באים שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו ואומר (שם כ״א) וערפו שם את העגלה בנחל. מה שם האמור להלן בעגלה הערופה שתמות ולא תזוז ממקומה אף שם האמור כאן ימותו ולא יזוזו ממקומן. משיבין על דבריו רשעים נאמר בהם שם וצדיקים לא נאמר בהן שם והלא כבר נאמר (בראשית מ״ט) שמה קברו את אברה׳ ואת שרה אשתו ואומר (שם נ׳) בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני ואומר (במדבר כ׳) ותמת שם מרים ותקבר שם. [ואומ׳ (שם ל״ג) ויעל אהרן הכהן וגו׳ וימת שם וגו׳] ואומר (דברים ל״ד) וימת שם משה עבד ה׳ בארץ מואב על פי ה׳. ר׳ גמליאל אומר הרי הוא אומר (דברים י״א) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה׳ לאבותיכם לתת להם זה תחיית המתים שהאבות מאריכין ימיהם עם הבנים יחד ר׳ יוסי הגלילי מסייע לרבי אליעזר. ור״ג מסייע לר׳ יהושע: עשרת השבטים לא חיין ולא נידונין שנאמר (דברים כ״ט) ויתשם ה׳ מעל אדמתם וישליכם אל ארץ אחרת כהיום הזה ר״ש בן יוחאי אומר מה היום הולך ואינו חוזר אף הם אינם חוזרין. ר׳ עקיבא אומר מה היום מאפיל ומאיר אף אפילה שלהם עתידה ט להאיר: ז׳ אין להן חלק לעולם הבא אלו הן לבלר וסופר וטוב שברופאין ודיין לעירו י וחכווני חזן וטבח: ג׳ מלכים וד׳ הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא ג׳ מלכים ירבעם ואחאב ומנשה ד׳ הדיוטות בלעם דואג אחיתופל וגחזי. ר׳ יהודה אומר מנשה כבר שב שנאמר (ד״ה ב׳ ל״ג) ויתפלל אליו ויעתר לו [וגו׳ וישיבהו ירושלים למלכותו] א״ל אילו כתיב וישיבהו ירושלים ושתק היינו אומרים כדבריך כשהוא אומר למלכותו למלכותו השיבו ולא השיבו לחיי העוה״ב ר״מ אומר אבשלום אין לו חלק לעוה״ב יא ר״ש בן אלעזר אומר אחז ואחזיה וכל מלכי ישראל שהרשיעו אין להם חלק לעולם הבא. ר׳ יוחנן בן נורי אומר אף ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא. הוא היה אומר המנענע קולו בשיר השירים יב והלוח׳ והרוקק על המכה ואומר כל המחלה וכו׳ אין לו חלק לעולם הבא וחכ״א כל תלמיד חכם שזנה ופירש אין לו חלק לעולם הבא שנאמר (במדבר ט״ו) כי דבר ה׳ בזה ואומר (ירמיה ב׳) מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי ר״מ אומ׳ כל שיש לו בית המדרש בעירו ואינו הולך לשם אין לו חלק לעולם הבא. ורבי עקיבא אומר אף מי שאינו משמש תלמידי חכמים אין לו חלק לעולם הבא:

פרק לז

שבעה בריות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו. למעלה מכולם ברא רקיע. למעלה מן הרקיע ברא כוכבים שמאירין לעולם. למעלה מכוכבים ברא אילנות שאילנות עושין פירות וכוכבים אינם עושין פירות. ולמעלה מן אילנות ברא רוחות רעות שרוחות רעות הולכות לכאן ולכאן ואילנות אין זזין ממקומן. למעלה מרוחות רעות ברא בהמה שבהמה עושה ואוכלת ורוחות רעות לא עושות ולא אוכלות. למעלה מן הבהמה ברא אדם. שבאדם יש בו דעה ובבהמה אין בה דעה. למעלה מן האדם ברא מלאכי השרת שמלאכי השרת הולכים מסוף העולם ועד סופו ובני אדם אינם כן: ששה דברים נאמרו בבני אדם ג׳ כבהמה וג׳ כמלאכי השרת. ג׳ כבהמה אוכלין ושותין כבהמה. פרין ורבין כבהמה. ומוציאין

ה
מה אני כו׳ :

ו
א״ל קבל דברי מה אתה כו׳ :

ז
מרגלים כל רשעי הדור כולם :

ח
ושבט לוי משיבין על דבריו רשעים נאמר בהן שם וצדיקים לא נאמר׳ בהם שם והלא כבר כו׳ והלא כבר נאמר ויעל אהרן כו׳ עד ע״פ ה׳ ר״י הגלילי אומר אינם באין כו׳ ולא יזוזו ממקומן ואחרים אומרים באין הן ועליהן הוא אומר הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר וגו׳ עשרת השבטים כו׳ :

ט
להאיר רג״א ה״ה או׳ למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואומר לא יומתו אבות על בנים כ״ז שהאב מאריך ימים הבן מאריך ימים אין האב מאריך ימים אין הבן מאריך ימים ר״י הגלילי כו׳ עד לר׳ יהושע ז׳ אין להם כו׳ :

י
וקוסם חזן כו׳ :

יא
רשב״א אומר ירבעם ואחאב מנשה בעשא ואחזי׳ וכל כו׳ :

יב
והלוחש על המכה והרוקק כו׳ :

ומוציאין רעי כבהמה · ג׳ כמלאכי השרת יש בהן בינה כמלאכי השרת · ומהלכין בקומה זקופה כמלאכי השרת · ומספרין בלשון הקודש כמלאכי השרת : ששה דברים נאמרו בשדים ג׳ כבני אדם וג׳ כמלאכי השרת · ג׳ כבני אדם אוכלין ושותין כבני אדם פרין ורבין כבני אדם · ומתים כבני אדם · ג׳ כמלאכי השרת יש להם כנפיים כמלאכי השרת · ויודעים מה עתיד להיות כמלאכי השרת · ומהלכין מסוף העולם ועד סופו כמלאכי השרת · וי״א אף הופכין פניהם לכל דמות שירצו : רואין ואינם נראים : **א** ז׳ פרושים הם · פרוש שכמי · פרוש נוקפי · פרוש קוזאי · פרוש מדוכאי · פרוש מה חובתי ואעשנה · פרוש מיראה · פרוש מאהבה : שבעה דברים רובן קשה ומיעוטן יפה · יין · מלאכה · שינה · ועושר · ודרך ארץ · ומים חמין · והקזת דם : בשבעה דברים ברא הקב״ה את עולמו **ב** ואלו הן · בחכמה · ובבינה · ובדעת · ובכח · ובגבורה · בחסד · וברחמים : וכשם שברא את עולמו בשבעה כך ברא שבעה · אבות שלשה ואמהות ארבעה : שבעה מדות שמשמשות לפני כסא הכבוד אלו הן · **ג** אמונה · צדק · ומשפט · חסד · רחמים · אמת · ושלום · שנאמר (הושע ב׳) וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט בחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה **ד** וידעת את ה׳ ואומר (תהלים פ״ה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו ומה תלמוד לומר וידעת את ה׳ אלא מלמד שכל אדם שיש בו כל מדות הללו יודע דעתו של מקום : שבעה מדורות הן אלו הן · מדור עליון · ומדור תחתון · ואויר העולם · **ה** וד׳ רוחות : ר׳ מאיר אומר שבע רקיעין הן אלו הן · וילון · רקיע · שחקים · זבול · מעון · מכון · ערבות : וכנגדן קרא לארץ שבעה שמות אלו הן · ארץ · אדמה · ארקא · חרבה · יבשה · תבל · חלד · למה נקרא שמה תבל על שם שהיא מתובלת בכל · **ו** ד״א שמובלה את הכל : שבעה מעלות בין צדיק לצדיק אשתו נאה משל חבירו · בניו נאין משל חבירו · שנים אוכלין בקערה אחת זה טועם לפי מעשיו וזה טועם לפי מעשיו · שנים צובעין ביורה אחת לזה עולה נאה ולזה עולה כיעור · בחכמתו · בתבונתו **ז** ובדעתו שנאמר (משלי י״ב) יתר מרעהו צדיק וגו׳ : שבעה מדות דרש הלל הזקן לפני בני בתירה אלו הן · קל וחומר · וגזירה שוה · **ח** בנין אב · מכלל ופרט · ומפרט וכלל · כיוצא בו במקום אחר · דבר הלמד מענינו : אלו שבע מדות שדרש הלל הזקן לפני בני בתירה : **ט** שבעה דברי׳ בחכם · חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין · ואינו נכנס לתוך דברי חבירו · ואינו נבהל להשיב · שואל כענין ומשיב כהלכה · ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון · ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי · ואינו מתביים ומודה על האמת : וחלופיהן בגולם · חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין זה משה שנאמר (שמות ד׳) וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה׳ אל משה ויעש האותות לעיני העם וכי מי ראוי לדבר משה או אהרן הוי אומר משה שמשה שמע מפי הגבורה ואהרן שמע מפי משה אלא כך אמר משה אפשר שאדבר במקום שאחי גדול ממני עומד שם לפיכך אמר לו לאהרן י דבר ואהרן גדול ממשה ולמה לא דיבר הקב״ה עם אהרן על שלא היה עומד בפרץ שאלו היה עומד בפרץ לא גרם חטא לנדב ואביהו · ואינו נכנס לתוך דברי חבירו זה אהרן שנאמר (ויקרא י׳) ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן מכאן אמרו שכשאדם שונה לתלמידו אינו נותן פנים אלא בגדול וכשהוא קוצף אינו קוצף אלא על הקטן שנאמר ויקצוף על אלעזר ואיתמר ומה ת״ל בני אהרן שאף אהרן היה בקצפון וכתיב (שם) וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם וגו׳ שתק עד שסיים משה את דברו ולא אמר לו קצר דבריך ואח״כ אמר אל משה הן היום הקריבו וגו׳ והונכים אנחנו · וי״א משכו אהרן מתוך הצבור לחוץ ואמר לו משה אחי ומה מעשר הקל אסור לאונן לאכול ממנו

חטאת

א

ח׳ פרושים כו׳ פרו׳ נכפאי פרוש מקלאי פרוש מכוכאי פרוש מלאכה הית׳ לי פרוש שחיפתו עשאי ופרוש מן היראה ופרוש מן היראה ח׳ דברים רובן קשה כו׳ ומים חמין ותשמיש והקזת דם :

ב

אלו הן נדיעה בניעם ובגבורה בנערת בדין בחסד וברחמי׳ וכענין שברא את עולמו כך ברא ז׳ אבות כו׳ :

ג

חכמה צדק כו׳ :

ד

וידעת את ה׳ ר״א או׳ מה ת״ל וידעת את ה׳ אלא מלמד שכל כו׳ :

ה

וד׳ פליונים :

ו

ד״א שדרכה ליכנס ואין דרכה להוציא :

ז

ובדעתו ובקומתו שנאמר כו׳ :

ח

בנין אב מכתוב אחד ובנין אב מב׳ כתובי׳ מכלל כו׳ :

ט

ז׳ דברי׳ בגולם וז׳ בחכם כו׳ על האמ׳ וכנגדו אמרו בגולם בחלופין :

י דבר שנאמר וידבר אהרן את כל הדברי׳ אשר דבר אל משה ואינו נכנס כו׳ זה אהרן ששתק עד שסיים משה את דברו ולא אמר לו קצר כו׳ וייטב בעיניו ובעיני הגבורה כיוצא בו ויקצף משה על אלעז׳ ועל איתמ׳ בני אהרן מכאן אמרו כשאדם שונה כו׳ על אלעזר ואיתמ׳ שלמד שאף אהרן היה בקצפון אהרן היה גדול ממשה וגדול שאהרן הקב״ה ולמה לא

דבר

חטאת חמור לא כ"ש שחטא הטורח לאונן מיד הודה לו שנאמר (שם) וישמע משה וייטב בעיניו
כיוצא בו באברה' אבינו כשהיה מתפלל על אנשי סדום אמר לו הקב"ה אם אמצא בסדום חמשי'
צדיקים ונשאתי לכל המקום בעבורם גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם **יא** שאפילו ד' או
ה' צדיקים לא היו בסדום אלא שמתין הקב"ה לאברהם עד שסיים דבריו **יב** ואחר שסיים כל
דבריו כביכול אמר לו הריני נפטר שנאמר (בראשית ח') וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם
ואברהם שב למקומו: ואינו נבהל להשיב זה אליהו בן ברכאל הבוזי שאמר (איוב ל"ב) אמרתי
ימים ידברו מלמד שהיו יושבין ושותקין לפני איוב עמד היו עומדין ישב היו יושבין אכל היו
אוכלין שתה היו שותין עד שנטל מהם רשות שנא' (שם ג') אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל
את יומו ויאמר יאבד יום אולד בו והלילה אמר הורה גבר · **יג** יאבד לילה שבא אבי אצל אמי
ואמרה לו אני הרה · ומנין שלא ענו בערבוביא שנאמר ויען איוב ויאמר ויען אליפז התמני
ויאמר · ויען בלדד השוחי ויאמר · ויען צופר הנעמתי ויאמר · ויען אליהו בן ברכאל הבוזי
ויאמ' · סדרן הכתוב אחד אחד להודיע לכל באי עולם שאין חכם מדבר לפני מי שגדול הימנו
בחכמה · ואינו נכנס לתוך דברי חבירו ואינו נבהל להשיב · שואל כענין זה יהודה שאמר
(בראשית מ"ג) אנכי אערבנו · שואל שלא כענין זה ראובן שנאמר (שם מ"ב) ויאמר ראובן
אל אביו את שני בני תמית · **יד** ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון זה יעקב · וי"א זו
רבקה וי"א אלו אנשי חרן · ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי זה משה שנאמר (במדבר ט')
ויאמרו האנשים ההמה וגו' ויאמר משה עמדו ואשמעה וגו' · ומודה על האמת זה משה שנאמר
וישמע משה וייטב בעיניו · וכן הקב"ה הודה על האמת **טו** שנאמ' (דברים י"ח) ויאמר ה' אלי
היטיבו את אשר דברו · ואומר כן בנות צלפחד דוברות:

פרק לח שבעה

מיני פורעניות באות לעולם וכו' · מקצתן מעשרין ומקצתן אינם
מעשרין רעב של בצורת **א** באה מקצתן רעבים ומקצתן שבעים ·
גמרו שלא לעשר רעב של מהומה באה · ובשביל שאין מפרישין חלה רעב של כליה בא · ר'
יוסי אומר בעון חלה אין הברכה נכנסת בפירות · והעם נמסרו למלכות שנאמר (ויקרא כ"ו)
וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם · בעון תרומות ומעשרות השמים נעצרין מלהוריד טל
ומטר ובני אדם יגיעים ואינן מספקין שנאמר (איוב כ"ד) ציה גם חום יגזלו מימי שלג וגו'
דבר בא לעולם בעון לקט שכחה ופאה ומעשר עני · מעשה באשה אחת שהיתה יושבת בשכונה
של בעל השדה ויצאו שני בניה ללקט ולא הניחן בעל השדה אמן היתה אומרת מתי יבואו בני
מן השדה שמא אמצא בידם כלום לאכול · והם היו אומרים מתי נלך אל אמנו שמא נמצא בידה
כלום לאכול · היא לא מצאה בידם כלום והם לא מצאו בידה כלום לאכול והניחו ראשיהם בין
ברכי אמם ומתו שלשתם ביום אחד · **ב** אמר הקב"ה אתם נוטלין נפשות חייכם אף אני אגבה
מכם נפשותיכם וכן הוא אומר (משלי כ"ג) אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה'
יריב ריבם וקבע את קובעיה' נפש: חרב בא **ג** לעול' על עינוי יתום ואלמנ' ועל עינוי הדין ועל
עיוות הדין ועל המורין בתור' **ד** שלא כהלכ' שנא' (שמו' כ"ב) וחרה אפי בכם והרגתי אתכ' בחרב
וגו' ממשמע שנא' והרגתי אתכם בחרב איני יודע שהנשי' נעשים אלמנו' והבנים יתומי' ומה ת"ל
והיו נשיכם אלמנו' ובניכ' יתומים אלא אלמנו' ולא אלמנו' שלא ימצאו להם עדים להתיר' כהכשא
כגון ביתר שלא נמלט ממנה כשמה להתיר אשת איש · וממשמע שנא' והיו נשיכם אלמנות איני
יודע שהבנים יתומים אלא יתומים ואינם יתומי' שיהיו נכסיהם עומדין בחזקת אבות' ולא יהיו
מניחים לירש ולישא וליתן בהם · וכשתפסו את רשב"ג ואת ר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול
ליהרג היה רשב"ג יושב ותוהה בדעתו ואמר אוי לנו שאנו נהרגין כמחללי שבתות וכעובדי ע"א
וכמגלי

דבר עם אהרן של
שלא היו לו בנים
עומדים בפרץ
שאינו היו לו בנים
עומדים בפרץ לא
גרס שנא' לנדב
ואביהוא כיוצא בו
באברהם כו':

יא

שאילו היה מצויין
בסדום ד' או ה'
צדיקים לא גרס בה
שון אלא המתין כו'

יב

ואח"כ הטיבו שנאמר
וילך ה' כאשר כלה
כו' הרי אני נפטר
שנאמר ואברהם שב
כו':

יג

ואבד יום כו':

יד

ואומר על ראשון
ראשון זה יעקב וי"א
זו שרה ועל אחרון
אחרון אלו אנשי חרן
ומודה על האמת זה
משה שנא' ויאמר ה'
אלי היטיבו כו':

טו

שנא' כן בנות כו':

א

באה מקצתן תורמין
ומקצתן אין תורמין
רעב של מהומה באה
ומקצתן מפרישין חלה
ומקצתן אין מפרישין
חלה רעב של כליה
באה גמרו שלא
לעשר עצרו השמים
להוריד טל ומט' ובנ"א
יגיעים ואינם
מספקים רבי יוסי'
אומר בעון חלה אין
הברכה נכנסת
בפירות ובנ"א יגיעי' ואינם מספקין בעון תרומות ומעשרות נעצרו השמים להוריד טל ומטר והעם נמסרו למלכות דבר בא כו' **ב**
א"ל הקב"ה אין אתם גובין מהם אלא נפשות פייכם כו': **ג** לעולם על עינוי הדין כו': **ד** שלא כהלכ' וכשתפסו את רשב"ג כו':

ובמגלי עריות ובשופכי דמים · אמר לו ר' ישמעאל בן אלישע רצונך שאומר לפניך דבר אחד אמר לו אמור · אמר לו שמא כשהיית מסב בסעודה באו עניים ועמדו על פתחך ולא הניחם השמש שיכנסו ויאכלו · אמר לו השמים אם עשיתי כן אלא שומרים היו לי יושבים על הפתח כשהיו עניים באים היו מכניסין אותם אצלי ואוכלים ושותין אצלי ומברכין לשם שמים · אמר לו שמא כשהיית יושב ודורש בהר הבית והיו כל אוכלסי ישראל יושבין לפניך זחה דעתך עליך · אמר לו ה ישמעאל אחי לא הלא מוכן אדם לקבל פגעו · והיו מתחננין לאספקלטור זה אומר אני כהן בן כהן גדול הרגני תחלה ואל אראה במיתת חבירי וזה אומר לו אני נשיא בן נשיא הרגני תחלה ואל אראה במיתת חברי אמר להם הפילו גורלות והפילו ונפל הגור על רשב"ג · מיד נטל החרב וחתך את ראשו נטלו ר' ישמעאל בן אלישע והניחו בחיקו והיה בוכה וצועק פה קדוש פה נאמן · פה שמוציא סכלבוכין טובות והבני' טובות ומרגליות מי הטמינך בעפר ומי מלא לשונך עפר ואפר · עליך הכתוב אומר (זכריה י"ג) חרב עורי על רועי ועל גבר עמיתי · לא הספיק לגמור הדבר עד שנטלו החרב וחתכו את ראשו ו : גלות בא לעולם על ע"א ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שמיטת הארץ · על ע"א שנאמר (ויקרא כ"ו) והשמדתי את במותיכם וגו' [ואומר ואתכם אזרה בגוים ואומר (דברים ד') כי תוליד בנים וגו' והפיץ ה' אתכם וגו' ועבדתם שם וגו'] אמר הקב"ה הואיל ואתם רוצי' בע"א אף אני מגלה אתכם במקום שיש שם ע"א · ז על גילוי עריות ח שנאמר (ויקרא י"ח) ולא תקיא הארץ אתכם וגו' א"ר ישמעאל בר' יוסי כל זמן שישראל פרוצי' בעריות שכינה מסתלק' מביניהם שנא' (דברים כ"ג) ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך · [ועל שפיכו' דמים שנא' (שם) ולא תטמאו הארץ אשר אתם יושבין בה וגו'] · ועל שמיטת הארץ שנא' (ויקרא כ"ו) אז תרצה הארץ את שבתותיה א"ל הקב"ה הואיל ואין אתם משמטין אותה היא תשמט אתכם ומספר ירחים שאי אתם משמטין אותה היא תשמט מאליה לכך נאמר אז תרצה הארץ כל ימי השמה ותרץ את שבתותיה וגו' :

פרק ל"ט א ששה

אין להם סליחה · המרבה לחטוא · והמרבה לשוב · והחוטא ע"מ לשוב · והחוטא ע"מ שיוה"כ מכפר · [והמחטי' את הרבי'] · ומי שיש בידו חלול השם · ואלמלא אדם חוטא היו מוסרין לו מפתחות ויודע במה נבראו שמי' וארץ · והיה אדם יודע מה דמות למעלה : תשובת הרשעים מעכבת הפורענות אע"פ שנגזר דינם נחתם · ושלות רשעי' סופה רעה · והרשות קוברת את ב בעליה ערום נכנס וערום יוצא ומתנה והלואי שתהא יציאה כביאה · ועל חילול השם אין תשובה תולה ואין יוה"כ מכפר עד יום המיתה ויום המיתה ממרק · משלמין לרשעים · ומקיפין לצדיקים · משלמין ג לרשעים בעוה"ז כבני אדם שעשו את התורה כעין רעה ולא נמצא בהם דבר טוב מעולם · ומקיפין לצדיקים כבני אדם שעשו את התורה כעין יפה ולא נמצא בהם דבר רע · נותנים לאלו ולאלו קמעא ד והמכין מרובה מונח להם · ר' אלעזר בר' צדוק אומר למה הצדיקים דומים בעוה"ז לאילן שעומד במקום טהרה ונופה נוטה למקום טמא מה הם אומרים קוצו נופה זו מן האילן ויהיה טהור כדרכו · למה רשעים דומים בעוה"ז לאילן שעומד במקו' טמא ונופה נוטה למקום טהור מה הן אומרים קוצו נופה זו מן האילן ויהא האילן כולו כדרכו טמא : ששה שמות נקרא האריה · ארי · כפיר · לביא · ליש · שחל · שחץ · ששה שמות נקרא נחש · נחש · שרף · תנין · צפעוני · אפעה · עכשוב · ששה שמות ה נקרא שלמה · שלמה · ידידיה · קהלת · בן יקה · אגור · למואל :

פרק מ ארבע

דברים העושה אותן אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם

כה

ה

ישמעאל אחי [illegible] אדם כו' :

ו

ועליהם אמר הכתו' וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב עחשתם שנא' כו' עד וליתן כהן שכהונ כאן לנפלה :

ז

לכך נאמר והשמדתי את במותיכם על שמיטת הארץ כו' :

ח

כיצד אר"י ב"ר כ"ש כו' :

א

חמשה אינן כו' המרבה לשוב ומרבה לחטוא והחוטא בדור זכאי והחוט' ע"מ לשוב וכל מי שיש בידו חילול השם בעוני אין ספק לאד' לידע מה דמו' למעלה ואלמלא כן היו מוסרין לו מפתחות ויודע במה נבראו שמים וארץ הוא היה אומר הכל צפוי והכל גלוי והכל לפי דעתו של אדם הוא היה אומר הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כו' תשובת רשעי' מעכבת וגז"ד פסותם ושלות כו' :

ב

בעליה התשובה תולה ויוה"כ מכפר והתשובה מכפרת עד יום המיתה ויום המיתה בתשובה משלמין לרשעים כו' :

ג לרשעים כו"ז כו' : ד והשאר מונח להם תרובה יותר היה אומ' הכל יוצא והולך ערום והלואי שתהא יציאה כביאה ר"מ אומ' סביב אדם שברא כו' עד אל תעזובו ר"א ב"ל אומר כו' : ה נקרא שלמה ידידיה כו' :

לעולם הבא · אלו הן כיבוד אב ואם · וגמילות חסדים · והבאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם · ארבע דברים אדם העושה אותן נפרעין ממנו בעוה"ז ולעוה"ב · ע"ז וג"ע ושפיכות דמים · ולשון הרע יותר מכולם · זכות יש לה קרן ויש לה פירות · שנאמר (ישעיה ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו · עבירה יש לה קרן ואין לה פירות שנאמר (שם) אוי לרשע רע וגו' · וי"א יש להם לעבירות פירות שנאמר (משלי א') ויאכלו מפרי דרכם וממועצותיה' ישבעו : **א** ארבע מדות בתלמידים הרוצה **ב** שילמד וילמדו אחרים עין טובה · ילמד ולא ילמדו אחרים עין רעה · ילמדו אחרים והוא לא ילמד זו מדה בינונית וי"א זו מדת סדום · לא ילמד ולא ילמדו אחרים הרי זה רשע גמור : ארבע מדות **ג** ביושבי בית המדרש מתקרב ויושב יש לו חלק · מתקרב ויושב אין לו חלק מתרחק ויושב יש לו חלק מתרחק ויושב אין לו חלק · **ד** יושב ושואל יש לו חלק · יושב ושותק אין לו חלק · מתקרב ויושב בשביל שישמע וילמוד יש לו חלק · מתקרב ויושב מפני שיאמרו איש פלוני מתקרב ויושב לפני חכם אין לו חלק · מתרחק ויושב בשביל שינהיג כבוד במי שהוא גדול יש לו חלק · מתרחק ויושב בשביל שיאמרו איש פלוני א"צ לחכ' זה אין לו חלק · **ה** יושב ושואל בשביל שיאמרו איש פ' יושב ושואל ומשמש' לפני חכ' זה א"ל חלק · יושב ושואל בשבי' שישמ' וילמו' י"ל חלק · יושב ושותק בשביל שיאמרו איש פלוני יושב ושותק לפני חכמים זה אין לו חלק · ד' מדות ביושבים לפני חכמים · יש דומה לספוג · יש דומה לנפה · יש דומה למשפך · יש דומה למשמרת · דומה לספוג כיצד זה תלמיד חכם שיושב לפני חכמי' ולמד מקרא ומשנה · מדרש · הלכות · והגדות · כשם שספוג סופג את הכל כך הוא סופג את הכל · לנפה כיצד ת"ח פיקח שיושב לפני תלמידי חכמים ושומע מקרא · ומשנה · מדרש · הלכות · והגדו' · כשם שהנפה מוציאה את הקמח וקולטת את הסולת כך הוא מוציא את הרע וקולט את היפה · למשפך כיצד זה תלמיד טיפש שיושב לפני ת"ח ושומע מקרא · ומשנה · מדרש · הלכות · והגדות · כשם שהמשפך מטיל מכאן ויוצא מכאן כך הוא כל דבר ודבר שמטילין באזניו נכנסין מכאן ויוצאין מכאן ראשון ראשון נשמט והולך לו · למשמרת כיצד זה תלמיד רשע שיושב לפני חכם ושומע מקרא · משנה · מדרש · הלכות · והגדות · כשם שהמשמרת מוציאה היין וקולטת השמרים כך הוא מוציא את היפה וקולט את הרע · רבי אליעזר בן יעקב קורא אותו **ו** קרן נקוב · קרן קיטוע · קיטוע כיצד זה תינוק שנותנין לו מרגליות וחוזרין ונותנין לו פת זורק את המרגליות ונוטל את הפת · חוזרין ונותנין לו כלי חרס זורק את הפת ונוטל את החרס לא נמצא בידו כי אם כלי חרס בלבד : לענין תלמידים דרש רבן גמליאל הזקן ד' דברים · דג טמא · דג טהור · דג מן הירדן · דג מן הים הגדול · דג טמא כיצד בן עניים שלמד מקרא ומשנה הלכות והגדות ואין בו דעה · דג טהור כיצד זה בן עשירים שלמד מקרא ומשנה הלכות והגדות ויש בו דעה · דג מן הירדן כיצד זה תלמיד חכם שלמד מקרא ומשנה מדרש הלכות והגדות ואין בו דעת להשיב · דג מן הים הגדול כיצד זה תלמיד חכם שלמד מקרא ומשנה מדרש הלכות והגדות ויש בו דעת להשיב · **ז** ארבע מכות הן יש רואה ונראה · נראה ואינו רואה · רואה ואינו נראה · אינו רואה ואינו נראה · רואה ונראה כגון הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והנחש והלסטין והגייסות אלו רואין ונראין · נראה ואינו רואה כגון הסיף והקשת והרומח והסכין ומקל **ח** וכידון נראים ואינן רואים · רואה ואינו נראה זו מכת רוח רעה · אינו נראה ולא רואה זו מכת חולי מעיים · ארבע חכמים הם הרואה ר' יוחנן בן נורי בחלום יצפה ליראת חטא · ר' אליעזר בן עזרי' יצפה לגדולה ולעשירות · ר' ישמעאל יצפה לחכמ' · רבי עקיבא ידאג מן הפורענות · שלש ת"ח הם · הרואה בן עזאי בחלום יצפה לחסידות · בן זומא יצפה לחכמ' · אלישע בן אבויה ידאג מן הפורענו' · שלש נביאים הם הרואה ספר מלכים

א

כל המזכה את הרבי' אין מגלגלין עבירה על ידו שלא יהיו תלמידיו נוחלין העה"ב והוא יורד לשאול שנאמר כי לא תעזוב נפשי לשאול וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה כדי שלא יהיו תלמידיו יורדים לשאול והוא נוחל העה"ב שנאמר אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשו' תשובה אחטא ויה"כ מכפר אין יה"כ מכפר אחטא ויום מיתה ממרק אין יום המיתה ממרק ר"א בר"י אומר אחטא ושב והולך לתומו אינו זז ממקומו עד שמוחל לו והאומר אחטא ושוב מוחלין לו עד ג"פ ולא יותר ארבע מדות כו' :

ב

שילמוד ילמידו הכל בניו :

ג

שהולכי בהמ"ד כו' :

ד

שואל ומשיב י"ל חלק יושב ושותק כו' :

ה

יושב ושואל בשביל שיאמרו איש פלוני יושב ושואל ומשמש לפני חכמים זה א"ל חלק יושב ושותק בשביל שישמע וילמוד י"ל חלק יושב ושותק בשביל שיאמרו איש פלוני כו' : **ו** קרן נקוב קוטעה : **ז** ד' מדות כו' : **ח** וקניקום נראין כו' :

מלכים בחלום יצפה לגדולה ולעשירות · ישעיה יצפה לנחמה · ירמיה ידאג מן הפורענו' · שלש כתובים הם הרואה ספר תהלים בחלום **ט** יצפה לחסידות · משלי יצפה לחכמה · איוב ידאג **י** מן הפורענות · ש ש דברים אמרו נאה לרשעים נאה להם ונאה לעולם · לצדיקים רע להם ורע לעולם · יין ושינה לרשעי' נאה להם ונאה לעול' · לצדיקים רע להם ורע **יא** לעולם · פזור לרשעים נאה להם ונאה לעולם · לצדיקים רע להם ורע לעולם · שלש דברים אמרו חיים לרשעים רע להם ורע לעולם : לצדיקים טוב להם וטוב לעולם · שקט לרשעים רע להם ורע לעולם · לצדיקים נאה להם ונאה לעולם · כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם · לצדיקי' נאה להם ונאה לעול': אל יעמוד אדם ערום כנגד בית קדשי הקדשי' הנכנס לבית הכסא **יב** לא יחזור אחוריו לא למזרח ולא למערב אלא לצפון או לדרום ולא יפריע עצמו מעומד אלא מיושב ולא יקנח אדם עצמו בימין אלא בשמאל · ומפני מה אמרו לא יקנח אדם עצמו בימין אלא בשמאל רבי אליעזר אומר מפני שמראין בה דברי תורה רבי יהושע אומר מפני שאוכל ושותה בה : כל אהבה שהיא תלוי' בדבר כו' · איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר כו' · כל מחלוקת שהיא לשם שמים כו' איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים כו' · כל כנסייה שהיא לשם מצוה כו' כל כנסייה שהיתה לשם מצוה זו כנסת אנשי כה"ג · ושלא לשם מצוה זו כנסת אנשי דור הפלגה :

פרק מא רבי שמעון

אומר שלשה כתרים הם אלו הן · כתר תורה · וכתר כהונה · וכתר מלכות · וכתר שם טוב עולה על גביהן ·

כתר כהונה כיצד אפילו נותן כל כסף וזהב שבעולם אין נותנין לו כתר כהונה שנאמר (במדבר כ"ה) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם כתר מלכות אפילו נותן כל כסף וזהב שבעולם אין נותנין לו כתר מלכות שנאמר (יחזקאל ל"ז) ודוד עבדי נשיא להם לעולם אבל כתר תורה אינו כן עמלה של תורה כל הרוצה ליטול יבוא ויטול שנאמר (ישעיה נ"ה) הוי כל צמא לכו למים · הוי עמל בדברי תורה ואל תתעסק בדברי בטלה · מעשה בר' שמעון בן יוחאי שהיה מבקר את החולים ומצא אדם אחד שתפוח ומוטל בחולי מעיים ואומר גידופין לפני הקב"ה · אמר ליה ריקה היה לך **א** לבקש רחמים על עצמך ואתה אומר גידופין אמר ליה הקב"ה יסלקנו ממני ויניחנה עליך · אמר יפה עשה לי הקדוש ברוך הוא שהנחתי דברי תורה והייתי מתעסק בדברים בטלים : (תענית כ') מעשה בר"ש ב"א שבא ממגדל עדר מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל על שפת הים רא' אדם אחד שהיה מכוער ביותר · אמר ליה ריקה כמה מכוער אתה שמא כל בני עירך מכוערין כמותך · אמר ליה מה אעשה לך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית כיון שידע רבי שמעון שחטא ירד מן החמור · והיה משתטח לפניו אמר ליה נעניתי לך מחול לי · אמר ליה איני מוחל לך עד שתאמ' לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית **ב** והיה מטייל אחריו שלשה מילין · יצאו אנשי העיר לקראתו אמרו לו שלום עליך רבי אמר להם למי אתם קוראים רבי אמרו למי שמטייל אחריך אמר להם אם רבי זה אל ירבו כמותו בישראל · אמרו ליה חס ושלום מה עשה לך אמ' להם כך וכך עשה לי אמרו ליה אף על פי כן מחול לו אמר להם הריני מוחל לו ובלבד שלא יהי רגיל לעשות כן : אותו היום נכנס ר' שמעון בבית המדרש גדול שלו ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהא קשה כארז מה קנה זה כל הרוחות נושבות בו הולכת ובאה עמהם דממו הרוחות חוזר הקנה עומד במקומו · **ג** ולא עוד שזכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב ספר תורה · אבל ארז אינו עומד במקומו אלא כיון שנשבה רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו · ומה סופו של ארז באין עליו סתתין ומסתתין אותו ומסככין ממנו בתים והשאר משליכין אותו לאור · מכאן אמרו יהא אדם רך כקנה ואל יהי קשה כארז · שלשה דברים **ד** נאמרו בנותני צדקה · הנותן צדקה תבוא עליו ברכה · והמלוה טוב ממנו : **ה** הנותן למחצה שכר זהו למעלה מכולן : שלש מדות בתלמיד חכם שואל ומשיב חכם · שואל ואינו משיב למטה הימנו · אינו שואל ואינו משיב

ט
יצפה לענוה כו' :

י
לפורענויות תיתה ולרשעים כו' :

יא
לעולם שקט לרשעי' כו' לצדיקים טוב להם וטוב לעולם אל יעמיד כו :

יב
לא יחזיר פניו כו' :

א
שתבקש רחמים כו' :

ב
רץ אחריו ג' מילין :

ג
לפיכך זכה כו' :

ד
נאמרו בב"א הנותן צדקה מע"ב כו' :

ה
הנותן מחצה משפר כו' :

תשיב זהו למטה מכולן : שלש זיעות הן יפות לגוף . זיעת חולי . זיעת מרחץ . זיעת מלאכה זיעת חולי מרפא . זיעת מרחץ אין לך כיוצא בו : שש דמעות הן שלש יפות ושלש רעות . של בכי . ושל עשן . ושל בית הכסא רעות . של סם ושל שחוק ושל פירות יפות : שלש דברי' בכלי חרס בולע ואינו פולט ואינו מראה כל מה שבתוכו : שלש דברים בכלי זכוכית **ו** אינו בולע . ומראה כל מה שבתוכו . במקום חם חם . במקום צונן צונן : **ז** שלש דברים קשין לתשמיש המטה . הבא מן הדרך . **ח** והעומד מלפני הקזה . והיוצא מבית **ט** האסורין . כל המקבל עליו . שלש דברים מקבלין אותו להיות חבר . אינו הולך **יא** לבית הקברות . ואינו נותן תרומה לכהן עם הארץ אינו עושה טהרות אצל עם הארץ . אוכל חולין בטהרה : שלשה חזרו למקומן . ישראל . כסף מצרי' . וכתב שמים . ישראל שנא' (ירמיה כ"ח) בבלה יובאו וגו' . כסף מצרים חזר למקומה שנאמר (שמות י"ב) וינצלו את מצרים ואומר (בראשית מ"ז) וילקט יוסף את כל הכסף [ואומר (מלכים א' י"ד) ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים וגו' ויקח את אוצרות בית ה' וגו'] . כתב שמים חזרה למקומה שנאמר (משלי כ"ג) התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים : ר' יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים : הוא היה אומר **יב** אהוב את השמים ואהוב את כל המצות . ואם עשית לחברך רע קימעא יהא בעיניך הרבה . ואם עשית לחברך טובה הרבה יהא בעיניך קימעא . ואם עשה לך חברך טובה קימעא יהא בעיניך הרב' (אם עשה לך רעה רבה יהא בעיניך קימעא) . ספוג וקנקנה זפותה אלו ת"ח . משפך ושפופרת אלו הרשעי' . הוי כנוד שאין בו פתח להכניס את הרוח . הוי למוד לקבל את הצער . והוי מוחל על עלבונך . דברים הנעשים ונגנזין אלו הן . אהל מועד וכלים שבו . והארון . ושברי לוחות וצנצנת המן [והמטה . וצלוחית של שמן המשחה] ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה ובגדי כהונה ובגדי כהן משיח . אבל מכתשת של בית אבטינס שלחן ומנורה ופרוכת וציץ עדיין מונחין **יג** ברומי : אלו שאין להם חלק לעולם הבא **יד** שלשה מלכים וששה הדיוטות קין . וקרח . ובלעם . ואחיתופל . ודואג . וגחזי . ר' יוסי אומר צדיקים גמורים **טו** אין מצרפין אותם . רשעים גמורים אין מצרפין אותם . את מי הן מצרפים בינונים והן יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולין שנאמר (זכריה י"ג) והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב כדברי בית שמאי בית הלל אומרים אין רואין אותה כל עיקר שנאמר (תהלים קי"ז) אנה ה' מלטה נפשי חנון ה' וצדיק ורב חסד מטה כלפי חסד שיצילנו מדינה של גיהנם . ואומר (תהלים ס"ג) כי טוב חסדך מחיי' שפתי ישבחונך ואומר (נחמיה י"ג) חוסה עלי כרוב חסדיך : כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו שנא' (ישעי' מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו ואומר (שמות ט"ו) ה' ימלוך לעולם ועד : אמר רבי חנניה בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר (ישעי' י"ט) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר : סליק

ו
ואינו בולע ואינו פולט ומראה כו' :

ז
ארבע דברים כו' :

ח
והעומד מלפני הספר :

ט
האסורין :

י
ד' דברים כו' :

יא
לבה"ק ואינו מגדל בהמ' דקה ואינו נותן כו' ואוכל חולין בטהרה כסף מצרים חזרה למקומה שנא' וינצלו כו' בית ה' וגו' כתב שמים כו' יעוף בשמים ר"י בן תימא כו' :

יב
אהוב מן השמים ודרוש של כל המצו'

יג
שאמר בר"ע שנגנז' בזר לפני כו' עד גבית נעלה הכתוב' נאן בבנים בפ"ג :

יד
חמשה מלכים כו' :

טו
אין מצרפין כו' אין מצרפין כו' הן מצרפין כו' בינוני'

אנה ה' מלטה נפשי מדינה של גיהנם שאף אם יורדים לתוכה ומצפצפין ועולין מיד ומצפצפין שנאמר והבאתי את השלישי' כו' כבחון את הזהב ב"ה אומרי' אין רואין אותה כל עיקר שנאמר כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך ואומר חוסה כו' חסדיך כדי שיצילנו מדינה של גיהנם כל מה שברא כו' :

הדרן עלך רבי שמעון וסליקא לה מסכת אבות דרבי נתן

פרק א הלכה א

אין כותבין פרק ראשון נוסחות הגאון

פרק א הלכה א (שבת דף כ"ח וק"ח) **אין** כותבין ספרים [תפילין ומזוזות] לא על עורות בהמ' טמאה ולא על עורות חיה טמאה · ולא כתפרין בגידן ולא כורכין בשערן · והלכה למשה מסיני שכותבין על עורות בהמה טהורה ועל עורות חיה טהורה ותופרן [בגידן] וכורכן בשערן · הלכה למשה מסיני (א) שמסרגלין בקנה וכותבין בדיו על העור א וסמך לו מן המקרא (ירמיה ל"ו) ואני כותב על ספר בדיו :

הלכה ב (שבת דף ק"ח) · שאל אחד את ר' יהושע הגרסי מפני מה כותבין על עורות נבלות וטרפות אמר ליה . אמשול לך משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שנתחייבו הריגה למלכות · אחד הרגו מלך ואחד הרגו (ב) אספקלטור איזו מהן חשוב זה שהרגו מלך · אמר לו אם כן יהא מותר באכילה · אמר לו הרי הוא אומר (דברים י"ד) לא תאכל כל נבלה הכתוב אסרה ואני מה אעשה לך ב :

הלכה ג לוקחין עורו' מכל מקו' לספרי' תפילין ומזוזו' ואין חוששין שמא עורו' (ג) לבובין הן :

הלכה ד כותבין על הקלף במקום בשר ועל הגויל במקום שער ואינו רשאי לשנות · הלכה למשה מסיני שאם שינה בזה ובזה שאין קורין בו :

הלכה ה אין כותבין לא על דפתרא' ולא על גבי ג נייר לא בשחור ולא בשיחור ולא בקומוס ולא בקנקנתוס ולא במי טריא ואין כותבים קנקנתוס בדיו :

הלכה ו אין כותבין לא עברית ולא ארמית ולא מדית ולא יוונית · כתב בכל לשון בכל כתבים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית :

הלכה ז מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יוונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה :

הלכה ח (מגילה דף ט) שוב מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והושיבם בע"ב בתים ולא גלה להם על מה כנסם נכנ' לכל אחד ואחד מהם אמ' להם כתבו לי תורת משה רבכם נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתן לדעת אחת וכתבו לו [כל אחד ואחד תורה בפני עצמו] ושלשה עשר דבר שינו בה ואלו הן (בראשית א') אלהים ברא בראשית (שם ב') ויאמר אלהים אעשה אדם בצלם ובדמות · (שם) ויכל בששי וישבות בשביעי · זכר ונקבה בראו (שם י"א) הבה ארדה ואבלה שם שפתם (שם י"ח) ותצחק שרה בקרוביה לאמר · (שם מ"ט) כי באפם הרגו ד שור וברצונם עקרו אבוס · (שמות ד') ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיב' על נושאי אדם · (שם י"ב) ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים ובארץ כנען ארבעים שנה וארבע מאות שנה · (שם כ"ד) [וישלח את זאטוטי בני ישראל] ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו · (במדבר י"ו) לא חמד אחד מהם נשאתי (ויקרא י"א) את צעירת הרגלים (דברי' ד') אשר חלק ה' אלהיך אותם להאיר לכל העמים תחת כל השמי' · אשר לא צויתי לעבדם :

הלכה ט (שבת דף ק"ג) אין כותבין בזהב · מעשה בתורתו של אלכסנדרו' שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב ובא מעשה לפני חכמים ואמרו תגנז :

הלכה י ה כל התורה עברית היא אלא שיש בה דברים של תרגום · עברית שכתבו תרגום ותרגום שכתבו עברית אל יקרא בו · ואיזהו תרגום יגר שהדותא (בראשית ל"א) וחביריו וי"א לא דברו אלא על יגר שהדותא וגלעד שהם שתי לשונות של עברית ותרגום שלא יהפכם · האזינו השמים שעשאה שירה · שירה שעשאה האזינו · רצוף שעשאה מסורג · מסורג

א
שהוא סמוך כו'

ב
מכאן שכותבין על עורות נבלה ועל עורות טריפה ואין חוששין שמא עורות לבובין הן :

ג
ניר נמחק :

ד
נ"י איש :

ה
כל התורה כולה עברי' היא אלא שיש דברים תרגום של עברית אל יכתוב תרגום ודברים של תרגום אל יהפכם כגון יגר שהדותא גלעד וי"א לא דברו אלא על שהדו' וגלעד שהן שתי לשונות של עברי' ותרגום עברי' שכתבו תרגו' תרגום שכתבו עברית אל יקרא בו ואיזהו תרגום כגון יגר שהדותא גלעד וחבירו האזינו כו'

(א) פי' משרטטין : (ב) מרויה להרוג · (ג) פי' לבובין הן עורות שקורעין נגד הלב קרע עגול והנכרים מוציאין הלב בקרע לע"ז והוי תקרובת ע"ז (ע"ז ל"ב ב') :

שעשאה רצוף או שעשה את המסורג שלא כהלכתו אל יקרא בו :

הלכה יא גמר כל ו התורה ושייר בה ז פחות מדף עושה אותו דף קטן ואינו נמנע :

הלכה יב יריעה של ששה חולקין אותה לשנים ושל חמשה אין חולקין אותה ח שלא יעשה אחד שנים ואחד שלשה ואינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות :

הלכה יג (גיטין דף מ"ה) ס"ת שכתבו צדוקי או מסור או גר או עבד ט או אשה או קטן אל יקרא בו · זה הכלל כל שאינו מוציא רבים ידי חובתן אינו רשאי לכתוב :

הלכה יד (שבת דף ק"ג תוס' מנחות ל"ב)· פתוחה שעשאה סתומה וסתומה שעשאה פתוחה הרי זה יגנז· איזהו פתוחה כל שלא התחיל בראש השיטה ואיזהו סתומה כל שהניח באמצ' השיטה וכמה יניח בראש השיטה ותהא נקראת פתוחה כדי לכתוב שם של שלש אותיות · וכמה יניח באמצע השיטה ותהא נקראת סתומה כדי לכתוב שם של שלש אותיות גמר כל הפרשה בסוף הדף ישייר שיטה אחת למעלה ואם שייר מלמטה כדי לכתוב שם של שלש אותיות מתחיל מלמעלה : [הג"ה כל זה הוא גי' התוס' והרא"ש· וגירסת הרמב"ם הביאו הב"י בי"ד סי' רע"ו] · איזהו פתוחה כל שהתחיל מראש השיטה · וכמה יניח בסוף השיטה ויתחיל בראש השיטה והיא נקראת פתוחה כדי לכתוב שלש תיבות של שלש אותיות · גמר הפרשה בסוף השיטה משייר שיטה אחת · גמר בסוף הדף מניח שיטה אחת בתחילת הדף ואם נשארה שיטה בסוף הדף מתחיל מתחילתו· ואיזוהי סתומה כל שהניח באמצע השיטה וכמה יניח באמצע השיטה ותהא נקראת סתומה שלש תיבות של שלש אותיות :

הדרן עלך אין כותבין

פרק ב הלכה א א מניחין

בין שיטה לשיטה כמלא שיטה · ובין תיבה לתיבה כמלא אות · ובין אות לאות כמלא שער· עשה סוף הדף שוה לתחילתו פסול : עירב את האותיות או שהפסיק באמצע·[כ"מ שנזכר כאן שם פירושו תיבה] · השם אל יקרא בו : [כ"ה בירושלמי]·

הלכה ב ב נזדמן בין דף לדף שם בן ארבע אותיות לא יכתוב אחד בסוף הדף ושלש בין דף לדף אלא שנים בסוף הדף ושנים בין דף לדף אבל לא משם קטן ואם היה שם קטן בפני עצמו של שתי אותיות אסור :

הלכה ג מניחין בין דף לדף בתורה ריוח שתי אצבעות ובנביאים ובחומשין ריוח גודל אחד· (מנחות שם) · מניחין מלמטה בתורה ריוח טפח · ולמעלה שלשה חלקים בטפח ובנביאים ובחומשין שלש אצבעות מלמטן ושתים מלמעלן · כאן וכאן אם רצה להוסיף מוסיף ובלבד שלא יהא הרוחות מרובין מן הכתב · מניחין בין ספר לספר בתורה ארבעה שיטין ובנביאים שלש שיטין :

הלכה ד ג מניחין בסוף הספר כדי להקיף עמוד וצריך לעשו' עמוד בסופו וצריך להני' בתחילתו כדי להקיפו ובתורה צריך לעשות עמוד מכאן ומכאן ולפיכך גוללין הספר לתחילתו ובתורה לאמצעיתו ואין פותחין את התורה * מב' יריעות וארכו של ספר תורה ששה טפחים ; [* הג"ה וכן הוא בירושלמי גוללין הספר לתחילתו ותורה לאמצעיתו · ר' שמואל ור' זעירא ורחב"י אפילו ב' יריעות :] ·

הלכה ה אין פותחין ביריעה פחות משלשה דפין ולא מוסיפין על שמונה אבל בשיטין נותנין טעכ ד כמסעות ארבעים ושנים· וכרבבות של ישראל ששים · וכזקנים של ישראל שבעים ושנים וכתוכחות של משנה תורה תשעים ושמונה · הכל לפי הכתב · כמסעות שנאמר במדבר

נוסחות ישנות

ו
נ"י הדף :

ז
פחות מסרגו ועושה כו' :

ח
נ"י שמא

ט
או שוטה או קטן

י
זה הכלל כל שכותבו מוציא הרבים י"ח :

א
מניחין בין שם לשם כדי שיהא ניכרין ובאותיות כדי שלא יהא מעורבין אם ערב את האותיו' או שהפסיק בא' נ' השם אל יקרא בו הל' ב' מניחין בין שיטה כו' כמו שער ובין דף לדף כמלא אגודל עשה סוף לתחלתו פסול כו' :

ב
מניחין בין דף כו' שם בן ד' אותיות לא יכתוב שנים בסוף הדף ושתים בין דף לדף אבל כו' בפני עצמו של ג' אותיו' אסור :

ג
גמר כל הספרים ושייר בו דף אחד עושה אותו יריעה קטנה ואינו נמנע מניחין בסוף הדף כדי להקיפו עושה עמוד בסוף הספ' כדי להקיפו וא"צ לעשות כן בתחלתו ובתורה מכאן ומכאן לפיכך גוללין הספר כו' לאמצעתה ואין פותחין את התורה ביריעה ואורכו של ספר תורה ששה טפחים : ד כמסעות כרבבות כו' הכל כבי"ת :

(במדבר ל"ג) ויכתוב משה את מוצאיהם · כרבבות ישראל שנאמר (שמות ל"ד) כתב לך כו' ואת ישראל · מה ישראל בששים רבוא אף שיטה של תורה בששים [כ"י בס' רבוא] · כזקנים שבעים ושנים שנאמר (במדבר י"א) אספה לי שבעים איש · וישארו שני אנשים במחנה וגו' והמה בכתובים · שבעים ושנים · וכתוכחות תשעים ושמונה שנאמר (דברים כ"ח) אם לא תשמו' לעשות את כל דברי התורה הזאת וגו' · ובקלפים לא נתנו שיעור אלא כל שרוצה עושה (כ"י מוסיף) ובלבד שלא יפחות ה משלשה דפין גמר כל הספרים ושייר בו דף אחד עושה אותו יריעה קטנה ואינו נמנע ·

הלכה ו יריעה שבלתה לא יטול שנים ויחזיר שנים אלא נוטל ג' ומחזיר ג' ומה שהוא מחזיר כמדת כתב ראשון :

הלכה ז שיעור הדף כדי שיהא רואה ובקטן לא יפחות מטפח · ר' יוסי בר' יהודה אומר לא יפחות משלש אצבעות :

הלכה ח ולא יעשה חצי ארכו [יתר] על רחבו ולא רחבו יותר על חצי ארכו ו אלא ממצעו והוא מן המובחר :

הלכה ט לא יעשה חציו גויל וחציו קלפים אבל עושה חציו גויל וחציו ז נבאים אעפ"י שאינו מן המובחר : [כ"ה בירושלמי]

הלכה י אין דובקים בדבק ואין כותבין על גבי מטלית ואין תופרין במקום הכתב ח אמר ר"ש בן אלעזר משום ר' מאיר דובקין בדבק וכותבין ע"ג מטלית אבל אין תופרין במקו' הכתב ואין תופרין מבפני' אלא מבחוץ · הלכ' למש' מסיני שיהא משייר מלמעלן ולמטן ומחו לה המוחה שלא יקרע וס"ת שנקרע מטלה עליו מטלית מבחוץ אבל לא מבפני' כל האותיו' הכפולין בא"ב כותב את הראשוני' בתחל' התיבה ובאמצע התיב' והאחרוני' בסוף ואם שינה פסול :

הדרן עלך מגיהין

פרק ג הלכה א א (ב"ב דף י"ג) **עושה** תורה נביאי' [וכתובים] כאחת דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר תורה בפ"ע ונביאים בפני עצמן · וכתובים בפני עצמן וחכ"א (א) כל אחד ואחד בפני עצמו · אמר רבי יהודה מעשה בבייתוס בן זונין שהיה לו שמונה נביאים מדובקים כאחת על פי ר' אלעזר בן עזרי' · וי"א לא היו לו כי אם כל אחד ואחד בפני עצמו [א"ר] (כ"י ושוב) מעשה באחד שהביא לפנינו תורה ונביאים וכתובים כאחת [והכשרנו] במה דברים אמורי' בקלף אבל בגויל תורה בפ"ע ונביאים בפני עצמן וכתובים בפני עצמן :

הלכה ב לא יניח בין נביא לנביא [ריוח באמצע] כשם שמניח בין ספר לספר בתורה אבל נותן ב לו ריוח מלמטה ומתחיל מלמעלה :

הלכה ג אין עושין תורה חומשין כשהן מפוזרין · תור' חומשין מקובצין שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה אבל עושה חומשין תורה אימתי בזמן שמדתן ושיטתן שוה :

הלכה ד אין עושין שני חומשין כאחת ולא חומש ומחלה כאחתי אבל אם עתיד הוא להוסיף עליהן מותר :

הלכה ה ג ספר שנקדו או שפסקו ושנוקד ראשי פסוקים שבו אל יקרא בו · גרפו או שעירב בו את האות אל יקרא בו :

הלכה ו ספר שנמחק (אל יכתוב בו) [אל יקרא בו] ר' שמעון בן אלעזר אומר אם היה בגואה שלו ניכרת הרי זה מותר :

הלכה

ה
בכ"י משלשה דפין
סוף הלכה
ו
אלא ממצעו היא
ועושה' אותו מן
המובחר :
ז
נבאים קלפים מפני
שאינו מן המובחר :
ח
ארשב"א כו' וכותבין
ע"ג מטלית אבל אין
כותבין במקום הכתב
מבפנים אבל לא
מבחוץ צריך שיהא
משייר מלמעלן
ולמטן שלא יקרע
ומחו לה אמוהיה
מלמטה למעלה
ומלמעלה למטה
הל"מ ס"ת שנקרע
מטלה עליו מטלית
מבחוץ כל האותיות
הכפולים בא"ב כו'
והאחרונים בסופכו'
פסול וספר שנקרע
מטלה עליו מבפנים
אבל לא מבחוץ :
א
עושה תורה ונביאים
כא' דר"י וחכ"א
תורה בפ"ע ונביאי'
בפ"ע ומתחיל הלכה
ב' ומעשה בבייתוס
כו' הוא שם הלכה
ה' ובד"א כו' הוא
שם הלכה ו' וכתוב
שם בד"א בדיפתרא
אבל בגליון תורה
בפ"ע כו' :
ב
אבל נותן לזה ריוח
בפ"ע ולזה ריוח
בפני עצמו ומתחיל
מלמעלה : ג ספר שפסקו ושנוקד ראשי פסוקים שבו כו' :

(א) פי' כל ספר וספר של נביאים (רש"י) :

הלכה ז ספר שנמחק בו שיטה אחת על פני כולה אסור. נמחק בו רובו ומיעט קיים מותר׳ ספר שיש בו טעיות אל יקרא בו וכמה יהא אחד בדף דברי ר׳יהודה רבן שמעון בן גמליאל אומר ד אפילו אחד בשלשה דפין אל יקרא בו :

הלכה ח אין פותחין בתורה פחות מג׳ דפין אבל קורין באחד ואין נמנעין · ומצוה בגדול לגלול· הגולל ס״ת גוללו כנגד התפר אבל לא כנגד היריעה ה ס״ת גוללו מבחוץ אבל מהדקו מבפנים · הנותן ס״ת לחבירו לא יתנהו אלא בימין והמקבלו לא יקבלנו אלא בימין שכן כתיבתו מהר סיני שנא׳(דברי׳ל׳) מימינו אש דת למו(מגילה ד׳ל״ב) א״ר שפטי׳א״ר יוחנן הקורא בלא נעימה והשונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר (יחזקאל כ׳) וגם אני נתתי להם גו׳:

הלכה ט לא יניחו הכותבין דיו בקולמוס על הכתב ולא יאחזו בכפליים ויתירס · ולא יאחזו ויוציא הכתב מבחוץ ולא יוציאנה מתוכו ויחללנה וכולן במגיהי ספרים מותר · לא ישמט אדם ס״ת מתיקו ויחללנה שנוהג בו דרך בזיון ולא יתננה ע״ג ארכובותיו ויתן אצילו עליו ויהא קורא כדברי ר׳ נחמיה :

הלכה י לא יתננו על גבי הכסא ויהא תלוי וקורא כשם שקורין בשטרות שאין נוהגין בזיון בספרים אלא אוחז בידיו באימה וקורא בו אין זורקין כפרים ממקום למקום ואין נוהגין בהן דרך בזיון :

הלכה יא (מנחות דף ל״ב) לא יתננה על גבי מטה ו במרגלות המטה ולא תחת המטה ולא ישב אדם ע״ג המטה שס״ת עליה מעשה ברבי אלעזר שישב על גבי המטה וספר עליה ועמד דומה כמי שנשכו נחש שנא׳ (ויקרא כ״ו) את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו (יבמות דף ו׳) לא מן השבתות אני ירא אלא ממי שפקד עליו ולא מן המקדש אני ירא אלא ממי שפקד עליו ז · חייב אדם לעשות ציצית נאה ומזוזות נאות ולכתו׳ס״ת נאה בדיו נאה וקולמוס נאה ולבלרים נאים ובקלפים נאים ועורות ח לבאים ויעטפנו בשיראין נאין שנאמר (שמות ט״ו) זה אלי ואנוהו עשה לפניו מצות נאות כדברי ר׳ ישמעאל ר׳ עקיבא אומר הרבות בנאות שלו · אבא שאול אומר הדמה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון :

הלכה יב אין נוהגים בזיון באוכלים · ואין זורקים אוכלים ממקום למקום · לא ישב אדם על גבי קופה מלאה תמרים או גרוגרות אבל יושב הוא ע״ג קופה מלאה קטניות או ע״ג עגול של דבלה מפני שנהגו כן · אין סומכין ואין מכסים באוכלין ט ר׳ מאיר אומר כל שיש לו קליפה מותר לכסות בו ר׳ יהודה אומר כל שיש לו עוקץ יד מותר לכסות בו :

הלכה יג אין אוכלין אוכלין באוכלין אלא א״כ היה אוכלן בבת אחת והכותב בספרים לא יהפוך היריעה על פניה שנוהגין בהם דרך בזיון · וספר שאין עליו מפה הופכו על הכתב · אמר ר׳יוחנן כל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום ס״ד אלא נקבר ערום בלא אותה מצוה :

הדרן עלך עושה תורה

פרק ד

הלכה א (שבועות דף ל״ה) אלו שמות שאין נמחקים הכותב אל״ף למ״ד · אל״ף דל״ת · יו״ד ה״א · שדי · צבאות · אהיה אשר אהיה · רבי יוסי אומר צבאות חול · א״ר שמעון בן אלעזר של בית אגודה · [הג״ה נוסחת ירושלמי של בית חגורה] א היו כותבין אומנים שבירושלים והיו מוחקין צבאות שהיו נוהגין בו חול שנאמר (דברים כ׳) · ופקדו שרי צבאות בראש העם :

הלכה ב הכותב ב אל״ף למ״ד מאלקים · יו״ד ה״א מארבע אותיות אינם נמחקין מפני

ש״ש

ד

אפילו שלשה בדף אל יקרא בו :

ה

ס״ת לא יהדקנו מתוכו אבל מהדקו מבחוץ והנותן כו׳ :

ו

לא במרגלות כו׳ :

ז

שנאמר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו :

ח

ועורות צבועים :

ט

ואין אוכלין אוכלין באוכלין אא״כ ראוין לאכול׳ רא״י או׳ כל שי״ל יד ומוקצמות׳ לכסות בו רשב״ג או׳ כל אוכל שגמרו בידי אחרים מותר לכסות בו רשב״ג אומר כל אוכל שי״ל שומר מותר לכסות בו והכותב בספרים לא יהפוך מגילה עליה שנוהגין בהן דרך בזיון הלכה ע״: אם סיים כל הספר ושייר בה דף א׳ עושה אותו יריעה קטנה ואינו נמנע אין מכסין באוכלין ר״מ אומר כל שי״ל קליפה כו׳ :

א

היו כותבין בירושלי׳ והיו מוחקין צבאות כו׳ :

ב

אלף למד מד׳ אותיות כו׳ :

ס״ס שמות כיוצא בהן שי״ן דלי״ת שדי צבא וצבאות א״ה אהיה הרי אלו נמחקי׳ מפני שאין שמות כיוצא בהן :

הלכה ג כל האותיות המשמשות לשם בין מלפניו בין מלאחריו בה׳ [שה׳] כה׳ מה׳ לה׳ וה׳ ב׳ש׳כ׳מ׳ל׳ו׳ הרי אלו נמחקין וכיוצא בהן ומלאחריו אלקינו אלהיכם אלהיהם כ״ו כ״ס ה״ס [הרי] אלו נמחקין וכיוצא בהם . **ג** וי״א כ״ו כ״ס אינו נמחק :

הלכה ד כל שמות הדיוטות שאותיותיהם אותיות השם הרי אלו נמחקין · (בראשית ג׳) כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים הראשון קודש והשני חול · [דברים י׳] כי ה׳ אלקיכם הוא אלהי האלהים הראשון קודש והשני **ד** חול ואדוני האדנים הראשון קודש והשני חול :

הלכה ה אלקי אברה׳ קדש ואלהי נחור חול · (בראשי׳ כ״ח) אלהי אביהם חול· (שמות כ״ב) אלהים לא תקלל (סנהדרין ס״ו) ר׳ עקיבא אומר קדש ר׳ ישמעאל אומר חול · (בראשית ל״ג) כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים הרי זה חול · (שם ל״ב) מחנה אלהים הרי זה קדש :

הלכה ו כל השמות האמורים באברהם קדש חוץ מאחד שהוא חול שנאמר (שם י״ח) ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך · וי״א [חוץ] (שם כ׳) ויהי כאשר התעו אותי אלהים [חול] ר׳ חנינא אחיו של ר׳ יהושע אומר קדש שלולי אלהים כבר התעו אותי :

הלכה ז (שבועות ל״ה) כל השמות האמורים בלוט חול חוץ מהאחרון (שם י״ט) ויאמ׳ לוט אליהם אל נא אדוני · כל השמות האמורים במיכה חול ר׳ יוסי אומר ביו״ד ה״א קדש באל״ף למ״ד חול חוץ (שופטים י״ח) בית אלהים אשר בשילה · וכל השמות האמורים בנבות קדש חוץ (מלכים כ״א) ברך נבות אלהי׳ ומלך · וכל השמות האמורים בגבעת בנימין ר׳ אליעזר אומר חול ר׳ יהושע אומר קדש אמר לו ר׳ אליעזר וכי היאך **ו** אפשר שהמקום מבטיח ואינו עושה אמר לו ר׳ יהושע **ז** המקום מבטיח ועושה והם לא הבינו :

הלכה ח (תהלים ב׳) אספרה אל חוק **ח** הרי זה חול · (שם פ״ד) אל אלהים בציון הראשון חול והשני קדש · (איוב ל״ד) להלך אל אל במשפט הראשון חול והשני קודש (ישעיה ו׳) עמנואל (שם ח׳) ועמנואל **ט** הראשון חול ואינו נחלק והשני קודש ונחלק :

הלכה ט (שבועות ל״ו) **י** מי כמוכה באלים ה׳ הראשון חול והאחרון קודש · (הושע י״ד) תאשם שומרון כי מרתה באלהיה הרי זה קודש · רבי נתן אומר (עמוס ה׳) מבית אלקיך הרי זה קדש (הושע י״ב) ואתה באלהיך תשוב הרי זה קדש · (תהלים פ״ב) אלקי׳ נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט משמע קודש וחול (איוב ט״ז) יסגירני אל אל עויל הראשון קדש והשני חול · (שם ל״ד) כי אל אל האמר נשאתי הראשון חול והשני קודש · ואמר ר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי (שם י״ו) אל יהי מקום לזעקתי · (בראשית ל״א) יש לאל ידי (דברים כ״ח) ואין לאל ידיך · (משלי ג׳) בהיות לאל ידיך (שם ב׳) אל נוות (שמואל ד׳) אל הלקח ארון כולם חול (ד״ה ב׳ ל״ה) והאלקים אמר לבהלני קודש (שם) חדל לך מאלקים אשר עמי קדש כדברי ר׳ יוסי בר׳ יהודה · (תהלים פ״ו) אלהים זדים קמו עלי קודש אלא שהקורא צריך שיהא מפסיק בקריאתו אלהים · זדים קמו עלי · אבל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד מלך מלכים מרומם גדול עליון צדיק ישר חסיד תמים גבור הרי אלו נמחקים והמקלל בהן עצמו וחבירו חייב אחת · גוים ומתים פטור · דיין ונשיא חייב שתים וי״א על הנשיא חייב שלש · המקלל אביו בשם המיוחד הרי זה עונו סקילה ועל הכינויים הרי הוא באזהרה :

הדרן עלך אלו שמות

נוסחות ישנות

ג

וי״א כ״ס ואלקיכם אינו נמחק

ד

חול הוא סוף הלכה בנ״י ואדוני הוא התחלת הלכה ה׳ :

ה

אלקים לא תקלל משמע קדש וחול כו׳ :

ו

יכול אפשר :

ז

המקום כבר מנעים ועושה :

ח

ה״ו קדש וחכ״א ה״ז חול :

ט

הראשון חול והשני קודש הראשון נחלק והשני אינו נחלק :

י

ויהי כאשר התעו אותי אלהים ושני אל כמוך הראשון חול כו׳ נביה אלהיו כו׳ כי אל אל העמוד כו׳ יקים לשויתי יש לאל כו׳ אל שותי כולם חול [illegible] וחבירו חייב גוים ומתים אחד חייב דיין כו׳ המקלל בהן אביו ובשם המיוחד ס״ז כו׳ :

פרק ה

הלכה א הכותב שם של שני שמות של ידם יקיים את הראשון ומחטב
(כ"י ומעכב) את האחרון ר' [illegible] אומר את הראשון
בסוף הדף מחטב (מעכב) את הראשון ומקיים את האחרון יש י שמות של [illegible] מקיים את הראשון
ומוחק את האחרון ר' יהודה אומר אם הראשון בסוף הדף מוחק את הראשון ומקיים את האחרון

הלכה ב הכותב יהודה ולא כתן בו דל"ת יתלנו מלמעלה [נתכוין לכתוב] את השם וכתב
יהודה עושה מדל"ת ה"א ומוחק ה"א האחרון : היה צריך לכתוב יהודה ונתכוין
וכתב את השם אע"פ שכתב (כ"י שלא) בו דלי"ת מקעבו וכותב יהודה אחר :

הלכה ג (שבת דף ק"ד גיטין דף ד' ודף כ"ד) היה צריך לכתוב את השם ונתכוין וכתב
יהודה ולא כתן בו דל"ת מוחקו וכותב את השם רבי יהודה אומר יחזור עליו את
הקולמוס ויקדשנו אמרו לו אין זה מן המובחר :

הלכה ד א (מנחות דף כ') הטועה בשם גורר מה שכתב ותולה את מה שנגרר וכותב את
השם על מקום הנגרר דברי ר' יהודה ר' מאיר אומר מוחק וכותב ר' יוסי אומר
אף תולין את השם ר"ש שזורי אומר כל השם תולין מקצתו אין תולין ר' שמעון ב"ה אומר
משום ר' מאיר אין כותבין את השם לא על מחק ולא על גרר ואין תולין אותו אלא מסלק את
היריעה כולה וגונזה . (וכ"ה בגמרא) :

הלכה ה ב טעה וכתב יסגירני אל אל עויל מקיים את הראשון ומחטב את האחרון :

הלכה ו הכותב את השם אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו . היה כותב שנים ושלשה
שמות כאחת מפסיק ביניהם ומשיב . הטובל קולמוס לא יתחיל אותיות השם אלא
מתחיל מאות שלפניו . המוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה . אמר ר' שמעון לכך
נאמר (דברים י"ב) ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם :

הלכה ז אבל הדיו שנטפה על גבי הכתב מותר למוחקו שלא היה כוונתו אלא לתקן :

הלכה ח ג הטועה את השיטה אינו תולה מנגד השיטין אלא תולה כנגד מקום הטעות גורר
אחת וכותב שתים או שתים וכותב שלש ובלבד שלא יגרור שלש : (א)

הלכה ט ד (גיטין דף ס') אין עושין שמע של מגילה לתינוקות ואם עתיד הוא להוסיף
עליו מותר ר"י מתיר מן בראשית עד המבול מן ויקרא עד ויהי ביום השמיני
ושאר כל הספרים אסור : [וכן משמע בגיטין שם דלר"י כותבין מגילה לתינוק] :

הלכה י אלו שמות הנחלקין . בית אל . בית און . באר שבע . צפנת פענח . פוטי פרע .
בן אוני . ידיד יה . הללו יה . ר' יוסי אומר אין נחלקין הכל שוין . שאין חולקין
עמיאל עמינדב צוריאל צורישדי :

הלכה יא אלו שמות שאין נחלקין . ישראל . געתם . פוטיפר . נבוכדנצר : (כ"י עמיאל
צוריאל צורישדי) :

הלכה יב ה (שבת דף ק"כ יומא דף ח' ושם פ"ח) מי שהיה שם כתוב על בשרו הרי זה לא
ירחוץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטינופת נזדמנה לו טבילה של מצוה כורך עליו
גמי ויורד וטובל ר' יוסי אומר לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפשף :

הלכה יג על קרן הפרה ועל כרעי המטה גורר וגונזו . על האבן שומטו וגונזו :

הלכה יד ספר שנחתך התפר שלו [היינו שנחתך עד בין השיטין ע"כ אם הן בין ג' שיטין
לא יתפור] אחת חוזר ותופר שנית חוזר ותופר שלישית לא יתפור . המחתך
בספרים חדשים מותר בישנים [אם ר] ממקק הספרים ממקק התפילין ממקק מטפחת
הספרים הרי אלו יגנזו :

הלכה טו (שבת דף קט"ו) מעשה ברבי חלפתא שהלך לפני ר' גמליאל ומצאו יושב על
שולחנו

(א) פי' שלא יגרור שלש ויכתוב אחת :

נוסחות שנות

א
הכותב את השם
וטעה בה אות אחת
יתלנו מלמעלה ר"ש
שזורי אומר שם כולו
תולין ואות אחת ממנו
אין תולין טעה את
כל השם יתלנו בין
השיטין דברי ר"י
רמ"א מוחק מלפניו
וכותב השם על מה
שמחק רשב"א אומר
משמו אין תולין אלא
השם ואין כותבין
האזכרות על מקום
הנגרר ר"ח בן עקבי'
אומר יגנוז את כל
היריעה :

ב
יסגירני אל אל עויל
מקיים כו' ומעכב
כו' :

ג
הטועה את השיטה
אינו תולה אלא מנגד
השיטין אלא הטעות
גורר אחת כו' :

ד
אין עושין כו'
לתינוקות ר"י מתיר
מן כו' ושאר כל
הספרים אסור ואם
עתיד הוא להוסיף
עליו מותר :

ה
הכותב את השם על
בשרו לא ירחץ ולא
יסוך ר"י מתיר
ובלבד שלא ישפשף :

שולחנו ובידו תרגום של איוב והיה קורא בו אמר לו רבי זוכרני לזמ׳ מה שראו עיני א״ל אמור.
לו שהייתי ברבן גמליאל הזקן ו אבי אביך שהיה יושב על גב הבנין בהר הבית והביאו לפניו
תרגום של איוב אמר לבנאי סלק את הסורה ז ושקע זה תחתיו ר״י בר״י אומר עריבה של
טיט כפה עליו א״ר ר׳ ב׳ תשובות בדבר א׳ טיט בהר הבית מנין ועוד וכי מותר לאבדן ביד
אלא מניחו במקו׳ התורפו והן מרקיבין מאליהן : [וכן הגירסא בשבת קט״ו] :

הלכה טז (ב״מ דף כ״ט) המשאיל ספר תורה לחבירו אינו רשאי ח להשאילה לאחר
והמפקיד ספר תורה ביד חבירו גוללו אחד לי״ב חודש וקורא בו אם אינו יודע
לקרות גוללו אם בשבילו פתחו הרי זה אסור סומכוס אומר חדש גוללו אחד לשלשים יום [ישן
אחד לי״ב חודש] ראב״י אומר אחד חדש ואחד ישן אחד לשנים עשר חודש׳ (וכ״ה בב״מ שם):

הלכה יז כל השמות האמורו׳ בשיר השירים כולם קודש חוץ מאחד שהוא חול ואיזהו (שיר ג׳)
הנה מטתו שלשלמה וי״א (שם ח׳) האלף לך שלמה :

הלכה יח כל מלכיא האמורים בדניאל כולם חול חוץ מאחד שהוא קודש ואיזהו מלכא מלך
מלכיא מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך (דניאל ב׳) וי״א (שם ד׳) מרי
חלמא לשנאך ופשרי׳ לערך :

הדרן עלך הכותב שם

פרק ו הלכה א (שבת דף קט״ו) **הכותב** צריך לעשות **א** סימן בפתיחה של
(במדב׳ י׳) ויהי בנסוע הארן [והם
הנוניין של ויהי בנסוע] מלמעל׳ ומלמט׳ שהוא ספר בפ״ע · וי״א שמקומו בנסיעת הדגלי׳ : ב

הלכה ב (ב״מ דף פ״ז נזיר דף כ״ג בכורות דף ד׳ פסחי׳ דף צ״ג מנחות דף פ״ז סנהדרין
דף מ״ג) עשר נקודות בתורה (בראשית ט״ז) ישפוט ה׳ ביני וביניך [יו״ד ב׳ של
וביניך נקוד · (שם י״ח) ויאמרו אליו איו (כ״י איה) נקוד · (שם י״ט) ולא ידע בשכבה ובקומה
ג וי״ו שני שבקומה נקוד · (שם ל״ג) ויפול על צואריו וישקהו כולו נקוד · (שם ל״ז) וילכו
אחיו לרעות את צאן אביהם את נקוד · (במדבר ג׳) אשר פקד משה ואהרן אהרן נקוד · (שם
ט׳) או בדרך רחוקה ה״א נקוד · (שם כ״א) ונשים עד נפח אשר רי״ש נקוד · (שם כ״ט)
ועשרון עשרון שבחג בי״ט הראשון וי״ו שבעשרון השני נקוד · (דברים כ״ט) הנסתרו׳ וגו׳
והנגלות לנו ולבנינו עד עין שבעד נקוד: [פי׳ העין ג״כ בכלל נקוד]

הלכה ג אמר ר׳ שמעון בן לקיש ג׳ ספרי׳ נמצאו בעזרה ספר מעון (כ״י מעונה) [פי׳
שהוא היחידי וכן שלשתם יחידי׳ הי׳] ספר זאטוטי · ספר היא · באחד מצאו כתוב
מעון ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם (דברים ל״ג) וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתוב
(שמות כ״ד) וישלח את זאטוטי בני ישראל ובשנים מצאו כתוב וישלח את נערי בני ישראל
וקיימו שנים ובטלו אחד · ד באחד כתוב עשר היא ובשנים מצאו כתוב אחד עשר היא וקיימו
שנים ובטלו אחד :

הלכה ד שלשה לא כותבין בלמ״ד אל״ף וקורין בלמ״ד וי״ו ואלו הן · (ויקרא י״א) אשר לא
כרעים ממעל לרגליו · (שם כ״ה) אשר לא חומה · (שמו׳ כ״א) ה אשר לא יעדה :

הלכה ה ואלו הן של נביאים וכתובים · תרבו (שמואל א׳ ב׳) חוטי (שם ב׳ י״ו) אמר
(מלכים ב׳ ח׳) ו הרבית (ישעיה ט׳) צרתם (שם ס״ג) יקטלני (איוב י״ג)
אחרים (שם מ״א) כפר (משלי כ״ו) מריצהו (שם י״ט) · זרובבל (עזרא י״ד) · ילדו (תהלים
קל״ט) · דעו (שם ק׳) · יאסף (ישעיה מ״ט) · שם (ד״ה א׳ י״א)

נוסחות ישנות

ו

אבי אחך :

ז

ושקע זה תחתיו רבי אומר ב׳ תשובות בדבר א׳ טיט בהר הבית מנין שאין רשאי לאבדן ביד אבל לא יניחן במקו׳ אלא במקו׳ התורפ׳ והן נרקבין מאליהן:

ח

להשאילה לאחר אם יודע לקרות בו קורא אם בשביל לפתחו א״ז אסור סומכם אומר חדש גוללו א׳ לל׳ יום א׳ חדש וא׳ ישן אחד לי״ב חודש :

א

לעשות שיעור בפתיחה כו׳ :

ב

הלכה ב׳ הכותב צריך לעשות שיעור בפתיחה של ויהי העם כמתאוננים מלמעלה ומלמטה שהוא ספר בפ״ע וי״א שמקומו בנסיע׳ דגלים :

ג

וי״ו נקוד שבקומה

ד

באחד כתוב אחד עשר היא וקיימו שנים כו׳ :

ה

אשר לא יגיד :

ו

ט הרבית כו׳ :

ז דברי עזאל יעיאל וב׳ גרעון אליפמע הסופר :

הלכה ו אלו קוראין ולא כותבין · בני (שופטים כ׳) · פרת (שמואל כ״ח) איש (שם ב׳ י״ו) כן (שם ב׳ י״ח) (כ״י כן) · בניו (מלכים ב׳ י״ט) · נבאות (שם) באים (ירמיה ל״א) לא (ירמיה ג׳) (כ״י לא) אלי (רות ג׳) אלי · (שם) :

הלכה ז וחילוף כתובים ולא קוראים אותן (שמואל ב׳ י״ג) ח כאשר (ירמיה ל״ט) במקום (שמואל ב׳ ט״ו) גואל (רות ג׳) את (ירמיה ל״ט) כה (מלכים ב׳ ה׳) ידרך (ירמיה כ״ה) חמש (יחזקאל מ״ח) :

הדרן עלך הכותב

פרק ז הלכה א אלו

כתובין חסרון וי״ו [בסוף תיבותא] וקוראין בוי״ו [ויצוו (שופטים כ״א)] ו עלהו (שמואל א׳ ו׳) אמרו (שם י״ג) ויאמרו (שם י״ב) וידברו (מלכים א׳ י״ב) **א** · קחו (שם י״ח) ויתנהו (שם כ״ב) ואכלו (ישעיה כ״ו) יחדיו (ירמיה מ״ח) וחללהו (יחזקאל ז׳) ויענו (עזרא ג׳) שוין (דניאל ה׳) וקבלו (אסתר ט׳) [הבניה (עזרא ג׳)] מלכיה (שם ג׳) [וישתחוו (בראשית כ״ז) וישתחו (שם מ״ג) וישתהו (מלכי׳ א׳ ט׳)] [וחילופיהן [פי׳ דכתיבין וי״ו בסוף תיבותא ולא קריין] ויאמר] (יהושע ו׳) ויאמר (שם ט׳) ויאמר (שמואל א׳ ט״ו) רגלי [שמואל ב׳ כ״ב] [ויבא (מלכי׳ א׳ י״ב) ויבא (שם א׳ י״ב)] פימוה (מלכים ב׳ ט׳) וילוהו (שם ט״ז) [ויבא (מלכי׳ ב׳ י״ד)] כיכהו (יחזקאל מ״ו) שער (נחמיה ג׳) (כ״י העין) ויקראו (מלכים א׳ י״ב) (כ״י לו) ויקבל (שם) · תפש (מלכים ב׳ י״ד) [ינא (יחזקאל מ״ו) ויעמיד (נחמיה ג׳)] :

הלכה ב אלו כותבין [בה״א] ולא קוראין [בה״א] והרה (יהושע ז׳) והביא (שם כ״ד) · ההרי (שמואל ב׳ כ״ג) **ב** כמלא (ירמיה מ״ח) ותרא (שם ג׳) הזאת (שם כ״ו) רע (מיכה ג׳) הרע ירמיה י״ח) כא (שם ע״ו) וכא (שם מ״ג) קו (שם ל״א) וקו (מלכים א׳ ז׳) [וקו (זכריה א׳)] **ג** הרב (תהלים כ״א) האוהבי (משלי א׳) ורע (שם כ״ז) ינעם (רות א׳) פקח (דניאל ט׳) הרי (מיכה ג׳) אל (עזרא ה׳) ליד (ברא׳ כ״ז) יחילופן והרב (יהושע כ״ד) הנג׳ (שמואל א׳ ט׳) והנה (שמואל ב׳ כ״ה) יהי׳ (מלכי׳ א׳ א׳) והית׳ (מלכי׳ ב׳ ע׳) ונרא׳ (ישעי׳ מא) [הנה (ישעיה כ״ד)] מתול (ירמיה י״ז) [ירחה] גדליהו (שם מ׳) [תעשה]· ותעגבה (יחזקאל כ״ג) המדה (שם מ״ה) [חמשה]· והכדדה (חגי א׳) פלגה (משלי כ׳) [ו הרבעה]· וזמתה (שם ל״ה) [נטעה]· עשתה (שם) [בלילה]· קומי (איכה ב׳) [בלילה]· וכור (שם ה׳) [הביאה] השיבינו (שם) [ונשובה]· הגדת (שמואל א׳ כ״ד) [והגדה]· קהלת (קהלת ז׳) [אמרה]· פתח (תהלים ל׳) עשית (נחמיה כ׳) [אתה ב׳]· נבהלה (תהלים ו׳) [ואתה]· פרותיה (שם פ״ד) [ועתה]· תזנותיה (יחזקאל כ״ג) [עתה] שבנה (רות א׳) [נכנה]· הגלה (שם ד׳) [והדעה] שכנת (איוב א׳) [אתה]· וירחה (שם מ״ב) :

הלכה ג אלו כותבין דבר אחד וקוראין שנים · בא גד (בראשית ל׳) [מה זה (שמות ד׳)] אש דת (דברים ל״ג) מה לכם (ישעי׳ ג׳) והנה הוא (ירמיה י״ח) מה הם יחזקאל א׳ בני חן (ד״ה א׳ ג׳) לבן ימיני (שם א׳ כ״ז) חילכאי (תהלי׳ י׳) ימי מות (שם כ״ה) לגאי יונים (שם קכ״ג) מן השערה (איוב ל״ח) מן סערה (שם מ׳) הם כרוגים (נחמיה ג׳) וחילופיהן [פי׳ דכותבין תרין וקריין חד] כשוב (שופטים י״ו) מבנימין (שמואל א׳ ט׳) למרבה (ישעי׳ ט׳) מהמערה (שמואל א׳ כ״ד) מאתי (ישעי׳ נ״ד) בחרבותיהם (ד״ה ב׳ ל״ד) מנת (מיכה ז׳) כיעגים (שם ד׳) :

הלכה ד אלו כותבין וי״ו וקוראין יו״ד · אבודי (בראשית ל״ט) אבוגיל (שמואל א׳ כ״ה)

הנועך

נוסחות ישנות

ז

וזברו והיא סוף הלכה ו׳ ואח״כ מתחיל הלכה ז׳ ענ״ל יאיאל יגרעון אליפמע הסופר :

(ולהרחיב עומק שיטת נידים רבינו הגאון ז״ל עיין ביאורה גדולה ת שוני דבר אינו חיסר רק ע״י ג׳ בדאיר יהא ופירא דנביאי וכתיבי ואינו חשב הדין חרתין בתריית׳ נהדיוא וביסעי׳ סי׳ כ׳ **ניתסר** נחמ״ג בליבנ׳ הדין לא נ״ו דכתיב א׳ יקרינן וי״י יביתי ניפר נסדר שמיני חריף בגמרא יוצאי תכבן לעבר לו ודבעי לפי יואב דבי״ן ע״ל הסם רה והייני פלינתא ד נהל יניאל ואליבתם רסיבר שכיון רבינו הגאון בגירסתו דנפ״הה) :

ח

באשר וחסר שם תיבת את :

א

ויקחו כו׳ יחדיו יכלנו יאכלי שמו :

ב

נ״י מולא :

ג

הרע כו׳ כ״ח אי״אל נור ירולפן וירבה הבינה :

אמועך (שמואל ב׳ ט״ו) אולי (מלכים ב׳ כ״ד) אוצר (ישעי׳ מ״ה) ארולס (ירמיה
כ׳) בעוני (שמואל ב׳ ט״ז) בור (ירמיה ו׳) בהכותכם (נחום ב׳) [החולה (ירמי׳ ד׳)] הוזנים
(שם ה׳)] החפשות (ד״ה ב׳ כ״ו) [אעודך] (איכה ב׳) השיב (ירמיה ל״ג)] ישוב (משלי
י״ב)] התעוף (שם כ״ג) הכעסוני (ירמיה כ״ה) הוסר (תהלים ה׳) הכתונים (עזרא ח׳)
המבונים (ד״ה ב׳ ל״ה) ברזות (שם א׳ ז׳) גול (משלי כ״ג) דהוא (עזרא ד׳) הולה (בראשית
א׳) החרסות (ירמיה י״ט) הלחות (שם מ״ח) הנבוא (יחזקאל מ״ב) הבצור (זכריה י״א) וילונו
(במדבר י״ד) ושחלוויה (יהושע י״ט) ול וק (ישעי׳ ס״ב) ואלול · ותרמות (ירמי׳ י״ד) וסום
(שם ח׳) ואתוקהא (יחזקאל מ״א) ותוכון (ד״ה א״ד) יחואל (ד״ה ב׳ כ״ט) והכונו (ד״ה ב׳
ל״ה) חוקך (תהלים ע״ד) יצוע (מלכים א׳ ו׳) [היצוע (שם ו׳) היצוע (שם)] יעור (ד״ה
א׳ כ׳) יעבור (יחזקאל מ״ח) ויעואל (ד״ה ב׳ כ״ט) [ויזואל (ד״ה א׳ י״ב)] ינועון (תהלים
כ״ט) יכסומו (שם ק״מ) יכשו.ו (משלי ד׳) לרוב (שופטים כ״ה) לשור (שמואל א׳ י״ח) לוש
(שם ב׳ ג׳) לדונים (ירמיה י״ו) לסוג (יחזקאל כ״ב) למבוסה (ישעי׳ מ״ג) למענותם (תהלי׳
קכ״ט) מופעת (ירמיה מ״ח) מכוות (שמואל א׳ כ׳) נטוות (ישעי׳ ג׳) נוב (שם כ״ז) נובי (נחמי׳
י׳) נפוססים (שם ז׳) פוס (שמואל ב׳ י״ד) עשות (שמואל א׳ כ״ה) עופי (ירמיה מ׳) ענוי
(עמוס ח׳) [ענוים (תהלים ט׳) ענוים (ישעיה ל״ב) ענוי (איוב כ״ד) [עפרון (ד״ה ב׳ י״ג)
עתודים תכינה (אסתר ח׳) צעוריהם (ירמיה י״ד) צעוריה (שם מ״ח) צפועי (יחזקאל ד׳)
[קרואי (במדבר כ״ו)] שושך (מלכי׳ א׳ י״ד) שבולי (ירמיה י״ח) שרוקת (שם י״ח) שרותך (שם
ט״ו) שברורו (שם מ״ג) שבוב (שם מ״ט) שולם (ש .) שלמות (ד״ה א׳ כ״ג) שמור (שם כ״ד) שבותם
(צפניה ב׳) שבות (תהלים פ״ה) שלבוס (משלי כ״ג) [השלשום (ד״ה א׳ י״א) תנואון (במדבר
ל״ב) תרוב (משלי ג׳) תשוה (איוב ל׳) ומדונים (משלי י״ח) מדונים (שם כ״א) מדונים
(שם כ״ה) מדונים (שם כ״ו) מדונים (שם כ״ז) שבותינו (תהלים קכ״ו) צלול (שופטים ז׳)] :

הדרן עלך אלו כותבין

פרק ח הלכה א אלו

הן חלופי שירות תהלים בשירות שמואל · **א** וידבר דוד
לה׳ · ומכף · [ויאמר ה׳] · לי · אלקי · ומנוסי · מושיעי
מחמס תושיעני · ומאויבי · כי · משברי · נחלי · סבוכי · אקרא · וישמע · [ושועתי באזניו]
ויתגעש · מוסדות השמים · וירא · וישת · [חשך סביבותיו] · סכות · חשרת · בעדו · גחלי ·
ירעם מן שמים · [קולו : ויפלח] · חיצים · ברק ויהום · אפיקי ים · יגלו · בגערת · אפו ·
משנאי · משען · ויוצא אותי · כצדקתי · אסור ממנה · ואהיה · לו · ואשתמרה · כצדקתי ·
כבורי · גבור · תתבר · תתפל · ואת · ועיניך על רמים · [תתה כרי] · וה׳ · [בכה] באלקי ·
אל · מבלעדי · מעוזי · ויתר · [דרכו רגליו כתיב] · ונחת · [ישעך וענותך] · תחתני ·
הרדפה · ואשמידם · ואכלם ואמחצם · יקומון · ויפלו · ותזרני · תחתני · תתה · משנאי ·
ואצמיתם · ישעו · אל · כעפר ארץ · אדיקם ארקעם · ותפלטני · עמי · תשמרני ·
יתכחשו לי · [לשמוע] · ויחגרו ממסגרותם · צור · ומוריד · תחתני · ומוציאי · ומקמי ·
חמסים · ה׳ רהבון [פי׳ קודם בגוים] · אזמר · מגדול :

הלכה ב אלו הן חלופי **ב** ישעיה במלכים · בארבע · וישלח כו׳ · ויתן כו׳ · בעת כו׳ ·
ג׳ פסוקים [פי׳ כתובים במלכים ולתנינו בישעי׳ ובזה כתיב חזקי׳ ולא חזקיהו]

(שייך לעיל) **ד**
דוממה כו׳ קיללתא
שותה עשיתה כו׳
פהוחה מזכיתיה כו׳
אבלה שקטה וירחה:

ה
אשמונן כו׳ והנה
הוא ברכתה מה הן
בנימין כו׳ אלכהים
כי שימות כו׳ נון
פרוצים מן מערה
וחילופיהן בעוב יון
בנימין למרבה כו׳:

(ע״כ) **ו**
ביד כו׳ ברוות
גזל דהיא כו׳
החרשית הבציר
אילנים ושח עיניה
כו׳ ואתיקיפא ואילון
ואיאל יעביר ועיאל
כו׳ יכסיונו יכשלו לו
כו׳ עיפי עברים
כו׳ לעיפו וחסר
מכאן עד סוף הלכה
שם :

א
וידבר ומפלטי לי
אלי צורי משגבי
מנוסי כו׳ משברי
נחלי סבבוני כו׳ אילי
ויראו אפיקי מים
ויגלו בגער אפו כו׳
בצדקתי כבודי
כגבור כו׳ ואלקי
באלקי מי כו׳ אריקם
כו׳ השימני יהכחשו
כו׳ ממסגרותיהם
כו׳ מוליאי מקמי
כו׳ אומר מגדול :

ב
ישעיה הקוראים
במלכים בארבע
חזקיה רב סריס אל את **כח**
המלך ירושלים ויבאו ויעלו ויעמדו ירושלים ויקרא אלהים אמרתי עתה לכו האזרן בירושלים כו׳ עתה על המזוב לשחיתו על הארץ
בן חלקיהו עמנו כו׳ דבר ואל תבינתו כי יצאת היכל הנעניצה כי הגלו הארצות והחריבו העם דברי רבשקה ישבכ ה ב״א קדמייתא את
כל דברי אים ישעיה לאהלו אל תרהקה כה יצא ילא ויתב את אשר ה׳ אלי שמעתי הגר לקדוש מלאכיך מבסיר ואבוא מלון זדים
לגמיעי להשות ויחבישו והרופה כחי שיבא אל העיר ויך שנים הם פניו לאשר האת

את תרתן ואת רב סרים ואת׳ מן לכיש׳ ירושלם · ויעלו ויבואו ירושלם ויעלו ויבואו ויעמדו ·
השר · ויקראו אל המלך · אלהם · ושבנה · אומרת · אתה· לך· תאמרון· בירושלי׳· את מלך·
עתה · המקום הזה · להשחיתו· על · בןחלקיהו· ושבנה· עמנו · אליהם · העל· [חריהם] ·
וידבר · דבר · מידי · ולא · [את]· מלך · ארץ זית יצהר ודבש וחיו ולא תמותו ואל תשמעו
אל חזקיהו· כי · ההצל הצילו· הנע ועוה כי · והחרישו העם· חלקיה· הנביא קדמייתא [פי׳
הנביא קודם בן אמוץ] כל · להם· [ושב לארצו]· אל · הנה· וישב · את׳ שחתו · באלהשר·
איו · ויקראם· לפני· ויאמר [ה׳אלקי׳ את דברי]שלחו׳ הגוים׳ ונתנו · כא׳ אלקים׳ שמעתי׳
על · מלאכיך · ברכב כתיב · מבחור · והבואה מלון · קלה כתיב · זרים · למימי · להשות
כתיב · ויבשו · ושדפה · סחיש · [והכלו] צבאות קרי ולא כתיב· יצא אל ויהי בלילה ההוא ·
ויך· שמוני׳· בכיו קרי ולא כתיב · [ויסב] את פניו· [לאמר·] ובלבב· ויהי ישעיהו לא יצא
העיר התכונה ודבר ה׳ היה אליו · שוב· נגיד עמי · הנני רופא לךביום השלישי תעלה בית ה׳·
והוספתי· למעני ולמען דוד עבדי · קחו· ויקחו · וישימו · אל ישעיהו · כי ירפא ה׳לי ועליתי
ביום השלישי · ויאמר ישעיהו זה לך· כי · הלך כו׳ · ויאמר יחזקיהו כו׳ · ויקרא ישעיהו ג׳
פסוקים [במלכים דלתנהו בישעיה] · בראדך · כי שמע · חזקיהו · וישמע · כל · שמן :
בבלה · יקח כתיב · הלא אם יהיה :

הדרן עלך אלו הן חלופי

פרק ט בית

דבראשית צריך ארבע תגין ופשוטים אותיותיו של תיבה מן כל האותיות
א שהיא חק עולם :

הלכה ב וי״ו דגחון (ויקרא י״א) צריך להיות זקוף שהיא חצי אותיות של תורה · דרש דרש (שם י׳) חצי תיבות של תורה · דרש בסוף שיטה דרש בראש שטה :

הלכה ג וישחט (ויקרא ח׳) צריך להיות פשוט שהוא חצי פסוקים של תורה :

הלכה ד שמע ישראל (דברי׳ ו׳) צריך לכותבו בראש השטה וכל אותיותיו פשוטין ואחד צריך שיהא בסוף השיטה :

הלכה ה למ״ד דוישליכם (שם כ״ט) צריך שיהא ארוך :

הלכה ו ה׳ דהלה׳ (שם ל״ב) צריך להיות פשוט מכל ה״א שהיא (נ״י שיהא) תיבה בפ״ע :

הלכה ז יו״ד של תשי (שם) צריך להיות קטן מכל יו״ד שבמקרא׳ יו״ד של יגדל צריך להיות
ב גדול מכל יו״ד שבתורה· ישראל שבסוף התורה צריך להיות פשוט · למ״ד שלו
צריך להיות זקוף מכל * למ״ד :

הלכה ח (מגילה דף כ״ה) אלו דברים ג כתובים לגנאי ומכנים לשבח · כתיב (דברים כ״ח) · בעפולים וקרינן בטחורים כתיב (ישעיה י״ג) תשגלנה וקרינן תשכבנה · כתיב (מלכים ב׳ ו׳) חריונים וקרינן דביונים · כתיב (שם י״ח) שיניהם וקרינן מימי רגליהם כתיב (שם) חוריהם וקרינן צואתם · כתיב (שם י׳) למחראות וקרינן למוצאות · המכנה בעריות משתקין אותו א״ר יונה בעריות דאבוה ובעריות דאימיה · האומר מזרעך לא תתן להעברא בארמיותא משתקין אותו בנזיפה :

הלכה ט (מגילה שם) מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם מעשה תמר נקרא ומתרגם מעשה עגל הראשון נקרא ומתרגם והשני נקר׳ולא מתרגם :

הלכה י מהיכן הוא מתחיל (שמות ל״ב) מאנא חטא העם הזה [הנה אבל בגמרא אמרינן מן ויאמר משה עד וירא משה ור״ל גם הפסוק וירא משה וכ״ה בירושלמי להדיא וכ״כ תוס׳ ועוד מוסיף בתוספתא וירושלמי פ׳ ויגוף וכ״פ כל הפוסקים] : **ברכת כהנים**

מעשה

אנא ובלבב שוב נגיד
עמו רופא לך
והוספתי כו׳ וישומו
ויהי אל ישעיה כי
ירפא וזה לך כי
יעשה את הדבר הלך
בארץ כי שמע חזקיה
וישמע את כל שמו
בית כליו באו דבר
ה׳ בבלה הלא אם :

א
שהיא תקום לעולם :

ב
גדול שהוא אותיות
שבמקרא :

*
נ״י הלמ״ד

ג
כתובים ולא נקראי׳
כתיב כו׳ תשכבנה
כתיב רובע דביונים
וקרו רובע הקב
דביונים כתיב כו׳
כתיב את חוריהם
וקרי את צואתם
כתיב וישימו
למחראות וקרי
למוצאות כו׳משתקין
אותו אר״י המכנה
בעריות בעריות
דאבוה כו׳ :

ד
לא נקרא ולא
מתרגם :

מעשה דוד ואמנון נקרין ולא מתרגמין :

הלכה יא אין מפטירין במרכבה ה ר' יהודה מתיר · ר' אליעזר אומר אין מפטירין בהודע את ירושלי' ומעשה באחד שהפטיר בהודע את ירושלים אמר לו ר' אליעזר ילך האיש ההוא ויודע תועבותיה של אמו בדקו אחריו ונמצא ממזר :

הדרן עלך בית דבראשית

פרק י הלכה א משה הקנא והתרה כדתנן (פ"ק דסוטה) המקנא לאשתו ר' א"א מקנא על פי שנים ומשקה ע"פ אחד שאין התראה פחות משנים שאינה יכולה לומר לא הותריתי אבל באחד תעיז ותאמר לא הותריתי · הקנה להם לישראל שיהו קורין בתורה בשבתות וימים טובים וראשי חדשים ובחולו של מועד שנא' (ויקרא כ"ג) וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל :

הלכה ב (בבא קמא דף פ"ב) עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה :

הלכה ג א אמר ר' יהודה מקום שמפסיקין שבת שחרית שם קורין במנחה בשני ובחמישי ובשבת הבאה :

הלכה ד (מגילה דף ל"א) בשני ובחמישי ובשב' במנחה קורין ג' אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם ואין מפטירין בנביא (שם דף כ"א) הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה · בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם · [ואין מפטירין בנביא הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה] זה הכלל כל שיש בו מוסף ואינו בו יום טוב קורין ארבעה :

הלכה ה בי"ט ה' · ביום הכפורים ששה · בשבת שבעה · אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהם ב ומפטיר בנביא· הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה · י"ט שאיסור לאו חמשה · יוה"כ שאיסור כרת ששה · שבת שאיסור סקילה שבעה :

הלכה ו (שבת דף ס' וקכ"ד וקל"ז מגילה דף ז' ביצה דף כ"ח) · אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד · אין בין שבת ליום הכפורים אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בהכרת :

הלכה ז ג אין פורסין על שמע בישיבה אלא בעמידה [ואין פורסין על שמע] ואין עוברין לפני התיבה · ואין נושאין את כפיהם ואין מפטירין בנביא ואין עושין מעמד ומושב על אבלים ואין נ"ל לנשים שאין עושין מעמד ומושב לנשים [פליג אגמרא דילן בבבא בתרא דף ק' ע"ב] ואין אומרים קדיש וברכו פחות מעשרה · רבותינו שבמערב אומרים בשבעה ונותנים טעם לדבריהם (שופטים ה') בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה' כמנין התיבות · וי"א ד אפילו ששה עד ברכו ששה הוא · ובמקום שיש שם עשרה שלא שמעו בין ברכו בין קדיש ולאחר התפיל' עמד אחד מאלו ואמר ברכו או קדיש וענו אחריו יצא וכבר תקנו חכמי' לחזנים לומר לאחר גאולה יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם ואחריו ברכו את ה' המבורך כדי לצאת אותן שלא שמעו דאמר ר' יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו ונהגו אנשי מערב ואנשי מזרח לאמרו לאחר עושה שלום בשלש תפלות של שמונה עשרה משום הנכנסין ומשום היוצאין ואפילו לאחר קריאת ספר תורה · ולענין פדיית קרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן :

הדרן עלך משה הקנא

פרק יא הלכה

ה
נ"י ר' מתיר :

א
בנ"י כתוב הלכ' ג' אין בינ"ט כו' עד בהכרת תכתב כאן למטה בהלכה ו ואח"כ ה' ד' אר"י מקום כו' :

ב
בנ"י כתוב אחר ומפטי' בנבי' כו' עד לאחריה אחר תי' שבעה בסוף הלכה :

ג
אין פורסין על שמע לא בעמידה ולא בישיבה ואין עוברין כו' :

ד
אפילו ששה ברכו ששה הוא ובמקום שיש שם ע' או י' שלא כו' התפלה עומד א' כו' ויאמ' ברכו כו' תפילת של י"ח גזירה מש"ס שנכנסין וגזירה משום כו' וכהן וארון וכיוצא בהן :

פרק יא הלכה א הקורא

בתורה לא יפחות מג׳ פסוקים ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד · ובנביא שלשה · ואם שלשתן של שלש פרשיות קורא אחד אחד כגון (ישעי׳ נ״ב) כה אמר ה׳ חנם **א** נמכרתם · כה אמר ה׳ מצרים ירד עמו בראשונה· ועתה מה לי פה נאום ה׳ · עיר שאין בה קורא אלא אחד *קורא הוא כל הקריות ובלבד שישב בין קריאה לקריאה :

הלכה ב מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה לפי שגוללין נביא ברבים ואין גוללין ספר תורה ברבים וכן אמר ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמעון בן לקיש אין גוללין ספר תורה ברבים · ר׳ יוסי בעי הגע עצמך שהיתה פרשה קטנה **ב** א״ל כדי שישמעו ישראל את התורה על הסדר [וכ״ה בירושלמי פ״ד דמגילה] והא תנינן קורא באחרי מות ואך בעשור שני׳ היא שהוא סדרו של יום ותדע לך דר״ש בן לקיש אומר בכל מקום אינו קורא על פה וכאן הוא קורא על פה :

הלכה ג ר׳ יוסי הוי מפקד לרב עולא חזנה דכנשתא דבבל **ג** כד היא חדא אורייתא תהא גיילא אחורי פרוכתא · וכד אינון תרתי תהא מוביל חדא ומייתי חדא עד היכן אמר ר׳ יוסי כגון פרשת כהן גדול : [ר״ל ובעשור שבחומש הפקדים דעלה פריך בגמ׳ א דילן וניתי ס״ת אחרינא או אפילו אך בעשור לירושלמי ומ״ם הלכה ב׳ הנ״ל] :

הלכה ד החזן שהוא קורא בתורה בשבת פחות משבע קריות ושכח כסבור שקרא ז׳ יחזור ויקרא וימלא שבע קריות **ד** ויפטיר ובלבד שיהא כסדר עשרים ואחד פסוקי׳ ליתן לכל קורא וקורא ג׳ ואם פחות יוסיף על הסדר הזה מפרשה אחרת · **ה** המפטיר בנביא בשבת לא יפחות מכ״א פסוקים כנגד ז׳ שקראו בתורה ואם היה בשבת תורגמן או דרוש מפטירין בנביא או שלשה פסוקים או חמשה או שבעה ואינו חושש לעשרים ואחד פסוקים :

הלכה ה ואם היתה הפרשה של ארבע חמשה פסוקים קורא את כולה אבל פרשה של ששה פסוקים קורא ומפסיק לפי שיש בה שיעור שתי קריות · ואם קרא בשני ובחמישי ובשבת במנחה ובמנחה של י״ט פחות מיו״ד פסוקים יחזור ויקרא עד שישלים עשרה פסוקים ובמה קורין במנחה של י״ט בסדר שפסק לפני הרגל :

הלכה ו ואם קרא ודילג על פסוק ולא קראו אם קרא עשרה (מן) [בלא] הפסוק המדולג ביניהם אינו חוזר ואם בתוך עשרה הוא יחזור ויקרא **ו** עשר כראוי שאין מדלגין זו בחול ובמנחה בשבת ובמנחה של י״ט · אבל בשבת אם שכח ועבר על פסוק ואח״כ נודע לו מפסיק וקורא וחוזר וקורא אפילו לאחר שהפטיר בנביא והתפלל מוסף מפסיק מיד וקורא ואין מעמידין תפלת המוסף פעם שנייה :

הדרן עלך הקורא

פרק יב הלכה א מפסיקין

בברכות ואין מפסיקין בקללות אמר ר׳ חייא בר גמודא מה טעם דכתיב (משלי ג׳) אל תקוץ בתוכחתו אל תעשו קוצים קוצים :

הלכה ב אמר ר׳ לוי אמר הקב״ה אינו דין שיהיו בני מתקללין ואני מתברך אמר ר׳ יוסי בר אבין *לא מטעם הזה אלא זה שהוא עומד לקרות בתור׳ פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב : [וכ״ה *הגי׳ בירושלמי פ״ג דמגילה ע״ש]

הלכה ג **א** לוי בר פטטי שאל לר׳ חנינא אילין ארורי׳ מהו יקרינון חד ויברך לפניה׳ ולאחריה׳ אמ׳ ליה אין לך טעון ברכ׳ לפניו ולאחריו אלא קללות שבתור׳ כהנים ושבמשנ׳ תור׳ :

הלכה ד ר׳ יונתן ספרא דגופתרא נחית להכא אמא לר׳ אבינא כפרה קרא שירת הבאר ובירך לפניה ולאחריה א״ל ועבדין כן א״ל עד כדון **ב** את לזו כל השירות טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם :

הלכה

א

נמכרתם וכגון כה כו׳ וכנו, ועתה כו׳ :

*

קורא הוא הקריות ובלבד כו׳ :

ב

ר״י פתר לה כגון שהיתה הפרש׳ קטנה כדי שישמעו כו שהו׳ סדרו של עולם ותדע כו׳ :

ג

כד היא קורא אורייתא תהא גיילא כו׳ כגון פרשת יהוידע הכהן :

ד

ויפטיר שמיני ובלבד שיהא כו׳ :

ה

בנ״י כתוב מתיבת ואם היה בשבת כו׳ עד תי׳ פסוקים בפ׳ י״ב סוף הלכה ז׳ ומתיבת המפטיר עד תיבת ואם הסר שם וכאן בנ״י :

ו

עשר כראוי על שטתן שאין מדלג זו בחול כו׳ חוזר וקורא אפילו כו׳ מיד וקורא שאין מעמידין תפלת כו׳ :

א

לוי בר פדי שאל לר׳ בר חנינא אילון כו׳ :

ב

את לזו צריך כל השירות כו׳ :

הלכה ה ג אתא ושאל לר' סימון אמר לון בשם ר' יהושע בן לוי אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שירת הים ועשר' הדברות וקללו' שבת"כ וקללות שבמשנה תור'' (וכ"ה בירושלמי):

הלכה ו ד אמר ר' אבהו אני לא שמעתי אלא נראין הדברים בעשרת הדברות רבי יוסי בר אבין בשם רבי בתומנתא פסוקייא אחרייתא דמשנה תורה טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם :

הלכה ז ר' יצחק סחורה שאל את ר' יצחק נפחא ר"ח טבת שחל להיות בשבת ה במה קורין אמר ליה ז' ביום כלו' והמפטיר בשל שבת ור"ח חל להיות בחול קורין ביום ראשון ג' בשל ר"ח והרביעי בשל חנוכה שכל התדיר מחבירו קודם לחבירו והואיל וקרא תחילה בשל ר"ח [ר"ל ביום ראשון קרא בשל ר"ח יצא ידי שניהם וזה שאמר למה כן הוא דעת אחרת והם שני דעות בירושלמי פ"ג דמגילה הלכה ה' ובתענית פ"ד הלכה א'·] ביום שני יקרא ג' לחנוכה והרביעי של ר"ח ובראשי חדשי' עד שישני' ולמ'כן שלא בא הרביעי אלא מחמ' מוסף ראש חדש:

הלכה ח אמר ר' יוסי בר אבין שירת האזינו (נ"י שירת הלוים) לא יפחתו לו משש קרויות וסימנך הזי"ו לך והלו הן · האזינו · זכור · ירכיבהו · וישמן · לו · כי ידין ה' עמו · ויש לה הפסק (נ"י פסוק) שטה מלאה מלמעלה ושטה מלאה מלמטה וכנגד כך נהגו לעשות שיטותיה של תורה [שבעים ושנים] :

הלכה ט סימן תחלת השיטין האזינו · ו כשעירים · יערוף · כי · הצור · אל · שחת · הלא' · זכר · שאל · בהנחל · יצב · כי · ימצאהו · יסבבנהו · כנשר · יפרש · ה' · ירכיבהו · ויניקהו · חמאת · ואלים · ודם · שמנת · ויקנאהו · בתועבות · אלהים · לא · ותשכח · מכעס · הרבה · בנים · כעסוני · בגוי · ותקד · ותלהט · חצי · וקטב · גם · ומחדרים · יונק · אשביתה · פן · ולא · ואין · יבינו · ושנים · וה' · ואויבינו · ומשדמות · אשכלות · וראש · חתום · לעת · וחש · ויגל · ואפס · צור · ישתו · יהי · ואין · מחלתי · כי · אם · אשיב · אשכיר · מדם · הרנינו · ונקם :

הלכה י ר' זעירא ר' ירמיה בשם רב אמר שירת הים ושירת דבורה נכתבות אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח :

הלכה יא שירת הים שלשים שיטין אז · לאמר · ורכבו · לישועה · אבי · שמו · שלישיו · אבן · ה' · קמיך · אפיך · נוזלים · אויב · נשפת · ברוחך · אדירים · כמוך · פלא · בחסדך · קדשך · אחז · אדום · כל · ופחד · יעבר · קנית · לשבתך · ידיך · בא · * מי · [*והרמב"ם כתב את וא"ת כתב הים]:

הלכה יב סימן שירת דבורה ס"ה שיטין [בשלנו לית אלא ס"ד] ז ותשר · לאמור · [עם] רוזנים · לה' · משעיר · רעשה · מים · סיני · ענת · נתיבות · חדלו · אם · חדשים · אם · בישראל · בעם · צחרת · על · משאבים · ח פרזונו · ה' · עורי · אבינועם · ירד · בעמלק · מכיר · ספר · כן · ברגליו · חקקי · המשפתים · ראובן · שכן · ישב · ישכון · על · נלחמו · על · לקחו · ממסילותם · גרפם · נפשי · סוס · מרוז · ישביה · ה' · יעל · באהל · נתנה · ליתד · עמלים [כ"ה בשלנו] וחלפה · שכב · כרע · ותיבב · בעד · מרכבותיו · היא · שלל · צבעים · רקמה · יאבדו · בגבורתו :

הדרן עלך מפסיקין

פרק יג הלכה א אבל

בשירת דוד שבשני ואל ובתהלי' לא נתנו חכמי' שיעור אבל

לבלר

גורסאות ישנות

ג

אשאלה לרבי כו' ועשרת הדברות וקללות שבמ"ת :

ד

א"ר אבי אני' כו' בתומנתא פסוקיא אחריה ובמ"ת טעונין כו' :

ה

במה קורין לענין כלות והמפטיר בשל שבת ור"ח שחל להיות בחול קורין כו' תחלה בשל ר"ח כו' עד שישלים כל השיטה ולמה כן כו' מוסף ר"ח ור"ס היה כו' לכ"ה בש קים הכתוב כאן בפ' י"ט סוף הלכה ד' :

ו

כשעירים כי שם ה' אקרא אל שחת לו בניו כו' הלא הוא זכור כו' כי חלק כו' ה' בדד כו' ודם ענב כו' לא שערום כו' בגוי נבל כו' ותלהט מוסדי הרים כו' עם חמת כו' אשביתם ולא ה' ואין בהם · וה' הסגירם וכו' חתום באוצרותי ועל עבדיו יהי עליכ' ואין אלקים עמדי כו' כי אשא כו' אם שנותי כו' מדם חלל

ז

ותשר דבורה לאמר נדבו רוזנים כו' :

ח

פרזוני עורי כו' מכיר בן ברגליו חקקי לב המשפתים ראובן שכב ישב כו' ידה ליתד עמלים לראשו שדוד סיסרא לבוא שרות' רחמתים לסיסרא רקמתים אויביך הארץ :

לבלר מובהק מרלפן א בפתיחות באתנח וסוף פסוק וכן בתהלים [איוב ומשלי] :

הלכה ב מגלת אסתר צריכה שירטוט כאמתה ב של תורה מפני שנקראת ספר :

הלכה ג עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה כל בנין כדין לא קאים · מאי כדין למצוה לעיכוב :

הלכה ד ג אמר ר' יוסי לרבי חנינה בר אחוה של ר' הושעי' כהור את כד הוינא קיימין קדם חנותא דר' הושעי' חביבך עמד ר' בא בר זבדא ושאלינן ליה ואמר בשם רב לעיכוב :

הלכה ה ר' חייא בריה דרב אדא דיפו ר' ירמיה בשם רב זעירא צריך לאומרן בנפיחה אחת ד עשרת בני המן ועשרת עמהן :

הלכה ו אמר ר' יוסי בר אבין בכתבן צריך שיהא איש בראש דפא ואת בסופה ה באחד עשר שיטין עשרת בסוף דפא שליפוטיות כהדין קנטרה כדי שיתלו ולא תהא להם תקומה · אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורש את המן בן המדתא תרגם רב יוסף בתר פתגמיא האילין רבי מלכא אחשורש ו ית המן בר המדתא אגגיא בר סרח בר בוזה בר אפליטום בר דיוסים בר פרום בר מעדי בר בעלקון בר אנתמרום בר חרום בר הדורס בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר עמלק בר לחינתיה דאליפז בוכריה דעשו רבי יתיה ושוי ית כורסיה לעיל מכל רברבנוי ועבדוהי דקדם בר בירתא גיניניה :

הלכה ז אמר רב זעירא וי"ו דויזתא צריך למזקפיה ז כמורדיא דלברת :

הלכה ח מי שהוא אוחז ספר תור' נחלקו בדבר שני תנאין חדא אמר פותח ורואה גולל ומברך וחדא אמ' פותח ומבר' [הגה חסר כאן וכן הוא בירושלמי אית תנוי תני פותח ורואה גולל ומברך ואית תנוי תני פותח ורואה ומברך ר' זעירא אבא בר ירמיה רב מתנה בשם שמואל הלכה כמי שהומר פותח ורואה ומברך ומה טעם דכתיב כו'] ומה טעם דכתיב (נחמיה ח') ובפתחו עמדו כל העם ומה כתיב בתרי' ויברך עזרא את ה' האלקים הגדול במה גדלו ח רב גידל אמר גדלו בשם המפורש רב מתנה אמר בברכה גדלו [ר"ל הגדול הגבור והנורא כמ"ש בגמרא וכן הוא בירושלמי]· היכי מברך בעשרה אומרים ברכו את ה' המבורך ביחיד כשהוא משכים לקרא אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן לנו תורה מן השמים חיי עולמים ממרומים ברוך אתה ה' נותן התורה וגולל ואומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו ברוך אתה ה' נותן התורה :

הלכה ט וכן בנביאים אומרים ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת ברוך אתה ה' הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת והצדק :

הלכה י ולבסוף מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות' האל הנאמן האומר ועושה מדבר ומקיים כי כל דבריו אמת וצדק · ומיד עומד העם ואומרים נאמן אתה הוא ה' אלהינו נאמנים דבריך נאמן חי וקיים שמך וזכרך תמיד ומלוך עלינו לעולם ועד זה אחד ממחלוק' בני מזרח ובני מערב שבני מזרח עונים אותו בישיבה ובני מערב בעמידה ובכל מקום שנחלקו שני תנאים ושני אמוראים ולא בדק לן הלכתא כחד מנייהו אזלינן בתר מחמיר כל שכן בשבח ותהלה של חי העולמים שהדבר גלוי בלב לשנות לתלמידים הלכה למעשה הלכה כדברי המחמיר שנאמר (משלי ט"ז) כל פעל ה' למענהו :

הלכה יא ואחר כך חוזר המפטיר לעניינו ואומ' נאמן אתה הוא ה' אלהינו ונאמנים דבריך ודבר אחד מדבריך לא ישוב ריק' כי אל מלך נאמן אתה ברוך אתה ה' האל הנאמן בכל דבריו :

הלכה יב ט רחם ה' אלהינו על ציון כי היא בית חיינו לעלובת נפש תושיע במהרה בימינו ברוך אתה ה' משמח ציון בבניה :

א

שמפתחות באותיות בסוף וכן כו' :

ב

של תורה ספר נקרא :

ג

אר"י בר מינא אחוה של ר' יהושע סבכיך ר' אבא בר זבדא ושאלינן זה ואמר בשם רב לעיכוב :

ד

עשרת בני המן עמהן :

ה

בשעה שיטין עשר בסופא דפא שאין מנין שמותיהון כהדין פקוטראק נגרי' כדי שיתלו כו' :

ו

ית המן המדתא אגגי בר ביזא בר אפליטום בר דיום בר דיווש בר פרום בר נירן בר בעלקן בר אנטימרום בר הורס בר הודורס בר שגר כו' דעשיו דכי יתיה הוי וית כורסיה לעיל מכל רברבנוהי ועבדוהי · דקדם שכריה גניזה :

ז

מנדורא דדברות :

ח

רב אמר גדלו כו' דבא אמר בברכה כו' והכי מברך כו' :

ט

נחם ה' כו' :

הלכה יג שמחינו ה׳ אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך כו׳ שלא תכבה נרו לעולם בימיו תושיע יהודה וישראל תשכון לבטח וזה שמו אשר יקראו ה׳ צדקינו ברוך אתה ה׳ מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל : [בגמרא דידן איתא מגן דוד] :

הלכה יד על התור׳ ועל הנביאים ועל יום פלוני הקדו׳ הזה אשר נתת לנו ה׳ אלהינו לקדוש׳ ולמנוחה לכבוד ולתפארת על הכל ה׳ אלהינו אנו מודים לך ומברכים את שמך תמיד אלהי ישענו ברוך אתה ה׳ מקדש ישראל ויום פלוני · חוץ משבת שאינו מזכיר בחתימה ישראל אלא מקדש השבת לבד שהשבת קדמה לישראל כדכתי׳ (שמות ל״ה) כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש ואומ׳ (שם ט״ז) ראו כי ה׳ נותן לכם את השבת שהיתה כבר :

הדרן עלך אבל בשירת דוד

פרק יד

הלכה א ולמה אמרו כולן כדי לקיי׳ ברכת שבע כנגד ז׳ קוראים בתור׳. וכן אתה אומר בכ״ב פסוקים בנביא כ״א כנגד ז׳ קרואים מג׳ ג׳ ואחד כנגד חזן הכנסת :

הלכה ב במה דברים אמורים בשלא תרגמו ושלא דרשו אבל תרגמו ודרשו המפטיר מפטיר שלשה או חמשה או ששה בנביא ודיו :

הלכה ג ברות ובשיר השירים [ובקהלת] באיכה ובמגילת אסתר צריך לומר על מקרא מגילה ואף על פי שכתובה בין הכתובים :

הלכה ד הקורא בכתובים צריך לומר בא״י אמ״ה אקב״ו לקרות בכתבי הקודש :

הלכה ה במגלת אסתר אמרו שצריך להזכיר בו זמן ולאחר קריאתה צריך הקורא לומר בא״י אמ״ה הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתינו **א** הנפרע לנו מצרינו המושיענו מכף כל העריצים בא״י האל העוזר **ב** ומושיע · כנגד עלבונה של תורה מברכין וי״א כנגד עלבונם של ישראל מברכין :

הלכה ו ועוד אמרו שכן צריך ליתן שבח והודאה על הגאולה ועל הפדות וחותם ברוך אתה ה׳ האל הנקמות המשל׳ גמול לאויבי׳ ומגן לצדיקי׳ ומושיע עמו מיד שונאיהם ואח״כ מקלס לצדיקים ברוך מרדכי ברוכ׳ אסתר ברוכים כל ישראל · ורב אמר צריך לומר ארור המן וארורים בניו אמר ר׳ פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב :

הלכה ז רבי ברכי׳ ר׳ ירמי׳ רבי חייה בשם **ג** ר׳ יוחנן כד הוי מטי ר׳ יונתן להדין פסוק ☞ (אסתר ב׳) אשר הגלה נבוכד נצר הוי אמר נבוכד נצר רשיעא **ד** שחיק טמיה · למזגא [פי׳ לשלם] לטבא טבתי׳ ולבישא בישתיה שנא׳ (משלי י׳) זכר צדיק לברכ׳ ושם רשעי׳ ירקב :

הלכה ח המפטיר בנביא הוא פורס על שמע באיזה שמע אמרו * בשמע של ספר תור׳ [הגה ר״ל בשמע שאומרים בפתיחת הארון · קודם קריאה והמפטיר אומרו] היכן פותח (* ר״ל החזן) אשרי יושבי ביתך ואחר כך עומד המפטיר ואומר [והכל קודם הוצאת ס״ת] אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך · מי כמוך נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא · מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור · ה׳ מלך · ה׳ מלך ה׳ ימלוך לעולם ועד · ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר · ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום · אתה הוא ה׳ לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחווים :

הלכה ט מיד נכנס המפטיר ואוחז את התורה ואומר שמע ישראל פסוק הא׳ בנעימה ואף העם שונים אותו אחריו :

הלכה

א
והגואלנו והמושיענו כו׳ :

ב
בגמרא הנוסחא המושיע :

ג
רבי יוחנן :

ד
שמוע שעי :

הלכה י ה ואח"כ מגביה את התורה ואומר אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו לעולם ועד וחוזר ואומר אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש הוא · אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו כנגד שלשה אבות ויש אומרים כנגד שלש קדושות :

הלכה יא לקחך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך · ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור הכל תנו עוז לאלהים ותנו כבוד לתורה גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו וצריך להגביה את התורה בשמע ישראל ובאלו ייחודין ו שלשה אחד אחד אחד ובגדלו לה' אתי ומתחיל בנעימה ואומר ה' הוא האלהים ה' שמו ואחריו עונין אותו העם וחוזר וכופלו ועונין אותו פעמים :

הלכה יב ועוד צריך [לומר] ז על הכל יתגדל ויתקד' וישתבח ויתפא' ויתרומ' ויתנש' ויתעלה ויתהדר ח ויתקלס שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה הנכבד והנורא בעולמות שברא העוה"ז והעוה"ב כרצונו וכרצון כל עמו בית ישראל תגלה ותראה מלכותו עלינו במהר' ובזמן קרוב והוא יבנה ביתו בימינו ויחון פליטתו ופליטת עמו ישראל ברחמיו וברוב חסדיו בשלום ובחן ובחסד וברחמים המקום יעשה עמנו בעבור שמו הגדול ואמרו אמן :

הלכה יג ט מיד גולל ס"ת עד שלשה דפין ומגביה ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה לכל האנשים והנשים לראות הכתב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל י תורת ה' תמימה משיבת נפש והמפטיר נותנו לחזן הכנסת והוא חוזר יא התורה לראש הקרואים שאין כבוד להיות התורה יחידה וכיוצא בו אינה מן המובחר שיעמוד החזן לפני התיבה אלא שיעמדו עמו אחד לימינו ואחד לשמאלו יב כנגד אבות כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין כשהיו מוליכין את התורה ומחזירין היו הולכין אחריה מפני כבודה : ויש אומרים פורס את שמע שיאמר יוצר אור וקדוש :

הלכה יד קטן קורא בתורה ומתרגם אבל אינו פורס את שמע לומר יוצר אור ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו · יג פוחח הנראים כרעיו או בגדיו יד פרומים או מי שראשו מגולה פורס על שמע טו וי"א בכרעיו או בגדיו פרומים פורס אבל לא בראשו מגולה טז שאינו רשאי להוציא אזכרה מפיו ובין כך ובין כך מתרגם אבל אין קורא בתורה ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו :

הלכה טו סומא פורס את שמע ומתרגם ר' יהודה אומר כל שלא ראה מאורות מימיו אינו פורס את שמע :

הלכה טז יז קטן ומבן שלש עשרה שנה ומעלה פורס את שמע ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו עד שיהא בן עשרים שנה ובעל זקן אבל אין לו זקן יח והוא בן עשרים אסור שנראה כסרים וי"א אפילו סרים עצמו מותר אבל אם יט נתמלא זקנו אפילו מבן י"ח מותר לעבור לפני התיבה ולישא את כפיו :

הלכה יז במגילה הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן ר' יהודה מכשיר בקטן א"ר לוי במגלת אסתר צריך לקרותה בלילה ולשנותה ביום שנאמ' (תהלים ל') למען יזמרך כבוד ולא ידום כ ביום · ר' מאיר כי הוה חליף בכנשתא שמע קליהון דסדרא אמר עד מתי אתם עושין את התורה קריות א"ל משום יזמרך כבוד ושבקון · כא ונהגו העם לקרותה במוצאי שבתות שתים של אדר עד שיעברו חמשה עשר באדר ומקרי היכא קרי שבת ראשונה של אדר קורין העם ביחד עד בלילה ההוא ובמוצאי שבת שניה קורין מבלילה ההוא עד ודובר שלום לכל זרעו · בשיר השירים קורין אותה בלילי י"ט של גליות האחרונים

נוסחאות ישנות

ה

חוזר ואומר אחד כו' גדול אדונינו קדוש א' אלקי' גדול כו' :

ו

שלשה גדלו לה' אתי בלכ' י"ב ועוד צריך כו' :

ז

על הכל יתגדל וישתבח כו' :

ח

ויקלס הנכבד והנור' שמו של ממ"ה כו' :

ט

הלכה י"ג ואח"כ מגביה את התורה ואומר אחד אלקינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו לעולם ועד ומתחיל בנעימ' ואומר ה' הוא האלהי' ה' שמו ואחריו עונין אותו העם וחוזר וכופלו ועונין אותו פעמים הלכה י"ד מיד גולל כו' :

י

או תורת כו' :

יא

התורה לבית ראש הקרואים כו' :

יב

כנגד אבות וי"א פורס את שמע שיאמר יוצר אור וקדוש וטעם לדבר על הברכה שמברך על התורה ועל העבודה כך היו נקיי הדעת כו' :

יג

פותח כו' : יד פרומים כו' : טו בכרעיו ובגדיו כו' : טז אינו רשאי כו' : יז קטן שאמרו מבן י"ב שנה ולמעלה פורס את שמע והעובר לפני כו' ונושא כו' עד שיהא כו' : יח והוא בן כ' אע"פ שנראה כסרים וי"א אפי' סרים כו' : יט עלה זקנו כו' : כ ביום לפיכך נהגו לקרותה במ"ש שתים ר"מ כו' : כא ונהגו העם לומר כן לאומה במ"ש של אדר כו' :

האחרונים חליו בליל׳ אחד וחליו בליל שניה· רות במוצאי י"ט ראשון של עצרת עד חציו ומשלים במוצאי י"ט האחרון · וי"א בכולן מתחילין במוצאי שבת שלפניהם · ונהגו העם כך שאין הלכה נקבעת **כב** עד שיקבע מנהג וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה מנהג ותיקין אבל מנהג שאין לו ראי׳ מהתורה אינו אלא כטועה בשיקול הדעת :

הלכה יח וכשם שקורין בתורה ומפטיר בנביא ביום כך חייב במגלה לקרותה ביום שנאמר (אסתר ט׳) ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ותני עלה כל היום כשר לקרות המגילה : **כג**

הדרן עלך ולמה אמרו

פרק טו הלכה א אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומזוזות אין נכתבות אלא אשורית רשב"ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו **א** אלא יוונית · תפילין שבלתה אין עושין אותה מזוזה ומזוזה שבלתה עושין אותה תפילין לפי שמעלין בקודש ולא מורידין :

הלכה ב (שבת קט"ו) **ב** אמר רשב"ג מעשה ברבן גמליאל שהיה עומד ע"ג מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמר לבנאי גנזו תחת הנדבך ואף חכמים עמדו בדבריה׳ דתנינן כל כתבי הקודש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהן ובין שאין קורין בהם ואע"פ שכתובי׳ בכל לשון טעונין גניזה ומפני מה אין קורין בהם מפני ביטול בית המדרש **ג** :

הלכה ג אע"פ שאמרו אין קורין בכתבי הקודש אלא מן המנחה **ד** ולמעלה אבל שונין ודורשין בהן צריך דבר נוטל ובודק אבל בשטרי הדיוט׳ אע"פ שמסורגלין אסור לקרו׳ בהם :

הלכה ד (שבת קט"ז) ברכות שכתבו בהן ענייניות הרבה מן התורה אין מצילין אותן מפני הדליקה מכאן אמרו כותבי ברכות כשורפי תורה מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך ר׳ ישמעאל לבודקו כיון שהרגיש קול פרסיותיו של ר׳ ישמעאל נטל תכריך של שגרות וזרקו לתוך הספל של מים בלשון הזה אמר לו עונש האחרון קשה מן הראשון :

הלכה ה **ה** אמרו לו מפני מה אמר להם מפני עניינות של תורה שכתובין בהם (ב"מ דף ל"ג) תני רשב"י העוסק במקרא מדה ואינה מדה משנה מדה שמקבלין עליה שכר גמר׳ אין לך מדה גדולה מזו על מנת שקרא ושנה :

הלכה ו לעולם הוי רץ למשנה יותר מן הש"ס **ו** ר׳ יוסי בר אבין אמר עד שלא שיקע בו **ז** רבי משניות אבל שיקע בו רבי משניות לעולם הוי רץ להש"ס יותר מן המשנה :

הלכה ז אבל אמרו נמשלה המקרא כמים והמשנה כיין והש"ס כקונדיטון אי אפשר לעולם בלא מים ואי אפשר לעולם בלא יין ואי אפשר לעולם בלא קונדיטון ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן כך אי אפשר לעולם בלא מקרא ובלא משנה וא"א לעולם בלא הש"ס :

הלכה ח ועוד נמשלה התורה כמלח והמשנה כפלפלין והש"ס כבשמים ואי אפשר לעולם בלא מלח ואי אפשר לעולם בלא פלפלין ואי אפש׳ לעולם בלא בשמים ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן כך א"א לעולם בלא מקרא וא"א לעולם בלא משנה וא"א לעולם בלא הש"ס :

הלכה ט אבל אשרי אדם **ח** שיהיו עמלו בהש"ס ולא יהא דולג במקרא ובמשנה **ט** ויבא להש"ס אלא על מנת שילמד מקרא ומשנה ויבוא להש"ס ע"ז נאמר (משלי י"ח) הון עשיר קרית עוזו וכחומה נשגבה במשכיתו :

הלכה י אבא גוריון איש לדיין אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו חמר ספן קדר רועה ותגוני שאומנתן אומנות לסטים ר׳ יהודה אומר משמו החמרין רובן רשעי׳ והספנין רובן חסידים טוב שברופאים לגיהנם והכשר שבטבחים שותפו של עמלק רובן של ממזרים

ל

כב

עד שיהא כו׳ :

כג

בנ"י הלכ׳ כ׳ אין בין ספרים לתו"מ אלא שהספרים כו׳ תפלה שבלתה אין עושין אותה מזוזה ומזוזה שבלתה עושין אותה תפלין לפי שמעלין בקדש ולא מורידין :

א

בנ"י כאן הוא סוף הלכה :

ב

אע"פ שאמר רשב"ג אף ספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית לא הודו לו חכמים שאמר רבי מעשה ברשב"ג שהיה עומד ע"ג בנין בהר הבית כו׳ ואמר לבנו גנזו כו׳ :

ג

בית המדרש ומצילין תיק הספ׳ עם הספר ותיק של תפילין עם התפלין ואע"פ שיש בתוכן מעות ולהיכן מצילין אותן למבוי שאינו מפולש ב"ב אומר אף למפולש :

ד

ולמעלה התירו אבל כו׳ :

ה

מפני מה אמרו לו מפני עייניות כו׳ בהן דתני רשב"י כו׳

ו

דר׳ יוסי כו׳ :

ז

רב כו׳

ח

שיש עמלו כו׳ :

ט ויבא להש"ס ע"מ שילמד כו׳ :

מחורים פקחים · רובן של עבדים גזלים · רובן של בני הבנות ביישנים · רובן של בנים דומין לאחי האם יא תני ר"ש בן יוחי טוב שבעכו"ם הרוג · הטוב שבנחשים רצוץ את מוחו · הכשירה בנשים בעלת כשפים אשרי מי שהוא עושה רצונו של מקום :

הדרן עלך אין בין

פרק יז הלכה א רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם **א** ואיני מלמד את בני אלא תורה שאדם אוכל משכרה בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא ושאר אומניות אינן כן שאם יבא אדם לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי זה מת ברעב אבל התורה אינה כן אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו בנערותו מהו אומר (ישעי' מ') וקוי ה' יחליפו כח **ב** בזקנותו מהו אומר (תהלי' צ"ב) עוד ינובון בשיבה :

הלכה ב אמר ר' יהושע בן לוי אלה האגדתא כתובה הכותבה אין לו חלק לעולם הבא והדורשה מתחרך והשומעה אינו מקבל שכר **ג** תני רב חיננא בר פפא (דברי' ה') פנים בפנים דבר ה' עמכם פנים תרי בפני' אחרי הא ארבעה **ד** אפין מקרא משנה הלכות והגדות פנים של אימה למקרא פנים בינונית למשנה פנים מסבירו' לש"ס פנים שוחקות להגדה :

הלכה ג ר' נחמיה בשם ר' יעקב בר יצחק (משלי י"ז) כמים הפנים לפנים בנוהג שבעולם יש לך רב רוצה ללמד ותלמיד שאינו רוצה ללמוד תלמיד רוצה ללמוד ורב אינו רוצה ללמד ברם הכא הרב רוצה ללמד ותלמיד **ה** רוצה ללמוד :

הלכה ד ר' יצחק נפחא פתח (שיר ב') [סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים] סמכוני באשישות אלו הלכות המאוששות רפדוני **ו** בתפוחים אלו אגדות שריחן יפה כתפוחי' כי חולת אהבה אני אמר ר' יצחק לשעבר כשהיתה הפרוטה מצויה היתה נפש אדם מתאוה לשמוע **ז** דבר הלכה עכשיו שאין הפרוטה מצויה נפש האדם מתאוה לשמוע דבר הגדה :

הלכה ה **ח** אמר ר' ינאי תורה שנתנה הקב"ה למשה נתנה לו במ"ט פנים טמא ובמ"ט פני' טהור שנאמר (שיר ב') ודגלו בגמטריא מ"ט הוי :

הלכה ו אמר ר' תנחום בר חנילאי אלו נתנה התורה חתוכה לא היתה עומדת רגלים למור' **ט** שורה אבל עכשיו מעמדת רגלים למורה שאם טמא יש מטמאין כיוצא בו ואם טהור יש מטהרין כיוצא בו :

הלכה ז רבי אבהו בשם ר' יוחנן תלמיד ותיק היה לו לר' עקיבא והיה יודע לדרוש התורה במ"ט פנים טמא ובמ"ט פני' **י** טהור כל א' ואחד מטעם אחר שלא מאותו טעם ולפי כן רבו המטמאין טמא רבו המטהרים טהור כל אלו מנין אלא שהיה חכם במקרא ובקי במשנה ותיק בתלמוד וסבר באגדה :

הלכה ח אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הניח פרשה אחת מן התורה שלא למדה ולמד במקרא ותרגום מדרש הלכות **יא** והגדות הכל למד וכן אמרו עליו שאמר אם יהיו כל השמים יריעות וכל האילנות קולמוסין וכל הימים דיו אין כדאי לכתוב את חכמתי שלמדתי מרבי ולא חסרתי מחכמת חכמי' אלא כשם שזבוב הזו הטובלת בים הגדו' ומשהו מחסרו :

הלכה ט ומתי קבל תורה מהלל ומשמאי אמרו עליו על הלל שלא עזב דברי חכמי' שלא למד' אפילו כל הלשונות אפילו שיחת הרים וגבעות ובקעות שיחת עצים ועשבים שיחת חיות ובהמות שיחת שדים ומשלות כל כך למה משום שנאמר (ישעי' מ"ב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

הלכה י אמר ר' יהושע בן לוי אנא מימי לא אסתכלית גו ספר אגדתא אלא חד זמן אסתכלית ואשתכחת

י

נ"י גזים :

יא

דתני רשב"י כו' טוב שבגוי' יכשע' שבנחשים הרוג כו' :

א

ואני מלמד את בני תורה כו' :

נ"י **ב**

כאן הוא סוף הלכה

ג

ואתנית רב כו' :

ד

אפין פנים של אימה למקרא פני' בינונית למשנה פנים שוחקות לש"ס פנים מסבירו' לאגדה :

ה

רוצה ללמוד מקרא משנה גמרא ואגדה :

ו

כתפוחים שריחן יפה כו' :

ז

דבר הלכה ודבר הגדה הלכה ה' א"ר תנחום כו' :

נ"י **ח**

כאן א"ר תנחום כו' עד כיוצא בו ואח"כ א"ר ינאי עד הוי :

ט

שורה שאם טמא יש כו' :

י

טהור שלא מאותו טעם ואח"כ רבו כו' :

יא

והגדו' ומשלות הכל כו' :

והשתכחת כתיב מאה וחמשה ושבעים פרשות שבתורה דבור ודבור אמירה וציווי
כנגד שנותיו של אברהם אבינו דכתיב (תהלי׳ ס״ח) עלית למרו׳ שבית שבי לקחת מתנות באדם
וכתיב (יהושע י״ד) האדם הגדול בענקים הוא הלכך קובעין קע״ה סדרים בתורה בכל שבת ושב׳
עולת תמיד :

הלכה יא מאה וארבעים ושבע מזמורים שכתוב בספר תהלי׳ כנגד שנותיו של יעקב ללמדך
שכל קילוסין שישראל מקלסין להקב״ה כנגד שנותיו של יב יעקב אבינו מה טעם
(תהלים כ״ב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל :

הלכה יב מאה ועשרים ושלשה פעמים שישראל עונין הללויה כנגד שנותיו של יג אהרן מה
טעם (שם ק״כ) הללויה הללו אל בקדשו לקדושו לאהרן קדוש ה׳ אפילו כן הוינא יד
מיבעית בלילה׳ וקטן שאינו פורס שמע אינו יכול לומר קדוש ביוצר ביחיד אבל בציבור עונה
עמהן וגדול פורס את שמע יכול לומר קדוש לפי טו שהוא כסדרן [ר״ל לפי שהתחיל לומר
ברכו יכול לומר קדיש של יוצר] אבל קדוש של עמידה כיון שצריך לומר נעריצך נקדישך טז
אין יכול לומר פחות מיו״ד ואין קטן עולה יז מן המנין לברכו וקריאת התורה וקדיש עד שיהא
בן שלש עשרה יח ואין נדבקין לאלה :

הדרן עלך רבי נהוראי

פרק יז הלכה א

דברי חכמים כדרבונות כולם נתנו מרועה אחד (קהלת י״ב)
א ורועה אחד אמרן כולן מצילין אותן מפני הדליקה
וספר אגדתא אע״פ שלא ניתן ליכתב אפי׳ הכי מצילין אותן מפני הדליקה מה טעם (תהלים
קי״ט) עת לעשות לה׳ הפרו תורתיך :

הלכה ב מפסיקין לראשי חדשים לחנוכה לפורים לתעניות ולמעמדות וליום הכפורים :

הלכה ג כיצד מפסיקין ב ר״ח שחל להיות בשבת קורין שבעה בענין שבת והשמיני ג בראש
חודש והוא קורא וביום השבת ובראשי חדשיכם ד שני פרשיו׳ וחנוכה שחל יום ראשון
להיו׳ בשבת קורין ו׳ בענין של שבת והח׳ קורא ויהי ביום כלות משה עד כן עשה את המנור׳ :

הלכה ד ה פורים כיצד פורים שחל להיות בשבת קורין שבע׳ בענין של שבת והשמיני קורא
ויבא עמלק׳ שלשה ימי הצום אין מתענין אותן רצופין אלא פרודים שני וחמישי
ושני ורבותינו שבארץ ישראל נהגו להתענות אחר ימי הפורים מפני נקנור וחביריו ועוד
שמאחרין בפורענות ואין מקדימין :

הלכה ה מעמדות דתני׳ אנשי מעמדות ו היו מתענין בכל יום בשני על מפרשי ימי׳ דכתיב
(בראשית א׳) ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים׳ בשלישי על מהלכי דרכים
דכתיב (שם) ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים׳ ברביעי על התינוקות שלא תעלה בהן
ז אסכרה דכתיב (שם) ויאמר אלהים יהי מאורות מארת כתיב׳ בחמישי מתענין על עוברות
ומיניקות שלא יפילו את בניהם שנאמר (שם) ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ׳ בערב שבת
ובמוצאי שבת לא היו מתענין מפני כבוד השבת וי״א בין השמשות בערב שבת נתוספת נשמה
יתירה לישראל ולאחר השבת נוטלין אותה הימנו דבר אחר מפני הנכרים שלא יאמרו על כי
אנו שמחים בראשון הם מתענין בו אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששין לאיבת
הנכרים אלא משום דכתי׳ (שמות ל״א) וינפש וי על נפש :

הלכה ו בפסח קורין בפרשת מועדו׳ שבתורת כהנים׳ ובעצרת שבעה שבועו׳׳ בראש השנ׳
בחודש השביעי באחד לחודש׳ ביום הכפורים אחרי מות׳ ביום טוב הראשון של

יב
יעקב אבינו ואתה
קד״ש כו׳ :
יג
אהרן הללויה כו׳ :
יד
מיבעית בלילה
ותלמיד ותיק של
ר״ע שהיה דורש
מ״ט פני טמא ומ״ט
פנים טהור כ״א וא׳
מטעם אחר שלא
מאותו טעם וא״כ
רבו המטמאין טמא
רבו המטהרין טהור
וקטן כו׳ קדוש
ביוצר ביחיד כו׳ :
טו
שהוא כסודר :
טז
אין הדין כו׳ :
יז
מן המנין ברכו
קריאה כו׳ :
יח
ואין נדבקין כו׳ :
א
רועה א׳ אמרן וכולן
כו׳ :
ב
ר״ח וימי חנוכה
שחלו להיות כו׳
ג
נר״ח הוא קורא כו׳ :
ד
שני הפסקות אם
לחנוכה שחל יום
כו׳ ז׳ לשבת והשמיני
כו׳ :
ה
לפורים ג׳ ימי הצו׳
ס׳ :
ו
ואנשי מעמד הט
מתענין כו׳ : ז אסכרה ויצאו דכתיבי כו׳ :

חג · קורין בפרשת המועדות שבתורת כהנים ושאר כל ימות החג קורין בקרבנות החג :

הלכה ז בחנוכה בנשיאים · בפורים ויבא עמלק בראשי חדשים ובראשי חדשיכם במעמדות
במעש' בראשית ובתענית של תשעה באב ושבעה האחרונות של עצירת גשמי' ברכו'
וקללות · אבל תעניות אחרות ויחל משה ומפטיר דרשו ה' וי"א שאין מפטירין ח ונהגו בו העם
להפטיר ואין מפסיקין בקללות לפי שאינו מן המובחר להפסיק בקללות ולהתחיל בקללות :

הלכה ח בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין כסדרן ואין עולה להם מן החשבון שנאמר
(ויקרא כ"ג) וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל מלמד שיהו קורין כל אחד
ואחד בזמנו מכאן אמרו לכל מפסיקין לר"ח לחנוכה ולפורים לתעניות ולמעמדות וליוה"כ
שיבואו אלו בין בשבת בין בשני בין בחמישי שהן קורין כסדרן שמפסיקין סדרן וקורין באלו
הכל אי אתה יכול לומר בתענית ומעמדות · ט אם יבואו בשבת כדי להפסיק מסדר שבת
עליהם י אלא בשני ובחמישי :

הלכה ט ובזמן שחל ראש חדש להיות בשבת השמיני שצריך לקרות וביום השבת ובראשי
חדשיכם הוא מפטיר בכה אמר ה' שער החצר הפנימית הפונה קדים · חל להיות
יא באחד בשבת שבת שלפני החודש מפטיר ויאמר לו יהונתן מחר חודש ובחודש עצמו קורין
שלשה בקרבן תמיד הראשון קורא שלש' וידבר · צו · ואמרת · השני קורא את הכבש · ועשירית
עולת · יב ונסכו · ואת הכבש · והשלישי חוזר למעלה וקורא עולת תמיד · ונסכו · ואת הכבש ·
וביום השבת · עולת שבת · מפני שאמרו אין קורין בפרשה פחות מג' פסוקים ואין משיירין
בפרשה פחות מג' פסוקים קרא שני פסוקים והתחיל באחרת אינו יכול לפסוק עד שקרא ממנו
ג' פסוקים ומכיון שהוא קורא · עולת תמיד · ונסכו · את הכבש · וביום השבת · עולת שבת
נמצא שלישי שהוא קורא ה' פסוקים והאחד קורא בשל ר"ח ובראשי חדשיכם כל הפסוקים :

הלכה י יג וצריכין לומר בר"ח אחר יהי כבוד ה' מלך מזמו' שירו לה' שיר חדש ואחריו הודו לה'
קראו בשמו ושאר המזמורים של כל יום ואמר ר' יוסי יהי חלקי עם המתפללים בכל
יום ו' המזמורי' הללו ואמרו למה הזכיר דוד במזמו' הודו לה' קראו בשמו יד אברה' יצחק ויעקב
להיות אומרים אותו בכל יום : [וכל השבעה רועים הוזכרו בפרשה זו בתהלים ודוד אמרן] :

הדרן עלך דברי חכמים

פרק יח הלכה א

למה אמרו שיהו אומרים בכל חודש וחודש א דרשב"ל בעאה
קמיה ר' יוחנן מהו לומר שיר בלא נסכים א"ל
כשמעינהו מן הדא בזה ובזה הלוים עומדים על הדוכן ואומרים (תהלים צ"ד) וישב עליהם את
אונם א"ל רשב"ל מזמור ומוסף ב מי קודם א"ל מחוורתא מלתא שמזמו' קודם לפיכך נהגו העם
לומר מזמורים ג בעונתן דתנינן תמן השיר שהלוים אומרים בבית המקדש ביום הראשון היו
אומרים (תהלים כ"ד) לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה · בשני היו אומרים (שם מ"ח) גדול
ה' ומהולל מאוד וכו' · בשלישי היו אומרים (שם פ"ב) אלהים נצב בעדת אל כו' · ברביעי היו
אומרים (שם צ"ד) אל נקמות ה' כו' · בחמישי היו אומרים (שם פ"א) הרנינו לאלהים עוזנו
כו' · בששי היו אומרים (שם צ"ג) ה' מלך גאות לבש כו' · בשבת היו אומרים (שם צ"ב)
מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבוא ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים שכל המזכיר פסוק
בעונתו מעלה עליו כאלו בונה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן :

הלכה ב בחנוכה (תהלים ל') ארוממך ה' · בפורים (שם ז') שגיון לדוד ד וי"א (שם פ"ג)
אלהים אל דמי לך · ביום הראשון של פסח (שם קמ"ז) הללו את ה' וכן חולו
של מועד אלא בימים הראשונים של פסח הוא צריך לומר יהי כבוד ה' וכל העם
בעונדה

נוסחות ישנות

ח

נהגו בו העם ואין מפסיקין כו' :

ט

שיבואו כו' :

י

או בב' וה' :

יא

באחד בשבת שלפני החודש כו' :

יב

ונסכו והשלישי כו' וקורא ונסכו ואת הכבש מפני שאמרו כו' מג' פסוקים וי"א אין משיירין בפ' פחות מג"פ הלכה י' בד"א בספר של פסוקים אינו יכול לפסוק עד שקרא ממנו ג"פ ומכיון שהוא קורא ונסכו ואת הכבש כו' נמצא ג' שהוא קורא ד"פ וא' כו' :

יג

אבל צריכין לומר אחר יהי כבוד ה' מלך ומזמו' שירו לה' ומדברי סופרי' ואחריו הודו כו' :

יד

מאי' לוים וישראלי'

א

דרשב"ל בעי כו' :

ב

מי קודם מחוורתא כו' :

ג

בעונתן כלומר בעתן כו' :

ד

ביום א' של פסח הללו את ה' וי"א אלקים אל כו' :

ה בעמידה ויושבין ואומרים כל הענין של מזמורות עד וברוך שם כבודו לעולם וביו"ט האחרון של פסח הלל הגדול ואיזהו (שם קל"ו) הודו לה' כי טוב הודו לאלקי האלקים ונהגו העם לומר הלל הגדול אעפ"י שאינו מן המובחר :

הלכה ג ובחג השבועות (תהלים כ"ט) הבו לה' בני אלים בתשעה באב בארבע פסוקים של ירמיה (י"ד) המאום מאסת עד כי אתה עשית כל אלה · שני המזמורים הללו (תילים ע"ט) אלהים באו גוים בנחלתיך (שם קל"ז) ועל נהרות בבל אעפ"י שבכל מקום מקדימין דברי קדושה לדברי קבלה בזה דברי קבלה מקדימין לדברי קדושה :

הלכה ד יש שקורין ספר קינות בערב ויש מאחרין עד הבוקר לאחר קריאת התורה שלאחר קריאת התורה עומד החזן וראשו מתפלש בעפר ובגדיו מפולשין וקורא קינות בבכיה ובילל‍ה אם יודע הוא לתרגמו מוטב ואם לאו נותנו למי שיודע לתרגם בטוב ומתרגם לפי שיבינו בו שאר העם והנשים והתינוקות שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים וכ"ש זכרים ו וכן המה חייבות בתפלה ובברכת המזון ובמזוזה ואם אינן יודעות בלשון הקודש מלמדין אותן בכל לשון שהן יכולות לשמוע וללמד מכאן אמרו המברך צריך שיגביה קולו משום בנין הקטנים ואשתו ובנותיו ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ולתינוקות כל סדר ונביא של שבת לאחר קריאת התורה וזו היא שאמרו בשבת מקדימין לבוא ומאחרין לצאת מקדימין לבוא כדי לקרות ק"ש כוותיקין ומאחרין לצאת כדי שישמעו פירוש של הסדר אבל ביו"ט מאחרין לבוא שהן צריכין לתקן מאכל של יום טוב וממהרין לצאת שאינו מן הדין לפרש להם דאמרינן רב לא מוקי אמורא עליה מיומא טבא לחבריה :

הלכה ה וכן היה מנהג טוב בירושלים ז לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים להתענות ביום צום בן אחד עשר שנה עד עלם היום בן שתים עשר ח להשלים בן שלש עשר מוליכו ומקרבו לפני כל זקן וזקן כדי לברכו לחזקו ולהתפלל עליו שיזכה בתורה ובמעשי' טובי' ט וכן כל מי שהיה לו גדול ממנו בעיר היה עומד ממקומו והולך לפניו והי' משתחוה לו להתפלל בעדו ללמד שהן נאים ומעשיהן נאים ולבן לשמים ולא היו מניחין את בניהם הקטני' אחריהם אלא היו מוליכין אותן לבתי כנסיות כדי לזרזם במצות :

הלכה ו ביום שהושיבו ר' אליעזר בן עזרי' בישיבה פתח ואמר (דברים כ"ט) אתם נצבים היום כולכם טפכם נשיכם הנשים באים לשמוע נשים כדי לקבל שכר פסיעות טף למה באו כדי ליתן שכר למביאיהן מכאן נהגו בנות ישראל קטנות לבוא לבית הכנסת כדי ליתן שכר למביאיהן והן לקבל שכר :

הלכה ז הקורא אומר ברוך דיין האמת ויש שמניחין את התורה על הקרקע בעטיפה שחורה ואומר נפלה עטרת ראשינו וקורעין ומספידין כאדם שמתו מוטל לפניו ויש שמשנין את מקומן ויש שיורדין ספסליהם למטה וכולן מתפלשין בעפר ואין אומרים שלום זה לזה כל הלילה וכל היום עד שישלימו העם קינות בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת לחוץ כדי שלא יפסיק לבו מן האבילות יא כ"ש לשוח עם הנכרי :

הלכה ח בתפלת ערבית אין אדם שמע לחבירו מפני שהן מתפללין בלחישה ואין אומרים לא ברכו ולא יהי שם :

הדרן עלך למה אמרו

פרק יט הלכה א אבל בתפלת שחרית אחר המזמורי' והפסוקים אלו אומ' ביוצר ברכו בקול נמוך ואין מזכירין קדוש ואף לא קדיש אבל בתפלת מנחה אומר קדוש וקדיש :

ה
בעמידה עד וברוך שם כבודו לעולם ויושבים ואומרי' כו'

ו
וכן אמה חייב בק"ש ובתפלה כו' :

ז
להתענות בניהם כו' הקטנים בן שנה עד עלם היום כו' :

ח
להשלים ואח"כ שבלו ומקריבו כו' :

ט
וכל מי כו' :

י
באבילות שחורה :

יא
וכן כ"ש לשוח כו' :

הלכה ב ובר"ה אומר כל העמים תקעו כף (תהלים מ"ז) **א** ביום הכפורים (שם ק"ל)
ממעמקים קראתיך ה' בחג הסוכות (שם ע"ו) נודע ביהודה אלהים ביום השמיני
(שם ו') למנצח על השמינית ואם אינו בקי בהן אומר הודה בכל לבי ודיו :

הלכה ג בפסח בין בתפלה בין בכוס צריך להזכיר י"ט מקרא קודש הזה ביום חג המצות הזה
ובחולו של מועד **ב** חג המצות הזה בשביעי הוא אומר ביום השביעי עצרת הזה
ואין מזכיר בו חג לפי שאינו חג בפני עצמו :

הלכה ד בחג שבועות הוא אומ' ביום טוב מקרא קודש הזה וביום חג השבועות הזה וערבית
שחרית ומנחה שוין בתפלות :

הלכה ה **ג** בראש חדש צריך להזכיר ביום ר"ח הזה ובר"ה בי"ט מקרא **ד** קודש הזה את יום
ראש השנה הזה יום הזכרון הזה יום תרועה וחותם מלך על כל הארץ מקדש
ישראל ויום הזכרון והזמנים :

הלכה ו ביום הכפורים אין מזכירין בו בי"ט שאין יום טוב ביום צום אלא אומר ביום מקרא
קודש הזה ביום צום העשו' הזה ביום מחילת עון הזה וחותם מוחל וסולח לעונותינו
ולעונות עמו ישראל ברחמים ומכפר על פשעיהם מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום צום
הכפורים והזמנים ומקרא קודש ואין מזכירין בו לא מועד ולא שמחה שאין שמחה בלא אכילה :

הלכה ז וכשם שמקלסין יום ראשון **ה** וחולו של מועד ויום טוב האחרון כך מקלסין כל
ימים טובים בתפלה ביוצר במנחה בערבית והיאך קילוסו אלהינו ואלהי אבותינו
גלה כבוד מלכותך עלינו ואחריו אנא אלהינו שם יעלה ויבוא כו' **ו** והשיאנו וחתימתו ברוך
מקדש עמו ישראל ומועד שמחה והזמנים ומקראי קדש :

הלכה ח כשם שחתימתן של ר"ה ויה"כ משונה משאר ימים טובים כך תפלתן **ז** ואין מזכירין
בשלשה ראשונות ובשלשה אחרונות אלא בשני ימים טובים של ראש השנה וביוה"כ
בלבד ואף באלו בקושי התירו אם חל ראש השנה להיות בשב' אינו אומר יום תרועה אלא זכרון
תרועה לפי שאין תקיעת שופר דוחה את השבת בגבולין משום גזירה :

הלכה ט בראשי חדשים ישבו החבורו' של זקנים ושל צנועין (אנשי' חשובים) **ח** ושל תלמידי'
מן המנחה ולמעלה עד שתשקע החמה ויראה הירח בלילה וצ"ל בברכת היין בא"י
אמ"ה בפה"ג ברוך אתה ה' אמ"ה **ט** אשר גלה סוד חידוש הירח הורם ולמדם זמנים חדשי' וימים
טובים מינה נבונים סודרי עתים פילם לורנו קילי רגעים שבם מתקן אותן חדשים ומועדים
דכתיב (ק"ד) עשה ירח למועדים שמש ידע **י** מבואו אליהו הנביא במהרה יבוא אלינו המלך
המשיח **יא** יצמח בימינו כהיום הזה בירושלים ששים ושמחים כולנו בבנין בהמ"ק ירבו שמחות
ויענו העם ויאמרו אמן ירבו בשורות טובות בישראל ירבו ימים טובים בישראל ירבו תלמידי
תורה בישראל מקודש יחודש מקודש בראש חודש מקודש בזמנו מקודש בעיבורו מקודש בתורה
מקודש בהלכה מקודש בעליונים מקודש בתחתונים מקודש בארץ ישראל מקודש בציון ומקודש
בירושלים מקודש בכל מקומות ישראל מקודש בפי רבותינו מקודש בבית הוועד ואומר (ישעי'
ס"ו) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וחותם ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חדשים
ואומר הודו לה' כי טוב ואומר וכולכם ברוכים ועל כל ברכה וברכה אומר הודו לה' כי טוב
יב חוץ מברכת האבלים :

הלכה י וכשהוא מקלסו מקלסו בשנים עשר **יג** טובי העיר ושנים עשר חבירים כנגד שנים
עשר שבטים ושנים עשר חדשים ושנים עשר מזלות :

הלכה יא ואע"פ שאמרו יעלה ויבוא בבונה ירושלים וגו יר על כל הכוס ברכת המזון אותו
הכוס נותנו לאשתו לקיים מה שנאמ' (יחזקאל מ"ד) להניח ברכ' אל ביתך ומביאין
לו

א
ביה"כ ברכי נפשי
ממעמקים כו' :

ב
חג פלוני הזה :

ג
בי"ט ניסן צריך
כו' :

ד
קודש הוא ובר"ה
הזה וביום ר"ח הזה
וביום תקיעת שופר
זכרון הזה ביה"כ
כו' :

ה
ושה"מ כך מקלסין
וי"ט בתפלו' כו' :

ו
והשיאנו וכתוב לחי'
כו' וחתימתו כו' :

ז
ואין מזכירין זכרונות
בג' כו' :

ח
ושל תלמידים בימים
הראשון מן המנחה
כו' השמש וצריך
בברכת היין כו' :

ט
אשר גילה דורשי
דורים ולימדם זמנים
חדשים טובים ירם
צליל נבנה מינה
נבונים :

י
מבואו ואומר כי
כאשר השמי' החדשה
והארץ החדשה
חותם בא"י מקדש
ישראל ור"ח וגומר
הודו לה' כי טוב
כחיים הזה בירושלי'
ששים ושמחים כלנו
במקום אליהו הנביא
כו' :

יא ונאים בימינו היעו' בשנים הבנין בהמ"ק כו' : **יב** חוץ מברכ' אלוים : **יג** טובי העיר כנגד י"ב שבטי' וי"ב חבירים וי"ב חדשי' כו' :

לו כוס אחר ומברך בפה"ג ואחריו יד אשר גלה כו' וכן אתה אומ' בברכת חתנים וברכת אבלים לפי שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד ונהגו רבותינו לומר בבוקר בברכת חתנים ובברכת אבלים על הכוס בעשרה ובפני' חדשות כל שבעה וכן בערב אחר סעודה :

הלכה יב טו וברכת אבלים בשבת שאין אבלות נוהגת אומרן אחר התפלה בפני המתפללים על הכוס דאמר ר' אליעזר בן הורקנוס ראה שלמה כח של גומלי חסדים ובנה להם לישראל שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבלי' ולמנודים בשבת היו מתקבצין יושבי ירושלים ועולין להר הבית ויושבין בין שני שערים הללו כדי לגמול חסדים לזה ולזה משחרב בהמ"ק התקינו שיהו החתנים והאבלים באים לבכנסת כדי לגמול להם חסד חתנים לקלסן ולהלוותן לבתיהם טז אבלים לנחמן לאחר שיגמור החזן תפלה של מוסף יז הולך לו כל אחד ואחד אחורי דלתות של בית הכנסת בפני הכנסת ומוצא שם האבלים וכל קרוביו ואומר עליהם ברכה ואח"כ אומר קדיש ואין אומר בעלמא דעתיד לחדתא אלא על התלמוד ועל הדרש:

הדרן עלך אבל בתפלה

פרק כ הלכה א. ואין מברכים על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובכלים נאים ותולה עיניו כנגד' ומיישר רגליו ומברך אשר במאמרו ברא שחקי' וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את א תפקידם ששים ושמחי' לעשות רצון קונם פועלי אמת שפעולתן אמת וללבנה אמר שתתחדש באור יקר ועטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידי' להתחד' כמותה ולפאר ליוצר' על שם כבוד מלכותו ברוך אתה ה' ב מקד' חדשי':

הלכה ב ואומר ג' פעמים סימן טוב לכל ישראל ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך ורוקד ג' רקידות כנגדה ואומר ג' פעמים כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע ביך כך אם ירקדו אחרים כנגדי לא יגעו בי תפול עליהם אימתה ופחד ולמפרע אמן אמן סלה הללויה ואומר לחבירו ג"פ שלום וילך לביתו בלב טוב הדא היא לכל מפסיקין לראשי חדשי':

הלכה ג כיצד מפסיקין לחנוכה אמרו בעשרים וחמשה בכסליו מדליקין נר חנוכה ואסור להדליק בנר ישן ואם אין לו אלא ישן מלבנו באור יפה יפה ואין מגביהין אותו ממקומו עד שיכבה :

הלכה ד מצות הדלקתו משקיעת החמה עד שיכלה רגל מן השוק ואעפ"י שאין ראייה לדבר זכר לדבר (שמות י"ג) לא ימיש עמוד הענן יומם [ועמוד האש לילה] ואם הדליקו ביום אין נאותין ממנו ואין מברכים עליו שכך אמרו אין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו ואין חוששין לפתילות להחליפם עד שיכלו :

הלכה ה נר חנוכה מצוה להניח בפתח הסמוך ד לרה"ר משמאל שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין לקיים מה שנאמר (שיר ז') מה יפית ומה נעמת מה יפית במזוזה ומה נעמת בנר חנוכה ה ומנין נרות בב"ה משום מעלין בקודש ולא מורידין וכעין ימים היוצאים :

הלכה ו וכיצד מברכין ביום ראשון המדליק מברך שלש והרואה מברך ו שתים המדליק אומר בא"י אלהינו מלך העול' אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר ואומר הנרות אלו אנו מדליקין על הישועות ועל הנסים ועל הנפלאות אשר עשית לאבותינו על ידי כהניך הקדושי' ז כל שמונת ימי חנוכה הנרות האלו קודש ואין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותן בלבד כדי להודות לשמך על נפלאותיך ועל נסיך ועל ישועתיך בא"י שהחיינו וקיימנו כו' ואומר שעשה נסים לאבותינו אלו למדליק אבל לרואה אינו אומר ביום הראשון אלא שתים שהחיינו ושעשה מכאן ואילך ח מברך המדליק להדליק ושעשה והרואה אומר ט שעשה נסים :

הלכה ז ששון צריך לומר י אתה קדוש בשמנה ימי חנוכה וכן בראשי חדשים וכן בחולו של מועד

יד
ואשה בסגולה כולה כן כו' :

טו
וברכת אבלים בשבת לאחר התפלה בפני המתפללים על הכוס בשבת שאין אבילות נוהגת בפרהסיא כר"א בן הורקנוס דאמר ראה שלמה כו' :

טז
אבלים לאחר שיגמור כו'

יז
הולך לו אחורי כו' בהכנ' כו' כשנו הכנסת ומוצא כו' :

א
תפקידם פועלי כו':
שפעולתו אמת כו':

ב
ראשי חדשים :

ג
יומם ואם הדליקו כו' :

ד
לרה"ר שתהא כו':

ה
ונרות בב"ה משום מעלין כו' :

ו
שתים בא"י אשר כו':

ז
וכל מצות ח' ימים כו' :

ח
מברך להדליק כו':

ט
אשר עשה כו':

י
בשמנה מערה של [illegible] כו':

מועד מפני שכתוב **יא** כאן על עולת התמיד ותני ר' חייא כל יום שאין בו מוסף אין בו קדוש חוץ מן החנוכה אף על פי שאין בו מוסף יש בו קדוש מפני שיש בה הלל וי"א אף בפורים שיש בו מגילה :

הלכה ח ואומרים בהודאה והודאות פלאות ותשועת כהנים אשר עשית בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול וחשמונאי ובניו וכן עשה עמנו ה' אלהינו ואלהי אבותינו נסים ונפלאו' ונודה לשמך לנצח בא"י הטוב כו' ונסים מרדכי ואסתר מזכירין אותן בהודייה ושניהם נזכרין בברכת המזון :

הלכה ט וגומרין את ההלל כל שמונת ימי החנוכה **יב** בב' פרקים הראשונים אין משיבין ואין צריך לומר לשאול בשנים האחרונים שואלים מפני היראה [בב' אמצעים] מפני השלום ומפני הכבוד ואלו הן שנים הראשונים הללו עבדי ה' · בצאת ישראל ב' האמצעים לא לנו · אהבתי · שני האחרונים הללו את ה' · הודו לה' · וצריך לברך בתחילתן ולקרותן בנעימה **יג** דאמר ר' שמעון בן יהוצדק ימי' שמונה עשרה ולילה אחד יחיד גומר בהן את ההלל ואלו הן שמונת ימי **יד** החנוכה ושמונת ימי החג ויום טוב של עצרת וי"ט הראשון של פסח ולילו ובגולה עשרים ואחד יום ושתי לילות מצוה מן המובחר לקרות הלל בשני לילות של גליות בבית הכנסת ולברך עליהן ולאומרן בנעימה לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו וכשהוא קורא אותו בביתו אינו צריך לברך שכבר בירך ברבים :

הלכה י וא"כ מוציאין ספר תורה וקורין בנשיאים ויהי המקריב ביום הראשון וכן לכל יום יומו עד יום ח' ובשבת שבתוכו קורא ויהי ביום כלות משה עד כן עשה **טו** את המנורה וביום השמיני קורא מביום השמיני כל הפרשיות עד כן עשה את המנורה ובשבת מפטיר בותשלם כל המלאכה :

הלכה יא **טז** מקדימין בשמונת ימי חנוכה לומר ביום השני ביום השלישי ביום הרביעי ביום החמישי ביום הששי ביום השביעי ביום השמיני כדי לגמור י' פסוקים :

הלכה יב בזמן שחל ר"ח טבת להיות באחד בשבת ביום הראשון קורין בענין ר"ח תחלה שלשה והרביעי בשל חנוכה שכל התדיר **יז** מחבירו קודם את חבירו אבל ביום השני אינו כן אלא קוראין שלשה בשל חנוכה והרביעי בשל ר"ח **יח** שכבר קרא התמול בר"ח תחלה דר' יצחק סחורה שאל את ר"י נפחא ר"ח טבת שחל להיות בשבת במה קורין אמר ליה ביום כלות משה והמפטיר בשל שבת ור"ח חל להיות בחול קורין ביום הראשון שלשה בשל ר"ח והרביעי בשל חנוכה שכל התדיר מחבירו קודם את חבירו והואיל וקרא תחילה בשל ר"ח ביום שני יקרא ג' לחנוכה והרביעי בשל ר"ח וראשי חדשיכם עד שישלים ולמה כן שלא בא הרביעי אלא מחמת מוסף של ר"ח הרי מפסיקין לחנוכה :

הדרן עלך ואין מברכין

פרק כא הלכה א מפסיקין

לפורים **א** מנהג רבותינו שבמערב להתענות שלשה ימי הצום מרדכי ואסתר פרודות ולאחר פורים שני וחמישי ושני :

הלכה ב ולמה אין מתענין אותן בחודש ניסן מפני שבאחד בניסן הוקם המשכן וי"ב נשיאים הקריבו קרבנות לי"ב יום יום לכל שבט ושבט וכל אחד היה עושה ביומו י"ט וכן לעתי' לבא עתיד המקדש להבנות בניסן לקיים מ"ש (קהלת א') אין כל חדש תחת השמש :

הלכה ג אין אומרים תחנוני' כל ימי ניסן ואין מתענים עד שיעבור ניסן אלא הבכורות שמתעני' בערב הפסח והצנועים בשביל המצה כדי שיכנסו בה בתאוה והתלמידי' מתעני'

יא

כאן עולה התמיד כו' :

יב

בג' פרקים כו' בשנים האחרונים שואל מפני היראה ומפני השלום ומפני הכבוד ואלו הן ג' הראשונים כו' שנים האחרונים הללו כו' :

יג

דתני ר"ש כו' :

יד

החנוכה וי"ט של כו'

טו

את המנורה וכן ביו' השמיני עד וזה מעשה המנורה כל הפסוק ומפטיר בותשל' כל המלאכה:

טז

אין מקדימין כו' :

יז

מחבירו תדיר קודם והוא קודם חבירו אבל כו' :

יח

שאין חשבון החדש מיום ב' אלא בזמן שרשנים כהדרן דר"י כו' במה קורין לענין כלות שלמה והמפטי' כו' הראשון ג' ר"ח בשל חנוכה התדיר מחבירו תדיר קודם את חבירו הואיל וקרא תחלה בשל ר"ח ביום ב' קורא ג' לחנוכה כו' עד שישלים כל הענין ולמה כן כו' :

א

מנהג רבותינו כו' :

מתעני' בו שני וחמישי מפני חילול ה' ומפני כבוד ההיכל שנשרפה :

הלכה ד בד"ה בכנעה הבל להזכיר בציבור השו' עד שיעבור ניכן · ובאחד באדר משמיעין על השקלים ולמה באחד באדר שהיה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהיה המן עתיד לשקול על ישראל לפיכך הקדים ואמר למשה **ב** שיהיו שקלי ישראל קודמין להמן וצריכין ישראל לתת שקליהם לפני שבת זכור ואסור לומר עליהם לשם כופר אלא לשם נדבה וצריכין ימנו להספיק מים ומזון להחיות העניים **ג** במקום קרבן ומתנות להאביונים ויש שמספיקין לחם ויין ויש שמספיקין לחם ודגי' ומ"מ לא יפחות משתי מתנות אפילו איטיכופולי':

הלכה ה **ד** בכפרים ובעיירות גדולות קורין בי"ד ובכרכים בט"ו בו :

הלכה ו קורין ויבוא עמלק אעפ"י **ה** שאין בה אלא ט' פסוקים אין מתחילין בוישמע יתרו אלא הראשון קורא שלשה פסוקים ויבא עמלק · ויאמר משה · ויעש יהושע · **ו** והשני קורא והיה כאשר ירים משה · וידי משה כבדים · ויחלש יהושע · שלישי קורא ויאמר ה' · ויבן משה · ויאמר כי יד על כס יה · ומניחין ספר תורה במקומו ואומר יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם וקדיש **ז** שאין אומרים קדיש לא בר"ח ולא בתענית ולא בשני ובחמישי ולא בחולו של מועד ולא בשמונת ימי החנוכה ולא בפורים עד שמחזירין ס"ת במקומו בשעה שהעם עומדין והן עונין אמן יהא שמיה רבא בכוונה בעמידה שאין לך קריאה שטעון קדיש קודם שיחזיר אלא שבת וי"ט בלבד מלפני המפטיר בנביא :

הלכה ז רב הונא אמר שלש קריות שבתורה לא יפחתו להם מעשרה פסוקים חזקיה אמר כנגד עשרת הדברות והתנינן ביום הראשון יהי רקיע דהא לית בהון אלא תמניא רב אידי אמר אתפלגין בה כהנא ואשי חד אמר חוזר וחד אמר חותך מ"ד חוזר חוזר לשני פסוקים ומאן דאמר חותך ויהי ערב ויהי בקר פסוק בפני עצמו הוא והתנינן בשני יהי רקיע ויקוו המים מ"ד חוזר חוזר לשני פסוקים מאן דאמר חותך אפי' חותך ו' לית בהון עשרה כתיב ר' פוליפא בר ר' פרטי קומיה ר' יונה הרי פרשת עמלק אמר לו **ט** שנייה היא שהיא סדורה של יום כתיב ר' אליעזר בר מרים המפטיר בנביא לא יפחות מעשרים ואחד פסוקים ואם היתא צריך עשרים ושלשה תלתא עשרה · ותלתא עשרה · ואחד תלתא :

הלכה ח מקום שנהגו לקרות את המגילה שני ימים קורין לילה ויום קורין הכל כמנהג המדינה וחייבין כל ישראל לקרותה בלשון הקודש :

הלכה ט (יהושע י"ד) האדם הגדול **י** בענקים זה אברהם אבינו שהיה גובה קומתו כנגד שבעים והרבע אנשי' ואכילתו ושתייתו כך היה *כנגד ע"ד אנשי' וכחו כן מה עשה נטל **יא** ששה עשר בני קטורה ובנה להן כרך של ברזל והכניסן לתוכה והשמש מעולם לא נכנס בתוכה מפני שהיה גבוה הרבה ומסר להן דיסקרין של אבנים טובות ומרגליו' **יב** שמשתמשין לעתי' לבא כשעתיד הקב"ה להחפיר חמה ולבנה כמ"ד (ישעי' כ"ד) וחפרה הלבנה ובושה החמה שמהן עתידין לשמש · עוג הוא אליעזר ופרסי **יג** רגליו של אברהם אבינו הי' טוריכה

הג"ה

*אמר הגאון הענין שיש כמה אכילו' זו למעל' מזו כמו אכילת מ"ש שצריך קדושת מקום בירושלי' · אכילת תרומה לכהנים : אכילת ק"ק ואכילת קדשי קדשים לכהנים · ואכילת שלמה המע"ה בחינוכו את הבית שאכלו אף ביה"כ שהיתה אכילתם למעלה מיה"כ ויש עוד אכילה למעלה מהן והוא אכילת ע"ד אנשים האמורי' בפ' משפטי' כמ"ש ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים איש מזקני ישראל · וכתיב ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וע' איש מזקני ישראל כו' ויחזו את האלהי' ויאכלו וישתו ופי' חז"ל שנהנו מזיו השכינה והנה הם היו ע"ד אנשי' ואמר שהנאת אע"ה מזיו השכינ' באכילתו ובשתייתו היה כנגד ע"ד אנשים הנ"ל

לב

בכף

נוסחות ישנות

ב
שהיו ק' שקלי כו' :

ג
משום קובלין ומתנו' כו' :

ד
בי"ד וט"ו משבין שולחנות של חבירים בכפרים בי"ד ובכרכים בט"ו כו :

ה
שאינה ט' פסוקי' :

ו
והב' קורא ויעש יהושע והיה כאשר ירים משה ויחלוש יהושע :

ז
שאין לך קריאה שטעון קדיש עד שיחזו' אלא על שבת בלבד מפני המפטיר ועל הנביא נאמר במניחין ס"ת במקומו אומר קדיש וקדיש למה אלא ללמד שאין אומרים קדיש לא בר"ח כו' :

ח
אפי' חותך לית בהן כתיב כו' :

ט
שנייה היא היא סדרה של יום כתיב ר"א בר' מקום המפטיר בנביא לא יפחות מכ"א פסוקי' מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה שאפי' אם דלג פ' א' ולא קראו והחזיר את התורה ואומר קדיש חוזר ופותח ומדיקדק' הוא וב' אחרים : **י** בענקים הגדול היה אברהם אבינו גבוה יותר מענק בענקים זה אברהם כו' : **יא** שבעה עשר בני כו': **יב** ושמשמשין לע"ל כו' : **יג** רגליו אברהם כו' :

בכף ידו ופעם אחת גער בו ומירתתו נפל ממנו שינו וכטל הברה׳ אבינו ועשה מנות של פן והיה ישן שם וי״א כסא עשהו וישב בו כל ימיו ומי נתנו לחברה׳ נמרוד והנך עוג ובנה ששים עיירות והקטן שבהם היה גובהו ששים מיל שנה׳ (דברי׳ ג׳) ששים עיר כל חבל הרגב ומה היה אכילתו אלף שורים וכן כל מין חיה ושתיתו אלף מדות׳ **יד** טיפת זריעתו היתה שלשים ושש ליטרין׃ תני מה עשה יעקב אבינו כשהביאו בניו את הכתונ׳ לא הזמין להם כל עיקר׳ ונין דכתי׳ (בראשי׳ ל״ז) וימאן להתנח׳ לפי שאין מקבלין תנחומין על חי **טו** אבל המת הוא עצמו משתכ׳ מן הלב שנה׳ (תהלים ל״א) נשכחתי כמת מלב ומה עשה **טז** הלך ובחן בחלומות וכתב עליהן שמות השבטים והמזלו׳ והחדשי׳ ואמר להם גוזרני עליכ׳ שתשתחוו ללוי שהוא לבוש אורים ותומי׳ לא עמדו ליהוד׳ שהוא מלך ולא עמדו וכשהזכיר להם יוסף עמדו וכרעו כולן ליוסף ועדיין לא נתברר שהוא חי הלך בהרים וחצב שנים עשר אבנים והעמידן בשורה וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו ושם ירחו על אבן אחת ראובן טלה ניסן וכן לכל אבן ואבן התחיל משמעון ואמר להן גוזרני עליכם שתעמדו לראובן ולא עמדו לשמעון ולא עמדו לכל שבט ושבט ולא עמדו האבנים וכיון שהזכיר להם שם יוסף מיד עמדו וכרעו לפני אבן יוסף לפיכך נכתבו כל השבטים על אבן יוסף וכן כל ישראל נקראו על שם יוסף שנאמר (תהלים פ׳) נוהג כצאן יוסף וכן כל ראשי אבות כהונה ולויה אלישיב על שם להשיבו אל אביו אלקנה שקנהו פוטיפר שנאמר (בראשית ל״ט) ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר וגו׳ בת שלש שנים היתה רבקה כשיצאה מבית אביה שכן דרכן של מלכים כשתילד להן בת מנהגן לשמוע לאחר שלשה ימים ולפי שלא שמע אביה לא טמא אותה עד עתה ועתה נעשה לה נס ומת אביה שלא יטמא אותה דכתיב (בראשית ל״ט) ואיש לא ידעה ואין איש אלא אביה שכך היה מנהגן של ארמיים לשכב עם בנותיהן בתולות לאחר שלש שנים ואחר כך משיאין אותה׃ בת שש שנים היתה דינה כשהולידה את אסנת משכם מנין שש שנים של שכר הצאן שעבד יעקב אבינו ללבן עד עשרים שנה ששמש וירד מיכאל והוליכה לבית פוטיפר מכאן ואילך יוסיף המבין דעת׃

הדרן עלך מפסיקין לפורים וסליקא לה מסכת סופרים

אבל רבתי הנקרא מסכת שמחות

(שמות י״ב) ויהי בחצי הלילה וה׳ הכה כל בכור בארץ מצרים וגו׳ וכתיב כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור וגו׳ **א** א״ר יוחנן אעפ״י שהכה אותם מכת מות בחצי הלילה היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבוקר משל הדיוט אומר נתת פת לנער הודיע את אמו כך הקב״ה **ב** אמר מי מודיע לבני במיתה המשנקת הזאת ששונאיהם היאדמתים בה אלא תשמר נפשותם עד הבוקר כדי שיראו בני בשונאיהם׃

פרק א הלכה א הגוסס

הרי הוא כחי לכל דבר לעולם זוקק ליבום ופוטר מן היבום ומאכיל בתרומה ופוסל בתרומה ונוחל ומנחיל פירש ממנו אבר כאבר מן החי. בשר כבשר מן החי וזורקין על ידו דם חטאתו ודם אשמו עד שימו׳׃

הלכה ב אין קושרין את לחייו ואין פוקקין את נקביו ואין נותנין כלי של מתכת ודבר שהוא מיקר על טיבורו עד שעה שימות שנא׳ (קהלת י״ב) עד אשר לא ירתק חבל הכסף׃

הלכה

יד

ומה שהיתה טיפת כו׳ ליטרין וכן לכל דורות אני מה כו׳׃

טו

אבל שמת הוא מעצמו כו׳׃

טז

הלך בהרים וחצב כו׳ שם מזלו ושם ירחו האיך אלא הוא של האחת האבן ראובן טלה כו׳ לפני אבן יוסף ועדיין לא ברור הדבר שהוא חי ועוד הלך ובחן בחלומות כדעת הראשון וכתב עליהן שמות השבטים כו׳ ותומי׳ עמדו ליהודה שהוא כו׳ וכרעו כולן ליוסף ועדיין לא נתברר כל עיקר שהוא חי אלא מן המשמרות אלישב כוהן אלקנה שקנה פוטיפר ויוסף הורד מצרימה ויקנהו כו׳ בת שלש שניה וג׳ שני׳ היתה רבקה כשיצא׳ כו׳ ולפי שלא שמע אביה ולכך נעשה לה נס שלא תטמא שכך היה מנהגן של ארמיים לשכב עם בנותיהן בתולות ואח״כ משיאין אותה של שם דכתיב ואיש לא ידעה ואין איש אלא אביה בת שש שנים היתה דינה כו׳ ללבן ויוסיף כ׳ שנה כו׳ מכאן ואילך יוסיף המבין דעת והוליכה לבית פוטיפר׃

א ואמר שביב א״ר כו׳ בים בחצי הלילה כו׳׃ **ב** אמר מודיע לבני המיתה המשנקת סואם כו׳׃ **ג** זוקק ליבום כו׳

הלכה ג אין מזיזין אותו ואין מטילין אותו ע"ג החול ד ולא על כלי המיקר עד שעה שימו׳ :

הלכה ד ה אין מעמצין את עיני הגוסס הנוגע בו ומזיזו הרי זה שופך דמים שהיה רבי
מאיר אומר משל לנר שהוא מטפטף כיון שנגע בו אדם מכבהו כך כל המעמץ את
עיני הגוסס מעלין עליו כאלו הוא נוטל נשמתו :

הלכה ה אין קורעין ואין חולצין ולא מספידין ואין מכניסין עמו ארון בבית עד שימות :

הלכה ו אין משמעין עליו ואין משככין עליו את מעשיו ר"א אם חכם הוא משככין עליו את מעשיו:

הלכה ז אין שואלין בעיר זה את זה ו בד"א בכפר קטן אבל בעיר גדול מותר · מחותך ז
מסורס נפלים ובן שמונה חי בן תשע מת אין מתעסקין עמו בכל דבר :

הלכה חט נכרי ועבד אין מתעסקין עמו לכל דבר אבל קורין עליו הוי ארי הוי גבור ר"י
אומר ח הוי איש טוב הוי נאמן אוכל מיגעו אמרו לו אם כן מה הנחת לכשרים
אמר להן אם היה כשר מפני מה אין קורין עליו· אין מקבלין תנחומין על העבדי׳ ועל השפחו׳:

הלכה י ומעשה כשמתה שפחתו של ר"א נכנסו תלמידיו לנחמו נכנס מפניהם לחצר נכנסו
אחריו נכנס לביתו נכנסו אחריו אמר להם כמדומה הייתי שאת׳ נכוין בפושרים והלא
אין אתם נכוין אפילו ברותחין הלא אמרו שאין מקבלים תנחומין על העבדים שהעבדים חשובין
כבהמה :

הלכה יא וכשמת טבי עבדו של ר"ג קבל עליו תנחומין אמרו לו לא למדתנו רבינו שאין
מקבלין תנחומין על העבדי׳ אמר להם אין טבי עבדי כשא׳ כל העבדים כשר הי׳:

הלכה יב אף הוא הניח לו להניח תפילין אמרו לו לא למדתנו רבינו שהעבדים פטורין מן
התפילין אמר להם אין טבי עבדי כשאר כל העבדים כשר היה :

הלכה יג אין קורין לעבדים ולשפחו׳ אבא פלוני ואימא פלונית של בית ר"ג היו קורין ט אבא
טבי אמא טביתא :

הלכה יד אין קורין לאבות אלא לשלשה אבות ולא לאמהות אלא לארבעה אמהות :

פרק ב הלכה א המאבד

עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר רבי ישמעאל
אומר קורין עליו · א הוי נתלה הוי נתלה אמר לו
ר"ע הנח לו בסתמו אל תכבדהו ואל תקללהו אין קורעין עליו ואין חולצין עליו ולא מספידין
עליו אבל עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים מפני שהוא כבוד חיים כללו של דבר
כל שהוא כבוד של חיים מתעסקין בו כל שאין כבוד של חיים אין הרבי׳ מתעסקים עמו לכל דברי׳

הלכה ב איזהו המאבד עצמו בדעת לא שעלה בראש האילן ונפל ומת בראש הגג ונפל ומת
אלא זה שאמר הריני עולה לראש׳ הגג או לראש האילן ואפיל עצמי ואמות וראו אותו
שעלה לראש האילן ונפל ומת הרי זה בחזקת המאבד את עצמו בדעת וכל המאבד את עצמו בדע"
אין מתעסקין עמו בכל דבר :

הלכה ג מצאוהו חנוק ותלוי באילן הרוג ומושלך על גבי הסייף ב הרי זה שלא בחזקת
מאבד עצמו לדעת ואין מונעין הימנו כל דבר :

הלכה ד מעשה בבנו של גורגוס בלוד שברח מבית הספר והראה לו אביו באזנו ונתיירא
מאביו והלך ואיבד עצמו בבור ושאלו את ר"ע ואמר אין מונעין הימנו כל דבר :

הלכה ה מעשה בתינוק אחד מבני ברק ששבר לוחית בשבת והראה לו אביו באזנו ונתיירא
מאביו והלך ואיבד עצמו בבור ושאלו את ר"ע ואמר אין מונעין הימנו כל דבר :

הלכה ו מכאן אמרו חכמים אל יראה אדם לתינוק באזנו אלא מלקהו מיד או ישתוק ולא
יאמר לו ג כלום רשב"א אומר יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבן :

הלכה ז הרוגי בית דין אין מתעסקין עמהן בכל דבר אחיהם וקרוביהם באים ושואלין את שלום
העדים ואת שלום הדיינים כלומ׳ שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם ולא היו
מתאבלין

ד
ולא על המלח עד
כו׳:

ה
אין מעצ[illegible]ידין את
עיני הגוסס כו׳ :

ו
כגא בכפר כו׳ :

ז
מסורת כו׳ :

ח
אי טבי הוי כו׳ :

ט
לאבא טבי ולאמא
טביתא :

א
הוי נתלה כו׳ נתלה
כו׳:

ב
ה"ז בחזקת המאבד
עצמו שלא כדעת
כו׳ :

ג
נ"א כאן הוא סוף
הלכה :

מתאבלין אלא אוננים שאין אנינה אלא בלב · ד ר' נתן אומר אין בין שתיקה לבכיה כלום :

הלכה ח אין מברין עליהם שנאמר (ויקרא י"ט) לא תאכלו על הדם ה ב"ד שהרגו לא היו טועמין כל אותו היום ומניחין אותן לדבר עם אחיהן ועם קרוביהן רק שלא לשהות ומשקין אותן יין ולבונה כדי שלא יצטערו ומלמדין אותן להתוודות שכל המתוודה יש לו חלק לעוה"ב שכן מצינו בעכן שאמר לו יהושע (שם ז') בני שים נא כבוד לה' אלהיך ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי ומה ת"ל וכזאת וכזאת עשיתי מלמד שמעל בחרם שני פעמי' אנכי חטאתי אנכי ולא ביתי אנכי ולא בני מלמד שהתודה באמונה ומנין שכיפר לו ודויו שנא' (שם) ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעוה"ב ואומר (ד"ה א"ב) ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כולם חמשה וכי אין אנו יודעים שכולם חמשה אלא מלמד שאף עכן עמהם לעוה"ב ו :

הלכה ט כל הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין עמהם בכל דבר אחיהם וקרוביהן לובשין לבנים ומתעטפין לבנים ואוכלין ושותין ושמחים שאבד שונאו של מקום שנאמר (תהלי' קל"ט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך ז אתקוטט תכלי' שנאה שנאתים לאויבי' היו לי :

הלכה י הרוגי מלכות אין מונעין מהם כל דבר מאימתי מתחילין למנות להם משעה שנתייאשו מלשאול אבל לא מלגנוב . שכל הגונב הרי זה שופך דמים ולא שופך דמים בלבד אלא כאלו עובד ע"ז וכמגלה עריות ומחלל שבתות ח כיוצא בו הגונב את המכס ה"ז שופך דמים ולא שופך דמים בלבד אלא כאלו עובד ע"ז וגילוי עריות ומחלל שבתות :

הלכה יא מי שנפל לים מי ששטפו נהר מי שאכלתו חיה רעה אין מונעין מהם כל דבר מאימתי מתחילין למנות להם משעה שנתייאשו לבקש מצאוהו אברים אברים אין מונין לו עד שימצא ראשו ורובו ר' יהודה אומר השדרה והגולגולת ט הרי הן כרובו :

הלכה יב מי שהיה בעלה צלוב עמה בעיר אשתו צלובה עמו בעיר אביו ואמו צלובין עמו בעיר לא ישרה באותה העיר אא"כ היתה עיר גדולה כאנטוכיא לא ישרה בצד זה אלא ישרה בצד זה עד מתי הוא אסור עד שיכלה הבשר כולו י שאין הצורה ניכרת בעצמות :

הלכה יג (כתובות כ"ז) יא המגרש את אשתו לא ישרה עמה לא במבוי ולא בחצר אם היה מבוי של שניהם הופך פתחו לצד אחר ואם היתה חצר של שניהם מפנה זה מפני זה ומפנה אשה מפני איש במה דברים אמורים בזמן יב שנשאת והכהנת אע"ג שלא נשאת בד"א מן הנשואין אבל מן הארוסין לא וכן החולץ ליבמתו לא יפנה מפני שאין לבו גס בה :

פרק ג הלכה א

בן יומו שמת הרי הוא לאביו ולאמו כחתן שלם לא סוף דבר בן יומו חי אלא אפילו יוצא ראשו ורבו בחיים אלא שדברו חכמים בהווה :

הלכה ב יוצא בחיק נקבר באשה אחת א ובשני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים אבא שאול אומר אפילו באיש אחד ושתי נשים אמרו לו אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים ואין איש אחד מתייחד עם שתי נשים · אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים עד שיהא בן שלשים יום ובן ל' יום יוצא באנשים ובנשים ובדלוסקמא ב באגפיים עד בן שנים עשר חודש · בן שנים עשר חדש יוצא באנשים ובנשים ובדלוסקמא בכתף עד בן שלש שנים ר' יהודה אומר אם רצה אביו לכבדו מוציאין לו ארון לבית הקברות ד קודם בן ג' שנים :

הלכה ג (מ"ק כ"ד) בן ג' שנים יוצא במטה ר"ע אומר הוא כבן שלש שנים ואבריו כבן ה שתים הוא בן שתים ואבריו כבן ג' יוצא במטה ו ר' שמעון בן אלעזר אומר כל היוצא במטה מקלסין לפניו ז ר"א בן עזריה אומר כל שהרבים מכירין אותו מתעסקין עמו וכל שאין הרבים מכירין אותו אין הרבים מתעסקים עמו ר"י משום ראב"ע אומר אף שכניו :

ולענין

ד

נ"י הלכ' ח' רבנ"א אומר יצר כו' עד מקרבן ואח"כ ר"נ אומר כו' :

ה

כ"ד שהרג לא היה טועם כל כו' :

ו

כיוצא בו הגונב את המכס ואת החרם ה"ז שופך דמים ולא ש"ד בלבד אלא כאילו עע"ז ומגלה עריות ומחלל שבתות

ז

אתקוטט מפני מה שתכלית כו' :

ח

נ"י כאן הוא סוף הלכה :

ט

הן רובו :

י

ואין כו' :

יא

בש"א המגרש כו' :

יב

שנשאו כו' שנשאו כו' :

א

ובנ' אנשים אבא שאול או' באיש א' כו' :

ב

ובאגפים :

ג

ובכתף :

ד

עד בן ג' שנים :

ה

שתים איני יוצא במטה הוא כו' :

ו

שמעון בן אסי עזרי' אומר כו' : ז רמ"א משום ראב"ע ס' :

הלכה ד ח ולענין הספד ר' מאיר משום ר' ישמעאל אומר לעניים בני שלש ולעשירים בני חמש ר' יהודה אומר משמו עניים בני חמש ועשירים בני שש ר' עקיבא אומר לעניים בני שש ולעשירים בני שבע ומספידין לבני עניים כבני עשירים ובני עשירים כבני חכמים ובני חכמי' כבני מלכים :

הלכה ה תינוק שיודע לישא וליתן יוצא במעשה עצמו. אם אין לו מעשי' יוצא במעש' אבותיו ואם אין לאבותיו מעשים יוצא במעשה קרוביו הכלה יוצאה בין בכבוד אביה בין בכבוד חמיה ט מפני שעולה עמו והיכא יורדת אין מוסיפין בתחילה אבל מוסיפין על העיקר :

הלכה ו בירושלים היו אומרים עשה לפני מטתך וביהודה היו אומרים עשה לאחר מטתך י שבירושלי' לא היו אומרי' לפני מטתו של מת אלא דברים שיש בו ואחר המטה היו אומרין בין דברים שיש בו בין דברים שאין בו וביהודה לפני המטה היו אומרים דברים שיש בו ודברים שאין בו המהלכים אחר המטה לא היו עונין אחריהם ואומרי' אלא דברים שיש בו · מבן שלש ועד בן ל' יוצא כחתן מבן ל' עד בן מ' יוצא כאח מבן מ' עד בן כ' יוצא כאב :

הלכה ז רשב"א אומר מבן שלשים ועד בן ארבעים אם יש לו בנים או לרוב בני גילו בנים יוצא כאב ואם לאו יוצא כאח · מבן ארבעים ועד בן חמשים אם יש לו בני בנים או לרוב בני גילו בני בנים יוצא כאב ואם לאו יוצא כאח :

הלכה ח מת פחות מחמשים מת בהכרת לחמשי' ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי מת לששים שנה זו מיתה האמורה בתורה שנאמר (איוב ז') תבא בכלח אלי קבר · מת לשבעים שנה זו היא מיתה של שיבה שנאמר (תהלים כ') ימי שנותינו בהם שבעי' שנה מת לשמונים שנה זו היא מיתה של גבורה שנאמר (שם) בגבורות שמונים יא שנה יתר מכאן חיים של צער שכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד (שמואל ב' י"ט) בן שמונים שנה אנכי היום וגו' :

הלכה ט המת ליום אחד מיתה של זעף · המת לשנים מיתה של בהלה · המת לשלשה מיתה של מגפה · לארבעה לחמשה מיתה חטופה · המת לששה מיתה האמורה בתורה המת לשבע מיתה של חיבה יתר מכאן של יסורין :

הלכה י ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר זקן שאכל את החלב או חלל את השבת מת בהכרת וכי מה מודיענו שמיתתו בהכרת אלא שמת לג' מת בהכרת לארבע' מיתה חטופה המת לששה מיתה האמורה בתורה וכו' א"ר יהודה חסידים הראשונים היו מתייסרים בחולי מעיים יב בכ' וג' יום קודם מיתתן כדי למרק את הכל כדי שיבואו זכאין לעתיד לבא שנא' (משלי כ"ז) מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו :

פרק ד

הלכה א א האמור בתורה שכהן מטמא להן אבל מתאבל עליהן על אביו ועל אמו ועל בתו ועל אחיו ועל אחותו ועל אשתו ועל בנו שניים להם מתאבל ואונן ולא מטמא :

הלכה ב ב רשב"א אומר אין מתאבל אלא על אבי אביו ובן בנו וחכ"א כל מי שמתאבל עליו מתאבלין עמו וכל שאין מתאבלין עליו אין מתאבלין עמו ספק שהוא אחיו ספק שאינו אחיו ספק שהוא בנו ספק שאינו בנו מתאבל ואונן ואינו מטמא :

הלכה ג אשתו ארוסה ג לא מתאבל ולא אונן ולא מטמא גרושה אעפ"י שיש לו הימנה בנים לא מתאבל ולא אונן ולא מטמא :

הלכה ד אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט מתאבל ואונן ולא מטמא :

הלכה ה (יבמות דף ס') אחותו ארוסה ד ר"מ ור' יהודה אומרים מטמא ר' יוסי ור' שמעון אומרים לא יטמא :

הלכה ו מוכת עץ ה ר"מ ור"י ור' יוסי אומרים יטמא ר' שמעון אומר לא יטמא באנוסה ומפותה

לז

ח

ר"י משום כו' אף שבניו לענין הספד מספידין לעניים בני ג' ולעשירים בני ד' רע"א לעניים בני ו' ולעשירי' בני ז' בני עשירי' כבני חכמי' בני חכמים כבני מלכים :

ט

מפני שמעלין בכבוד ולא מורידין לא מוסיפין כו' :

י

של שבירושלים לא היו כו' אלא דבריו של מת וביהודה היו אומרים דברים שיש בו ודברים שאין בו המהלכין אחר המטה לא היו עונין ואומרים אלא דברי' שיש בו ודברים שאין בו מבן שלש כו' :

יא

שנה וכן ברזילא הגלעדי אמר לדוד בן פ' שנה אנכי היום יתר מכאן כו' :

יב

בכ' יום קודם כו' :

א

על כל האמור בתורה כהן מטמא על אביו ועל אמו ועל בתו ועל אחיו ועל אחותו רע"א שנים להם כו' :

ב

רשב"א אומר אבי אביו וב"ב וסכ"א כו' :

ג

לא מתאבל ולא מטמא כו' :

ד. רמ"א מטמא רבי יהודה ור"ש אומרים לא יטמא : ה רבי יהודה אומר כו' ור"מ ור"ש אומרים כו' :

ומפותה הכל מודים שלא יטמא בבוגרת הכל מודים שיטמא :

הלכה ז כללו של דבר ו היה ר' שמעון אומר כל שהיא כשרה לכהן גדול מטמא לה כל שאינה כשרה לכהן גדול לא יטמא :

הלכה ח (זבחים ק') על כל אלו שאמרו כהן מטמא אינו רשות אלא חובה ז ר' ישמעאל אומר רשות ר"ע אומ' חובה :

הלכה ט מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערבי פסחי' ולא רצה לטמא לה ודחפוהו חבריו וטמאוהו על כרחו אמרו לו אינו רשות אלא חובה :

הלכה י עד אימתי מטמא לה ר' מאיר אומר כל אותו היום ר' יוסי אומר ח עד ג' ימים ר' יהודה אומר משום ר' טרפון עד שיסתום הגולל :

הלכה יא מעשה שמת שמעון בן יהוצדק בלוד ובא יוחנן אחיו מן הגליל ט אחר שנסתם הגולל לטמא לו ובאו ושאלו לחכמים ואמרו אל יטמא פתחו את הקבר ויראה :

הלכה יב מעשה בתינוק אחד שכתב נכסיו לאחרי' והניח את משפחתו והיו בני משפחתו מעוררין ואומרים יבדק ובאו ושאלו לחכמי' ואמרו אל יבדק מאחר שנסתם הגולל אין מזיזין את המת ממקומו י דבר אחר כיון שמת שערו נשתנה :

הלכה יג (נזיר דף מ"ב) כהן הדיוט שהוא מטמא לקרוביו אל יטמא לאחרים אפילו בו ביום בד"א בזמן שיש בו כדי נושאי המטה וקבריה אבל אין שם כדי נושאי המטה וקבריה הרי זה יטמא נטמא ובאו כדי נושאי המטה וקבריה יא יפרוש למקום טהרה :

הלכה יד היו שם שני דרכים אחת קרובה וטמאה ואחת רחוקה וטהורה אם היה העם הולך לו ברחוקה ילך עמהם ואם לאו ילך בטמאה יב מפני כבודו :

הלכה טו היה עומד וקובר את מתו עד שהוא עומד בתוך הקב' מקבל מאחרים וקובר פירש הרי זה לא יטמא :

הלכה טז (נזיר שם) נטמא בו ביום ר' טרפון מחייב ור"ע פוטר נטמא לאחר אותו היום הכל מודים שהוא חייב מפני שהוא סותר יום אחד :

הלכה יז מטמא כהן על הקרובים אפילו הן פסולים בנו ובתו נתינים וממזרים אחיו ואחותו נתינים או ממזרים חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית יג :

הלכה יח ספק אחיו ספק שאינו אחיו ספק שהוא בנו ספק שאינו בנו מתאבל ואונן ואינו מטמא :

הלכה יט (זבחים דף ק"ב) איזהו אנינה מיום מיתה עד יום קבורה דברי ר' מאיר וחכמים אומרים יד אין לך באנינה אלא יום אחד בלבד :

הלכה כ טו כהן שהוא טמא או שנכנס לבה"ק לוקה ארבעים כהן גדול שמטמא למת או שפרע או שפרם הרי זה לוקה ארבעים :

הלכה כא כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה סופג את הארבעים ושאין הנזיר מגלח עליה אין סופג את הארבעים טז :

הלכה כב יז נכנס למדורות הנכרים ולבית הפרס או שיצא ח"ל מלקין אותו מכת מרדות :

הלכה כג נכנס לשדה שאבד קבר לתוכה פטור עד שיהלך את כולה :

הלכה כד (ע"ז דף י"ג) מטמא כהן ויוצא ח"ל לדיני ממונות ולדיני נפשות לקדש את החודש ולעבר את השנה ולהציל את שדהו יח מנכרי וחותם ומעל' בערכאות שלו ואפילו יוצא מעורר עליה :

הלכה כה יט ויוצא ללמוד תורה ולישא אשה אמר ר' יהודה אימתי בזמן שאין מוצא ממי ללמוד אבל יש לו ממי ללמוד אין יוצא ר' יוסי אומר אפי' יש לו ממי ללמוד יטמא שלא

ו שהיה ר"ש כו' :

ז ר"ש כו' רבי יהושע כו' :

ח עד"ג ר"י או' כו' :

ט מאחר שנסתם כו' לטמא לאחוריהם באו כו' פתחו לו על הקבר ויראה :

י ד"א כו' .

יא פירש כו' .

יב מפני כבוד השם .

יג וחוץ ממי שיש לו ממקום אחר :

יד אין לך אסיר כאניני' כו' :

טו כ"ג שהוא מטמא למתים או שפירע כו'

טז בנ"י הלכ' כ"ב כ"ג שהוא מטמא או שנכנס לבה"ק ה"ז לוקה א' :

יז אע"פ שנכנסו למדור נכרים לארץ עממי' ולבית כו' :

יח נכרי ואפילו כו'

יט ללמד תורה כו' ר"י או' אם אינו מוצא מאין ללמד יטמא וא"ל אל יטמא ר"א אע"פ שא"ל מאין ללמוד יטמא שלא מכל אדם זכאי ללמד בתורה מעשה ביוסי הבבלי שאבא ויצא ח"ל כו' :

שלא מכל אדם זוכה ללמוד מעשה ביוסף הכהן שהלך אצל רבו ללמוד תורה ויצא חוץ לארץ אצל ר' יוסי בציידן :

הלכה כו מטמא כהן ב לעצם כשעורה מאביו ואין מטמא לאבר מן החי מאביו ר' יהודה אומ' בתחלה אין מטמא על אבר מן המת מאביו אבל חוזר הוא על עצם כשעורה מאביו אמרו לו לא יטמא כהן על אבר מן החי אפילו מאביו :

הלכה כז מעשה ביוסף פקס שעלתה נימי ברגליו ונכנס הרופא לחתכה **כא** א"ל כשתניח בו כחוט השערה הודיעני וחתכ' והניח בה כחוט השערה והודיעו קרא לנחוני' בנו אמר לו בני עד כאן אתה חייב לטפל בי מכאן ואילך צא לך שאמרו חכמים אין אדם מטמא על אבר מן החי **כב** מאביו וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו על זה נאמר (תהלים קי"ט) נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי (קהלת ז') יש צדיק אובד בצדקו **כג** :

הלכה כח אלא מת מצוה הרי זה מטפל בו וקוברו· איזהו מת מצוה כל שהוא צווח ואין בני העיר שומעין את קולו אבל בני עיר שומעין את קולו אין זה מת מצוה :

הלכה כט לעולם הוא מת מצוה עד שיהא שם כדי נושאי המטה וקבריה אבל יש שם כדי נושאי המטה וקבריה אין זה מת מצוה :

הלכה ל **כד** כ"ג ונזיר ר"א אומר יטמא כהן ואל יטמא נזיר שזה מביא קרבן טומאה על טומאתו וזה אין מביא קרבן על טומאתו וחכ"א יטמא נזי' ויביא ק' קרבנו' ואל יטמא כהן הדיוט שזה קדושתו מרחם וזה אין קדושתו מרחם· זה קדושתו לשעה וזה קדושתו קדושת עולם :

הלכה לא **כה** הכל מודים בכהן משוח ומרובה בגדים יטמא מרובה בגדים· ומשוח שעבר יטמא מי שעבר והממונה יטמא המתמונה הממונה ומשוח מלחמה יטמא משוח מלחמה וכהן הדיוט מטמא כהן הדיוט כהן הדיוט ולוי יטמא לוי לוי וישראל יטמא ישראל ואם היו שניהם שוין מטמא הזריז שבהם ואם היו שניהם זריזים מטמא איזה מהם שירצה :

הלכה לב מצאהו בין שדה ניר לשדה בור קוברו לשדה בור בין שדה ניר לשדה הזרע קוברו לשדה ניר **כו** בין שדה אילן לשדה כרם קוברו בשדה אילן ואם היו שתיהן שוות קוברו בקרובה שבהן ואם לא היו שתיהן שוות קוברו באיזה מהן שירצה :

הלכה לג אמר ר"ע זו היתה תחלת זכותי לפני חכמים השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו בג' תחומי שבת עד שהבאתיו למקו' קבורה וקברתיו וכשבאתי והואלתי דברי לפני חכמים אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך כאלו שפכת דם דכתי קל וחומר ומה אם עכשיו שנתכוונתי לזכות **כז** חטאתי לרבואות עוונות בשעה שלא נתכוונתי על אחת כמה וכמה כשהיה ר"ע זוכרו היה אומר זה היתה תחלת זכותי :

פרק ה הלכה א אבל

כל ז' ימים אסור לעשות מלאכה הוא ובניו ובנותיו עבדיו ושפחותיו ובהמתו כשם **א** שהוא והם אסורים לעשות כך אחרים אסורים לעשות לו :

הלכה ב עושין לו מלאכה שהיא אובדת כונסין לו גרנו ובוצעין לו גרנו גורפין לו את חביותיו · ותיו הפוכין ר' יהודה אומר טוען קורה הראשונה **ב** לאחר אבלות גומר אמר לו ר' יוסי והלא אבודין הן אלא יגמור :

הלכה ג פשתנו **ג** להעלות מן המשרה נמרו להעלות מן היורה אם יש שם אחרים **ד** מסלקין אותו אם לאו מסלקין בצינעא :

הלכה ד **ה** בדו לגוף ר' יהודה אומר עושין לו למודים ולאחר אבלות יגמור אמר לו ר' יוסי והלא אבודין הן אלא יגמור :

הלכה ה

כ

על עצם כשעורה מאביו ורבי יהודה אומר בתחלה אין אדם מטמא על עצם כשעורה מאביו אבל חוזר הוא על עצם כשעורה מאביו אמרו לו לא יטמא כו' :

כא

אמרו לו כשתניח לו כחוט השערה חתכה והנח כו' :

כב

ואפי' מאביו :

כג

ויש רשע כו'

כד

על הכל מטמא כ"ג ונזיר ונשיא ר"א כו'

כה

הכל מודים בכ"ג ומרובה כו' מרובה בגדים והממונה יטמא הממונה ממונה ומי שעבר יטמא מי שעבר מי שעב' ומשוח מלחמה יטמא משוח מלחמה משוח מלחמה וכהן הדיוט כו' :

כו

בין שדה זרע לשדה אילן קוברו לשדה זרע בין שדה אילן לשדה פרס קוברו בשדה אילן ואם כו' :

כז

חטאתי לרבות טעויותי אלו נתכוונת על אחת כו' :

א כשם שהם והוא אפו' לעשות כו' : **ב** לאחר אבל גומר כו' והלא אובדין כו' : **ג** לעלות כו' לעלות כו' : **ד** שסלקין שמו :
ה בדו לגוף ר"א לגדין לגמר האבל ופרים כו' והלא אובדין כו' :

הלכה ה מרבילין שדה לבן ו אבל לא זורעין וזורעין לו שדה פשתן ברביעה כדברי רבי יהודה וחכ"א לא זרעה פשתן יזרענה מין אחר לא זרעה ברביעה זו יזרענה ברביעה אחרת :

הלכה ו היה נחתום בעיר ואין שם אלא הוא עושה בצנעה מפני ז צורך העם :

הלכה ז ח (מ"ק ד׳ י"א) ר׳ שמעון בן גמליאל אומר הרי שהיה ספר או בלן לרבים והגיע זמן ט הרגל ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה מפני כבוד העם :

הלכה ח היה יושב ומספר בהו ואמרו לו מת אביך יגמור אחד המספר ואחד המסתפר הפועלי׳ שקבלו מלאכה לעשות לאבל בתוך ביתו אסור בתוך בתיהם מותר י רשב"א אומר שכר יום בין כך ובין כך אסור שכר קיבולת בביתו אסור בבתיהם מותר בגידולי קרקע בין כך ובין כך אסור בעיר אחרת בין כך ובין כך מותר :

הלכה ט (מ"ק דף י"ז תענית י"ב) אבל שתכפוהו אבליו הרי זה מיקל בסכין יא ובתער אבל לא במספרים ואם היו בגדיו צואין מדיחן בצונן אבל לא במי רגלים :

הלכה י אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל וכיון שהגיעו לעיר יחלצו וכן בתשעה באב וכן בתענית צבור :

הלכה יא (מ"ק דף ט"ו) מנודה שמת הרי זה טעון סקילה לא שמעמיד עליו גל אבנים גדול כעכן אלא שליח ב"ד נוטל את האבן ונותנה על ארונו לקיי׳בו מצות סקילה :

הלכה יב ב מנודה קורא וקורין לו שונה ושונין לו מוחרם לא קורא ולא קורין לו לא שונה ולא שונין לו אבל קורא הוא ושונה לעצמו בשביל שלא ישכח את למודו :

הלכה יג שוכרין אותו ומשתכרין לו לא בשביל הנא׳ עצמו אלא יג כדי שלא ינעל הדל׳ לפניו :

הלכה יד יד מנודה לעירו מנודה לעיר אחרת מנודה לעיר אחרת אין מנודה לעירו מנודה לתלמידים לא מנודה לחכמים מנודה לתלמידים מנודה לכל העם לא מנודה לנשיא מנודה לכל העם :

הלכה טו מת אחד מהמנדים אם נתן רשות לחבירים מתירים לו ואם לאו אין מתירים לו :

הלכה טז אין נידוי פחות משלשים יום ואין נזיפה פחות משבעה ימים :

הלכה יז רבן גמליאל אומר כל שפשטו בו בית דין יד אעפ"י שחזרו וקרבו אותו אין יוצא בשלום מן העולם :

פרק ו הלכה א

אבל אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ואסור לשנות במשנה ובהש"ס ובהלכות ובהגדות ואסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה וחייב א בעטיפת הראש ובכפיית המטה מעשה שמתה אשתו של ר"ג ורחץ לילה הראשונה שמתה אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר כל בני אדם ב אסטנים אני וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין אמרו לו למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים אמר להם אין טבי עבדי כשאר עבדים כשר היה . שאלו בשלומו ביום הראשון יאמר להם אבל אני ביום השני יאמר להם אבל אני ביום השלישי יאמר להם אבל אני מרביעי והילך משיבן בשפה רפה ואם היו שואלין ביום הראשון אינו נותן תפילין בשני נותן תפילין ג באו אחרים לנחמו חולצן ד דברי ר׳ יהושע ר"א אומר ביום הראשון וביום השני אין נותן תפילין בשלישי נותן תפילין באו אחרים לנחמו ה הרי זה אינו חולצן . מת באותה העיר ביום הראשון וביום השני אין יוצא עמהן בשלישי יוצא ועומד בשורה להתנחם אבל לא לנחם אחרים . בד"א בזמן שיש שם כדי נושאי המטה וקבריה אבל אין שם כדי נושאי המטה וקבריה יוצא עמהן אפילו ביום הראשון .

ו
שלא לזורעה זורעין לו פס פשתן ברביעי׳ כדברי ר"א וחכ"א כו׳ לא זרעה בשבת א׳ יזרענה בשבת אחרת :

ז
כבוד העם :

ח
רשב"י אומר והרי שהיה כו׳ :

ט
ברגל עושה בצנעה מפני כבוד העם :

י
רשב"י כו׳ במשכיר לקרקע בין כך כו׳ :

יא
ובמספרי׳ אבל כו׳ :

יב
מנודה לא קורא ולא קורין עמו לא שונה ולא שונין עמו אבל קורא כו׳ :

יג
כדי שינעל הדלת כו׳ :

יד
מנודה לעירו לא מנודה לעיר אחרת מנודה לתלמידים כו׳ :

א
בכיסוי הראש :

ב
איסטנים אני כל הלכה שאלו בשלומו אמ"ל אבל ביום א׳ וביו׳ הב׳ ומ״ר להם אבל בשלישי משיבו בשפה כו׳ אינו נותן תפילין כו׳ :

ג
בשלישי באו אחרי כו׳ : ד דברי ר"א ר"י אומר כו׳ : ה ב"ז חולצו כו׳ :

בא אצל קרוביו ממקום אחר בשני ובשלישי משלים עמהן ו מרביעי ואילך מונה לעצמו ר' שמעון אומר מצאן ביושבין ז אפילו ביום השביעי משלים עמהן · לא מצאן יושבין אפילו בשני מונה לעצמו · ביום הראשון וביום השני אינו עושה מלאכה אפילו נוטל מן התמחוי ח בשלישי עושה בצניעה אינו עושה לא בשדה שהיא סמוכה לעיר ולא בשדה שהיא סמוכה לדרך אבל עושה הוא בתוך ביתו בצנעה · וכן האשה לא תעשה בראש הגג ולא בתוך החצר אבל עושה היא בתוך ביתה בצנעה ובלבד שלא תראה לחברותיה : (הגהות פי"ה) שלשה ימים לכלב שאכל בשר המת ונכנס ט לבית ומת טהור פחות מכאן טמא · שלשה ימים לזרע מחמשת המינים י לפני הפסח מותר פחות מכאן אסור · אין יוצאין לשיירה פחות משלשה ימים קודם לשבת . (שבת דף י"ט) אין מוציאין למלחמת הרשות פחות משלשה ימים קודם לשבת · אין מפליגין בספינה בים פחות משלשה ימים קודם לשבת. ביום א' וביום ב' אין נכנס להר הבית ובשלישי נכנס ומקיף בדרך שמאל · אלו שמקיפין דרך שמאל אבל יא ומנודה ומי שיש לו חולה בתוך ביתו ומי שאבד לו יב אבידה מקיף בדרך שמאל · מה לך מקיף בדרך שמאל ואומר אבל אני אומרים לו השוכן בבית הזה ינחמך · שאני מנודה השוכן בבית הזה יתן בלבם ויקרבוך דברי ר' מאיר אמר לו ר' יוסי עשית כאלו עברו עליו את הדין אלא השוכן בבית זה יתן בלבך יג ותשמע דברי חביריך ויקרבוך מי שיש לו חולה בתוך ביתו אומרים לו השוכן בבית זה יד ירחם עליו מיד · מעשה באשה אחת שחלתה בתה טו ועלתה והקיפה ולא זזה משם עד שבאו ואמרו לה נתרפתה · מי שאבד אבידה אומר לו השוכן בבית הזה יתן בלב מי שמצאה ויחזירה לך מיד · מעשה באלעזר בן חנניה בן חזקי' בן גוריון שאבד לו ספר תורה שלו לקחה במאה מנה ועלה והקיף ולא זז משם עד שבאו ואמרו לו נמצא הספר תורה טז שמתחילה בנה שלמה על כל מי שיש לו צרה יבוא ויתפלל עליה שנאמר (מלכים א' ח') רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהי' שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה כי יצר לו אויביו בארץ שעריו כל נגע וכל מחלה כל תפלה כל תחינה אשר תהיה לכל אדם אין לי אלא ליחיד יז לצבור מנין ת"ל (שם) לכל עמך ישראל יכול אפילו מבקש בנים אפילו מבקש נכסים ולא טוב לו ת"ל (שם) אשר תדע את לבבו וגו' כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם ומה שכתוב לו תן ומניין שלא יחזיקו במרדן שנאמר (שם) אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית יח הזה אין לי אלא ישראל נכרי מניין תלמוד לומר (שם) גם מן הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא וגו' :

פרק ז

(מ"ק דף י"ט) א **שבת** עולה מן המנין ואינה מפסקת רגלים מפסיקין ואין עולים ר' אלעזר אומר משחרב ב"ה ב עצרת מפסיק ר"ג אומר ר"ה ויה"כ כרגלים וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עצרת כרגלים ר"ה ויה"כ כשבת · מי שמת לו מת יום אחד קודם הרגל ה"ז מפסיד את כל הרגל ומונה ששה לאחר הרגל · שלשה ימים קודם הרגל ג אינו צריך כפיית המטה לאחר הרגל דברי ר"א וחכ"א אפילו יום אחד ואפילו שעה אחת אמר ר"א בר' שמעון הן הן דברי ב"ש והן הן דברי ב"ה שב"ש א' ג' ימים וב"ה אומרים אפילו יום אחד ואפילו שעה אחת [אבא שאול אומר] הקובר את מתו שלשה ימים קודם הרגל בטל הימנו גזירת שבעה שמונה ימים קודם הרגל בטל ממנו ד גזירת למ"ד (שם י"ט) שמונה ימים קודם לרגל אם רצה ה לספר בערב הרגל הרשות בידו לא סיפר בערב הרגל לא יספר עד שישלימו לו ו שלשים יום אבא שאול אומר מותר לספר אחר הרגל · כשם

שמלות

ו ברביעי וחמישי מונ' כו' :

ז אפילו ביום הג' מונה לעצמו לא מצאן יושבין אפי' בשני מונה לעצמו :

ח בשלישי יוצא ועושה כו' :

ט לבית טהור כו' :

י לפני הפסח אסור לאחר הפסח מותר אין כו' :

יא ומנודה בה ומי כו'

יב אבידה מהלך מקיף על שמאל אבל שבוא אומר לו השוכן כו' :

יג ותשמר דברי כו' :

יד ירחם עליו ואם היה בן של קיימא ירחם עליו מיד כו' :

טו ועלתה זו והקיפה כו' :

טז שמתחלה לא בנאו שלמה אלא על תנאי שכל מי שיש לו צרה כו' עליה רעב כי יהיה כו' דבר כי יהיה בארץ שדפון כו' כי יצר לו אויביו כו' ומחלה כלתה כל תפל' כו' : יז לצבור מנין ת"ל וגם אל הנכרי אשר יבוא וגו' אשר תהיה לכל האדם יכול כו' לבבו וגו' את שכ'ב לו תן לו כי אתה לבדך ידעת את לבב בני האדם ומנין שלא פו' : יח בנ"י כאן סוף הפרק · א שנה שעולה אבלות מן המנין כו' : ב עצרת כשבת רשב"ג או' ר"ה כו : ג א"צ כפיית המטה ר"א אומר אפי' שעה א' ב"ש או' ג' ימים וב"ה אומרים אפי' שעה א' אבא שאול כו' : ד ואית ג' ושנכה בדבריו שמנה ימים כו' : ה לספר ונכנס כו' לא סיפר ולא כיבס בערב הרגל כו' לא יספר ולא יכבס עד גו' : ו שלשים יום ימים

ב' ימים בתוך הרגל ה"ז מפסיק את כל הרגל ומונה ז' לאחר הרגל ומתעסקין עמו ה' ימים לאחר הרגל ו'

שמלות שלשה מבטלת גזירת שבעה כך מלות שבעה מבטלת גזירת שלשים והלכה כדבריו · שני ימים בסוף הרגל הרי אלו מפסיקין את הרגל ומונין שבעה לאחר הרגל ומתעסקין עמו ה' ימים לאחר הרגל · בתחלת הרגל הרי זה מפסיק את כל הרגל ומונה שבעה לאחר הרגל ואין הרבים מתעסקין בו כנוס לאחר הרגל (שם כ') ז ימים שהוא משלים לאחר הרגל לא עבדו ולא בהמתו בטלין עמו ח אלא הוא · המתאבלין עמו נוהגים כאבלים כללו של דבר כל דבר שהוא משום עסקי רבים רגל עול' לו למנין ז' וכל שהוא משום איבול אין רגל עולה לו למנין שבעה · אבל במועד כאלו אין אבל · אבל נוהג בצנעה · הרגל עולה למנין שלשים ואין עולה למנין ז' · שלשים יום לאיבול · שלשים יום לגיהוץ · שלשים יום לתספורת · שלשים יום לארוסין · שלשים יום לנישואין · שלשים יום לבתולה · שלשים יום לאלמנה · שלשים יום ליבמה · שלשים יום למדיר את אשתו · שלשים יום לגיבוי · שלשים יום ליפת תואר · סתם נזירות שלשים יום · כיצד לאיבול שנא' (דברי' ל"ד) ויבכו בני ישראל את משה בערבו' מואב שלשים יום · לגיהוץ כיצד אסור ללבש בכל' מגוהצין אלו הן כלי' מגוהצי' כלי' היוצאי' ט מתחת המכבש ר"א לבנים אבל לא צבועים ר"א בר"ש לבנים אבל לא צבועין חדשים אבל לא שחקים יוות' בפינדא ובפסיקון ובאיפליא ובכובע של ראשו · מותר להוליך כלים לגהץ בתוך למ"ד יום · לתספורת כיצד אסור בנטילת שער אחד ראשו ואחד שפתו ואחד זקנו ואחד כל שער י שבו והאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה · יא כיצד לארוסין אסור לעשות סעודת אירוסין בתוך למ"ד יום · כיצד לנישואין אסור לעשות סעודת נישואין בתוך למ"ד יום אבל אם טבח טבחו ומת אביו יב או חמותו ה"ז כונס ובועל בעילת מצוה יג ופורש עד לאחר שבעה במה דברים אמורים בזמן שמת אביו יד או חמותו אבל אם מתה אשתו אסור לו ליקח אשה אחרת עד שיעלו לו ג' רגלים ר' יהודה אומר שני רגלים וכונס בשלישי בד"א בזמן שיש לו בנים אבל אין לו בנים או שהיו לו בנים קטנים מותר לו ליקח אשה אחרת בתוך למ"ד יום · מעשה שמתה אשתו של ר' טרפון ואמר לאחות אשתו בתוך האבל טו הכנסי ותגדלי את בני אחותך ועפ"י כן לא בא עליה עד לאחר שלשים יום · כיצד לבתולים בתוך למ"ד יום יכול לטעון טענת בתולים לאחר למ"ד יום אינו יכול לטעון טז כיצד לאלמנ' למ"ד יום תבע' והיא מעכבתו נותנין לה שלשי' יום לפרנ' את עצמ' וכשם שנותנין לאשה כך נותנין לאיש לפרנס את עצמו · ליבמ' שלשים כיצד היבמ' שאמרה בתוך שלשים יום לא נבעלתי כופין אותו שיחלוץ לה לאחר שלשי' יום יז מבקשין ממנו שיחלוץ לה · המדיר את אשתו יח מלהנות לו עד למ"ד יום יעמיד פרנס יותר מכאן יוציא יט ויתן כתובה · כ כיצד לגיבוי המלוה את חבירו סתם אינו יכול לגבות ממנו עד שיעלו לו שלשים יום · (יבמות מ"ח) כיצד ליפת תואר (דברים כ"א) וחשקת בה ולקחת לך לאשה וגו' מגלחת ראשה ומעברת צפורניה כא דברי ר"א ר' עקיבא אומר מגלחת את ראשה ומגדלת את צפרניה ר"א אומר נאמ' מעשה בראש ונאמר מעשה בצפורני' מה מעשה האמור בראש נטילת שער אף מעשה האמור בצפורנים נטילת צפרנים ר"ע אומר נאמר מעשה בראש ונאמר מעשה בצפרנים מה מעשה האמור בראש ניוול אף מעשה האמור בצפרנים ניוול ראיה לר"א (שמואל ב' י"ט) ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך לא עשה רגליו ולא עשה שפמו · ראיה לר"ע (דניאל ה') שערי' כנשרין רבה וטפרוהי כציפרין · (דברים כ"א) והסירה את שמלת שביה · היו עליה בגדים כב לבנים או שחורים והן נאים לה שירים ונזמים וטבעות מעבירין אותן הימנה כג כדי לנוולה (שם) וישבה בביתך [illegible]

ימים בתוך הרגל א"ז מפסיק את כו' ומונה לאחר הרגל כו' :

ז

ימים שהוא מונה כו' :

ח

אלא הוא וקרוביו מונין כשלים הרגל עולה לאבל מונין ל' ואין עולה לו למנין ז' אבל במועד כאילו אינו אבל ונוהג בצנעה כללו ש"ד פי' שעסקו עם הרבי' הרגל עול' לו למנין ז' וכל שאין עסקו עם הרבים אין הרגל עולה לו למנין ל' יום לאבל ל' יום לגיהוץ כו' ל' יום לתספורת ל' יום לניבוי ל' יום ליפת תואר ל' יום לאירוסין ל' יום לנשואים ל' יום לבתולת ל' יום לאלמנה ל' יום ליבמה המדיר את אשתו ל' יום כשם נזירות כו' :

ט

מתחת המכבש כלי' ר' וסכ"ה לבנים' ולא לבנים רז"א לבנים אבל לא צבועים חדשים כו' :

י

שנו כשם שהוא אסו' בנטילת שער הרא"ש לאם ז' המלוה את חבירו סתם אסור לגבות כו' : יא בנ"י כתיב זה לקמן אחר חי' נטילת בודאי : יב או חמיו : יג פורש לאחר ז' : יד או חמיו : טו הכנסי : טז כיצד לאלמנה הוא תובע' והיא מעכבתו היא תובעתו והוא מעכבה נותנין לו לפרנס את עצמו כשם שנותנין כך נותנין לאיש כיצד ליבמה היתה כו' : יז אין כופין היתה להלוץ : יח מלויה לו : יט יתן כתובה סתם נזירות ל' כו' : כ בנ"י מכאן עד הי' סרס נזירות כתוב לעיל אחר לתספורת כו' : כא דברי ר"מ רע"א מגדלת את ראשה כו' : כב לבנים והן נאין לא או שחורים והן כו' : כג כדי שתהא יושבת ורואה בניוול' ובוכה כדי שתכנס כו' נתם ורורה כו' :

שתהא יושבת בתוך ביתו נכנס ויוצא ורואה בניוולה (שם) ובכתה את אביה **כד** ואת אמה אביה ואמה ודאי דברי ר' אליעזר ר"ע אומר אין אביה ואמה אלא ע"ז שנא' (ירמי' ב') אומרי' לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני **כה** ירח ימים שלשים יום רשב"א אומר ג' חדשים שנאמר (דברים כ"א) ובכתה את אביה ואת אמה ירח הרי חודש אחד ימי' הרי שני חדשים ואחרי כן לרבות את השלישי כדי שלא יתערב זרע קודש בעמי הארצות בד"א בזמן שאינה רוצ' להתגייר אבל אם רוצה להתגיי' מטבילה ומשחררה ומותר בה מיד רשב"א אומר אפילו אינה רוצה בתחלה מטבילה לשם שפחה ומשחררה ומותר בה מיד וכל כך למה מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ולא בשר תמותות נבילות · סתם נזירות שלשים יום **כו** בין שאמר הריני נזיר סתם בין שאמר הריני נזיר יום אחד נזיר שלשי' יום הרי שנזר שתי נזירות מרובה והשלים נזירותו בחוצה לארץ ואחר כך בא לארץ ב"ש או' ריש נזיר שלשים יום וב"ה אומרים נזיר בתחילה · הדר בא"י שלשים יום חייב במזוזה והשוכר מיד · הדר בח"ל פטור **כז** והשוכר שלשים יום והדר בפונדק שלשים יום חייב במזוזה · **כח** השב בהמה מחבירו חייב לטפל בולדה בדקה שלשים יום ובגסה חמשים יו' ר' יוסי אומר בדקה ג' חדשים מפני שהדקה טיפוליה מרובים · טיפול הבכור בדקה שלשים יום בגסה **כט** נ' יום ר' יוסי אומר בדקה ג' חדשים מפני שהדקה טיפוליה מרובים · סוכה ישנה **ל** ב"ש פוסלין עד שיחדש בה דבר וב"ה מכשירין איזו היא סוכה ישנה כל שעשאה קודם לחג שלשים יום אבל אם עשאה לשם חג אפילו מתחילת השנה כשרה · האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו שלשי' יום לפני ר"ה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה · ר"ש שזורי אומר פול המצרי שזרעו לזרע בתחילה כיוצא בו ר"ש אומר פולין גומלנין כיוצא בהן · ר"א אומר פולין **לא** גומלנין שנתגמלו לפני ר"ה בצלים סריסין ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ראש השנה **לב** עלתה להן שנה ומותר לקיימן בשביעית פחות מכן לא עלתה להם שנה ואסור לקיימן בשביעית · הנוטע והמבריך והמרכיב שלשים יום לפני ר"ה עלתה לו שנה ומותר לקיימן בשביעית פחות מכן לא עלתה לו שנה ואסור לקיימן בשביעית · ר' יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת לג' ימים שוב אינה קולטת ר"ש ור' יוסי אומרים כל הרכבה שאינה קולטת לשתי שבתות אין קולטת · ופירות של נטיעה זו אסורין עד חמשה עשר בשבט :

פרק ח יוצאין

לבית הקברות ופוקדין על המתים עד ג' ימים ואין חוששין משום דרכי האמורי מעשה שפקדו אחד וחיה עשרי' וחמש' שנים ואח"כ מת· אחר והוליד ה' בנים ואחר כך מת· עושין חופה לחתנים ולכלות ותולין בהם אחד דברים שהביאו אוכל ואחד דברים שלא הביאו אוכל דברי ר' מאיר **א** וחכמים אומרים אין תולין בהם אלא דברים שלא הביאו אוכל· אלו דברים שתולין בהם הגוזים שלא הביאו אוכל גלוסקאות שלא הביאו אוכל לשוכות של הרגמן ללוחית של שמן ערב ואלו דברים שאין תולין בהם הגוזים שהביאו אוכל רימונים שהביאו אוכל גלוסקאות **ב** של אוכלין ללוחית של שמן **ג** מתוק התלוי בחופה אסור בהנאה מבזבזין (פי' משליכין) לפני חתנים ולפני הכלות מחרוזות של דגים ותיכות **ד** של בשר חיים וקליות והגוזי' בימות החמה אבל לא בימות הגשמי' אבל לא חתיכות של דגים ו בושני' ולא כותשין ופטריות ולא שומשמין בין בימות החמה בין בימות הגשמים אבל קליות והגוזים **ה** נוטל את שבתוך וזורק בין בימות החמה בין בימות הגשמים כללו של דבר כל שהוא אבד אין מבזבזין לפניהם וממשיכין לפני חתנים ולפני הכלות צינורות של יין וצינורות של שמן ואין חוששין **ו** משום בזיון של אוכלים מעשה ביהודה והלל בני ר"ג שנכנסו לבן זכאי לכבל והמשיכו הכשי

כד

ואת אמה ודאי כו':

כה

ירח זה ירח ואחר כל הנשים ג' חדשים דברי ר' רע"א ובכתה את אביה ואת אמה ירח הרי ג' ימים ה"ז ב' חדשים ואח"כ תבא אליה ובעלתה לרבו' את השלישי בד"א בזמן כו' רשב"א או' בתחלה מטבילה לשם שפחה כו' נח מיד וכ"כ למה כדי שלא יתערב זרע קדש בעמי הארצות מוטב שיאכלו ב"י בשר תמות ולא שחוטה בשר נבילה בודאי כיצד לאירוסין כו':

כו

בין שאמר הריני נזיר ל' יום בין שאמר הריני נזיר שתחלת ל' יום שהם נזירות ל' יום והרי שהשלים נזירותו בח"ל כו':

כז

השוכר כו' ל' יום והדר כו':

כח

הלוקח בהמה מחבירו להניק בדקה ל' יום כו':

כט

נ' יום סוכה כו':

ל

ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין עד שיחדש כו':

לא שנתגלו שנתגמלו כו' : **לב** לא עלתה כו' : **א** ר' יהודה אומר אין תולין בהן אלא דברי אוכל אלו דברים כו' :
ב שהביאו אוכל : **ג** מתוק כללו ש"ד האגוז כו' : **ד** של בשר וקליות כו' : **ה** נוטל הוא בתוך וזורק כללו ש"ד כו' **ו** משום דרכי האמורי ואין חוששין משום איסור של אוכלין מעשה כו' :

אנשי העיר לפניהם ליטורות של יין וליטורות של שמן ושורפין ומעקרין לפני מלכים ואין חוששין משום דרכי האמורי שנאמר (ירמי' ל"ד) בשלום תמות ובמשרפות אבותיך וגו' ישרפו לך וגו' כל עיקור שיש בו טריפה אסור באכילה ומותר בהנאה וכל עיקור שאין בו טריפה מותר באכילה והנ"ל בהנאה ואיזו היא טריפה מן הארכובה ז ולמעלה · וכשם ששורפין למלכים כך שורפין לנשיאים וכשמת ר"ג הזקן שרף אונקלס הגר יותר משבעים מנה ח אמר אין ר"ג יפה יותר ממאה מלכים שאין בהם צורך · סותרין שערות של כלות ומגלים פניהם של חתנים ותולין ברותו וקולמסו בצידו ואין חוששין משום דרכי ט האמורי · ותולין מפתחו ופנקסו של מת בארונו של מת מפני עגמת נפש וכשמת שמואל הקטן תלו מפתחו ופנקסו בארונו מפני שלא היה לו בן והיה ר"ג הזקן י ור' אליעזר מספידין עליו ואומרים על זה נאה לבכות על זה נאה להתאבל מלכים מתים ומניחים כתריהם לבניהם עשירים מתים ומניחים עושר לבניהם שמואל הקטן נטל כל החמודות שבעולם יא והלך לו [ועל זה נאמר (משלי ה') יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך ר' יהושע אומר ע"ז נאמר (מיכה ז') אבד חסיד מן הארץ] וכך אמר בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחרבה ושאר כל עמא לביזא ועקן סגיאין יב ייתון על עלמא ובלשון ארמית אמר יג · וכשנגזרו על רשב"ג ועל ר' ישמעאל כהן גדול שיהרגו היה ר' ישמעאל בוכה אמר לו ר' שמעון אברך בשתי פסיעות אתה נתון בחיקן של צדיקי' ואתה בוכה יד א"ל אני בוכה על שאנו נהרגין כשופכי דמים וכמחללי שבתות אמר לו שמא בסעודה היה יושב וישן ובאה אשה לשאול על נדתה על טהרות שלה ואמר לה השמש ישן הוא והתורה אמרה אם ענה תענה אותו [אחד עינוי גדול ואחד עינוי קטן] מה כתיב אחריו והרגתי אתכם בחרב · וי"א רשב"ג היה בוכה ור' ישמעאל השיבו כדברים אלו · וכשנהרג רשב"ג ור' ישמעאל באתה השמועה אצל ר"ע וריב"ב עמדו וחגרו מתניהם שק וקרעו בגדיהם ואמרו · אחינו ישראל אלו טובה היתה לעולם תחלה לא היו מקבלין אלא ר"ש ור' ישמעאל ועכשיו גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שסוף פורענות גדול עתיד לבוא לעולם ולפיכך נסתלקו אלו מן העולם (ישעי' נ"ז) הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואומר (שם) יבוא שלום ינוחו טו על משכבותם הולך נכוחו ואתם קרבו הנה וגו' · אמרו לא עברו ימים עד שבא בולמוס ועירבב את העולם · מכאן ועד שנים עשר חודש פסקו בולאות שביה דא שנאמר (שם) חרדו שאננות רגזה בוטחות שאננות אלו בולאות שביהודה בוטחות אלו קרקסאות ואין בוטחות אלא שהיו העם בטוחים בו : וכשנהרג ר' עקיבא בקסרי באתה שמועה אצל ר' יהודה בן בבא ואצל ר' חנינא בן תרדיון עמדו וחגרו שקים את מתניה' וקרעו את בגדיהם ואמרו אחינו שמעונו טז לא נהרג ר"ע על הגזל ולא על שלא עמל בתורה בכל כוחו · ולא נהרג ר"ע אלא למופת (יחזקאל כ"ד) שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו בבואה וידעתם כי אני ה' מכאן ועד ימים מועטין לא ימצא מקום בארץ ישראל שלא יהיו הרוגים מושלכין בו שנאמר (ירמי' ט') דבר כה נאום ה' והיתה נבלת האדם כדומן וגו' יז אמרו לא בהו שנים עשר חדש עד שנתקיימו להם מה שאמרו · היה ר' מאיר מושלו משל למה הדבר דומה למלך שעשה סעודה וזימן אורחים ולא קבע להם זמן מתי יח יכנסו לבתיהן הפקחין שבהם עמדו בתשעה שעות ביום ונכנסו לבתיהן ועלו למטותיהן באורה האחרים עמדו יט בשקיעת החמה ומצאו בתיהן פתוחות ונרות דולקות נכנסו לבתיהן ועלו למטותיהן בנרות · האחרים עמדו בשתי' ושלשה שעות בלילה מצאו מקצת בתיהן פתוחות ומקצתן נעולות מקצתן נרות דולקות ומקצתן כבו נכנסו לבתיהן ועלו למטותיהן · המשויירין שבשעה נכנס

ז ולמעלה שורפין שרפה למלכים ואין שורפין שריפ' לנשיאי' וכשמת ר"ג כו':

ח

אמרו לו מה ראית אמר להשכתי' כשלום תמות ובמשרפו' כו' ואין ר"ג יפה כו':

ט

וכשנכנס ר"ג הזקן אלא משנה אחר יוי בוא זה שנכנס שלא ברשות עמד לו שמואל הקטן ברגליו וא"ר הלכה נכנסתי לשאול א"ל הלכה ועידד שכל ישראל יודעין שרילי אמיתי שלא יכנסו הנה אלא זכים שהיה א' מהן [illegible] תולין מפתחו כו':

י

ור"א בן פורים מספיד כו':

יא

והלך לו וכך אמר כו':

יב

יהון אחריהם בלשון כו':

יג

וכשבא רשב"ג ור' ישמעאל גזרו עליה' שיהרגו [illegible] ר"י בוכה ור"ש אמר אברך בשתי פסיעות כו':

יד

א"ל וכי אני בוכה על שאנו נהרגים אלא על שאנו נהרגי' כשופכי כו':

טו על משכבותם וכשנהרג ר"ע בקסרי כו': טז לא נהרג ר"ע לא נהרג שנחשד על כו' יז אמרו לא עברו יב"ח עד שבא בולמוס כו' פסקו בולאות כו' ביעשות אלו קרקסאות לא ריח בו לשון בטוחות אלא ערכסיות אמר לא כאו כ"ש עד שנתקיימו להם מה שאמר שהיה ר"מ מושלו כו' : יח ויכנסו הפקחין כו' : יט בשקיעת החמה ומצאו בתיו' פתוח' ונרות דולקות כו' ושלשה שעות בלילה הכניסו מקצתן סגורות פתוחות ומקצתן נעולות כו' ועלו למטותיהן באפילה המשויירי' כו' ונראו וס אם זה שנאמר [illegible] ס"ה :

נכנס בהם יין פצעו זה את זה והרגו זה את זה ויצאו בתפילה ומצאו בתיהן כעולות שנא' (עמוס ט') ראיתי את ה' נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כולם **כ** וכשנתפס ר' חנניה בן תרדיון למינות גזרו עליו שריפה ועל אשתו הריגה ועל בתו לישב בקובה אמר כהן מה גזרו על אותה ענייה אמרו לו הריגה קרא עליה המקרא הזה (תהלים קמ"ה) צדיק ה' בכל דרכיו · אמרה להם מה גזרו על אותו ר' אמרו לה שריפה קראה עליו המקרא הזה (ירמיה ל"ב) גדול העצה ורב העליליה · וכששרפו אותו כרכוהו בס"ת ושרפוהו והיתה בתו צועקת ובוכה ומתחבטת לפניו · אמר לה בתי אם עלי את בוכה אם עלי את מתחבטת מוטב שתאכלני אש שנופחה ולא אש שלא נופחה שנאמר (איוב כ') תאכלהו אש לא נופח · ואם על ספר תורה את מתחבטת הרי התורה אש ואין אש אוכלת אש הרי אותיות פורחות ואין האש אוכלת **כא** אלא את הנייר ואף כל עבדי המלך גדולים לוקים ע"י **כב** קטנים שנאמר (הושע ו') על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי ר"ע אומר **כג** ד' בנים הן אחד לוקה ושותק · ואחד לוקה ומבעט · ואחד לוקה ומתחנן · ואחד לוקה ואומ' להכין הלקיני · אברהם לוקה ושותק שנאמר (בראשית כ"ב) קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק והעלהו לעולה · היה לו לומר אתמול אמרת לי (שם כ"א) כי ביצחק יקרא לך זרע **כד** ואמר (שם כ"ב) וישכם אברהם בבוקר וגו' · איוב לוקה ומבעט שנאמר (איוב י') אומר אל אלוה **כה** אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני · חזקיה לוקה ומתחנן שנא' (מלכים ב' כ') ויתפלל חזקיהו אל ה' וגו' וי"א חזקיה לוקה **כו** ומבעט לא היה לו לומר (שם) והטוב בעיניך עשיתי · דוד אמר להכין הלקיני שנאמר (תלים נ"א) הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני : אין מבטלין ת"ת עד שתצא נשמתו של מת וכשהיה ר"ש בנו של ר"ע חולה לא ביטל בית מדרשו אלא פקדו ביד שלוחו בא **כז** הראשון אמר להם שאלו אמר לו נטען · עד שבא השני ואמר הכביד · החזירן לת"ת בא **כח** השלישי ואמר להם שאלו ואמ' לו גוסס · עד שבא הרביעי ואמר לו השלים עמד וחלץ תפילין וקרע את בגדיו ואמר להם אחינו ישראל שמעו עד כאן היינו חייבים בתלמוד תורה מכאן ואילך אנו חייבים בכבודו של מת נתקבצו קהל גדול לקבור את בנו של ר"ע אמר להן הוציאו לי ספסל לבית הקברות **כט** עמד ודרש ואמר אחינו ישראל שמעו לא שאני חכם שיש כאן חכמים ממני לא שאני עשיר שיש עשירים ממני אנשי דרום מכירין את ר"ע אנשי גליל מאין מכירין האנשים מכירין את ר"ע הנשים והטף **ל** מאין מכירין אם בשביל עקיבא באתם כמה עקיבא בשוק אלא יודע אני שלא נצטערתם ובאתם אלא בשביל כבוד תורה אמרתם תורת אלהיו בלבו וגם מצוה כ"ש שבכרכם מרובה מנוחם אני שאפילו היו לי ז' בנים וקברתים ולא שאדם רוצה לקבור את בניו אלא יודע אני שהוא בן עולם הבא שזיכה את הרבים שכל המזכה **לא** את הרבים זכות הרבים תלוי בו וכל המחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו שנאמר (דברים ל"ג) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל ירבעם חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנאמר (מלכים א' י"ד) על חטאת ירבעם בן נבט אשר חטא ואשר החטיא את ישראל · **לב** ולא עוד אלא שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב · ראויין היו ישראל להגאל ממצרי' שאילו לא עמדו משה ואהרן שנא' (בראשית ט"ו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · ראויין היו ישראל לקבל את התורה שאילו לא עמדו משה ואהרן ודור המדבר שנאמר (משלי ב') יצפון לישרים תושיה · ראויה היתה פרשת שופטי' להאמר אלולי עמד יתרו · ראויה היתה פסח קטן לאמר שאילו לא עמדו **לג** טמאים · ראויה היתה פרשת נחלות ליאמר שאילו לא עמדו בנות צלפחד · ראוי היה בית המקדש לבנות שאלו לא עמד דוד ושלמה שנאמר (שמות ט"ו) מקדש ה' כוננו ידיך · ראויים היו ישראל ליגאל בימי המן שאילו לא עמדו מרדכי ואסתר שנא' (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים

לה

כ
וכשנכנס ר"ם כו' :

כא
אלא על הנייר שאף כל כו' :

כב
קטנים על כן כו' :

כג
ד' בנים הן למלך כו' :

כד
שאמר וישכם כו' :

כה
אל תרשיעני כו' :

כו
ומבעט אא"כ היה לו כו' :

כז
הראשון וא"ל נשתנה א"ל שאלו עד שבא השני וא' לו הכביד כו' :

כח
השלישי וא"ל גוסס א"ל שאל ובא הרביעי כו' :

כט
ישב ודרש :

ל
מאין אלא יודע אני שצערכם מרובה שלא נצטערתם ובאתם אלא לכבוד תורה ולש' מצוה מנוחם אני שאילו היה לי ז' בנים קברתים ולא שאדם כו' :

לא
את הרבים אין חטא בא לידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשוב' משה זכה כו

לב
ולא עוד אלא שמג לין מגלגלין זכות על ידי כו' : **לג** טמאים שאמרו למה נגרע לבלתי הקריב וגו' ראויה כו' :

מאסתים ולא געלתים וגו' ' ראויין היו ישראל להשתעבד שאילו לא עמד פרעה במצרי' שנאמר (בראשית ט"ו) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה' ראויין היו ישראל לעבוד עבודה זרה שאילו לא עמד ירבעם בן נבט שנאמר (דברים ל"א) וקם העם הזה וזנה ' ראויה היתה פרשת מקלל ומקושש ליאמר שאלו לא עמד בן ישראלית ומקושש ' ראויין היו ישראל ליפול בחרב שאילו לא עמדו פלוני ופלוני שנאמר (עמוס ט') בחרב ימותו כל חטאי עמי ואומר (יחזקאל ו') בחרב וברעב ובדבר יתמו ' ראויה היתה ירושלים ליחרב שאילו לא עמד נבוכד נצר וחביריו שנאמר (מיכה ג') **לד** לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער ' דורשי חמורות אומרים (דברים י"ב) ונתצתם את מזבחותם מה חטאו עצים ואבנים אלא לפי שבא לאדם תקלה על ידיהם אמר הכתוב ונתצתם והרי דברים ק"ו ומה אם עצים ואבנים שאין בהם לא זכות ולא חובה ולא טובה ולא רעה על שבאה לאדם תקלה על ידיהם אמרה תורה ונתצתם אדם שהוא גורם להחטיא את חבירו ומטהו מדרך חיים לדרך מות על אחת כמה **לה** וכמה ' כיוצא בו (ויקרא כ') והרגת את האשה ואת הבהמה תהרגו אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא לפי שבא לאדם תקלה על ידה אמרה תורה תסקל והלא דברים ק"ו ומה אם בהמה שאין בה לא זכות ולא חובה ולא טובה ולא רעה ועל שבאה לאדם תקלה על ידה אמרה תורה תסקל האדם שהוא גורם להחטיא את חבירו ומטהו מדרך חיים לדרך מות על אחת כמה **לו** וכמה ' ד"א שלא תהא בהמה עוברת בשוק ואומרים זו בהמה שנסקל פלוני על ידה ' כיוצא בו אומר באבני מזבח (דברים כ"ז) לא תניף עליהם ברזל ובמקום אחר הוא אומר (שמות כ') כי חרבך הנפת עליה ותחלליה מה נשתנה ברזל להיות פסול למזבח מכל מיני מתכות לפי שחרב סימן קללה **לח** ומזבח דבר כפרה ואין מעבירין סימן קללה על דבר כפרה והרי דברים ק"ו ומה מזבח אבנים שאינן לא רואות ולא מדברות ולא אוכלות ולא שותות ועל שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל בני תורה שהם כפרה לעולם על אחת כמה וכמה וכן הוא אומר (דברי' כ"ז) אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך אבנים שמטילות שלום בעולם והרי דברים ק"ו ומה אבנים שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות ולא אוכלות ולא שותות ועל שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים יהיו **לט** שלמות לפני הקב"ה בני תורה שהם כפרה לעולם על אחת כמה וכמה יהיו שלימות לפני הקב"ה ' וכשהרג טוריינוס את פפוס ואת לוליינוס אחיו בלודקיא אמר להם אם אתם מעמו של חנניה מישאל ועזריה יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל חנניה מישאל ועזרי' אמרו לו חנניה מישאל ועזרי' כשרים היו ונבוכד נצר מלך הגון היה וראוי ליעשות נס על ידו אבל אתה מלך רשע ואין ראוי ליעשות נס על ידך ואנו מתחייבים מיתה לשמים ואם אי אתה הורגנו הרבה הורגים יש **מ** למקום הרבה דובים יש למקום ' הרבה נמרים יש למקום הרבה נחשים הרבה שרפים הרבה עקרבים יש למקום שיבואו ויפגעו בנו אבל כשנמות תדע שאנו מבני ביניהם של חמו"ע אמרו לא מתו עד שראו מחטטין בעיניו :

פרק ט

א **על** כל המתים כולן קורע ועל רבו שלמדו חכמה חכם שמת הכל קרוביו הכל קורעין עליו הכל חולצין עליו הכל מברין עליו ברחבה רשב"א אומר על כל אדם כל שעומדין אצלו בשעת מיתתו קורעין עליו וכל שאין עומדין עליו בשעת מיתתו אין קורעין עליו חכם שמת חולצין לפניו את הימין אב ב"ד שמת חולצין לפניו את השמאל נשיא שמת חולצין לפניו ב' ידים מעשה כשמת ר"א חלץ לפניו ר"ע ב' ידיו והיה מכה על לבו והדם שותת והיה אומ' אבי אבי רכב ישראל ופרשיו' על כל המתים כולן אין חולצין אלא על אביו ועל אמו ואם אינן ראויין לחלוץ הקיטל אביו ועל אמו לא יחלוץ ומעשה כשמת אביו של ר"ע חלצו לפניו והוא לא חלץ ' על כל המתים כולן קורע בסכין על אביו ועל אמו אינו קורע בסכין ' על כל המתים

לד

לכן בגללכם ציון שדה תחרש ציון תחוללכם ירושלים והר הבית לבמות יער ולא עוד אלא שמגלגל זכות ע"י זכאין וחובה ע"י חייבים וכשהרג טרניאס פפוס ואת לוליאנוס אחיו כו' עד מחטטין בעיניו הכתוב בפנים לנוסח אחר תיבת לפני הקב"ה :

לה

ובהמה והרגת כו' '

לו

רפה על ידה שלא תהא הבהמה עובר' בשוק ואומ' זו בהמה שנסקל פלוני ע"י והלא דברים ק"ו כו' :

לז

ובמה וכה"א אומר באבני כו' :

לח

ומזבח סי' כפרה ומעבירין סי' קללה בשביל דבר כפרה והרי דברים ק"ו כו' :

לט

שלימות לפני בני תורה שהם כו' :

מ

למקום הרבה מזיקין יש למקום הרבה כו' :

א

על כל המתים כולן אינו קורע אלא על רבו שלמדו חכמה רשב"א אומר חכם שמת כל שעומדים בשע' מיתתו קורעין עליו הכל חולצים על חכם ועל פ"ם שמת מגלין לפניו את כיתפו' :

המתי' כולן אינו מגלה לבבו על אביו ועל אמו מגלה· על כל המתים כולן אינו מבדיל קמי שפה על אביו ואמו מבדיל קמי שפה **ב** ר' יהודה אומר כל קרע שאינו מבדיל קמי שפה הרי זה קרע **ג** של תיפלה· על כל המתים כולן קורע את העליון על אביו ועל אמו אע"פ שיש עליו מאה קורעין · האשה אינה קורעת אלא את העליון ר"א האשה קורעת את הפנימי והופכתו לאחורי' וחוזרת וקורעת את **ד** השאר· אפרקסותו אין מעכבת את הקריע' ר' בנימין משום ר"ע אומר קורע את אפרקסותו · על כל המתים כולן שולל לאחר ז' ומאחה לאחר שלשים ועל אב ואם אינו מאחה לעולם האשה שוללת לאחר ז' ומאחה לאחר למ"ד ר' יהודה אומר האשה שוללת מיד ומאחה **ה** לאחר שבעה · על כל המתים כולן אוחז **ו** דוחק את המטה ואינו מרבה בעסקו על אביו ועל אמו מרב' בעסקו ואינו דוחק הרי זה משובח אבל אם היתה שעת דוחק או ליל שבת או גשמי' יורדין דוחק אף על אביו ועל אמו את המטה ואינו מרבה בעסקו · על כל המתים כולן אסור ללבוש כלים מגוהצין עד שלשים יום על אביו ואמו אסור עד שיגיע הרגל ויגערו בו חבריו · על כל המתים כולן אסור בתספורת עד שישלמו שלשים יום על אביו ואמו עד **ז** שישלח פרע ויגערו בו חבריו · על כל המתים כולן אסור בסחורה עד שישלימו לו שלשים יום על אביו ועל אמו עד שיגערו בו חבריו ויאמרו לו לך עמנו · על כל המתים כולן אסור לילך לבית המשתה עד שישלימו לו שלשים יום על אביו ועל אמו אסור כל שנים עשר חודש אלא אם כן היתה לשם שמים : אמרו לו מת אביו וקורע והוא אינו אלא אמו יצא · אמו וקורע והוא אינו אלא אביו יצא· אביו וקורע והוא אינו אלא אחד מן הקרובים יצא · אחד מן הקרובים והוא אינו אלא אביו לא יצא · מי שמתו אביו ואמו קורע קרע אחד לשניהם ר' יהודה בן תימא אומר קורע על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו · מי שמתו עשרה בניו כאחת קורע קרע אחד על כולן משקרע בישרו אותו שמת **ח** בנו מוסיף וקורע עד היכן הוא קורע והולך עד שמגיע לטבור הגיע **ט** לטבור מרחיקין מן הקרע ג' אצבעות וקורע נתמלא מלפניו מחזירו לאחריו נתמלא מלמעלה מחזירו מלמטה · אין קורעין אלא בשתי אומריות והקורע למטה ומן הצדדין לא יצא ר"א יצא אר"י מעשה בימי י' אירוס שהיו קורעין למטה ומן הצדדין א"ל אין שעת הסכנה ראיה · פוחת אינו קורע ר' יהודה אומר **יא** קורע · הקורע את השולמות ואת הלקט ואת השלל ואת המלל לא יצא· הקורע את המאחוי יצא איזהו מאחוי כל שיאחיהו **יב** כל צרכו · תחילת קריעה טפח ותוספתו ג' אצבעות דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר קרע שבתחלתו ג' אצבעות ותוספתו כל שהו · קטנים אחרים מקריעין להם מפני עגמת נפש· וקורע על חמיו ועל חמותו מפני כבוד אשתו · הקורע לשם כבוד הרי זה מאחה מיד · אלו קרעים שאין מתאחין על אביו ועל אמו ועל רבו שלמדו חכמה ועל שריפת התורה ועל חורבן הבית ועל שמועות רעות ועל קללת השם והרואה את ירושלים והנכנס לפנים מן הצופים ועל המלך ועל הנשיא · י"א אף על כהן גדול ונביא ועל אב בית דין ועל שריפת התורה לא שמיע שנשרפה אלא א"כ עומד עליה והיא נשרפת · על חורבן הבית אפי' שמע שחרב הבית ועל שמועות הרעות שהן קשין כחורבן הבית הרואה **יג** את ירושלים חייב לקרוע נכנס לפנים מן הצופים חוזר וקורע ירד ועלה על כל פרק ופרק חייב לקרוע · עלה וישב בה קורע קרע אחד ויוצא · הלוקח חלוק קרוע מחבירו אין רשאי לאחות אלא אם כן הוא יודע שהוא מן הקרעין המתאחין · המוכר חלוק לחבירו צריך להודיע שהוא מן **יד** הקרעין שאין מתאחין · כל הקרעין שאין מתאחים אסור למכרן **טו** לנכרים · ואסור להפכן למטה ולא אחותן דברי רשב"א וחכמים מתירין רשב"ג אומר השואל חלוק מחבירו לילך ולבקר בו את אביו הלך ומצאו שמת ה"ז קורע ומאחיהו ומחזיר לו את **טז** חלוקו ונותן לו דמי קרעו

נוסחות ישנות

ב

אמר ר"י כל כו' :

ג

של תיפלה· ר"א כל קרע שהוא בתחלת קורע ג' אצבעות ותוספתו כ"ש אין קורעין אלא עד הטיבור הקטנים אחרי' קורעין להם הקורע לשם כבוד ה"ז מאחה מיד אפיקרסין אינו מעכבין את הקריעה ר' בנימין משום ר"מ קורעין אפקרסין על כל כו' :

ד

השאר על כל המתי' שולל כו' :

ה

לאחר שלשה :

ו

דוחק כו' :

ז

ישלח פרע עד שיגערו כו' :

ח

בנו וקרע ה"ז קורע והולך עד שמגיע כו' :

ט

לטיבור הופך את הקרע לאחריו את בנו וקורע ה"ז מבדיל בין הקרע ג' אצבעות וקורע אין קורעין אלא בין שתי הקורע למטה כו' :

י

פרסום שהיו כו' :

יא

הקורע את הברכים ואת הבדיסים ואת רפליוט ואת השלל ואת החרב לא יצא קורע את המאחוי כו' : **יב** כ"ל אלו קורעין שאין מתאחין כו' : **יג** אם ירושלים מן הצופים חייב לקרוע נכנס בתוכה ה"ז מוסיף על הקרע עלה מוסיף לקרוע עלה להודיעו על פרק ופרק חייב לקרוע עליה ישב בה קורע קרע אחר ויוצא הלוקח חלוק כו' : **יד** הקרעין שמאחין או שאין מתאחין וכן כל הקרעין שאין כו' : **טו** לעכרים לחופרן ולהפכן מלמטה דברי ר"מ ור"ש מתיר ר"ג אומר השואל כו' : **טז** חלוקו לקם סימנו כו' :

קרעו · לקחו הימנו סתם יז אינו רשאי לקרוע · היוצא בחלוק קרוע לפני מטתו של מת ה"ז גוזל את המת מרובה גזילת המת מגזילת החי שהגוזל את החי הוא יכול לפייסו ולהחזיר לו את הגזילות והגוזל את המת אין יכול לפייסו ולהחזיר לו יח גזילו · כיוצא בדבר אתה אומר המכבד אביו ואמו בחייהן כאלו כבדן בחייהן משום שהמכבדן בחייהן משום יראה ומשום ירושה · והמכבדו במותו אינו מכבדן אלא לשם שמים · והקורע על מתו וחזרה בו נשמה ומת אם לאלתר מת יצא ואם לאחר זמן לא יצא · כל המציל כלים מן המת הרי זה גוזל את המת · יש מציל ויש שאינו מציל אם עד שלא הגיע לארון מציל ואם משהגיע לארון אינו מציל אבל מלמדין לאדם שלא יהא יט חובלן וכל המרבה כלים על המת הרי זה עובר משום בל תשחית דברי ר' מאיר · ר"א ב"ר צדוק אומר מנוולו ר"ג אומר מרבה עליו רמה ר' נתן אומר היא כסותו שירדה עמו לשאול היא באה עמו לעתיד לבוא שנא' (איוב ל"ח) תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש :

פרק י אבל

כל זמן שמתו מוטל לפניו פטור מן הקריאת שמע ומן התפלה ומכל מצות האמורות בתורה ואם רצה להחמיר על עצמו ה"ז לא יחמיר מפני כבוד המת · הגיע זמן קריאת שמע כל העם קורין והוא שותק · עמדו להתפלל הכל מתפללין והוא מצדיק עליו את הדין ומה הוא אומר רבון כל העולמים חטאתי לפניך כמעט מחובותי נגבתי והלא הרבה מכן הייתי שוה יהי רצון מלפניך שתגדור פרצותינו ותנחמינו רשב"א אומר אף הוא שואל לכל צרכי המת · אבל אוכל אצל חבירו ואם אין לו חבר אוכל בבית אחר ואם אין לו בית אחר עושה לו מחיצה ואוכל ואם אין יכול לעשות לו מחיצה הופך פניו מן המת ואוכל ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל כל צרכו ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואין מזמנים עליו א ואין מברכים עליו במה דברי' אמורים בחול אבל בשבת אוכל כל צרכו ואוכל בשר ושותה יין ומזמנין עליו ר"ג אומר אבל בשבת כאלו שאינו אבל · (ברכות י"ט) אין מוציאין את המת סמוך לקריא' שמע אא"כ הקדימו שעה אחת ב הוציאוהו סבלי המטה את שלפני המטה את שלאחר המטה את שלפני המטה צורך בהן פטורין מק"ש ג ואסורין בנעילת הסנדל ואת שלאחר המטה צורך בהן פטורין מק"ש ומותרין בנעילת הסנדל אלו ואלו פטורין מן התפלה · (שם י"ח) קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו ד לשורה קורין ואח"כ עומדין ואם לאו עומדין ואח"כ קורין ומתפללין · העומדים בשורה שורה פנימית הרואה פני האבלים פטור' והחיצונה חייבת רי"א אפילו אין שם אלא שורה אחת העומדים לשם אבל פטורין לשם כבוד ה ירדו לנחמן הרואים פני אבל פטורים ושאינם רואין פני אבל חייבין · רשב"א אומר קבר שאולה היה' לרבן גמליאל ביבנה שהיו מכניסין את המת לתוכה ונועלין את הדלת לפניו ובאין ועומדים בשורה ו ומנחמין ופוטרין את הרבים ואח"כ מעלין אותן לירושלים · כשנסתם הגולל מכסה את הראש בא לעמוד בשורה מגלה את ראשו ופוטרן יצא חוץ לשורה מכסה את ראשו נכנס לתוך ביתו באו אחרים לנחמו מגלה את ראשו ופוטרן · חכם או ת"ח שמת לו מת באין ויושבין לפניו ונושאין ונותנין בהלכות אבלים ואם שעו משיבן בשפה רפה והוא ז אינו שואל ואם היו רבים צריכים לו מותר ואם רצה מדבר ע"י עצמו ואם לאו נותן לאחר רשות ומדבר על ידו · מעשה שמת בנו של ר' יהודה ונתן לאחר רשות שידבר על ידו · מעשה שמת בנו של ר"י הגלילי ונתן רשות לאחר שידבר על ידו מעשה שמת בנו של ר"ע וישב ודרש כל היום מעשה ברבי והיה דורש ח כל היום · אבל שבת הראשונה אינו נכנס לבית הכנסת שנייה נכנס ואינו יושב במקומו שלישית נכנס ויושב במקומו ואינו מדבר רביעית שוה לכל אדם · ט ר' יהודה אומר בראשונה אחרים באין אצלו ומנחמים אותו שניה היא כראשונה שלישית היא כשניה רביעית הרי היא כשלישית ובחמישית שוה י לכל אדם בד"א בבית הכנסת אבל בבית המדרש עולה ואפילו בשבת ראשונה · ליל שבת בין השמשות מגלה את ראשו במוצאי שבת חוזר ומכסה אותו · ליל שבת בין השמשות הופך קריעה לאחריו במ"ש הופכו

יז
אינו יוצא לקרוע כו'

יח
גזילו הקורע על מתו וחזר כו כשמת אם לאלתר מת יצא ואם לאחר זמן לא יצא כיוצא כו' :

יט
מובלין ואלא אמרו על המרבה כו' :

א
ואין לו ברך :

ב
אף שאמרו שעה אחת :

ג
ומותרין בנעילת הסנדל אלו ואלו פטורין מן התפלה קברו כו' :

ד
עומדין ואח"כ קורין ואם לאו קורין ומתפללים ואח"כ עומדין בשורה שורה הפנימית הרואה כו' :

ה
ירדו לפסנן הרואים פניהם פטורים כו' :

ו
ומנחמין ופוטרין כו' :

ז
אינו שואל אם רצה מדבר כו' :

ח
כל היום זה מעשה היה ביד ר' והיה דורש כל היום אבל שבת כו' :

ט
ר"מ אומר בראשונה ובשניה אחרים כו'.
לכל אדם רע"א בראשונה ובשניה אינו בא לב"כ שלישית נכנס ויושב במקומו רביעית שוה לכל אדם בד"א כו' :

הופכו לפניו · חכם שמת **יא** בית המדרש שלו בטל שאר כל בתי מדרשות משנין את מקומן · אב ב"ד **יב** שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלין ושאר כל בתי מדרשות משנין את מקומן · נשיא שמת כל בתי מדרשות בטלין ולא **יג** היו הולכין ומטיילין בשוק אלא נכנסין ודומין ויושבין עגומין כבני אדם שאין להם פרנס **יד** הגיע שעת העמדה יעמדו וממעטין בעסקן בני הכנסת נכנסין לבית הכנסת ויוצאין · אין אומרים לא הלכה ולא הגדה בבית האבל · צריך לשאול מתחילין בהלכות האבלים ופורשים לענינים אחרים וחוזרים ומתמים בהלכות אבלים ר' חנינא בן גמליאל אומר אומר הגדה **טו** בבית האבל · ביהודה בשבת **טז** נותן שלום בכניסתן וביציאתם ללמדך שאין אבל בשבת :

פרק יא

עיר שמתו בה שני מתים מוציאים את הראשון **א** ואם מלינים את הראשון מוציאין את השני אעפ"י שאמרו כל המלין את מתו ה"ז עובר בלא תעשה אם להספיד לו קבר או להביא לו תכריכין או כדי שיבואו קרוביו ממקום אחר מלינו ואין בכך כלום חכם ותלמיד מוציאין את החכם · תלמיד ועם הארץ מוציאין את התלמיד היו שניהם חכמים שניהם תלמידים שניהם עמי הארץ מוציאין את הראשון איש ואשה מוציאין את האשה מפני שהאשה קרובה לניוול · דברים שבין איש לאשה **ב** מניחים את האיש ברחוב ואין מניחין את האשה עומדין בחבר עיר על האיש ואין עומדין בחבר עיר **ג** על האשה מברין על האיש ואין מברין על האשה רי"א אם יש לה בנים קטנים מברין עמהם · הוציאו את הראשון וקברוהו אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים עד שיוציאו השני · הוציאו את השני וקברוהו באין ועומדים בשורה ומנחמים ופוטרין את הרבים · **ד** אין מנחמים שני אבלים כאחד אא"כ כבודם שוה · אין מוציאין ב' מתים במטה אחת אלא אם כן כבודם וקילוסן שוה מעשה באיש אחד באושא שנפל הבית על שני בניו ועל בתו ובאו ושאלו את ר' יהודה ואמר להם הוציאו שלשתן כאחת ונתנו החתנים בראש אחד והכלה בראש אחד והיו מקלסין לפניה' ואומרים הוי הוי חתנים והוי הוי כלה · אין עושין שני הספדין בעיר אחת אא"כ יש שם כדאי לזה וכדאי לזה · אין מקלסין שתי כלות בעיר אא"כ יש שם כדי קילוס לזו וכדי קילוס לזו · רשב"א אומר אעפ"כ אסור משום איבה (כתובות י"ז) המת והכלה שהיו מקלסין ובאים זה כנגד זה מעבירים את המת מלפני הכלה · מפני שכבוד החי קודם את המת · המלך והכלה מעבירים את הכלה מפני כבוד המלך אגריפס המלך עבר לפני הכלה ושבחוהו חכמים אמרו לו מה ראית אמר להם **ה** אני נוטל כתר בכל יום · וזאת תטול כתרה שעה אחת · אין מבטלין תלמוד תורה מפני המת והכלה אבא שאול אומר המעשה קודם לת"ת · כך היה ר"י עושה בשעה שהיה רואה את המת ואת הכלה שנקלסין ובאין היה נותן עיניו בתלמידים ואמר המעשה קודם ללימוד · האשה שמת חמיה או א' מקרובי בעלה ה"ז לא תכחול ולא תתקשט אלא נוהגת עמו כדרך שהוא נוהג אף הוא שמת חמיו או אחד מקרובי אשתו אינו כופה להתקשט אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת · כיבוד הבית והדחת הכוסות והצעת המטה אין בהן משום מלאכה **ו** לאבל · חמשה אחים שהיו אוכלים על שולחן אביהם ומת אביהם בזמן שכל א' וא' הולך וישן בתוך ביתו כופה בתוך ביתו ואם לאו אינו כופה אלא בבית שמשתמשים בו בלבד **ז** היו לו ה' בתים בזמן שמשתמש בכולן כופה בתוך כולם ואם לאו אינו כופה אלא בבית שמשתמש בו בלבד · דרגש אינו צריך לכפותו רשב"א אומר מתיר קרביטין שלו ומניחה כמות שהיא · הדר באכסניא אצל חבירו אם לבו גס בו כופה ואם לאו אינו כופה · היה מהלך בדרך ושמע שמת לו מת **ח** אם יכול הוא כופה ואם לאו אינו כופה · כופה אדם מטתו על גבי שתי ספסלים או ע"ג ארבעה אבנים אפי' חמשה

יא
בהמ"ד שלו משנין את מקומו כו' :

יב
שמת בהמ"ד שלו בטלין ושאר כל ב"ד ומדרשים משנין כו' :

יג
והיו בטלין ומטיילין כו' אלא יושבים ועומדים עגומין ודומין כב"א שא"ל פרנס כו' :

יד
משהגיעה שעת העמידה יעמדו בית הכנסת קורין ז' וממעטין בעסקן ועומדים א"א לא הלכה כו' בבית מדרשות של אבל כו' :

טו
בבית מדרשו של אבל כו' :

טז
נותנין שלום כו' ובצאתם כו' :

א
ואין מלינין את הראשון ומוציאין את השני מפני שאמר כל המלין את מתו ה"ז מנוולו אם לחפור כו' :

ב
מוציאין את האיש ברחוב כו' :

ג
על האשה רי"א אם יש לה בנים קטנים מברין כו' :

ד
אע"פ שאמרו אין מנחמין שני אבלים כו' : **ה** אני יהר נוטל בכל כו' : **ו** לאבל דרגש המקש' אינה נכפת רשב"א פוט' מוריד קלמנטרין שלו ומניחה כמות שהיא חמשה אחין כו' : **ז** היו ה' בנים בזמן שמשתמשין בכולן כופין בתוך כולן וא"ל אין כופין בתוך כולן אלא בבית שמשתמשין בו בלבד הדר באכסניא כו' : **ח** אם יכול לעשות לאפרים שוא כופה כו' :

מלינות מלמעלה אפי' גבוה מן הארץ ד' טפחים ובלבד שיהו רגליה זקופות מלמעלה · אבל
כל זמן שמת מוטל לפניו אינו ישן לא על גבי מטה ולא ע"ג מטה ט כפויה · ישן ע"ג ספסל או
ע"ג מבלטת דכרונה האודייקא חייב במטה כפויה · אינו כופה את המטה ודיו יושב ע"ג י
ספסל או ע"ג מטה אין שומעין לו מפני שאלווה הוא בכפיית המטה · פעמים שבת · פעמים
חמשה · פעמים ארבע · פעמים שלשה לא פחות ולא יותר כיצד יא מת בחול כפיית המטה שבת ·
ע"ש מן המנחה ולמעלה כפיית המטה חמשה י"ט לאחר שבת כפיית המטה ארבע שני י"ט של
ראש השנה כפיית המטה יב שלשה · אימתי כופה .דס את מטתו משיצא המת מפתח ביתו
כדברי ר"א ר"י אומר משיסתם הגולל מעשה כשמת ר"ג הזקן כיון שיצא · יג מפתח ביתו
אמר להם ר"א כפו את המטות וכיון שנסתם הגולל א"ל ר' יהושע כפו את המטות אמרו לו
כבר כפינו על פי זקן :

פרק יב יום

שמועה כיום קבורה לקריעה ולאבל למנות ז' ולמנות שלשים אבל לאכילת
קדשים אינו אלא כמלקט עצמות אלו ואלו לא אוכלי' קדשים א ר"ע אומ'
שמועה קרובה בתוך למ"ד יום נוהג שבעה ושלשים יתר מכאן אינו נוהג אלא יום א' ב בלבד
וחכמים אומרים אחד שמועה קרובה ואחד שמועה רחוקה נוהג ז' ול"ד · מעשה שמת אביו של
ר' צדוק בגנזק של מדי ובאה שמועה לשלשה שנים ונהג עליו ז' ול"ד · כל שקורעים עליו
בשעת מיתתו קורעים עליו בשעת ליקוט עצמות כל שאינו מתאבל בשעת מיתתו אינו מתא' בשעת
ליקוט עצמות · ליקוט עצמות אינו אלא יום אחד בלבד לפיכך אינו מלקטן אלא עם חשיכה
ליקטן כל ג או זו היום וחשכה מותר ביום של אחריו · ליקוט עצמות אין עומדין עליהם בשורה
ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ותנחומי אבלים אבל אומר עליהם תנחומין לעצמן ד אין
עולין עליהן בחבר עיר אבל מברין עליהם בתוך ביתו של אבל · ה ביום שוכב על מטות כפויות
חשיכה הרי זה זוקפן כך היו חבורות עושים בירושלים אלו לבית האבל ואלו לבית המשתה אלו
לשבוע הבן ואלו לליקוט עצמות · לבית האבל ולבית המשתה בית המשתה קודם · לשבוע הבן
ולליקוט עצמות לשבוע הבן קודם · אבל חסידים הראשונים היו מקדימין לבית האבל מלבית
המשתה שנאמר (קהלת ז') טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל
האדם והחי יתן אל לבו שכל מי שמהלך אחר המטה צריך לומר אחר זה ו אני והלך · אין
מפרקין את העצמות ואין מפסיקין את הגידין אא"כ נתפרקו עצמות מעצמן ונפסקו הגידין
מעצמן · כל העצמות אדם מלקט חוץ מעצמות אביו ואמו דברי ר' יוחנן בן נורי רע"א ליקוט
עצמות אינו אלא עד שיכלה הבשר כלה הבשר אין הצורה נכרת בעצמו' מלקט אדם עצמות שתי
מתים כאחת ונותן אלו בראש הפקרסין מכאן ואלו בראש הפקרסין מכאן דברי ר"ע ריב"כ
אומ' סוף הפיקרסין ז להתעכל וסוף עצמו' להתערב אבל מלקטים ונותנם בארונים · מרבילין
עליהן יין ושמן דברי ר"ע שמעון בן ננס אומר שמן ולא יין מפני שהיין מערף וחכ"א לא
שמן ולא יין ח מפני שמרבין עליהם את השדי הדרכא ונחתי אבל נותנין עליהם תפירין יבישים
אמר ר"א בר צדוק כך אמר לי אבא בשעת מיתתי קברני תחילה בבקעה ובסוף לקט ט עצמי
ותנם בארזים ואל תלקוט אתה בידיך וכן עשיתי לו נכנס יוחנן וליקט ופרס עליהן הפיקרסין
נכנסתי וקרעתי עליהם ונתתי עליהן תפירין יבשין כדם שעשה לאביו כך עשיתי לו · האיש
י מכרך ומקשר לאיש אבל לא את האשה יא האשה מכרכת ומקשרת את האיש ואת האשה ·
האיש משמש את האיש בחולי מעים אבל לא את האשה' האשה משמשת את האיש ואת האשה בחולי
מעיים · אבא שאול יב בן בטנית היה אומר לבניו קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא והתירו
תכלת מאפליוני עם אבל הוא נכנס לבית המרקחו ואביו ואמו יג בעל אמו בעל אחותו ורבו
שלמדו חכמה · רע"א אם היה אביו זקן או חולה נכנס ומרחיצו

נוסחות ישנות

ט
כפיתה :

י
שאל אין שומעין
לו אלא או ורי' מלות
כפיה היא כפיית
המטה פעמים כו' :

יא
מת בה"ש כפיית כו'
בה"ש ע"ש כפיית
כו' :

יב
שלשה לא פחות ולא
יותר אימתי כו' :

יג
מפתח החצר אומר
יזקפו את המטות
כו' :

א
ר"א אומר כו' :

ב
בלבד רע"א שמועה
קרובה כל ימי ל' נוהג
ז' ול' ומכ"ה כו' :

ג
אותו היום חשכה
אותו היו שלאחריו
אין עומדין כו' :

ד
אין אומרין עולין
עליהן כו' :

ה
רשב"א אומר היו
סוכבין מטות כפויות
חשיכה ה"ז אינו
זוקפן כך היו
כו' :

ו
אני מת :

ז
להתאבל וסוף כו'
להתערב כו' ותאי
סותו בידי' ורבילין
כו' :

ח נותני עשברפיןעליהן אם הם כו : ט [illegible] שלוקחתי ברזיין אל תלקוט כו' : י מכרך ומקשר כו' : יא האשה מכרכת
שקורות כו' : יב בן קטנים זה בו' : יג בעל אמו ורבו כו' :

ומרחיצו שכן הוא כבודו · אין מוציאין את המטה אלא אם היה ראשו ורובו קיים ר"א השדרה
והגולגולת הן רובו מעשה בבנו של ר' חנינא בן תרדיון יד שנתחייב ללסטות והרגוהו
ומצאו תפוח לאחר ג' ימים נתנוהו בכליבה והניחוהו ע"ג המטה והכניסוהו
לתוך העיר רצו לקלס לפניו בכבודו של אביו ושל אמו ולא הניחם אביו · אביו קרא עליו
הפסוק (משלי ה') ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת
נאץ לבי ולא שמעתי לקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל
ועדה גמר וחזר בראש המקרא· ואמו קראת עליו הפסוק הזה (שם י"ז) כעס לאביו טו בן כסיל
ויאמר ליולדתו · אחותו קראת עליו מקרא זה (שם כ"ז) ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא
פיהו חצץ :

פרק יג המלקט

עצמות א והמשמר עצמות והמוליך עצמות ממקום למקום פטור
מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ואם
רצה להחמיר על עצמו לא יחמיר מפני כבוד עצמות ר' יוחנן בן נורי אומר ירחיק ארבע אמות
ויקרא ב בן עזאי אומר אם היו עמו בספינה מסלקין לצד אחר וקורא ר' יצחק אומר של
קרובים פטור ושל אחרים חייב ג ר' שמעון אומר בשבת חייב ובחול פטור ר' נתן אומר ד אם
יש חבילה עמו פטור מפני שזיקתו שמירתו אבל לא זיקת החבילה · (ברכות י"ח) המעביר
ה עצמות וכתבי הקודש ממקום למקום לא יניחם לא בקרון ולא בספינה ולא על גבי בהמה
ו וישב עליהן ואם בשביל עצמו' או שיגנוב את המכס הרי זה מותר ז · היה עובר בין הקברות
לא יהיו תפילין עליו ולא כתבי קודש בידו מפני שהוא דרך בזיון · העושה כוך בקבר והגיע
זמן המקרא לא יקרא ולא יתפלל אלא ח פירש למקום טהרה וקורא ואח"כ נכנס · המוצא מת
בקבר לא יזיזנו ממקומו אא"כ יודע שהיה מקומו ט שאול לו · המוצא י עצמות בתהמורות ה"ז
נותנן בקבר דברי ר"ע וחכ"א לא יזיזם ממקומן · המוצא יא בכוך או בנקע לא יזיזם ממקומן ·
אין מפנים לא את המת ולא את העצמות ממקום בזוי למקום בזוי יב ולא ממקום מכובד
למקום מכובד ולא ממקום בזוי למקום מכובד וא"צ ממקום מכובד למקום בזוי · בתוך שלו
אפילו ממקום מכובד למקום בזוי הרי זה מותר יג שכן ערב לאדם שינוח בשלו · אין קוברין
שני מתים זה בצד זה ולא את המת בצד עצמות ולא עצמות בצד המת ר"א כל הישן עמו בחייו
נקבר עמו במותו · קבר שפינהו מותר בהנאה לא יעשה ממנו בית התבן בית בקר בית העצים
בית האוצרות · כוך שפינהו אסור בהנאה · קבר שעשאו לשם חי ימכר · לשם מת לא ימכר
אבנים שחצבן לשם חי ימכרו · לשם מת לא ימכרו · ארון שפינהו אסור בהנאה · ואם היתה
של אבן ושל חרס תשבר ושל עץ תשרף · המוצא נסרים יד בבית הקברות לא יזיזם ממקומן :

פרק יד אין

מוציאין המת סמוך א בין הקברו' ולא יעשה שם שביל ולא ירעה בהמתו
שם ב ולא יטייל שם בקפנדריא ולא ילקט משם עצים ועשבים ואם ליקטן
אסור בהנייה ואם ג בשביל בית הקברות עלמן לוקטן ושורפן במקומן · כל בתי הנחלות עוברין
ממקום למקום עובר וממשפחה למשפחה הקבר אין עובר ממקום למקום ואין עובר ממשפחה
למשפחה · קבר חדש נמדד ונמכר ונחלק ישן לא נמדד ולא נמכר ולא נחלק · יש קבר חדש
שהוא כקבר ישן ויש ישן שהוא כקבר חדש ד ישן שקבר בו עשרה מתים שלא ברשות הבעלים ה"ז
כקבר חדש ה נמדד ונמכר ונחלק · חדש שקברו בו נפל אחד ברשות בעלים ה"ז כקבר ישן ו
לא נמכר ולא נמדד ולא נחלק · קבר שאולין אין להם חזקה בשעת הדבר בשעת המלחמה אין
חזקה

יד
שיצא לתרבות רעה
ותפסוהו לסטים
והרגוהו כו' נתנוהו
בכבודו והניחוהו
ע"ג מטה כו' לתוך
העיר והיו מקלסין
לפניו בכבודו של
אביו ושל אמו קרא
עליו כו' :

טו
בן כסיל ליולדתו
כו' :

א
והמשמר עצמות
פטור מק"ש כו' :

ב
ר"ש בן עזריה אומר
אם היו אחרים עמו
יסלק למקום וקורא
רבי יצחק כו' :

ג
ר"ש או' חייב בשבת
ובחול כו' :

ד
אם יש תפלתו עליו
ה"ז פטור שזיקת
שמירתו עליו ולא
זיקת התפלה
המעביר כו' :

ה
עצמות בכלי וכתבי
כו' :

ו
ולא ישב עליהן ואם
בשביל הנאת עצמו
או שיגנוב כו' :

ז
כיוצא בו הגונב את
החרם ה"ז שופך
דמים ולא בו"ד חנא
כעע"א ומגלה
עריות ומחלל את השבת היה עובר כו' : ח פירש כו' : ט שאלו : י עצמות בקבר ה"ז נוסני במכמורות דברי כו' : יא בכוך או
באפסון לא יזיזם כו' : יב ולא ממקום מכובד למקום מבוזה וא"צ כו' : יג שכך הוא כבודו : יד לבית : א מן הקברות : ב ולא
יטייל ולא ילקט כו' : ג בשביל הנייה אלא ליקטן שורפי במקומן של גרני תחלה עוברים ממקום כו' : ד ישן קבר בו כו' : ה נמדד נמכר
ונחלק כי נפל אחד ברשות הבעלים ה"ז הקבר ישן לא כו' : ו לא נמדד ולא נמכר קבר נולין אין להם כו' :

חזקה לקברות רשב"ג אומר הכפלין אין קונין את הקבר הנקבר שלא ברשות אין לו חזקה האשה שירשה את הקבר נקברת בו היא וצאצאי ירכה דברי ר"מ ז ר' יהודה אומר היא ולא יוצאי ירכה ומודה ר' יהודה באותן שראתה בחיי' שהן נקברין עמה באותם אביה אומר תקבר אצלי בעלה אומר תקבר אצלי קוברין אותה אצל אביה ח אם יש לה בנים והיא אומרת קברו אותי אצל בניי קוברין אותה אצל בניה אביה אומר לא תקבר ט אצלי ובעלה אומר לא תקבר אצלי קוברין אותה אצל בעלה מפני שבעלה חייב במזונותיה ובפרקונה ובקבורתה ובצרכי קבורתה מנה קלינין ומקוננות מקום שמספידין הוא מספיד על אשתו ואם אין בעלה י מטפל בה מטפלין בה בקבורתה וי ואין היינו בע"כ (סנהדרין מ"ז) נמצאת אתה אומר שלשה קברות הן קבר המוצא בתחלה מותר לפנותו ואם פינוהו יא מקומו טהור ומותר בהנאה קבר הידוע אסור לפנותו ואם יב פינוהו מקומו טמא ואסו' בהנאה קבר המזיקה את הרבי' מותר לפנותו ואם פינוהו מקומו טהור ומותר בהנאה יג קבר שמקיף את העיר משלשה רוחותיה או משתי רוחותי' זה כנגד זה אם היה רחוק יותר מחמשים אמה מכאן ויותר מחמשים אמה יד מכאן אין מפנין אותו פחות מכן מפנין אותו . כל הקברות נפנין חוץ מקבר מלך ונביא אמרו לר"ע מעשה בקבר חולדה שהיה בירושלים ולא נגע בו אדם מעולם אמר להן ר"ע משם ראיי' מחילה היתה עשויה להם ומוציא' את הכל ומוצא לנחל קדרון (ב"ב ק') המוכר דרך קברו לחבירו לא עשה כלום המוכר מקום טו מספדו לחבירו לא עשה כלום טז המוכר מעמד לחבירו כך שמו זקני בית דין ד' קבין י דרך היחיד ד' אמות דרך הרבים ששה עשרה אמה דרך המלך אין לה שיעור דרך הקבר אין לה שיעור יז דרך המספד אין לה שיעור (מ"ק כ"ה) הרואה אבל בתוך למ"ד יום מדבר עמו ואינו שואל בשלומו לאחר שלשים יום בתוך י"ב חודש שואל בשלומו ואח"כ מדבר עמו אחר שנים עשר חודש מדבר עמו ואח"כ שואל בשלומו רמ"א הרואה אבל בתוך שלשים יום מדבר עמו ואח"כ שואל בשלומו לאחר שלשים יום בתוך י"ב חודש ה"ז שואל בשלומו ואח"כ מדבר עמו לאחר י"ב חודש ה"ז לא יזכור לו כל עיקר שהיה ר' מאיר אומר משלו משל למה הדבר דומה לאחד שהיתה לו מכה ונתרפא ובא רופא אחד ואמר לו תן לי שכרי ואקרע את מכתך יח ואני מרפא כך כל המזכיר לאבל לאחר י"ב חודש מעלין עליו כאלו עורר את מכתו רשב"ג אומר מי שמתה אשתו ונשא לו אשה אחרת בתוך י"ב חודש מדבר עמו בשוק ואינו מדבר עמו בתוך ביתו . הכל מעלין לבית האבל יט גלוסקי' ות בשר ודגים ובחבר עיר ירק וקטניות ודגים . רשב"ג אומר כ במקום שנהגו אפי' עשה קדירה (כתובות ח') עשרה כוסות שותין בבית האבל שנים קודם המזון וחמשה בתוך המזון ג' לאחר המזון אחד לברכת אבלים ואחד לתנחומי אבלים ואחד לגמילות חסדים חזרו והוסיפו עוד שלשה אחד לראש הכנסת ואחד לחזן הכנסת ואחד לרבן גמליאל וכשראו ב"ד שהיו משתכרין גזרו עליהן והחזירו למקומן . המברך בבית האבל כא מה הוא אומר בברכה רביעית הטוב והמטיב ר' עקיבא אומר דיין האמת שליט בעולמו שופט בכל הדורות בצדק שכלנו עמו ועבדיו כב ובכל אנו חייבין להודות לו ולברכו . הרוא' מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה (תהלים קל"ו) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו :

סליק אבל רבתי הנקרא מסכת שמחות :

בנלב ואעי בילאו

ז ר"א היא וכל יוצאי ירכה מודה ר"י בבניה שראוין לה שיהיו נקברין עמה ואם אביה כו' :

ח ואם יש לה בנים קוברים אותה אצל בעלה ואם היא אומרת קברו אותי כו' :

ט אצלי קוברין אותה אצל בעלה כו' ובפרקונה ובקבורתה עשה חלילים כו' :

י מטפל לה מטפל בה בקבורתה כו' :

יא מקומו אסור בהנייה קבר .

יב פינהו אסו' בהנייה קבר המזיק את הרבים אסור לפנותו ואם פינהו ממקומו טומאתו :

יג קבר שמקיפתו את העיר משלשה כו' :

יד אפילו מפנין אותם כל הקברות מתפנין אמר לו ר"ע מעשה בקבר חולדה כו' :

טו אחד לחבירו

טז אלו יש מעמד לחבירו כך שמין לו זקני אב ב"ד : **יז** המספד אין לה כו' : **יח** ואני מרפא אותך מעלין עליו כאלו עורר מכתו כך כל כו' : **יט** גלוסקיות : **כ** הכל במקום שנהגו אפילו כו' : **כא** אינו אומר ברכה רביעית דברי ר"י הגלילי רע"א הטוב והמטיב ומכ דיין האמת כו' : **כב** ובכל זאת אנו כו' :

פרק א כלה

פרק א נוסחות הגאון

פרק א כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה מה נדה שלא טבלה **א** אסורה לבעלה אף כלה בלא ברכה אסורה לבעלה ומנין לברכת חתנים מן התורה שנאמר (בראשית כ"ד) ויברכו את רבקה **ב** ומנין אף אלמנה שנאמר (רות ג') ויקח בועז עשרה אנשים וגומר ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים יתן ה' וגומ' ויהי ביתך כבית פרץ וגו' . (נדה ס"ה) כלה שנבעלה יום ראשון אסורה כל שבעה ואסור ליטול הימנה כוס כל שבעה דברי ר"א ר' יהושע אומר עד שיבדוק הדבר אם היתה נדה בבית אביה אסורה ואם לאו מותרת שאלו את ר"א מהו לשתות מיד הכלה כל זמן שבעלה מיסב עמה אמר להם כל השותה מיד כלה כאלו שותה מיד זונה אמרו לו והלא **ג** כל בני ישראל יש להם דרך ארץ אמר להם ח"ו כל מי שאין התורה עובר' על פיו אינו דרך ארץ. הכריז **ד** ר"א בשלש מאות שופרות ואמר כלה אחת בנות ת"ח ואחת בנות עמי הארץ השותה בכלה כשותה בזונה **ה** ועוד אמר כל המקבל כוס מיד כלה ושותיהו אין לו חלק לעוה"ב : (סנהדרין ק"א) הקורא פסוק משיר השירים ועשאו כמין זמר וכן הקורא פסוק מד"ת בבית המשתאות שלא בזמנו **ו** מביא רעה לעול' מפני שהתור' חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת רבש"ע עשאוני בניך ככינור המנגנים בו לצים א"ל בתי בשעה שהן שמחים מה יהיו עושים **ז** אמר' לפניו רבש"ע אם בעלי מקרא הם יעסקו בתורה ובנביאים ובכתובים ואם בעלי משנה הם יעסקו במשנה בהלכות ובאגדות ואם בעלי גמרא הם יעסקו בתלמוד בהלכות פסח בפסח ושל עצרת בעצרת ושל חג בחג **ח** העיד רשב"א משום רבי יהושע בן חנניא ואמר כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה **י** לעולם שנאמר (משלי ט"ו) ודבר בעתו מה טוב **ט** המשגר כוס של ברכה לאשה שלא מדעת בעלה חייב מיתה מפני שדעתו **י** רבה עליה רבי אומר מפני שיצר הרע **יא** רבה עליה . וכן בני חבורה ששגרו כוס של ברכה לאשה שלא מדעת בעלה חייבי' מיתה מפני שדעתן **יב** רבה עליה רבי אומר מפני שיצר הרע רבה עליהן (ברכות ס"א עירובין י"ח) המרצה מעות לאשה מידו לידה בשביל להסתכל בה אפי' הוא כמשה רבינו שקבל תורה מהר סיני לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר (משלי י"א) יד ליד לא ינקה רע הרי הוא אומר (במדבר ל"א) ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד וגו' (שבת ס"ד) אצעדה זו בירית וצמיד אלו השירים ועגיל זה דפוס **יג** של דדים כומז זה דפוס של בית הרחם (שם) לכפר על נפשותינו לפני ה' אמר להם משה לישראל חזרתם לקלקולכם הראשון א"ל (שם) לא נפקד ממנו איש אמר להם א"כ כפרה זו למה א"ל אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו **יד** טבעת למה מכאן אמרו חכמים כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל באותו מקום וכל הנוגע באצבע קטנה של אשה כאלו נוגע באותו מקום **טו** כל המסתכל בעקבה של אשה הויין לו **טז** בנים שאינם מהוגנים ר' נהוראי או' כל המביש פני חבירו סוף הוא מתבייש ולא עוד אלא שמלאכי חבלה דוחפים אותו וטורדים אותו מן העולם ומראין קלונו לכל באי עולם וכל מי שיש לו בשת פנים לא במהרה הוא חוטא שנאמר (שמות כ') ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו וכל מי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על **יז** הר סיני . ר' יהודה אומר עז פנים לגיהנם בושת פנים לג"ע . עז פנים ר"א אומר ממזר ר' יהושע אומר בן הנדה ר"ע אומר ממזר ובן הנדה . פעם אחת היו זקנים יושבים בשער ועברו לפניה' שני תינוקות אחד כיסה את ראשו ואחד גילה את ראשו

א

אסורה לבעלה כנדה אף כלה כו' :

ב

ומנין שאפילו אלמנ' אסורה שנאמר כו' :

ג

כל בנות ישראל להם כו' :

ד

ר"א בן עזריה :

ה

ועוד אמרו :

ו

מביא מבול לעולם :

ז

אומר' לו רבש"ע אם ת"ח יעסוק בתורה ובלימוד ובמע"ב ובאגדו' ובעלי מקרא במקרא ובעלי משנה במשנה בהלכות פסח בפסח כו' :

ח

העיד ר"ש ואמר :

ט

לעולם ודבר בעתו כו'

י

רבה עליו :

יא

רבה עליו :

יב

רבה עליהן :

יג

של בית הדדים :

יד

טבעת למה לפי שכל המסתכל באש' בכונה כאילו בא עליה מכאן אמרו חכמי' כל הנוגע באצבע קטנ' של כו' .

טו ובכל המסתכל כו' : **טז** בנים בעלי מומין חגרים סומין אלמין חרשים רא"ה מפני שתבעה למטה והיא נתבעת ר"י אומר מפני שאוהבה בשעת בעילה אוהבה אני רע"א מפני שאור' בשע' טהרת' ע"ח אני ר' נחמיה אומר בעון שנאת חנם אשתו מפלת נפלים ומריב' רבה בתוך ביתו ובניו ובנותיו מתים כשהן קטנים רבי נהוראי אומר כל כו' (וכל זה כתוב כאן בפנים למטה במקום שחושב העונו' שעליהם בנים מתים כשהן קטנים אחר אבות אשכח בניך גם אני): **יז** הר סיני אר"י בן דהבאי כו' ומכאן עד ר"י בן דהבאי כתוב בנ"י למטה חסר הי' א"ז עקש :

זה שגילה את ראשו ר"א אומר ממזר · ר' יהושע אומר בן הנדה ר"ע אומר ממזר ובן הנדה
א"ל לר"ע היאך מלאך לבך לעבור **יח** על דברי רבותיך **יט** אמר להם אני אקיימנו הלך אצל אמו
של תנוק וראה שהיתה יושבת ומוכרת קטניות בשוק אמר לה בתי אם אתה אומר לי ד"ב שאני
שואלך אני מביאך לחיי עוה"ב אמר לו השבע לי · היה ר"ע נשבע בשפתיו ומבטל בלבו אמר לה
בנך זה מה טיבו אמרה לו כשנכנסתי לחופה נדה הייתי ופירש ממני בעלי ובא עלי שושביני
והיה לי בן זה נמצא התינוק ממזר ובן הנדה · אמרו גדול היה ר"ע כשהכחיש את רבותיו
באותה שעה אמרו ברוך ה' אלהי ישראל אשר גילה סודו לר' עקיבא בן יוסף (נדרי' כ') אמר
ר' יוחנן בן דהבאי ארבע דברים סחו לי מלאכי השרת ואלו הן חגרין סומין אלמין חרשים
חגרין מפני מה מפני שהופכין את שולחנם ועושין מעשה בהמה · סומים מפני מה מפני
שמסתכלין באותו מקום · חרשין מפני מה מפני שמספרים בשעת תשמיש אלמים מפני מה
מפני שנושקים באותו מקום · וחכ"א אין הלכה כר' יוחנן אלא כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו
עושה כי אין הדבר דומה אלא לבשר הבא מבית הטבח רצה אוכלו צלי רצה אוכלו מבושל רצה
אוכלו על גבי גחלים · שאלו את אימא שלום אשתו של ר"א אחיו של רבן גמליאל אמרו לה
מפני מה בניך יפין ובשעת תשמיש מהו אצלך אמרה להם לא הי' מספר עמי לא במשמרה
ראשונה ולא במשמרה אחרונה אלא בבינונית מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד
אמרתי לו כל כך למה אמר לי שלא תעלה על דעתי באשה אחרת ונמצאו בני באים **כ** לידי
ממזרות · השעה הם כממזרים ואינם ממזרים ואלו הם בני אימה בני אנוסה · בני שנואה בני
נידוי בני תמורה בני מריבה בני שכורה בני גרושת הלב בני ערבוביא וי"א אף בני ישנה
והבועל ארוסתו בבית חמיו שלא בכתובה הויין לו בנים **כא** ויתקין · מצורעין אלו בועלי נדות
מקוטעין אלו בני טהרות ספק : היוצא מבית הכסא ושמש הויין לו בנים נכפין · מפני ששד של
בית הכסא **כב** מלוה אותו עד כדי ישהה · ושמש עד שיעור מהלך חצי מיל · הקיז דם ושימש
הויין לו בנים **כג** ויתקן וחלשית הקיזו שניהן ושמשו הויין לו בנים בני ראתן · אמרתי בזמן שלא
טעמו כלום אבל טעמו כלום לית לן בה · המשמש מטתו מעומד אחיזתו אחילו וזו היא אם של
עלמות וזהו היא רפואתו קיאה של עדשים ויין כל הרפואות כולן אדם עושה אותן כשהוא
שבע וזה כשהוא רעב וכל הרפואות כולן אדם עושה **כד** אותן רגליו על הארץ וזו עושה אותה
רגלו אחת במטה ורגלו א' על הארץ · כל הרפואות כולן אין אדם עושה אותן **כה** אלא פעם
פעמים בשנה שמא ימיס וזו עושה אותה עד שיתרפא (ברכו' נ"ב) הרגיל בקלח מביאו לידי כאב
לב רשב"ג אומר קלח הבא אחר המזון מפסיק חולי מיות והישן לאורח גרנו **כו** דמו בראשו והאוכל
ושאל דיכר קלח לבו נעקר הרבעים באים אנוש רביעית דבש לבו נעקר · כיוצא
בו (גיטין ע') האוכל בשר שור בלפת בלילי י"ד ובלילי ט"ו וישן בלבנה **כז** בתקופת
תמוז דמו בראשו · המשמש מטתו שיכור **כח** לבו נעקר שירים סירוני לבן נעקר היה ש
מטתו לאור הנר הויין לו בנים נכפין המשמש מטתו מיושב אוחזתו **כט** דלריא וזו היא
רפואתו **ל** מוריקה של קולין הוא מלמטה והיא מלמעלה אוחזתו עוית הוא מלמטה והיא
מלמעלה וזו דרכן של בני אדם שמשו שיהם כה' **לא** ה"ז דרך עקש **לב** א"ר אחא בר' יאשיה
כל המסתכל דעתו בנשים סופו בא לידי עבירה וכל המונע עצמו מעבירה ולא עשאה אפילו
הוא ישראל הוא ראוי לעלות עולה ככהן גדול ע"ג המזבח שנאמר (שמות כ"ד) וישלח את
נערי בני ישראל ויעלו עולות · וכל מי שעושה עצמו עצל מן העבירה ולא עשאה כיון מזיו
השכינה כמלאכי השרת שנאמר (שמות כ"ד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו · ר"א אומר כל
המוציא ש"ז לבטלה כאלו הורג את הנפש שנאמר (ישעי' נ"ז) שוחטי הילדים אל תקרי שוחטי
אלא סוחטי והכ"א כאלו עובד ע"א שנאמר (שם) הנחמים באלים תחת כל **לג** עץ רענן מכאן
אמרו

יח
על דברי חביריך :
יט
א"ל זה אני אקיימנו :
כ
לידי ממזרות מכאן אמרו עשרה הם ממזרי' כו' בני אמה בני שפחה בני שנואה בני נדה בני נדוי כו' :
כא
ויתקין חלשין אלו בעלי כו' :
כב
מלוה עמו :
כג
ויתקין חלשית כו' :
כד
אותן ע"ג רגליו כו' ורגלו א' בארץ כו' :
כה
אלא עד שלש שעות ושלש פעמים וזו עושה אותה כו' :
כו
דמו בראשו ולא אמרו אלא בלפניה ויש [illegible] ההיכל כו' :
כז
אפי' בתקופת תמוז ·
כח
לבו נעקר ·
כט
דלריא ·
ל
ארקין של קולין ·
לא
בנ"י כתוב כאן ר"א עז כיוס כו' עד לר"ע [illegible] כאן לענ"ה אחר מכה מקים ·

לב א"ר אחא בר יאשיה · לג עץ רענן אמר רבי כל המצליף בדיבורו כאלו ע"ע שנאמר אולי ימושני אני

אמרו חכמים אין אדם רשאי ליתן ידו לאמה שלו · שלש ידות הן ושלשתן לקלקלה · יד לאמה תקלן · יד לעין תקלן · יד לחבורה תקלן · יד לאמה תקלן מפני שהיא מחממת· יד לעין מפני שמסמא · יד לחבורה מפני שמביא לידי שפיכות דמים · **לד** רבי אומר כל המחמם עצמו להוציא זרע לבטלה חשוב כבהמה מה בהמ' אינה מקפדת **לה** ועושה אף הוא כן מה בהמה אינ' עומדת אלא לשחיטה ואין לה חלק לעוה"ב אף הוא אין לו חלק לעוה"ב עליו אמר שלמה בחכמתו (קהלת ד') מי יודע רוח בני אדם העולה היא למעלה זו נשמתן של צדיקי' שאין מחממין עצמן ואין מוציאין ש"ז לבטלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ זו היא נשמתן של רשעים שמחממין עצמן ומוציאין ש"ז לבטלה · (נדה י"ג) ד"א הנחמים באלים כל המחמם עצמו ומוציא ש"ז לבטלה חייב מיתה שנאמר (בראשית ל"ח) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' **לו** וימיתהו ואומר (שם) וירע בעיני ה' אשר עשה וימת וגו' ואינו רואה פני שכינה שנאמר(תהלים ה') לא יגורך רע ואפי' קטני' מקבלים פני שכינה שנאמר (שם כ"ב) זרע יעבדנו יסופר לה' **לז** לדור וכל המקשה עצמו ה"ז עבריין · בעון מה בניו של אדם מתים ר"א בר"ש אומר בעון נדרי' שנא' (קהלת ה') אל תתן את פיך להחטיא את בשרך וגו' וחבל את מעשה ידיך ר' נתן אומר בעון מזוזה שנאמר (דברי' ו') על מזוזות ביתך ובשעריך וכתיב אחריו למען ירבו ימיכ' וימי בניכם ר' נהוראי אומר בעון ציצית דכתיב (ירמי' ב') גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים וגו' ר' יהודה הנשיא אומר בעון ביטול תורה קטנים מתים שנאמר (הושע ד') ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך **לח** גם אני רא"א מפני שתבעה למטה ואינה נתבעת רבי יהושע או' מפני שאמרה בשעת בעילה הכונס אני ר"ע ר' מאיר מפני שאמרה בשעת טהרתה טמאה אני ר' נחמיה אומר בעון שנאת חנם אשתו מפלת נפלים ומריבה רבה בתוך ביתו ובניו ובנותיו מתים כשהם קטנים רע"א כל מי שאינו נותן צדקה גורם עניות לבניו מה יעשה אדם ויהיו בניו עשירים ויתקיימו יעשה חפצי שמים וחפצי אשתו ואלו הן חפצי שמים יפזר מצותיו לעניים שנאמר (תהלים קי"ב) פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד· אמרו עליו על ר' טרפון שהיו עשיר גדול ולא היו נותן מתנות **לט** לאביונים כראוי פעם אחת מצאו ר' עקיבא א"ל ר' רצונך שאקח לך עיר אחת או שתים א"ל הן מיד עמד ר' טרפון ונתן לו ארבעה אלפים דינרי זהב **מ** נטלן ר"ע וחלקן לעניים לימים מצאו ר"ע א"ל היכן העיירות שלקחת לי תפסו בידו והביאו לבית המדרש והביא ספר תהלים והניחו בפניהם והיו הולכים וקורין עד שהגיעו לפסוק זה פזר נתן לאביונים וגו' א"ל זו העיר שקניתי לך עמד ר' טרפון ונשקו א"ל רבי ואלופי רבי בחכמה ואלופי בדרך ארץ והוסיף לו ממון לבזבז · שוב מעשה בר' טרפון שהיה אוכל קציעות מפרדס שלו· בא האריס שלו ומצאו הכהו מכה רבה ולא אמר לו שהוא ר' טרפון עד שעמד אותו אריס והכיר בו· כיון שהכירו קרע בגדיו ותלש בשערו והיה צועק ובוכה ומתנפל לפני רגליו א"ל אדוני מורי מחול לי · וכל כך למה שלא רצה להשתמש בכתר תורה שכל המשתמש בכתר תורה אין לו חלק לעוה"ב · ואלו הן חפצי אשתו ר"א אומר יפתה אותה בשעת תשמיש · רי"א ישמחנה בשעת תשמיש בדבר מצוה שנאמר (קהלת ח') שומר מצוה לא ידע דבר רע · הרוצה שיהיו בניו זכרים **מא** בעלי תורה יפזר מעותיו לצדקה דברי ר"א ר' יהושע אומר ישמח את אשתו בשעת תשמיש · אין אדם רשאי ליתן מעותיו בארנקי של צדקה אלא א"כ ממונה עליה כר' חנינא בן תרדיון אמרו עליו על ר' חנינא בן תרדיון שפעם אחת נתחלפו לו מעות פורים במעות של צדקה והיו יושב תמיה ואמר אוי לי שמא נתחייבתי מיתה עד שהיה יושב ותמיה בא קסטינר א"ל רבי גזרו **מב** עליך לשורפך בתורתך ולשורפך עמה ועמד וכרכוהו בתורתו והקיפוהו חבילי זמורות והצית בו האור · והיה האור מלטען ומתרחק ממנו עמד קסטינר בבהלה א"ל רבי אתה הוא שגזרו לשורפך אמר ליה הן · א"ל ולמה האור מרחק א"ל השבעתיו בשם קוני שלא יגע בי עד שאדע אם גזרו עלי מן השמים המתן לי שעה אחת ואודיעך ה' קסטינר יושב ותמיה אמר אלו שגוזרין מיתה וחיים לעצמן

אבי והייתי בעיניו כמתעתע אין ותעת' אלא ע"ז שנא' הבל המה מעשה תעתועים מכאן אמרו חכמים כו' :

לד

ד"א הנחמים באלים כל המחמם כו' :

לה

ועושה כן הוא מה בהמה אינה ידעה למיתה אף כו' ·

לו

וימיתהו וכל המקש' א"ע ה"ז עבריין שנאמר וירע בעיני ה' אשר עשה ואפי' קטנים כו' ·

לז

לדור בעון מה כו' ·

לח

גם אני רע"א כל מי שאינו נותן צדקה כו' ומהיכא רא"א עד כשהם קטנים כתוב בנ"י למעלה אחר תי' כל המסתכל בעקבה כו' ·

לט

לאביונים פעם כו' :

מ

נטלו כו' חלקו כו'

מא

בעלי תורה ומש וש במעשיו ויפתה את אשתו בשעת תשמיש ריב"ל אומר אין אדם רשאי לתפוס את נכסיו וליתן מעותיו בארנקי של צדקה אא"כ כו' ·

מב

עליך לכורכך ולשרפך בתורתך ולישראל עמך ועמד וכרכוהו כו' ·

לעצמן למה עול מלכות עליהן · א"ל קום לך וכל מה שהמלכות רוצה לעשות בי יעשה · א"ל ריקה הסכימה עלי גזירה מן השמים ואם אין אתה הורגני הרבה הורגי' יש למקום הרבה דובים ונמרים ואריות וזאבים והרבה נחשים ועקרבים שיפגיעו בי · אלא סוף שהמקום עתיד ליפרע דמי מידיך וידע קסטינר שכך היה המדה **מג** מיד קפץ ונפל לתוך האור והשמיע קולו מתוך האש ואמר באשר תמותי אמות ושם אקבר באשר תחי' אחי' מיד יצאתה ב"ק ואמרה ר' חנינא ב"ת וקסטינרו מזומנים לחיי העוה"ב · רא"ה הנותן שלום לרבו חייב מיתה בן עזאי אומר כל הנותן שלום לרבו ומחזיר לו שלום וחולק על ישיבתו **מד** חייב מיתה · ואם היו סומא לא יאמר לו שקעה החמה אלא סלוק תפילתך · וכל האומר דבר בשם רבו שלא אמרו גורם לשכינה שתסתלק מישראל · וכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר (אסתר ב') ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי : ואיזהו רבו כל שלמדו משנה וש"ס אבל לא מקרא דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר כל שרוב חכמתו ממנו ר' יוסי אומר כל שהאיר עיניו **מה** במשנתו :

פרק ב א המקדש

את האשה הרי זה אוסר עליו שבע עריות אלו הן אמה · ואם אמה · ואם אביה · בתה · ובת בתה · ובת בנה · ואחותה · בזמן שהיא קיימת · וכולן שנאסרו עליו אין להם היתר לאיסורן חוץ מאחות אשתו שאינה אסורה אלא בחייה (יבמות נ"ה) ולעולם אינו פוסל את אשתו **ב** על ידי אמה וע"י בתה וע"י אחותה · נבעלה באונס מותרת לו ברצון אסירה לו · והכהנת בין באונס בין ברצון **ג** אסורה לו שנאמר (במדב' ה') והיא לא נתפשה אסור' הא נתפשה מותרת ויש לך אחרת שאף עפ"י שנתפש' אסורה ואיזו זו כהנת ר' ישמעאל אומר והיא לא נתפשה אסור' הא נתפשה מותרת ויש לך אחר' שאע"פי שלא נתפשה מותרת ואיזו זו שקידושיה קידושי טעות · נתגרשה ונתארסה ונבעלה בין באונס בין ברצון אסורה לחזור לראשון דברי ר' יוסי בן כיפר משום ר"א בן שמוע וזה מדרש דרש ר' יוסי בן כיפר (דברים כ"ד) לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה וכי מאין נטמאת זאת אלא זו שאמרו חכמים נבעלה באונס מותרת לו · ברצון אסורה לו וזו בין באונס בין ברצון אסורה לו · כל האסורות לו **ד** איסור ערוה שנשאן אין צריכות ממנו גט חוץ מאחות אשתו **ה** ואשת אחיו וכל העריות אין להם היתר אחר איסורן חוץ מאחות אשתו ואשת אחיו שיש להם היתר אחר איסורן : זה מדרש דרש ר' חנינה בן חורי לפני חכמים משום ר' נתן כל שהוא **ו** בלא יבוא פסל לה בביאה ופסל לולד (יבמות ס"ח) ואלו הן גר עמוני ומואבי מצרי ואדומי עבד ממזר נתין כותי חלל בת חלל כשרה אעפ"י שהוא בלא יבוא כל האסורות לו איסור ערוה ובא עליהן מותר בקרובותיהן · הבא על אשת איש מותר בבתה · זו שאלה שאל ר' יוסי בן תדאי איש טבריה את ר"ג מה אשתי שאני מותר בה אני אסור בבתה אשת איש שאני אסור בה אינו דין שאהיה אסור בבתה א"ל לא ופרנס לי כהן גדול שכתוב בו (ויקרא כ"א) כי אם בתולה מעמיו וגו' ואני אפרנס לך כל ישראל · דבר אחר אין דנין דבר לעקו' דבר מן התורה ונדהו ר"ג · (יבמות ס"ה) כל האסורות לו איסור ערוה ובא עליהן **ז** פסלן מן הכהונה · נדה אעפ"י שחייב על ביאתה הולד כשר להיות עומד ומקריב על גבי המזבח · הנבעלת ממי שאינו איש אעפ"י שחייב בהכרת לא פסלה מן הכהונה א"ר יוסי מעשה בריבה אחת בשיתלו שהיתה מכבדת הבית ובא הקוף ובעלה מאחורי' ובא מעשה לפני חכמים ולא פסלוה מן הכהונה (יבמות נ"ח) : אלו הן שניות אם אביו ואם אמו ואשת אבי אביו ואשת אבי אביו ואשת בן בנו ואשת בן בתו ואשת אחי אביו מאמו ואשת אחי אמו מן האב בר קפרא מוסיף אם אבי אביו ואם אבי אמו אשת אחי אביו אסורה לו ובתו מותרת לו ואחי אביו מותר באשתו ובבתו

נוסחות ישנות

סג
מיד עמד ונפל על פניו וכיון אחר והשמיע קולו מן האש כו' ·

מד
חייב מיתה וכל האו' דבר בשם חכם שלא אמרו ממנו גורם כו' ·

מה
במשנתו ואם היה סומא כו' עד אפי' מן הכתוב בפנים למעלה והוא סיום מסכת כלה בנ"י ·

א
בנ"י מתחיל כאן מסכת ד"א (ורבינו הגאון חיבר אלו הפרקים למסכת כלה ודבר ליד מעיינו יכ"מ מדברי רש"י בברכות דף כ"ב וגם' עירובין דף נ"ג ע"ב)

ב
על אמה ועל בתה ועל אחותה ·

ג
אסורה לו נתארסה ונתגרש' נבעלה בין באונס בין ברצון אסור' לחזו' כו דברי ר' ישמעאל בשי' ר' ישמעא' אומ' לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה אחרי אשר הוטמאה וכי מאין נטמאת זאת אלא זו שאמרו חכמי' נבעלה באונס מותרת לו ברצון אסורה לו והכהנת בין באונס בין ברצון אסירה לו זה מדרש דרש ר' יוסי בן כיפר משום ר"א בן שמוע כל האסורות לו איסור כו' : **ד** איסור ערוה ובא עליהן א"ל מנעו כו' · **ה** ואשת אחיו וא"א שיש להן היתר אחר איסורן זה מדרש דרש ר"ח בן חורי כו' : **ו** בלא יבא הולד פסול ויפסל בביאה ואלו הן עמוני ומואבי כו' · **ז** לא פסלן מן כו' :

ובתו׳ אשת אחי אמו אסורה לו ובתו מותרת לו ואחי אמו מותר באשתו ובתו אשת חמיו ואש׳ חמיו הרי אלו מותרו׳ לו אבל אסרו חכמים אשת חמיו אמור מפני מראית העין ובתה מותרת לו · בת חורגו אסורה לו ואשתו מותרת לו · וחורגו מותר באשתו ובתו · נושא אדם אשת בן אחיו ואשת **ח** בן אחותו ובת אחיו ובת אחותו · המחזיר גרושתו משנשאת **ט** אסורה לבעל ואסור׳ ליבם· אשת כשר ויש לו אח פצוע דכא מותרת לבעלה ואסורה ליבם ברת סוטה מותרת לבעלה ואסורה ליבם · ואחיו שבא אל אחות גרושתו [או] אחות חלוצתו מותרת לבעל ואסורה ליבם · **י** אשתו של פצוע דכא ויש לו אח כשר מותרת ליבם ואסורה לבעל · סוטה אסורה לזה ולזה · חלוצה אסורה לזה ולזה · אשתו של פצוע דכא ויש לו אח פצוע דכא אסורה לזה ולזה · הגיורת והשבויה והמשוחררת ואלמנת עיסה וסוטה חלוצה גרושה וחללה פסולות מן הכהונה נשאו לישראל בנותיהן כשרות לכהונה · הבא על השפחה חייב עליה משום הרבע עשרה לאוין וכרת **יא** בידי שמים משום בהמתך לא תרביע כלאים · שדך לא תזרע כלאים · (ויקרא י״ט) ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך · ומשום לא תזרע כרמך כלאים ומשום לא תחרוש · ומשו׳ לא תלבש שעטנז ומשום לא תנאף · ומשום לא תחמוד · ומשום ובכל בהמה לא תתן שכבתך · ומשום לא תחלל את שם אלהיך · ומשום שפחה · משום זונה · משום נדה · משום נכריה וכרת אחד שנאמר (מלאכי ב׳) יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה וגו׳ · ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה׳ צבאות אם היה ישראל וחלל זרעו בשפחה ונכרית לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם היה כהן לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה׳ צבאות · הנושא אשה ההוגנת לו אליהו נושקו והקב״ה אוהבו והנושא אשה **יב** שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב״ה רוצעו הוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו **יג** וכל הפסול פוסל ואינו מדבר בשבחו של עולם · אבא חלפי אומר משום אבא חגרת אבין אל תהי פרוץ בנדרים שלא תמעול בשבועות · ואל תתארח אצל כהן ע״ה שמא יאכילך בקדשי שמים · לא תרבה שיחה עם האשה שכל שיחתה של אשה אינה אלא דברי ניאופים ר׳ אחי בר יאשי׳ אומר כל הנותן עינו בנשים סוף שבא לידי עביר׳ וכל המסתכל בעקיבה של אשה **יד** גורם לו שיהיו לו בנים שאינם מהוגני׳ וכל מי שאין בו בושת פנים במהרה הוא חוטא שנאמר (ישעי׳ ג׳) הכרת פניהם ענתה בם וכל מי שיש בו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא שנאמר (שמות כ׳) ובעבור תהי׳ יראתו על פניכם לבלתי תחטאו ר׳ מיישא בר בריה דר׳ יהושע בן לוי אומר כל הרואה דבר ערוה ואינו זן את עיניו ממנו זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר (ישעי׳ ל״ג) עוצם עיניו מראות ברע מה כתיב בתריה (שם) הוא מרומים ישכון וכתיב (שם) מלך ביפיו תחזינה עיניך :

פרק ג הצדוקים

והמסורות **א** והרשעים ומחללים שם שמים והאפיקורסים עליהן **ב** הכתוב אומר (תהלי׳ כ״ב) ישובו רשעים לשאולה וגו׳ · והמתנים והגוותנין והוחתנין והזדונים ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר (תהלים ל״ג) כי זרועות רשעים תשברנה וסומך צדיקים ה׳ · **ג** חורשי רע ומחשבי דברים ומפטירי שפה ומחליקי לשון עליהם הכתוב אומ׳ (שם ל״ה) יהי דרכם חושך וחלקלקות ומלאך ה׳ רודפם · ומכין בסתר ומהרפין בגלוי ומוילי הרבים ומעילי המחלוקת עתידים להיות כקרח ועדתו ועליהם הכתוב אומר (במדבר ט״ז) ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל · עוכרי פירות ומפקיעי שערים ומקטיני איפה ומגדילי שקל ומלוי בריבית עליהם הכתוב אומר (עמוס ח׳) נשבע ה׳ בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם ואלו שאין מורישין לבניהם ואם מורישין לבניהם אין מורישין לבני בניהם **ד** המשחק בקוביא ומגדלי בהמה דקה והנושא ונותן ממעות שביעית והמעו׳ הבאות ממדינת הים וכהן ולוי **ה** שלוו על חלקם אין מורישין לבניהם ואם מורישין לבניהם אין מורישים

ח בן אחותו הנמזיר כו׳ :

ט אסור לבעל וחליצה וכרתה מותרת ליבם ואחיו שבא על אחות חלוצתו אסור׳ לבעל ואסורה ליבם אשת כשר כו׳ :

י בעל אשתו של פצוע כו׳ :

יא בידי שמים ומשום לא תזרע כרמך כלאים ומשום לא תחרוש ומשום לא תלבש שעטנז ומשום לא תרצח ומשום לא תנאף ומשום לא תגנוב ולא תענה ולא תחמוד משום אשת רע משום אשת אח משום שפחה משום זונה ומשום נדה משום נכרי׳ אם היה ישראל ופסל עצמו וזרעו בכותים לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם היה הכהן לא יהיה לו בן כו׳ :

יב שאינה הוגנת לו הקב״ה שונאו ופסל את זרעו הוי לו לפוסל כו׳ :

יג וכל הפוסל פסול כו׳ גוזרים עליו שיהיו לו בנים בעלי מומין :

א והרשעים והחנפים והאפיקורסים כו׳: **ב** הכתוב אומר כי לא לפניו חנף יבא כו׳: **ג** חורשי רע ומחשבי דבריו ומפטירי כו׳: **ד** המשחק בקוביא ומלוה בריבית ומגדל בהמה כו׳: **ה** שלוו על חלקם והצדוק והמכורות והמפות ומסללי שם שמים

מורישים לבני בניהם · החנפים והשקרנים ופועלי און עליהם הכתוב אומר (איוב י"ג) כי לא לפניו חנף יבוא ואומר (תלים ק"א) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני · השוגים כזונים והמנהמים והמלפלפים בידיהם והבועטים ברגליהן והמהלכין בראשי אצבעותיה' עליהם הכתוב אומר (שם ל"ו) אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני · גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה וחכמים בעיניהם עליהם הכתוב אומר (מלאכי ג') כי הנה היום בא בוער כתנור · המשיא אשה לבנו קטן והמשיא בתו לזקן **ו** והעושה טובה לעכו"ם עליהם הכתוב אומר (דברים כ"ט) לא יאבה ה' סלוח לו · הגבאין **ז** והחרמין והחמסנין והמוכסין עליהם הכתוב אומר (יחזקאל כ"ז) הונך ועזבונך מערבך מלחיך **ח** וחובליך מחזיקי בדקך ועורבי מערבך וגו' נפלו בלב ימים ביום מפלתך · השוקר על שותפו ומי שאין מחזיר אבידה לבעליו והמלוה את חבירו על מנת ליטול ממנו ביתו או שדהו והדר בכבלה עם אשתו והמוציא עליה עלילות דברים בשביל לגרשה עליהם הכתוב אומר (ירמי' י"ז) אני ה' חוקר לב בוחן כליות (גיטין ל"ו) הנעלבין ואינן עולבים שומעים חרפתן ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורין עליהם הכתוב אומר (שופטים ה') ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · והמאוסין בעיניהם והנבזין בפניהם וכובשים את יצרם והמשפילין את רוחם עליהם הכתוב אומר (ישעי' מ"ט) כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו · בעלי אמנה ומכסי רזים ומשיבי פקדון ומחזירי אבידה עליה' הכתוב אומר (תהלים ק"א) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי (יבמות ס"ב סנהדרין ע"ו) האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו בדרך ישרה והמשיא אשה לבנו סמוך לפרקו קודם שיבוא לידי חטא עליהם הכתוב אומר (איוב ה') וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא וידעת כי רב זרעך וצאצאך כעשב הארץ · האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה פרוטה לעני בשעת דוחקו עליהם הכתוב אומר (ישעי' כ"ח) אז תקרא וה' יענה · **ט** המנהגין בצדק והשבין בצדק והמקבלין את השבים ומלמדים אותם שלא ישובו לסורחנם עליהם הכתוב אומר (שם) אז יבקע כשחר אורך · הדנים בצדק והמוכיחין באמת ועושי טהרה וברי לבב עליה' הכתוב אומר (תהלים ע"ג) אך טוב לישראל אלהים לברי לבב · הנאנחין והנאנקין והמצפין לישועה והמתאבלים על ירושלים עליהם הכתוב אומר (ישעי' ס"א) לשום לאבילי ציון לתת להם פאר תחת אפר · הרחמנים ומאכילי רעבים ומשקי צמאים ומלבישי ערומים ומחלקי צדקות עליהם הכתוב אומר (שם ג') אמרו צדיק כי טוב · הענוים והביישנים ושפלי רוח ונוחין לתשחורת ובעלי הבטחה עליהם הכתוב אומ' (איוב כ"ב) ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור · העמלים בתורה ולומדין תורה לשמה והמחזירין על המצות ושוקדין על היכלות עליהם הכתוב אומר (משלי ח') אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי · רודפי צדק ומבקשי שלום לעמו והמצטערין עם הצבור והעומדים עמהן בשעת דוחקן עליהם הכתוב אומר (נחום א') טוב ה' למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו : (סוכה כ"ט) בשביל ארבעה דברים חמה לוקה על אב"ד שמת ולא נספד כהלכה ועל נערה המאורסה שצעקה בעיר ואין מושיע לה ועל משכב זכר ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד · בשביל ארבעה דברים המאורות לוקין על כותבי פלסתר ועל מעידי עדות שקר ועל מגדלי בהמה דקה ועל קוצצי אילנות טובים · בשביל ארבעה דברי' ממון בעלי בתים נמסר למלכות על משהי שטרות פרועות ועל מלוי בריבית ועל מי שיש בידו למחות ולא מיחה ועל פוסקי צדקה ברבים ואינם נותני' בשביל ד' דברים נכסי בעלי בתים יורדי' לטמיון על עושקי שכר שכיר' ועל כובשי שכר שכיר' ועל פורקי עול מעל צואריה' ונותניע"ג חבריה' וגסו' הרוח כנגד כולן · ר' דוסתאי בר יהודה אומר לעולם היה מתגרה · ברשעים שנאמר (משלי כ"ח) עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם ואם לחשך אדם לומר (תהלים ל"ז) אל תתחר במריעים ואל תקנא **יא** בעושי עולה אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן אלא אל תתחר במריעים להיות כמריעים ואל תקנא בעושי עולה לעשות כעושי עולה : אין ישיבה למעלה

ולא

נוסחות ישנות

שתים עליהם הכתוב אומר ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים ואומר מעוות לא יוכל לתקן השוגים ביוני' והמנמין והמפפין בידיהם כו' :

ו

והעושה טובה למי שאינו מדעת עליהם כו' :

ז

והחרמין והתורגין והמוכסין כו' :

ח

ומובלין מחזיקי בזיקיך ועורכי מערבך יפלו בלב ימים מפלתך :

ט

שנדין בצדק כו' :

י

ברשעים ואל תקנא בעושי עולה שנאמר כו' :

יא

בעושי עולה לעשות כעושי עולה אין ישיבה למעלה כו' :

ולא אכילה ולא שתיה ולא שינה ולא פרי' ורבי' ולא איבה ולא שנאה ולא תחרות ולא קנאה ולא עורף ולא עיפוי יב ולא עכבה זו היא שנאמרה על ידי דוד מלך ישראל (שם י"ח) ישת חושך סתרו כנגד מי אמר דוד מקרא הזה לא אמרו אלא כנגד שבחו של הקב"ה שהוא יה שליט יג ברוך עולם הוא אחד ושמו אחד והוא שוכן בשלש מאות ותשעים רקיעים [וכל רקיע] ורקיע שמו וכנויו כקוד עליהם ובכל אחד ואחד משרתים ושרפים ואופנים וכרובים גלגלים וכסא הכבוד ואל תתמה יותר בדבר זה שהרי מלך בשר ודם יש לו כמה מקומות אחת של חמה ואחת יד של צינה ועל אחת כמה וכמה למלך חי העולמים שהכל שלו · ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום שוכן על ערבות טו בשביעי ואין מתרחק מעולמו כלום שנאמר (במדבר ז') מבין שני הכרובי' וידבר אליו ובשעת הכעסה נתעלה ויושב בשמי מרום והכל צועקין ובוכין ואין נשמע קולם וגוזרים צום ומתפלשין באפר ומתכסים בשקים ומורידין דמעות :

סליק פרקא ומסכת כלה

מסכת דרך ארץ

פרק א בן עזאי אומר כל הנותן ארבעה דברים כנגד עיניו ועל לבו שוב אינו חוטא לעולם מאין הוא בא ולאן הוא הולך ומי הוא דיינו ומה עתיד להיות · מאין הוא בא ממקום החושך ולאן הוא הולך לחושך ואפילה · מאין הוא בא ממקום הטומאה ולאן הוא הולך לטמא את אחרים : מאין הוא בא מליחה סרוחה וממקום שאין אדם יכול לראות ולאן הוא הולך לשאול ולאבדון בגיהנם ולישרף באור ומי הוא דיינו ידע שאין דיינו בשר ודם אלא אדון כל המעשים ברוך הוא אין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משא פנים ולא מקח שוחד · ומה עתיד להיות רימה ותולעה שנאמר (איוב כ"ה) אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה רש"א אדם רמה בחייו ותולעה במותו · רמה בחייו אלו הכינים ותולעה במותו זהו שמרחיש במותו ר"א בן יעקב א אומר משלו למה הדבר דומה לטרקלין גדולה וביב של בורסקי קבועה ב בתוכה אף כן אדם מה אם עכשיו שמוציא ממעיו סרוח כך מתגאה על הבריות אם מוציא ממעיו פלייטון או אפרסמון או אחת מכל מיני בשמים על אחת כמה וכמה שהיה מתגאה על הבריות · בשעת פטירתו של ג ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו וישבו לפניו וא"ל רבינו ד למדנו אורחות חיים אמר להם בניי מה אלמד אתכם לכו והזהרו כל אחד איש בכבוד חבירו ובשעה שאתם עומדים להתפלל הוו יודעים לפני מי אתם עומדים ומתפללים שבשביל דבר זה תכנסו לחיי עוה"ב · (סנהדרין ס"ח) חמשה דברי' למדנו מר"א בשעת מיתתו ושמחנו בהן שמחה גדולה יותר ממה ששמחנו בחייו ואלו הן הכדור והאימום והקמיע ותפילין וכסת עגולה שמקבלין טומאה ומטבילין אותן במה שהן · לכו והזהרו בהן שהלכות גדולות הן שנאמרו לו למשה מסיני :

פרק ב לעולם תהא נאה בכניסתך ונאה ביציאתך ותהא ממעט בעסק ועסוק בתורה (תענית כ') מעשה ברשב"א שבא ממגדל עדר מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל על שפת הים ומצאו אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו ריקה כמה מכוערין בניו של אברהם אבינו א"ל ומה אעשה לך אמור לאומן שעשאני · מיד ירד רשב"א מן החמור ונשתטח לפניו א"ל נעניתי לך מחול לי א"ל אין אני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ותאמר לו כמה מכוער כלי זה שעשית · הלך אחריו א ג' מילין שמעו בני עירו ויצאו לקראתו אמרו לו שלום עליך ר' אמר להם למי אתם קורין ר' א"ל לזה שמטייל אחריך אמר להם אם זה ר' אל ירבו כמותו בישראל · א"ל ח"ו ומה עשה לך אמר להם כל הענין · הפצירו בו

מאוד

יב
לא עכבה ראוימו השמים ואדברה זו היא שנאמרה כו' :

יג
ברוך יחידו אחד ושמו אחד כו' :

יד
של צינה ועליך להבינה בדבר זה ומכ"ו כו' :

טו
בשבעה ואין מתרחק מדבר כלום שנאמר כו':

א
אומר אדם כלא ומשובח ומוציא דבר מגונה מפיו משלו כו' :

ב
בתוכה כך אדם כלא ומשובח ומוציא דבר מגונה מפיו אם מוציא מתעיו פלייטון כו' :

ג
ר"א בן עזריה

ד
למדנו דבר אחד בכבד א"ל כו' :

א
סי עיל

מאוד שימחול לו אמר הריני מוחל לו ובלבד שלא יהא רגיל **ב** להיות כן · אותו היום ישב ר"ש ודרש בבית המדרש הגדול שלו לעולם הוי רך כקנה ואל תהא קשה כארז · מה קנה יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן עמדו רוחות קנה [עומד] במקומו · מה סופו של קנה זה זכה ליטול ממנו קולמוס ליכתוב בו ספר תורה אבל ארז זה אינו כן **ג** יצתה רוח מזרחית צפונית מערבית אינה מזיזה ממקומה כיון שנשב רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו כמלא הארז וזה שהיה עומד על שרשיו מושלך מה סופו של ארז באין **ד** כורתין ומסתתין אותו ובונים בו בתים והשאר מניחים על האור · לכך אמרו חכמים לעולם הוי רך כקנה ואל תהי קשה כארז כיצד יכבד אדם את רבו בזמן שניהם מהלכין בדרך נותנו לימין ואין נותנו לשמאל · היו ג' וחכם והרב ביניהם הרב באמצע והגדול בימינו והקטן בשמאלו · וכן מצינו בשלשה מלאכים שבאו אצל אברהם אבינו · ואלו הן גבריאל ומיכאל ורפאל · גבריאל בא להפוך את סדום ואת עמורה · רפאל בא לרפאות את אברהם · מיכאל בא לבשר את שרה והיה מיכאל באמצע וגבריאל בימינו ורפאל בשמאלו · וכיון שראה אברהם אבינו את מלאכי השרת **ה** ראתה שכינה ועמד למעלה הימנו אמר להם רבותיי המתינו לי עד שאפטר משכינה שהיא גדולה מכם שנאמר (בראשית י"ח) ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך · כיון שנפטר אברהם אבינו מן השכינה בא והשתחוה להם והכניסן תחת האילן שנאמר (שם) · יוקח נא מעט מים ורחצו ואח"כ (שם) ואקחה פת לחם אבל לוט מה אמר (שם י"ט) ולינו ורחצו רגליכם · אחרים אומרים לא אמר להם לוט אלא חכמת חכמים אמר להם אילו רואין אותן רחוצין פניהם ידיהם ורגליהם נמצאו הורגין אותי ואת אבתי ואת בנותי · אלא יראו אותן באבק שעל רגליה' ויאמרו לא באו מן הדרך אלא **ו** עכשיו [ולא מן המלאכים לבד למדנו אלא מן השכינה למדנו שנאמר (מלכים א' כ"ב) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו] · ההולך אחר רבו אינו רשאי ליפטר מאחריו עד שיטול ממנו רשות · היו שניהם תלמידים שקולים זה כזה· בעל הבית נכנס תחילה ואח"כ אורח וכשהן יוצאין אורח יוצא תחילה ובעל הבית יוצא אחריו · והנפטר **ז** מחבירו בין שהוא גדול מחבירו ובין שחבירו גדול ממנו אומר לו הריני פטור :

פרק ג. לעולם

אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו אא"כ נפטר ממנו ונוטל הימנו רשות וילמדו כל אדם דרך ארץ **א** מן המקום כביכול שאמר לאברהם הריני נפטר ממך שנאמר (בראשית י"ח) וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקומו . לעולם אל יכנס אדם פתאום לבית חבירו וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שעומד על פתח הגן וקרא לו לאדם שנאמר (בראשית ד') ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה : מעשה בד' זקנים שהלכו למלכות הפילוסופי' והיה להם פולסופוס אחד חבר שם · ואלו הן ר"ג ור' יהושע וראב"ע ור"ע א"ל ר' יהושע לר"ג ר' רצונך שנקבל פני פילוסופוס חבירינו אמר לו לאו לשחרית א"ל ר' רצונך ונקבל פני פולוסופוס חבירינו א"ל הן הלך ר' יהושע וטפח על הדלת והיה פולוסופוס ההוא מחשב בדעתו ואמר אין זו ד"א אלא של חכם · פעם שנייה עמד ורחץ פניו ידיו ורגליו פעם שלישית עמד ופתח את הדלת וראה את חכמי ישראל אלו באין מכאן ואלו באים **ב** מכאן ר"ג באמצע ור' יהושע וראב"ע מימינו ור"ע משמאלו והיה פולוסופוס מחשב בדעתו ואומר היאך אתן שלום לחכמי ישראל אם אומר אני שלום עליך ר"ג נמצא מבזה את חכמי ישראל אם אומר אני שלום עליכ' חכמי ישראל נמצא מבזה את ר"ג · כיון שהגיע אצלם אמר להם שלום עליכם חכמי ישראל **ג** ולר"ג בראש · לעולם יהיו כל בני אדם חשובין לפניך כלסטים והוי מכבדן כר"ג ומעשה בר' יהושע שהשכים אצלו אדם ונתן לו אכילה ושתיה והעלהו לגג לשכב ונטל סולם מתחתיו מה עשה אותו האיש עמד בחצי הלילה ונטל את הכלים וכרכן בטליתו כיון שביקש לירד נפל מן הגג ונשבר מפרקתו לשחרית השכים ר' יהושע ובא

ב
לומר כן :

ג
יצתה רוח צפונית · מערבית עוקרתו אלא דרומי' [illegible] רוח' עוקרתו והופכתו כמלא ארז זה כו' :

ד
כותתין ומכתתין אותו ומסככין בו בתים כו' :

ה
באתה שכינה כו' :

ו
עכשיו ההולך כו' :

ז
מרבו בין כו' גדול מרבו ובין שרבו גדול כו' :

א
מן המקום שא"ל לאברהם כנו' הנה' אני צריך לו אומר לפניו רבש"ע הן לעולם כו' :

ב
שכאן אלו ר"ג ור' יהושע וראב"ע מימינו ור"ע משמאלו והיה כו' :

ג
ולר"ג בראש ולא מר"ג למדנו אלא מן השכינה למדנו שנא' ראיתי ה' יושב על כסא וכל צבא השמי' עומדים עליו מימינו ומשמאלו לעול' כו' :

ובא ומצאו כשהוא נופל א"ל ריקא כך עושין בני אדם שכמותך א"ל ר' לא הייתי יודע שנטלת את הסולם מתחתי א"ל ריקא אי אתה יודע שמאמש היינו זהירין בך מכאן אמר **ד** ר' יהושע לעולם יהיו כל אדם בעיניך כלסטים והוי מכבדן כר"ג :

פרק ד הנכנס

לבית כל מה שיגזור עליו בעל הבית **א** יעשה · ומעשה בשמעון בן אנטיפטרס שהיו אורחין נכנסין אצלו וגוזר עליהן שיאכלו וישתו והיו נודרין בתורה שלא יאכלו ושלא ישתו ואחר כך היו אוכלין ושותין בשעת פטירתן הי' מלקה אותן נשמעו הדברים לפני ר' יוחנן בן זכאי והכמים וקנטרן בדבר · אמרו מי ילך ויודיענו אמר להם ר' יהושע אני אלך ואראה **ב** מה מעשיו · הלך ומצאו על פתח ביתו אמר לו שלום עליך ר' אמר לו שלום עליך ר' ומורי א"ל **ג** בית אני צריך אמר לו שב לשלום · ישבו ועסקו בתורה עד הערב · לשחרית אמר לו ר' אלך למרחץ **ד** א"ל כרצונך · הי' ר' יהושע מתיירא שמא יקפחנו על שוקיו לאחר שלא אכלו ושתו אמר מי מלויני א"ל אני · היה ר' יהושע מחשב בדעתו ואמר מה הטיב להכניס שמגרוני · נפנה ר' יהושע לאחוריו אמר לו ר' למה נפנית לאחוריך אמר לו דבר אני צריך לשאול ממך מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה מלקה אותן ולי לא הלקית · אמר לו ר' אתה אדם גדול ודרך ארץ יש בידך · בני אדם הנכנסין אצלי גוזרתי עליהן שיהו אוכלין והן נודרים בתורה ועוברין · וקדם ששמעתי מפי חכמי' שכל מי שנודר בתורה ועובר' לוקה ארבעים א"ל ברוך אתה לשמים שעשית כך חייך וחיי ראשך מי שנוהג לעשות כך הלקה אותו ארבעים שלך וארבעים של חכמים שמגרוני · הלך ר' יהושע וסיפר דברים לפני חכמים מה שראה בשמעון אנטיפטרס · לעולם לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו · מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה לאדם אחד ובא עני ועמד על פתחו ואמר אשה אני צריך להכניס היום ואין לי פרנסה כלום נטלה אשתו כל הסעודה ונתנה לו · וא"כ לשה עיסה אחרת ובישלה אילפס אחר ובאתה והניחה לפניהם · אמר לה בתי מפני מה לא הבאת לנו מיד · סחה לו כל המעשים · אמר לה בתי אף אני לא דנתי אותך לכף חובה אלא לכף זכות · שכל המעשי' שעשית לא עשית אלא לש"ש (עירובין כ"ג) **ה** אין משיירין פאה באלפס אבל משיירין פאה בקערה ומעש' בר' יהושע שנתארח אצל אלמנה אחת **ו** עשתה לו פולין אכל ולא הניח פאה · פעם שנייה אכל ולא הניח פאה · פעם שלישית הקדיחתו מלח · וכיון שטעמו ר' יהושע משך ידו הימנו ואכל פתו ריקן אמרה לו **ז** מפני מה משכת ידך מגריסין הללו · אמר לה כבר סעדתי מבעוד יום אמרה לו **ח** מעתה אם סעדת הי' לך למשוך ידך מן הפת א"ל שמא הנחת פאה על הראשונים · לא כך אמרו חכמים אין משיירין פאה באילפס אבל משיירין פאה בקערה · א"ר יהושע מימי לא נצחני אדם אלא אשה זו ותינוק ותינוקת · תינוקת מהו היא פעם אחת הי' מהלך ר' יהושע בשדה ומצא ריבה אחת · אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה · אמר לה בדרך אני מהלך · א"ל זו היא דרך שכבשוה לסטים שכמותך · תינוק מה היא פעם אחת היה ר' יהושע מהלך בדרך ומצא תינוק אחד שהיה יושב בין שני דרכים · אמר לו בני באיזה דרך אכנס לעיר · אי בזה אי בזה אמר לו הרי שניהם לפניך · זו ארוכה וקצרה וזו קצרה וארוכה כיון שהגיע לחומה של עיר מצא גנות ופרדסים שהן מקיפים אותה נפנה לאחוריו וראה אותו תינוק שיושב במקומו · אמר לו בני מפני מה לחקת בי לא אמרת לי שהיא קצרה · אמר לו ר' הרי חכם גדול אתה זו היא חכמתך לא אמרתי לך ארוכה · הלך ר' יהושע ונשקו על ראשו ואמר אשריכם ישראל שכולכם חכמים מגדולים ועד קטנים : כיצד מרקדין לפני הכלה · ב"ש אומרים כלה כמות שהיא · וב"ה אומרים כלה נאה וחסודה · א"ל ב"ש לב"ה לדבריכם אפי' חגרית או סומא יאמרו לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה (שמות כ"ג) מדבר שקר תרחק · אמרו להן ב"ה לב"ש הרי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגנו בעיניו הוי אומר ישבחנו בעיניו · מכאן אמרו חכמים תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות · **י** לא יפרוס אדם פרוסה במקום הרך אלא במקום הקשה · ולא יאחז

ד
ר' יהושע בן לוי :

א
יעשה כשאת דבר כבוח :

ב
מה מעשיו א"ל לך בשלום הלך כו' :

ג
ביתך :

ד
א"ל רצונך :

ה
מניחין פאה ממעשה אלפס ואין מניחין פאה מתבש' קדיר' :

ו
הניחה לפניו ומעשה אלפס אכל כו' :

ז
מפני מה מעטת בגריסין הללו :

ח
מעתה אם סעדת מעטת בפת ובגריסין מכאן אמר ר"י מימי כו' :

ט
לא כך אמרת לי שבזה הדרך אכנס לעיר שהוא קצרה וארוכה א"ל כו' זו היא חכמתך הלך ר"י ונשקו כו' :

י
ולא יפרוס אדם את המטה במקום כרך כו' :

אדם כבילה פרוסה בידיו · ואם עושה כן הרי זה רעבתן וגרגרן · ולא ישתה אדם כוסו בבת אחת · ואם שתה הרי זה גרגרן ורעבתן וכמה ישהא וישתה · שנים מדרך הארץ · שלשה מגסי הרוח · ולא יאכל אדם שום ובצל מראשו אלא מעליו · ואם אכל הרי זה רעבתן וגרגרן · ולא ישתה שתי כוסות ויברך ברכת המזון מפני שנראה כגרגרן :

פרק ה שנים

שהיו יושבין על השולחן אחד · הגדול שבהן פושט יד תחילה ואחר כך הקטן **א** ואם שלח הקטן הרי זה גרגרן · ומעשה בר' עקיבא שעשה סעודה לתלמידיו הביאו לפניהם שני תבשילין אחד נא ואחד מבושל · בתחילה הביאו לפניהם נא · הפקח שבהן אחז את הקלח בידו אחת ותלשו בידו אחת לא בא אחריו משך ידיו ממנו ואכל פתו ריקן · הטיפש שבהן אחז את הקלח בידו אחת ונשכו בשיניו אמר לו ר' עקיבא לא כך בני אלא הנח עקבך עליו בתוך הקערה · ואחר כך הביא לפניהם מבושל אכלו ונתפתו · אחר כך אמר להם בני לא עשיתי לכם כ"כ אלא לבדוק אתכם אם יש בידכם דרך ארץ אם לאו · לא יאכל אדם עד ד' שעות · ולא ירחץ בבית המרחץ עד ד' שעות : (גיטין ע') אמין רובו קשה לגוף ומיעוטו יפה · יין רובו קשה לגוף ומיעוטו יפה · ג' דברים שקולין זה כזה חכמה יראה ענוה : (ברכות ס"א) הנכנס לבית הכסא לא יחזור פניו למערבו ולא אחוריו · אלא לצדדין ולא יפריע עצמו עד שישב ולא יקנח בימין אלא בשמאל. (שם ס"ב) ומעשה בר' עקיבא שהלך אחר ר' יהושע לראות את מעשיו ראה שלא נכנס לבית הכסא אלא לצדדין · ולא פרע עצמו עד שישב · ולא קנח אלא בשמאל · ומפני מה אין מקנחין בימין · ר' אליעזר אומר מפני שאוכל בה ר' יהושע אומר **ב** מפני שכותב בה ר"ג אומר מפני שמראה בה טעמי תורה · לא ישמח אדם בין הבוכים ולא יבכה בין השמחים ולא יהא ער בין הישנים ולא יהא ישן בין הערים ולא יושב בין העומדים ולא עומד בין היושבים · כללו של דבר אל ישנה אדם דעתו מדעת חביריו ובני אדם :

פרק ו הנכנס

לבית אל יאמר להם תנו לי ואוכל עד שיאמרו לו הם אכול · מזגו לו את הכוס שוהא ושותה · וכמה ישהא בחמין ג' פעמים ובצונן ד' · אמר ר' יהודה בד"א בכוס שבגליל אבל בכוס שביהודה שוהא כל צרכו ושותיהו : לא יאמר אדם לחבירו בא ואכול מה שאכלתני שזו דרך הרבית · **א** ובירושלים היו הופכים את האכסניא שלהם זה לזה · לא ישלח אדם לחבירו חביות של יין ויתן על פיה שמן שזו דרך המיתה (חולין צ"ד) ומעשה באדם אחד שעשה משתה לבנו כיון שבאו בני חבורה והסבו נכנס **ב** להביא שמן ראה את החביות שמלאה יין וחנק את עצמו ומת · מכאן אמרו חכמים אל ישלח אדם לחבירו חביות של יין ויתן על פיה שמן שזו דרך המיתה · (שם) לא יאמר אדם לחבירו טול שמן מפך ריקן **ג** מפני שמחזיק לו טובה חנם · ולא יסרב אדם בחבירו לסעוד ויודע בו שאינו סועד · ולא ירבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל · לא ישקה אדם **ד** יין חדש לשם ישן שזה דרך גזל · היה משקה יין לאחרין אל יאמר להם **ה** שלקו מזה ותנו לזה שזה דרך הגזל · (ב"מ נ"ח) היה עומד בשוק אצל מוכרי תבואה אל יאמר להם בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח · שמשביח מעותו של מוכר :

פרק ז לא

יפרוס אדם פרוסה על גבי הקערה · ולא יקנח אדם בפרוסה את הקערה ולא ילקט אדם **א** פירורין ויניחם על גבי השולחן מפני שהוא ממחה דעת הבריו' · **ב** [ס"א ולא יקנח אדם בפרוסה ויניח ע"ג השלחן מפני שהוא ממחה דעתו של חבירו] ולא ישוך אדם מפרוסה ויחזירנה לתוך הקערה וכן לא ישוך אדם מפרוסה ויתננה לחבירו לפי שאין דעת הבריות שוות · ולא ישתה מן הכוס ויתננה לחבירו מפני סכנות נפשות : ומעשה בר"ע שהיה לו אכסניא אצל אדם אחד · נתן לו כוס וטעמו א"ל ר"ע טול ושתיהו · שוב נתן לו כוס אחר וטעמו א"ל ר"ע טול ושתיהו · **ג** א"ל בן עזאי עד מתי אתה משקה כוסות טעומין לר' עקיבא · שוב מעשה בר"ע שנתארח אצל אדם

א'

א
ואם שלח ה"ז כו' :

ב
מפני שנותה בה :

א
ובירושלי' היו הולכין
את הפשתני למפלת
שלהן :

ב
להביא יין ראה את
החבית שמלאה שמן
ושתק כו' :

ג
מפני שמהנהו טוב
חנם :

ד
יין ישן לשם חדש
שזה כו' :

ה
שלקו את זה יתנו
לזה ש[illegible] כו' :

א
פירורין [illegible]
[illegible] :

ב
[illegible] אדם
הקערה ויחזירנה ולא
יקנח אדם פירורין
[illegible] שלא
מפני כל שהוא מן הח
כו' :

ג
א"ל ר"ע עקיבא עד
מתי כו' כוסות
וטעומין שוב מעשה
כו'

א' נטל את הפרוסה וסמך בה את הקערה הטפה ר"ע ואכלה · א"ל ר' אין לך פרוסה שתאכל אלא פרוסה שאני סומך בה את הקערה · אמר כמדומה אני בך שאתה נכוה בפושרין עכשיו אי אתה נכוה אפי' ברותחין · ולא ישתה אדם כוסו ויניחנה על גבי שולחן אלא יאחזנה בידו עד שיבוא השמש ויתננה לו · חמשה דברים אמר ר' אין מניחין בשר חי ד על גבי הפת · ואין מעבירין קערה על גבי פת · ואין זורקין את הפת · ואין סומכין קערה בפת · ואין יושבין על האוכלים ח מפני שמתעיבין את האוכלים · והנכנס לסעודה לא יטול חלקו ויתננו לשמש שמא יארע דבר קלקלה בסעודה אלא יטלנו ויניחנו לפניו ואח"כ יתננו לו · אורחין הנכנסין אצל בעל הבית אין רשאין ליתן כלום לא לבנו של בעל הבית ולא לעבדו ולא לשלוחו אא"כ נטלו רשות מבעה"ב · ומעשה באדם אחד שהכניס אצלו שלשה אורחין בשני בצורת והיו לו ו כשלש ביצים והניח לפניהם · בא בנו של בעה"ב ועמד לפניהם נטל אחד מהם חלקו ונתנו לו · וכן השני וכן השלישי · וכיון שבא אביו ומצא שהוא אוחז אחת בפיו ושתים בידו עמד והגביהו מלא קומתו וחבטו לארץ ומת · אף אמו כשראתה את בנה שמת עמדה מעל הגג ונפלה ומתה · כיון שראה אביו כך עמד על הגג ונפל ומת · ואמר ר"א בן יעקב שלש נפשות נהרגו על דבר זה :

פרק ח הנכנס

פרק ח הנכנס למרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותחזירני לשלום ותצילני מזו וכיוצא בה לע"ל · וקודם שיכנס כיצד יעשה חולץ את מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו ומתיר את חגורו ופושט את חלוקו ואח"כ מתי' את פורקסו התחתונה · רחץ ויצא והביאו לו את הגופה מקנח את ראשו ואח"כ מקנח את כל האיברי' הביאו לו את השמן סך את הראש ואח"כ סך את כל האיברי' ואח"כ מניח פורקסו התחתונה ולובש את חלוקו וחוגר את חגורו ומתכס' א בטליתו ומניח את כובעו ואח"כ מניח מנעליו ואם יש לו בן או עבד מניחן לו · (שבת ס' מנחות ל"ו) מניח של ימין ואח"כ מניח של שמאל וכשהוא חולץ חולץ של שמאל תחילה ואח"כ של ימין · וכן לענין תפילין מניח של יד ואח"כ מניח של ראש · וכשהוא חולץ חולץ של ראש תחילה ואח"כ ב של יד : הנכנס למרחץ אינו מתעמל ואינו ג מתגרד ואינו משתבר על השיש · ומעשה בר"ג שהיה חלוש חלפו לו שמן השיש ולא קבל · רשב"ג אומר המשתבר על השיש חבירו של חמור . והאוכל בשוק חבירו של כלב וי"א פסול לעדות : בית הכנסת נותן מקום זה שנכנס ד לזה שיוצא · בית המרחץ נותן מקום זה שנכנס לזה שיוצא : ולא יכניס אדם שמן לבית המרחץ בזכוכית מפני הסכנה · ולא ירוק אדם בבית המרחץ מפני הסכנה · ובכל מקום לא ירוק אדם בפני חבירו · אומר אדם הלכה של בית הכנסת בבית הכנסת · ושל בית המרחץ בבית המרחץ (שבת י') אין שואל ומשיב ה במקום ערומים אלא במקום לבושים · רובן לבושים ומיעוטן ערומים כולם לבושים · רובן ערומים ומיעוטן לבושים כולן ערומים · ולא ישאל אדם שלום לחבירו ו בבית המרחץ ואם שואלהו אומר לו מרחץ הוא וי"א ישיבו ואין בכך כלום · ואל יניח אדם רגליו בתוך האמבטי ויאמר רבון לתוכה מפני שגנאי הוא לו · ואל יאמר אדם לחבירו דרוס ידך עלי בבית המרחץ והאומר אין יוצא משם כשהוא שלם · א"ר יהודה בד"א במים המועוטין אבל במים מרובין הרי זה משתבח · והקורא שתי פעמים והטובל שתי פעמים ה"ז מגונה · המתכסה בטליתו ועומד במקום הזיעה ה"ז גוזל את הרבים הרוחץ בצונן והמשתטף בפושרין ה"ז גוזל את הרבי' (ביצה כ"ט) והגוזל את הרבים כיצד יעשה ילך ויחפור בורות שיחין ומערות ויתקן דרכים וטרטראות ואח"כ ימחל לו :

פרק ט היוצא

פרק ט היוצא בדרך לבדו קודם קריאת הגבר דמו בראשו ר' יאשי' אמר לא יפחות משנים ובאיזה תרנגול אמרו בתרנגול הבינוני שנאמר (איוב ל"ח) מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה · (גיטין ע') אדם הבא א מן הדרך והקיז דם ונכנס למרחץ ונשתכר וישן ע"ג קרקע ושמש מטתו דמו בראשו · ההורג כנה ב ע"ג המטה והעומד
ערום

ד
ע"ג פת ועל הכוס ולא על קערה ע"ג פת ואין זורקין כו:

ח
מפני שמשביחין את כו':

ו
שלש

א
בטליתו ואח"כ מניח מנעליו מניח של ימין כו':

ב
של יד אם י"ל בן או עבד מניחן לו:

ג
מתגרגר

ד
וזה שיוצא כו' וזה שיוצא

ה
במקום שרובם ערומים ולא במקום שרובן לבושים רובן לבושין ומיעוטן ערומי' רובן ערומין ומיעוטן לבושין כולם ערומים:

ו
בבית המרחץ מפני הסכנה

א
מן הדרך נכנס למרחץ הקיז דם ונשתכר ושמש מטתו ע"ג קרקע דמו בראשו:

ב
ע"ג המטה והאוכל שום קלוף וביצים קלופה ובצל קלוף שלנו עליהם לילה העומד ערום לאור הלבנה דמו כו'
בראשו השותה משקין מזוגין כו' דמו בראשו מפני הסכנה והשותה מים מגולים מאגמ' ומהדברים בפיו

ערוס לאור הנר ולאור הלבנה דמו בראשו · והאוכל שום קלוף ובילה קלופה ובצל קלוף שעבר
עליהם הלילה והשותה משקין מזוגין ומשקין מגולים שלנו עליהם דמו בראשו ואין
יושבין תחת הזית על שולחנו מפני הסכנה והשותה מהנחלים ומהנהרות ומהאגמים בפיו
ובידו אח' דמו בראשו ומפני הנימה · הקיז דם וישב בתענית דמו בראשו : כותבי
ספרים תפילין ומזוזות הם ותגריהן ותגרי תגריהם אינן רואין סימן ברכה לעולם ·
המשתכר בקנים ובקנקנים אינן רואין סימן ברכה לעולם · קוללי אילנות ומגדלי בהמה
ותגרי סימטא אינן רואים סימן ברכה לעולם · המוכר את ספרו אעפ"י שאינו צריכו והמוכר
את בתו אעפ"י שאין לו מה יאכל אינו רואה סימן ברכה לעולם · העושה מלאכה בתענית באב
אינו רואה סימן ברכה לעולם · אמר ר"ע ותלמידי חכמים בטלין בו · ר' יצחק אומר · ורכלין
ה"ז משופכי דמים שנאמר (ויקרא י"ט) לא תלך רכיל בעמך [לא תעמוד על דם רעיך וגו']
ר"א אומר השונא את חבירו ה"ז משופכי דמים שנאמר (דברים י"ט) וכי יהיה איש שונא לרעהו
וארב לו וקם עליו וגו' · בן עזאי אומר השונא את אשתו ה"ז משופכי דמים שנאמר (שם כ"ב)
ושם לה עלילות דברים · סוף שהוא שוכר עדים ומקדימה לבית הסקילה · ר' יוסי אומר הנותן
את הקץ אין לו חלק לעוה"ב · והשונא חכמים ותלמידיהם ונביאי השקר ומספר לשון הרע אין
לו חלק לעוה"ב · ר' מאיר אומר כל שיש לו ג בית הכנסת בעירו ואינו הולך לשם חייב מיתה
שנאמר (ירמיה ב') כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי בית המדרש שיש בו
אלף אלפים ורבי רבבות מצות האמורות בתורה על אחת כמה וכמה · ר"מ אומר כל מי שיש
תלמוד בלבו ואינו ממשמשו חייב מיתה שנאמר (במדבר ט"ו) כי דבר ה' ד בזה התיר מנעליו
ויצא לשוק ה"ז מגסי הרוח · סנטרו לסנדלין וכובעו לאחוריו וירכתו על חבריו ורצועות תפילין
בידו ומחזירן כשהוא מהלך בשוק ה ה"ז מגסי הרוח · וגסי הרוח כעובדי ע"ז שנא' (דברים ז')
ולא תביא תועבה אל ביתך ולהלן הוא אומר (משלי ט"ז) תועבת ה' כל גבה לב ו כתיב כאן
תועבה ונאמר להלן תועבה מה תועבה האמור להלן ע"ז אף תועבה האמורה ז כאן ע"ז :
(ברכות ס"א) הנכנס לישן אומר המפיל חבלי שנה ח על עיני · והניעור משינתו אומר אלקי
נשמה שנתת בי טהורה היא · המתהפך משינתו על הצדדין ט אומר מתיר אסורים · הנכנס
לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון · תנו כבוד לאלהינו ועמדו י
במקומכם ועזרוני ושמרוני וסמכוני · והמתינו לי עד שאכנס ואצא שזה דרכן של בני אדם ·
והיוצא מבית הכסא אומר ברוך אשר יצר את האדם בחכמה · רחץ פניו אומר ברוך המעביר
שינה מעיני ותנומה מעפעפי · יא ויצא לשוק אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני
לשלום ותסמכני לשלום ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמליני חסדים
טובים ותחזירני לביתי לשלום ותצילני מכף אויב ואורב בדרך יב ומיד לשון הרע ואל תרגילני
לדבר עבירה וחטא ועון ואל אכשל בדבר הלכה ולא בשום דבר בעולם ותצילני מכל מיני
מזיקין ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם שלא יזיקו בי בין ביום יג ובין בלילה ·
[ברוך הגומל חסדים טובים לעמו ישראל] אמן · יהי רצון מלפניך הקב"ה שתראנו בשמחתה
של ירושלים ונחמותיה אמן :

הדרן עלך פרק היוצא וסליקא מסכת דרך ארץ רבא

פרק א' דרכן

בפיו ובידו א' דמו
בראשו מנימא שירה
הקיז דם וישב כו'
ובקנקנים אין רואה
כו' ברכה לעולם
העוש' מלאכה בט"ב
אינו רואה סי' ברכה
לעולם אר"ע ות"ח
יושבין תחת הזית
על שולחנו ומפני
הסכנה ואחד קוללי
אילנותיו ומגדלי כו'
מה יאכל אינו רואה
סימן ברכה לעולם
ר' יצחק אומר כו' :

ג

בית המדרש בעירו
כו' חייב מיתה
בהמ"ד שיש כו' :

ד

בזה ואומר כה אמר
ה' מה מצאו אבותיכ'
בי עול כי רחקו
מעלי :

ה

מגסי הרוח ומנין
לגסות הרוח שהוא
כע"א כו' :

ו

וכתיב הכא תועבה
כו' :

ז

כאן ע"א וכתיב
יצאו אנשי' בני בליעל
מקרבך מה להלן
ע"א אף כאן ע"א :

ח

של אדם :

ט

אומר פוקח עורים :

י

במקומכם והזהרו
ועזרוני שמרוני והמתינו לי כו' : יא לבש כליו ויוצא לשוק אומר כו' : יב ותצילני מיד לה"ר : יג ובין בלילה אמן :

פרק ראשון נוסחות הגאון

פרק א דרכן של ת"ח ענו ושפל רוח זריז ממולא עלוב ואהוב לכל אדם · שפל לאנשי ביתו · ירא חטא ודורש את האדם לפי מעשיו ואומר כל מה שיש בעוה"ז אין לי חפץ בהם לפי שאין העוה"ז שלי יושב ומשנה **א** ומטיל כסותו לפני רגלי ת"ח ואין אדם רואה בו דבר רע שואל כענין ומשיב כהלכה · היה כבור בקוע **ב** שנפתח להכניס הרוח וכערוגה עמוק' שאוחזת את מימיה וכקנקנ' זופתה שמשמרת את יינה בכסוי שהוא סופג את הכל · אל תהי' כפתח גדול שמכניס את הרוח ולא כפתח קטן שמגדל את היקרים · הוי' כאסקופה התחתונה שהכל דשין בה וכיתד הנמוכה שהכל תולין בה · אם לקית בממונך זכור איוב שלקה בממונו ובגופו אם לקית בגופך זכור דתן ואבירם שירדו חיים שאולה · אל תכשל בעיניך שאין מכשול אלא בעינים · **ג** אל תמשיך אחר כרכרות שמא תאכל יותר מדאי · אל תדרוש מן הצדוקים שמא תימשך בגיהנם · אם האומרים עליך אחרים דבר רע אל תכנס · [גדול] יהיה בעיניך כקטן · אם הגרת על אחרי' דבר רע קטן יהיה בעיניך כגדול עד שתלך ותפייס עליו · **ד** אל יהי פרקך רע שאין שבחה של תורה אלא הוי טוב שכן שבחה של תורה · הוי אוהב את התורה ומכבדה · הוי אוהב את הבריות ומכבדן · העבר רצונך מפני רצון חבירך שכן עשתה רחל ללאה ודוד לשאול · העבר רצונך ורצון חבירך מפני רצון שמים שכן מצינו ביעקב שלא נשק ליוסף · הוי אוהב את השמא ושנא את הכמה · ר' צדקה הי' אומר בלשון אחרת הוי אוהב את השמא ושנא את **ה** המה בכך : הרחק מן המביא לידי עבירה ומן הכיעור ומן הדומה לכיעור שמא יחשדוך אחרים בעבירה · אל תלשין את חבירך שכל המלשין את חבירו אין לו רפואה · אל תאכל לחם עם כהן עם הארץ **ו** שמא יאכילך בקדשים · הרחק מן התערומו' **ז** שאם תתרעם על אחרי' תוסיף לחטוא · שבעה אבות כרותי ברית אלו הן · אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן ופנחס ודוד באברהם כתיב (בראשית ט"ו) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר · ביצחק כתיב (שם י"ז) ואת בריתי אקים את יצחק · ביעקב כתיב (ויקרא כ"ו) וזכרתי את בריתי יעקב · במשה כתיב (שמות ל"ד) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית **ח** ואת ישראל · באהרן כתיב (במדבר י"ח) ברית מלח עולם היא לפני ה' · בפנחס כתיב (שם כ"ה) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם · בדוד כתיב (תהלים פ"ט) כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי · שבעה אבות שכבו בכבוד עולם ולא שלטה בהן רמה ותולעה ואלו הן אברה' יצחק ויעקב ומשה **ט** ואהרן ומרים ובנימין בן יעקב · וי"א אף דוד שנאמר (שם ט"ז) לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח · תשעה נכנסו בחייהם בגן עדן ואלו הן חנוך בן ירד אליהו ומשיח ואליעזר עבד אברהם וחירם מלך צור ועבד מלך הכושי ויעבץ בנו של רבי יהודה הנשיא ובתי' בת פרעה וסרח בת אשר וי"א אף רבי יהושע בן לוי :

פרק ב כל דרכיך יהיו לשם שמים · הוי אוהב את השמים וירא מן השמים · הוי חרד ושש על כל המצות · שב לפני הזקנים והטה אזניך לשמוע את דבריהם והקשב אזניך לדברי חבירך · אל תהי נבהל להשיב ותהא מחשב דברים כענין ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון · והוי מודה על האמת ואל תדבר בפני מי שגדול ממך בחכמה **א** ואם שאלו ללמוד עמך לא תאמר שמעתי ואם שאלוך דבר קטן ואי אתה יודע בו אל תבוש לומר איני יודע ואם בינת כך ולא שמעת אל תבוש לומר שנה לי · ואל תשא פנים לעצמך **ב** לומר שמעתי · עשה דברים **ג** לשם פעלן ודבר בהם לשמם · אל תשימם כעטרה להתעטר בהם ולא כקרדום **ד** לבקע בהן ולא כמר לחפור בהן · קבל עליך דברי תורה בצער ואל תהי מבקש עלבונך · חשבון יפה ופרק טוב **ה** הבטחתך תהיה אמיתי · הוי אוהב את התורה ומכבד את התורה אוהב את הצדקות ואת התוכחות ואת המשרים · ואל תרדוף אחר

א
ומניח כסותו :

ב
שנחפרת :

ג
אל תבוא מן הבנים שמא תאכל כו' :

ד
אל יהי פקדונך ופרקך רע שאין שבחה של תורה הוי אוהב את התורה ומכבדה אלא יהי טוב שכן שבחה כו' :

ה
הכמה בכך

ו
שמא יאכל ק"ק :

ז
שמא תתרעם על אחרים ותוסיף לחטוא :

ח
ואת בני ישראל :

ט
ואהרן ועמר' אביו וי"א כו' :

א
ואם באת ללמד על האומר על מה שלא שמעת שמעתיו והוא כו' :

ב
לומר לא שמעתי :

ג
לשם פעולתן לדבר בהן לשמים אל תשימם כו' :

ד
לאכול בהם :

ה
שהבטח' יש אמיתי :

כבוד ואל תגיס דעתך בהוראה · דע שמן היום ולמחר בין שהוא שלך ו בין שאינו שלך אינו
שלך את שלך אינו שלך ואת שאינו שלך למה הוא לך עליו הכתוב אומר (חבקוק ב׳) הוי המרבה
לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט · למוד להיות גומר בטוב הוי עלוב ואהוב לכל ושפל רוח
ולשון רכה · הוי קל לראש ונוח לתשחורת סוחר טוב ורווח כחף הרחק מן המביא לידי עבירה·
הוי נרתע מחטא הקל שלא יביאך לחטא חמור · הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה ח שהיא
תביאך לחמורה יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך· הוי מייקר את כל האדם · אל תאמר הכנס
לזה שיאכילני ולזה שישקני ולזה שילבשני ולזה שיכסני מוטב שתתבייש מעצמך ואל תתבייש
מאחרים · ואל יביישך פיך ואל יבזך פיך ואל יקללך לשונך ואל יכלימוך שפתיך · ואל תשתחוה
לדבריך: אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן בטובתו ואם אתה רוצה להתרחק
מחטא לא וחשוב ועיין בסופו · השוק נפשך במצוה שגן ורכן בפרטיה אם הטיבות הרבה יהיו
בעיניך מעט ואל תאמר משלי הטיבותי ט אלא ממה שהטיבו לי וצריך אתה ליתן הודאה
לשמים · ואם הטיבוך מעט יהיה בעיניך הרבה ואל תאמר בשביל מעשי ההגונים הטיבו לי אלא
בשביל מעשי שאינם הגונים הטיבו לי שנאמר (דברים ו׳) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו
ואם הרעות מעט יהי בעיניך הרבה ואמור אוי לי כי חטאתי אוי לי כי בא מכשול על ידי · אם
הרעוך הרבה יהי בעיניך מעט ואמור כמעט נגביתי והלא יותר מכן הייתי ראוי :

פרק ג תן דעתך

עד שלא מפיך חשוב מעשיך בדרך הארץ ותן שכר לפסיעותיך
לצדק הדין עליך א והוצא עצמך מן התרעומות · הוי דן את
חבירך לכף זכות ואל תכריעהו לכף חובה · הוי שש בחלקך והתנאה במיעוטך · ואל תשנא
את המוכיחך · יהי חלקך מבורך לעולם עין טובה ונפש שביעה · למד לשונך לומר איני יודע
שמא תתבדה ותאחז · אם רפית במצוה אחת סופך ב לרפות במצוה אחרת כיוצא בה · אם
הקילות פומך להקל מצוה אחת סופך להקל באחרת כיוצא בה · ואם עברת על ד״ת ברצונך
מעבירים אותך ברצונך ושלא ברצונך אם נטלת שאינו שלך את שלך יטלו ממך · והוי זהיר
בקדשים בין בנתינתן בין באכילתן הוי עלוב ואהוב לכל אדם ולאנשי ביתך יותר מכל ·
תחלת דברי׳ פתח לאולת · תחלת טומאות פתח לע״א · תחלת קלות ראש בנשי׳ פתח לניאוף·
אם ערבת ערבת על מנת לשל׳ ואם לוית לוית ע״מ לפרוע · אם הלוית הלוית על מנת לתבוע·
ד הוי מחשב תשובה ולפסוק את החשבון קנה שם טוב קנה לעצמו קנה לו ד״ת קנה לו חיי
עוה״ב · אין הביישן למד ואין הקפדן מלמד ואין ע״ה חסיד ואין בור ירא חטא · ולא כל
המרבה בסחורה מחכים ושים עצמך בתורה יותר מעל סחורה · חמשה עשר מדות נאמרו
בתלמיד חכם ואלו הן · נאה בביאתו · נאה ביציאתו · חסיד בישיבתו · ערום ביראה · פקח
בדעת · חכם בדרכיו · כונס וזכרן · מרבה להשיב שואל כענין ומשיב ו כהלכה · שומע ומוסיף
על כל פרק ופרק דבר · הולך אצל חכם ולמד על מנת ללמד וע״מ לעשות · אל תהי כאסקופה
ז העליונה שמקבל את הפנים ולא כאמצעית שמנקפת את הרגלים וסופן להסתר אלא הוי
כאסקופה התחתונה שרוב בני אדם דורסין אותה ולסוף כל הבנין כולו נסתר והיא במקומה
עומדת :

פרק ד ת״ח

נאים בחבורה · ואין ע״ה נאים בחבורה (ב״מ ל״ג) העוסק במקרא
א מדה ואינה מדה · במשנה מדה שנוטלין עליה שכר · תלמוד
אין לך מדה גדולה מזו · ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הש״ס · עשה תורתך בחנם ולא תטול
עליה שכר שהמקום נתנה בחנם · ואין נוטלין שכר על ד״ת ואם אתה נוטל שכר על ד״ת
נמצאת מחריב את כל העולם כולו · אל תאמר אין לי ממון שכל הממון שלו הוא שנא׳
(חגי ב׳) לי הכסף ולי הזהב אמר ה׳ צבאות אם עשית צדקה תזכה לממון ואם זכית לממון
עשה ממנו צדקה בעוד שהוא בידך קנה ממנו בעוה״ז ותאכל בעוה״ב ב ואם אין את עושה

ממנו

ו
בין שאינו שלך את שלך אינו שלך ואת שאינו שלך למה הוא לך והיה שלך עליו בכתוב כו׳ :

ז
עב טיט :

ח
שלא תביאך כו׳ :

ט
אלא שהטיב לך :

א
והוצא עצמך הוי דן

ב
לרפות באחרת וכן כיוצא בה ואין לך ברצונך ואם עברת על ד״ת כו׳ :

ג
ואהוב לראשי ליודעך עלוב ואהוב לכל אדם ולאנשי ביתך תחלת נדרים פתח כו׳ :

ד
הוי מחשב להשבה ולהפסיק כו׳ :

ה
בביאתו חסיד בישיבתו כו׳ :

ו
כהלכה ומוסיף כו׳ :

ז
העליונה שמונעת את הרגל ולא כאמצעית שכל הנוסד על ידו זועף ומוצא לו סתר היא כאסקופה שרוב ב״א דורסין אותה כו׳ במקומו עומדת :

א
מדה שאינה מדה :

ב
ואם :

ממנו לדקה יעוף פתאום שנאמר (משלי כ׳) התעיף עיניך בו ואיננו אל תאמר איש חכם פלוני ואני איני חכם שלא שמשת כיוצא בו · אל תאמר איש פלוני עשיר ואני איני עשיר שאין כל אדם זוכה לשתי שולחנות ואל תאמר איש פלוני נאה ואני מכוער שבשעת המיתה ג אדם נעשה נבילה ולא עוד אלא שהנבילה מוכרה לנכרים או נותנה בחנם ונבלת אדם אין כל בריה יכולה להשגיח עליה · אל תאמר איש פלוני גבור ואני חלש שאין גבורה אלא בתורה שנאמר (תהלים ק״ג) ברכו ה׳ מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו · דברי אלה יהיו על לבבך דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון · אל תתן עיניך בממון שאינו שלך שהן משקעות שערי הרקיע · ואל תתן אזניך לשמוע דברים בטלים שהן נכוות תחלה לאבריך ד ואל יספר פיך לשון הרע שהוא נכנס תחלה לדין · ואל ימלא בידך לשון הרע לא דבר רע ולא דבר גזל שכל אבריך יעידו בך · ואל יקדמוך רגליך לדבר עבירה שמא יקדמוך מלאך המות · אל תתירא מבית דין של מטה שהרי עדיך אוהבי ממון הם אלא היה מתירא מבית דין ה של מעלה שעדים מעידים בך למעלה ולא עוד אלא שמכריזין ו עליך בכל שנה ושנה · אם עשית דברי בשמחה פמליא שלי תבא לשחריך ואף אני בעצמי אבא לקראתיך ואומר לך בואך לשלום עיניך שלא נתת בממון שאינו שלך יאירו באישון חשך [ואפילה] שנאמר (ישעיה כ״ח) וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים · ז אזניך שלא שמעת בהם דברים בטלים הם יקשיבו לך שלום בעולם ויאזינו לחיי עוה״ב שנאמר (שם ל׳) ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו · פיך שלא סיפר לשון הרע עליו יהרגו כל ח בעלי מריבה : פיך שעסק בתורה עליו יתברכו כל בעלי ברכה · ידיך שמרת מגזל מה יעשו לך כל בני עולה · ידיך שלא קפצת מן הצדק׳ מה יעשו לך ט כל בעלי זרוע · רגליך שלא קדמוך לדבר עבירה מה יעשה לך מלאך המות : דברים אלה התרתי לפניך ומה שתראה עשה ולא תאמר לא התרו בי :

אלו הפרקים נמצאו במחזור ויטרא

פרק ה מי שהוא תלמיד חכם לא יאכל מעומד · לא ילקלק באצבעותיו ולא יגסה בפני חבירו · מיעוט שמחה: מיעוט שחוק: מיעוט שיחה: מיעוט תענוג : מיעוט כן הן מיעוט לאו לאו· לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא יושב : ואצל מי הוא עומד · ואצל מי הוא מיסב ואצל מי הוא מסיח · ואצל מי הוא חותם שטרותיו (עירובין ס״ה) בארבעה דברים תלמידי חכמים נכרים · בכיסן בכוסן בכעסן · ובעטיפתם · וי״א אף בדיבור · הדר תורה חכמה · הדר חכמה ענוה · הדר ענוה יראה · הדר יראה מצוה הדר מצוה צניעות · לא יהי אדם ער בין הישנים א ולא יהא ישן בין הערים · ולא בוכה בין השוחקים · ולא שוחק בין הבוכים ולא ישב בין העומדים ולא עומד בין היושבים · ולא קורא בין השונים · ולא שונה בין הקוראים · כללו של דבר אל ישנה אדם ממנהג הבריות :

פרק ו ארבעה דברים נאי לתלמידים · לא יהא אדם מחסיך בדרך · ולא יצא כשהוא מבושם ולא ליכנס לבהכ״נ באחרונה · ולא ירבה בישיבתו של ע״ה ·

לכניסה הגדול קודם · ליציאה הקטן קודם · לעליות הסולם הגדול קודם · לירידת הסולם הקטן קודם · לבית הועד הגדול קודם · לבית הכלא הקטן קודם · לברכר הגדול קודם · והמהלך שואל בשלום היושב · לא יהי׳ אדם מיסב בפני מי שגדול ממנו · בא לפרוס את הככר בוצע ממקום הקלוי · ואם בא לאכול את הלכון ובצל אוכל ממקום העלין · ולא יטול את הככר א ויתלוש בשיניו ויחזירנו על השולחן בא לשתות ברבים הופך פניו לצד אחר וישתה · ולא יהיה אדם לא [illegible] ולא עומקן ולא גרגרן · ומוותר על קללתו ואינו מתכבד ב בקלון חבירו · תחלת עבירה הרהור הלב · שנייה לה ליצנות · שלישית לה גסות הרוח · רביעית לה אכזריות

קמישים

ג
אדם עושה נבילה:

ד
ואל תתן עיניך בממון שאינו שלך שהוא מאפיל אותך כאשון לילה ואפילה:

ה
של מעלה שהרי יש לך עדים שהיו מעידין בך למעלה:

ו
עליך מריבה בכל שנה כו׳ :

ז
הע אזניך שלא כו׳ :

ח
בעלי הרוגים :

ט
כל בעלי כסף וזהב:

א
ולא ישן ס׳ :

א
ויתלוש בו שי׳ :

ב
עקלון חבירו :

חמישית לא הבעלה · ששית לא שבלת חנם · שביעית לא עין הרע · הוא שאמר שלמה (משלי כ"ו) כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע וגו' :

פרק ז שבעה דברים

בגולם ושבעה בחכם · חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין · ואינו נכנס לתוך דברי חבירו · ואינו נבהל להשיב · שואל כענין ומשיב כהלכה · ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון · ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת · וחילופיהן בגולם · תלמיד חכם צריך שיהא צנוע באכילה ובשתי' ברחיצ' ובסיכה ובנעילת הסנדל בהליכתו ובעטיפתו ובקולו וברוקו ובמעשיו הטובים · מה כלה זו כל זמן שהיא בבית אביה מצנעת עצמה וכשהיא יוצאת מפרסמ' עצמה ואומרת כל מי שיודע בעדות יבא ויעיד כך ת"ח צריך שיהא צנוע במעשיו ומפורסם בדרכיו · רודף אחר האמת ולא אחר השקר · אחר האמונה ולא אחר הגזל · אחר הענוה ולא אחר הגבות · אחר השלום ולא אחר המלחמה · אחר עצת זקנים ולא אחר הילדים · אחר אחרי ולא אחר הפה · א [מכבד את חכמים איזהו מכבד את חכמים] מאכיל ומשקה ומלביש ומנעיל מכנים ומוליך הוא הרב והוא החכם · ואיזהו המבזה לא ישב ולא ידבר במקומו ולא סותר את דבריו · (פסחים צ"ט) ב יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטיפשים וכן אמר שלמה (משלי י"ז) גם אויל מחריש חכם יחשב ואין צריך לומר חכם מחריש :

פרק ח הוי

רך כקנה שהרוח נושבת בו לכל רוח שתרצה שאין התורה מתקיימת אלא במי שרוחו נמוכה עליו למה נמשל' תורה למים לומר לך מה דרכן של מים אינן הולכין למקום גבוה אלא למקום נמוך כך אין התורה מתקיימת אלא במי שרוחו נמוכה עליו · הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו וקרב לדבר המתקבל ולכל הדומה לו · והוי זהיר א מהיועלך לפי דרכו · וכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר (מיכה ז') נושא עון ועובר על פשע למי שנושא עון · כל המתגדל בדברי תורה סופו להתנשא בה שנאמר (משלי ל') אם נבלת בהתנשא אם נבלת ב בד"ת סופך להתנשאת וכל המבקש ד"ת מוסיפין לו חכמה על חכמתו שנאמר (שם ט') תן לחכם ויחכם עוד · כל זמן שאדם חוטא מורא הבריות עליו וכ"ז שאינו חוטא מוראו על הבריות · וכל המזלזל בדבר א' בד"ת חייב כרת שנא' (במדבר ט"ו) כי דבר ה' ג בזה כו' · [כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם] וכל שאין לו בושת פנים בטהרה חוטא שנאמר (ישעי' ד') הכרת פניהם ענתה בם · וכל שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא שנאמר (שמות ד') ובעבור תהיה יראתו על פניכם ד לבלתי תחטאו · האוכל לפני האורח מגונה ומגונה ממנו אורח מכנים אורח מגונה ממנו האוכל לפני ת"ח ה אורח מטריח בעל הבית מגונה משניהם · ר"מ אומר הנועל מלפניו ונותן לבן בעל הבית ומעשה היה והרג בעה"ב את בנו · ו כל המשמש ת"ח מכוין שמועתו וכל שאין מכוין שמועתו חייב מיתה · אר"ע כך היה תחלת תשמישי לפני חכמים פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו כארבע מילין [עד] שהבאתיו לבית הק' וקברתיו וכשבאתי והרצתי דברי' לפני ר"א ור"י אמרו לי כל פסיעה ופסיעה שפסעת מעלה עליך כאלו היית שופך דמים אמרתי להם ומה בשעה שנתכוונתי לזכות ז נתחייבתי בשעה שלא נתכוונתי על אחת כמה וכמה · באותה שעה לא זזתי משמש לחכמים · ח הלל אומר נגד שמא אבד שמיה ודלא שמיש חכמים קטלא חייב ודלא מוסיף יסיף ודאשתמש בתגא אזל ואבד · הנכנס למרחץ בתחל' מעבי' סרבל ואח"כ מעבי' את המנעלי' ואח"כ מעבי' את המכנסיי' ואח"כ מפשט את החלוק · הנכנס למרחץ נותן כבוד ליוצא והיוצא מבית הכסא נותן כבוד לנכנס :

[ע"כ מן ה חזור וינערה]

פרק ט רבי

אלעזר הקפר אומר התרחק מן התרעומות שלא תתרעם על אחרים תוסיף לחטוא · הוי אוהב את המוכיחך כדי שתוסיף חכמה על חכמתך ושנא את המכבדך

א
איזהו מכבד מאכיל ומשקה כו' :
ב
פני ר'סיא יפה כו' :
א
כאעלך לפי דרכו :
ב
בד"ת כדרגשא שכל המתגדל על ד"ת מוסיפין לו חכמה כו' :
ג
בזה כו' וכל שא"ל בושה כו' :
ד
לבלתי תחטאו כל ה"ח ימזלזל בנט"י ה"ז מגונה מגונה ממנו אורח כו' :
ה
אורח מטריח אורח כו' :
ו
כל המשפיל את עצמו מכוין את שמועתו וכל המעבר על דברי חכמים חייב מיתה וכל האוכל ספול אר"ע כו' :
ז
נתחייבתי כרשע בשעה :
ח
הוא היה אומר דלא שימש לחכמים קטלא חייב הנכנס למרחץ בתחלה מעביר מסובב ואח"כ כו' :

המכבדך כדי שלא תתמעט מחכמתך · הוי אוהב את בית הכנסת כדי שתטול שכרך בכל יום · הוי אוהב את בית המדרש כדי שיבואו בניך לת"ת · הוי אוהב את העניים כדי שלא יבואו בניך לידי אותה מדה · הוי אוהב את הענוה כדי **א** שתמלא את שנותיך · הוי אוהב את החסידים כדי שתנצל ממלאך התפחורת · הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה כדי שתנצל מדינה של גיהנם · יהי ביתך פתוח לרוחה כדי שלא יחסרו מזונותיך · הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהיו נעולות בשעה שאתה מיסב באכילה ובשתיה **ב** מפני שמביאין אותך לידי עניות · והוי **ג** זהיר באשתך שלא תהיה עקרה · והוי שמח ביסורין הבאין עליך מפני שמצילין אותך **ד** מדינה של גיהנם · והוי שמח על שולחנך בשעה שהרעבים נהנין ממנו' כדי שתאריך ימים בעוה"ז ובעוה"ב · והוי שמח במתנה שנתת מתוך ביתך כדי שיכפה ממך **ה** אף שנאמר (משלי כ"א) מתן בסתר יכפה אף ושוחד בחיק חימה עזה · אם מנעת עצמך מדבר מצוה מלאך המות יקדמך · אם פזרת רגליך על העני ועל המצוה נתקיים עליך (דברים כ"ח) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך · אם שמרת פיך מלשון הרע תהא כל ימיך **ו** בשלום · **ז** ואם העזת פניך בפני מי שגדול ממך סופך אתה בא לידי בהרת · ואם מנעת עיניך מדבר מצוה ועוסק בדבר עבירה סוף מתה אשתך במגפה שנאמר (יחזקאל כ"ח) ואתה בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה · אם רצית לכבוד חכם **ח** יהיה לך בנים ובנות מתוקנים · ואם רצית לכבוד עני **ט** יהיו לך בנים בעלי תורה ומקיימי מצות בישראל · אם ראית חכם שמת אל תזוז מעליו עד שתוליכהו **י** לקבר כדי שמיתתך תבוא ותנוח בקב' על מכבדך· ואם ראית פני חבירך שנתדלדל ומטה ידו אל תחזירהו **יא** ריקם כדי שתנצל מכל רע שנאמר (קהלת ח') שומר מצוה לא ידע דבר רע · אם הלוית לו מהונך בשעת דחקו יתקיים עליך (ישעי' כ"ה) אז תקרא וה' יענה · אם השפלת עצמך הקב"ה מגביהך · ואם גדלת עצמך בפני חבירך הקב"ה ישפילך · **יב** ואם ירבו עמך בין בישיבה בין במסבה עשה עמהם שלום כדי שבחזירתך יספרו בשלומך כשלום פנחס בן אלעזר · וכן הי' ר' אליעזר הקפר אומר אוהב את השלום ושנא המחלוקת · גדול השלום שאפי' עובדין ע"ז ויש שלום ביניהם כביכול אין השכינה יכולה לנגוע בהם שנאמר (הושע ד') חבור עצבים אפרים הנח לו ואם יש ביניהם מחלוקת מה נאמר בהם (שם) חלק לבם עתה יאשמו · **יג** בית שיש בו מחלוקת סופו ליחרב · **יד** בית הכנסת סופה להיות בית ע"ז · שני ת"ח הדרים בעיר אחת מ"ד וכן שני בתי דינין וביניהן מחלוקת כוכן למות · אבא שאול אומר מחלוקת בתי דינין חורבן העולם · אבא איסי בן יוחנן משום שמואל הקטן אומר העולם הזה דומה לגלגל עינו של אדם · לבן שבו זה אוקיינוס שמקיף את כל העולם · שחור שבו זה העולם · קומט שבשחור זה ירושלי'· פרצוף שבקומט זה בהמ"ק שיבנה במהרה בימינו ובימי כל ישראל אמן :

פרק י רבי שמעון בן יוחאי אומר שבוע שבן דוד בא שנה ראשונה מתקיימת (עמוס ד') והמטרתי על עיר א' ועל עיר אחת לא אמטיר · שנייה חצי רעב משתלחין שלישית רעב גדול ומתים בו אנש' ונשים וטף וחסידים ואנשי מעשה מתמעטים ותורה משתכחת מלומדיה · רביעית שובע ואינה שובע · חמישית שובע גדול אוכלים ושותים **א** ושמחים [ותורה חוזרת על לומדיה] בששית קולות בשביעית מלחמות · במוצאי שביעית בן דוד בא · (סנהדרין צ"ז) רבן גמליאל אומר דור שבן דוד בא בית הועד יהיה לזנות · הגליל יחרב' ואנשי הגליל יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמת סופרי' תסרח · ויראי חטא ימאסו · פני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת וסר מרע משתולל · רבי נהוראי אומר דור שבן דוד בא נערי' ילבינו זקנים וזקני' יעמדו לפני נערים בת קמה באמה כלה בחמותה ואין הבן מתבייש **ב** מאביו רבי נחמיה אומר דור שבן דוד בא עזות תרבה · והיוקר יעוות · **ג** והגפן תתן פריה והיין ביוקר והמלכות תהפך למינות · ואין תוכחה · א"ר יוסי סבא [תרי] מתלת ווי לחדא דאזלא

ולא

מא

א
שתמלא את ימיך :
ב
מפני שדלתי ביתך מביאין כו' :
ג
זהיר בכבוד אשתך כו' :
ד
שמוליכה של מעה :
ה
אף מלאך המות :
ו
לשלום
ז
ואם העיז פניו בפני מי כו' סוף בא לידי כו' :
ח
הוין לו בנים כו' מתוקנים למעלה :
ט
הוין לו בנים כו' :
י
לקבר שבחזירתך יספרו בשלומך בשלו' פנחס בן אלעזר אם ראיתי כו' :
יא
ריקם שנאמר כו' :
יב
ואם יכבדוך אחרים בין בישיבה בין במסיבה עשה עמה' שלום כדי שיבוא ויניח על משכבם וכן היה ר"א כו' :
יג
סא כילך בית שיש בו כו' :
יד
ובכ"א מחלוקת בבי' הכנסת סופה להתגזר

מן וכן נמי דינוקא' : **א** ושמחים בששית קולות כו' : **ב** מאביו **ג** והגפן לא תתן כו'

ולא אתי · הוא היה אומר הגרע והבורסקי והבלאי אין מעמידין מהן פרנס על הציבור ואין
מעמידין מהם אפיטרופוס · הוא היה אומר יושבי כפרים והולכי מדבריות חייהם אינם חיים
ומזונם אינו שלהם ובניהם אינו שלהם ·ארבע פרועות אין בהם סימן ברכה ואלו הן שכר כותבין
שכר מתורגמנין ושכר הבא ממדינת הים · והנושא אשה לשם כתובה שאין מורישין לבניהם
ולבני בניהם · יש נושא אשה לשם זנות ויש נושא אשה לשם ממון ויש נושא אשה לשם גדולה יש
נושא אשה לשם שמים · הנושא אשה לשם זנות עליו הכתוב אומר (הושע ה׳) בה׳ בגדו כי בני
זרים **ד** ילדו · והנושא לשם ממון עליו הכתוב אומר (שם) יאכל חדש את חלקיהם חדש נכנס
וחדש יוצא וממונם אבד · והנושא אשה לשם גדולה לסוף שמורידין אותו מגדולתו · והנושא אשה
לשם שמים סוף שיוצאים ממנו בנים שמושיעין את ישראל · הדר אלהים בני אדם · הדר בני
אדם **ה** תורה · הדר תורה חכמה · הדר זקנה שיבה · הדר בחורים יראת חטא · הדר עם
הארץ מהרה · קרא ולא שנה הרי זה בור · שנה ולא קרא עם הארץ · קרא ושנה ולא פירש חכם
קרא ושנה ופירש נבון · לא קרא ולא שנה נוח לו שלא נברא · חכמה ואין יראה **ו** בזוי׳ ·
[יראה ואין חכמה ענוה ·] אין חכמה ואין יראה רשע גמור · · חכמה · ויראה צדיק גמור :

סליק פרקא · וסליקא לה מסכת דרך ארץ זוטא :

פרק השלום

אמר ר׳ יהושע בן לוי גדול הוא השלום שהשלום לארץ כשאור לעיסה
אלמלא שנתן הקב״ה שלום בארץ היתה החרב והחיה משכלת את
הארץ **א** מנין שנאמר (ויקרא כ״ו) ונתתי שלום בארץ וגו׳ [והשבתי חיה רעה מן הארץ
וחרב לא תעבור בארציכם] ואין ארץ אלא ישראל שנאמר (מלאכי ג׳) ואשרו אתכם כל הגוים
כי תהיו אתם ארץ חפץ **ב** ואומר (קהלת א׳) דור הולך ודור בא והארץ לעולם **ג** עומדת אמר
שלמה אעפ״י שדור הולך ודור בא · מלכות הולכת ומלכות באה · גזירה הולכת גזירה באה
ומתחדשת על שונאי ישראל הארץ לעולם עומדת ישראל לעולם עומדים לא יעזבן ולא מעזבן ·
לא כלן ולא מכלן שנאמר (מלאכי ג׳) כי אני ה׳ לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם · כשם
שאני לא שניתי ולא אני עתיד להשנות כך אתם בית יעקב לא כליתם ולא עתידים אתם ליכלות
אלא (דברים ד׳) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כולכם היום תמן תנינן רבן שמעון בן
גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום · א״ר מונא ושלשתן
דבר אחד הן נעשה הדין נעשה האמת נעשה השלום · ושלשתן בפסוק אחד נאמרו · שנאמר
(זכרי׳ ח׳) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם · כל מקום שיש משפט **ד** יש שלום · אמר ר׳
יהושע גדול הוא השלו׳ שבשעה שעמדו ישראל ואמרו (שמות כ״ד) כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע
שמח בהם הקב״ה ונתן להם תורתו וברכן בשלום שנאמר (תהלים כ״ט) ה׳ עוז לעמו יתן ה׳
יברך את עמו בשלום · **ה** אמר חזקיה גדול הוא השלום שכל מצות שבתורה כתוב בהן כי תראה ·
כי תפגע · כי יקרא · כי תבנה כשבאה המצוה לידך אתה זקוק לעשות אבל השלום מה כתוב בו
(שם ל״ד) בקש שלום ורדפיהו בקשהו ממקומך ורדפיהו במקום אחר · **ו** גדול הוא השלום שבכל
המסעות כתיב ויסעו ויחנו · נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת · בזמן שבאו לסיני חנו חנייה
אחת · [שנאמ׳] (שמות י״ט) ויחן שם ישראל · אמר הקב״ה הואיל ושנאו ישראל את המחלוקת
ואהבו את השלום ונעשו חנייה אחת הרי השעה שאתן להם את תורתי : אדוניה לא נהרג אלא
בשביל שהיה בעל מחלוקת ·ומותר לומר לשון הרע על בעל מחלוקת שכן נתן הנביא אמר לבת
שבע (מלכים א׳ א׳) ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך · וא״ר כל השקרי׳ אסורים · ומותר
לשקר בשביל להטיל שלום בין אדם לחבירו · אמר בר קפרא גדול השלום שכן מצינו שדברה
תורה לשון בדאי כדי להטיל שלום בין אברהם לשרה שנאמר (בראשית י״ח) ותצחק שרה בקרבה
לאמר

ד
ילדו עתה יאכלו חדש את חלקיה׳ חדש נכנס וחדש יוצא וממונן כלה :

ה
כסותן הדר תורה הדר חכמה הדר זקנה שיבה כו׳ :

ו
בזויה אין חכמה כו׳ :

א
מה טעם שנא׳ כו׳ :

ב
ואו׳ הנה כל הארץ יושבת ושוקטת דור הולך כו׳ :

ג
עומדת מלכות באה ומלכות הולכת וישראל לעול׳ קיי׳ אבל שלמה אע״פ שדור הולך כו׳ :

ד
יש שלום וכל מקום שיש שלום יש משפט:

ה
חזקיה אמר תורה ה׳ תמימה משיבת נפש אמר חזקיה כו׳ ·

ו
חזקיה אמר גדול הוא השלום כו׳ ·

לאמר וכו' ואדוני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי · אמר בר קפרא גדול השלום שכן מצינו שדברו [כתובים] לשון בדאי כדי להטיל שלום בין מנוח לאשתו דמעיקרא כתיב (שופטים ג') הנה את עקרה וגו' [כי הנך הרה והיא אמרה הנך הרה ולא אמרה הנה את עקרה]· אמר בר קפרא גדול הוא השלום שהמלאכים אין ביניהם לא איבה ולא קנאה ולא שנאה ולא [מצות ולא תחרות] ולא מחלוקת · והקב"ה עושה עמהן שלום [מנין שנאמר] (איוב כ"ה) המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו · המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל [מהן מן אש ומהן מן מים לא זה מזיק את זה ולא זה מזיק את זה] בני אדם שיש ביניהם כל המדות האלו על אחת כמה וכמה·א"ר ישמעאל גדול הוא השלום שמצינו שוויתר הקב"ה על שמו שנכתב בקדושה שימחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו · א"ר יהושע גדול הוא השלום שברית כהנים כרותה בשלום שנאמר (במדבר כ"ה) הנני נותן לו את בריתי שלום א"ר יהושע גדול הוא השלום ששמו של הקב"ה נקרא שלום שנ'(שופטי' ו')ויקרא לו ה' שלום·(אר"א בר אבא מכאן שאסו' לשאול בשלו' חבירו במקו' מטונף מה טעם ויבן שם גדעון מזבח ויקרא לו ה' שלו')מה מזבח שאינו לא אוכל ולא שות' ולא מריח ולא נבנה אלא לכפרתן של ישראל נקרא שלום מי שהוא אוהב שלום ורודף שלום ומקדי' שלום ומשיב שלום ומטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים על אחת כמה וכמה : ר' יוסי הגלילי אומר אף שמו של משיח נקרא שלום שנאמר (ישעיה ט') אבי עד שר שלום · אמר ר' יהושע גדול הוא השלום שישראל נקראין שלום שנאמר (זכריה ח') כי זרע השלום [הגפן תתן פריה למי הגפן תתן פריה לזרע השלום] · רבי יוסי הגלילי אומר גדול הוא השלום שבשעה שמלך המשיח נגלה לישראל אין פותח אלא בשלום שנאמר (ישעיה נ"ב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום · ר' יוסי הגלילי אומר גדול הוא השלום [שאפילו] בשעת מלחמה אין פותח אלא בשלום שנאמר (דברים כ') כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום : א"ר יהושע גדול הוא השלום שעתיד הקב"ה למסור לדיקים בשלום שנאמר (ישעיה כ"ו) יצר סמוך תצור שלום · א"ר יהושע גדול הוא השלו' שהיא [נתונה] לחיים [ונתונה] למתי' לחיים מנין (שמות ד') ויאמר יתרו למשה לך לשלום · למתים מנין (בראשית ט"ו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום · רשב"ג אומר גדול הוא השלום שמצינו שדברו השבטים דברי בדאות כדי להטיל שלום בין יוסף לאחיו שנאמר (שם נ') ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה וגו' אין אנו מוצאין שצוה לו כלום · רשב"ג אומר גדול הוא השלום שהרי אהרן הכהן לא נשתבח אלא בשביל השלום שהיה אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום ומשיב שלום שנאמר (מלאכי ב') בשלום ובמישור הלך אתי מלמד כשהיה רואה שני בני אדם שונאין זה את זה הולך אצל אחד מהן ואמר לו למה שונא אתה את פלוני כבר בא אלי לביתי ונשתטח לפני ואמר לי חטאתי לפלוני לך ופייס עליו ומניח לזה והולך אצל השני ואומר לו כראשון והיה משים שלום ואהבה וריעות בין אדם לחבירו [מה כתיב אחריו כי מלאך ה' צבאות הוא] · אמר ר' יהושע הנביא נקרא מלאך (והחכם) [והכהן] נקרא מלאך הנביא נקרא מלאך שנאמר (חגי א') ויאמר חגי מלאך ה' · [והכהן] נקרא מלאך שנאמר (מלאכי ב') כי מלאך ה' צבאות הוא· יכול אפי' כהן עם הארץ ת"ל (שם) ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר גדול השלום שכל הברכות והתפלות חותמין בשלום [ברכות] ק"ש חותמין בשלום ופרוס סוכת שלו יד'·[התפלות חותמות בשלום עושה השלום] · ברכת כהנים חותמין בשלום וישם לך שלום :

אמר ר' יהושע בן לוי אמר להן הקב"ה לישראל אתם גרמתם להחריב את ביתי ולהגלות את בניי · היו שואלין בשלומה [ואני נותן לכם שלום] מה טעם (תהלים כ"ב) שאלו שלום ירושלים · ואומר (שם) יהי שלום בחילך · ואומר (שם) למען אחי ורעי וגו' ומי שהוא אוהב שלום · ורודף שלום · ומקדים שלום · ומשיב שלום · הקב"ה מורישו חיי עוה"ז ועוה"ב שנאמר (תהלי' ל"ז) וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום :

ברייתא זו נדפסה בסוף סדר זרעים משובשת מאד · והעמדנו אותה כאן כפי שהגיה אותה רבינו הגאון ז״ל · בכדי שלא להוציא הנייר חלק :

אנדרוגינוס יש בו דרכים שוה לאנשים ויש בו דרכים שוה לנשים ויש בו דרכים שוה לאנשים ונשים ויש בו דרכים אינו שוה לאנשים ונשים כיצד שוה לאנשים מטמא בלובן כאנשים ומתעטף כאנשים ונושא אבל לא נישא כאנשים ואמו יושבת עליו בדם טוהר כאנשים ואינו מתייחד עם הנשים כאנשי' ואינו ניזון עם הבנות כאנשים ועובר על בל תקיף ובל תשחית ובל תטמא למתים כאנשים וחייב בכל המצות האמורות בתורה כאנשי' :

כיצד שוה לנשים מטמא באודם כנשים ואינו מתייחד עם האנשים כנשים ואינו זוקק ליבום כנשים ואינו חולק עם הבנים כנשים ואין אוכל בקדשי המקדש כנשים ואמו יושבת עליו בדם טמא כנשים ופסול מן העדות כנשים ואם נבעל בעבירה נפסל מן התרומה כנשים :

כיצד שוה לאנשים ונשים חייבים על מכתו וקללתו כאנשים ונשים וההורגו שוגג גולה ומזיד נהרג כאנשים ונשים ואמו מביאה עליו קרבן כאנשים ונשים ואוכל בקדשי הגבול כאנשים וכנשים ונוחל לכל הנחלות כאנשים וכנשים :

כיצד אינו שוה לאנשים ונשים אין שורפין תרומה על טומאת ביאתו ואין חייבין עליו על ביאת מקדש לא כאנשים ונשים ואין נמכר בעבד עברי לא כאנשים ולא כנשים ואינו נערך לא כאנשים ולא כנשים ואם אמר הריני נזיר שזה לא איש ולא אשה נזיר ר' יוסי אומ' אנדרוגינוס בריה בפני עצמה הוא ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם איש או אשה אבל טומטום אינו כן פעמים שהוא איש פעמים שהוא אשה :

* * *

על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש
בהמונה המסדר אותיות **ירוחם**
פישל בהר״ר **אבתריאל** יצ״ו מפקלהוו

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש
בהמונה המסדר אותיות **שלמה**
במהורר **ישראל** נר״ו מפקלהוו :

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש
בהמונה המסדר אותיות **אברהם**
במהורר **ישראל** נר״ו מפקלהוו :

על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש
בהמונה הדרוקר **יצחק אייזיק**
במהורר **דוד** ז״ל מפקלהוו :

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש
בהמונה הדרוקר **מנחם מן**
במהורר **משה** ז״ל מפקלהוו

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש
בהמונה הדרוקר **שלום פריד**
מאן במהורר **משה יעקב** כ״ז ז״ל
מק״ק עלהעסין ועוסק במלאכת הדפוס
בק״ק פקלהוו :